

**La mobilitat dels estrangers en les empreses transnacionals:
les empreses alemanyes de dos sectors econòmics a Catalunya**

Cristòbal Mendoza Pérez
Memòria de recerca
Departament de Geografia
Universitat Autònoma de Barcelona
Setembre 1994

**La mobilitat dels estrangers en les empreses transnacionals:
les empreses alemanyes de dos sectors econòmics a Catalunya**

ÍNDEX

0. Presentació	pàg. 1
1. Introducció: Descripció de les hipòtesis d'estudi i estructuració de la recerca	pàg. 6
2. Situant la mobilitat dins les empreses: una introducció als processos de globalització de l'economia i a la restructuració dels mercats de treball	pàg. 10
2.1 Les transnacionals, pedra angular de la globalització de l'economia	pàg. 10
2.2 La reorganització dels mercats de treball a escala mundial i les seves implicacions pel què fa la mobilitat	pàg. 16
3. Acotació de l'objecte d'estudi	pàg. 21
3.1 Categories socials implicades: les persones estrangeres de les empreses, el personal qualificat de les empreses	pàg. 21
3.2 Altres variables implicades: replantejament dels conceptes clàssics per a l'estudi de les migracions	pàg. 27
3.2.1 L'espai: la necessitat d'entendre la lògica organitzativa de les empreses	pàg. 27
3.2.2 El temps. Els viatges de negocis com a substitut de la relocalització del personal qualificat de les empreses?	pàg. 34
3.2.3 El marc institucional: la importància del mercat intern de treball de les transnacionals	pàg. 38
3.2.4 El caràcter del desplaçament: desplaçaments "lliures" o sota pressió? La carrera professional en les empreses	pàg. 44
3.3 La interrelació entre variables	pàg. 46

4. Metodologia i fonts d'estudi	pàg. 49
4.1 Criteris d'aproximació al fenomen	pàg. 49
4.1.1 Els països inversors. La importància de la inversió directa provinent de la RFA a Catalunya	pàg. 51
4.1.2 Els sectors econòmics i les empreses seleccionades	pàg. 59
4.1.2.1 El sector editorial i d'arts gràfiques	pàg. 62
4.1.2.2 El sector químic	pàg. 72
4.2 Les fonts d'informació de la investigació	pàg. 76
4.2.1 Detall de les explotacions estadístiques del Padró de 1986 i del Cens de 1991	pàg. 76
4.2.2 Entrevistes extenses als caps de personal i al personal estranger de les empreses	pàg. 80
5. Els efectius de nacionalitat alemanya a Catalunya a través de les fonts estadístiques	pàg. 84
5.1 Les fonts estadístiques per a l'estudi dels processos migratoris de les persones de nacionalitat estrangera	pàg. 84
5.1.1 L'estadística sobre els permisos de treball	pàg. 86
5.1.2 Els permisos de residència	pàg. 89
5.1.3 L'Estadística de Variacions Residencials	pàg. 98
5.2 Censos i Padrons, eines per a l'anàlisi dels processos migratoris	pàg. 99
5.2.1 L'ocupació del territori: d'un poblament concentrat a les comarques costaneres a un poblament dispers?	pàg. 100
5.2.2 Els grups impulsors de la immigració alemanya a partir de l'estructura per edats	pàg. 105
5.2.3 Assistim a un descens de la importància dels efectius alemanys no actius a Catalunya?	pàg. 115
5.2.4 Tècnics i directius: 37% de la població alemanya activa a Catalunya	pàg. 117
5.2.5 Grau de coneixement de la llengua catalana	pàg. 126

6. Els processos migratoris dins les transnacionals a Catalunya	pàg. 130
6.1 Descripció del col·lectiu estudiat	pàg. 130
6.1.1 Quantificació dels efectius estrangers en relació als subgrups de tècnics i directius	pàg. 130
6.1.2 Casats, solteres, gerents i secretàries? Sexe i ocupació als grups transnacionals	pàg. 132
6.1.3 Les condicions dels trasllat: contracte espanyol, condicions alemanyes	pàg. 137
6.2 "Migracions en massa" versus mobilitat individual	pàg. 140
6.2.1 Les imprentes del grup Bertelsmann a Espanya: reestructuració del grup, reorganització de mercats i mobilitat	pàg. 140
6.3 Catalunya, rol intermedi de decisió. La mobilitat des de Catalunya	pàg. 145
6.3.1 La mobilitat a l'interior de l'Estat	pàg. 146
6.3.2 Els espais perifèrics: Llatino-Amèrica, Nord d'Àfrica	pàg. 148
6.3.3 Els desplaçaments cap a la central, una mobilitat restringida?	pàg. 150
6.4 Mobilitat, migració i assentament: els desplaçaments cap a Catalunya	pàg. 152
6.4.1 Estadades extenses per a motius formatius. La formació en el si de l'empresa: la importància de la cultura empresarial	pàg. 153
6.4.2 Migració i control: els directius estrangers a les transnacionals a Catalunya	pàg. 157
6.5 Família/parella i país: la necessitat d'arrelament?	pàg. 165
6.6 Catalunya: What are you talking about?	pàg. 170
7 Conclusions	pàg. 179
Bibliografia	pàg. 187
Annexos	pàg. 195

ÍNDEX DE TAULES

- 3.1 Durada dels viatges de treball, de les estades extenses i de les relocalitzacions, segons les empreses pàg. 36
- 3.2 Tipologia de la migració del personal qualificat pàg. 46
- 3.3 Tipologia de mobilitat en les companyies transnacionals pàg. 47
- 4.1 Volum d'inversió directa estrangera per països de procedència a Catalunya i a l'Estat espanyol (1990) pàg. 52
- 4.2 Volum d'inversió directa estrangera per principals estats d'origen i Comunitat Autònoma de destinació (1990) pàg. 54
- 4.3 Evolució percentual de la inversió directa estrangera a Catalunya respecte a Espanya, per principals estats inversors (1990) pàg. 55
- 4.4 Els trenta principals grups transnacionals industrials al món (1989) pàg. 61
- 4.5 Principals grups transnacionals presents al sector editorial a Espanya (1990) pàg. 67
- 4.6 Descripció del col·lectiu de persones estrangeres enquestades i/o entrevistades pàg. 83
- 5.1 Evolució del nombre de persones de nacionalitat alemanya i del total d'estrangers residents a Catalunya (1986-1992) pàg. 91
- 5.2 Evolució del nombre de persones de nacionalitat alemanya i del total d'estrangers residents a Catalunya (1945-1990) pàg. 95

- 5.3 Residents estrangers del Primer i del Tercer Món
a Catalunya (1955-1991) pàg. 97
- 6.1 Categories sòcio-professionals i funcions de les
persones estrangeres a Basf Española (1992) pàg. 133
- 6.2 Col·lectiu de persones de nacionalitat estrangera
a Basf Española (1992) pàgs. 134-135
- 6.3 Col·lectiu de persones de nacionalitat estrangera
a Eurohueco (1992) pàg. 141

ÍNDEX DE GRÀFICS

- 2.1 Inversió directa a l'estranger entre l'Àrea Econòmica Europea, Nord-Amèrica i Japó (1989) pàg. 13
- 2.2 Evolució de la inversió directa estrangera als països industrialitzats, per àrea de destinació (1986-1990) pàg. 14
- 3.1 L'estructuració del mercat de treball intern de les empreses transnacionals pàg. 42
- 4.1 Evolució de la inversió estrangera directa a Catalunya i a Espanya (1985-1992) pàg. 50
- 4.2 Inversió estrangera directa a Catalunya, per països d'origen (1990) pàg. 53
- 4.3 Estructura del procés productiu en el sector d'editorial i d'arts gràfiques pàg. 63
- 4.4 Estructura de la indústria química (perspectiva tècnica) pàg. 72
- 4.5 Relacions entre els subsectors de la indústria química, segons els fluxos de producció pàg. 74
- 5.1 Evolució del nombre de permisos de treball atorgats a persones qualificades, respecte al total de permisos a Espanya pàg. 87
- 5.2 Evolució percentual de la migració qualificada, respecte a altres categories a Espanya, a partir dels permisos de treball pàg. 88
- 5.3 Evolució del nombre de persones de nacionalitat alemanya residents a Catalunya (1945-1990) pàg. 95

5.4 Evolució de la proporció de persones de nacionalitat alemanya respecte al total d'estrangers residents a Catalunya (1945-1990)	pàg. 95
5.5 Piràmides d'edats de la població de nacionalitat alemanya a Catalunya (1986 i 1991)	pàg. 106
5.6 Piràmides d'edats de la població de nacionalitat alemanya al Barcelonès (1986 i 1991)	pàg. 109
5.7 Piràmides d'edats de la població de nacionalitat alemanya al Baix Llobregat (1986 i 1991)	pàg. 110
5.8 Piràmides d'edats de la població de nacionalitat alemanya a l'Alt Empordà (1986 i 1991)	pàg. 112
5.9 Grups impulsors dels processos migratoris de les persones de nacionalitat alemanya a Catalunya	pàg. 124
6.1 Seqüència del procés de globalització de les companyies transnacionals	pàg. 160
7.1 Una aproximació global al fenomen en estudi: les companyies transnacionals	pàg. 179
7.2 La migració dins les transnacionals: un esquema integrat d'anàlisi	pàg. 185

ÍNDEX DE MAPES

- 4.1 Distribució geogràfica de la inversió industrial de les transnacionals d'origen alemany (1987) pàg. 57
- 5.1 Població de nacionalitat alemanya a Catalunya, per comarques (1986) pàg. 101
- 5.2 Població de nacionalitat alemanya a Catalunya, per comarques (1991) pàg. 102

0. PRESENTACIÓ

L'objectiu d'aquesta memòria és l'anàlisi dels processos migratoris de les persones estrangeres dins els grups transnacionals amb seu a Catalunya¹. Es tracta d'estudiar la incidència d'aquestes migracions en la societat d'acollida i el seu rol en la globalització de l'economia²

Les migracions dins les companyies transnacionals han estat poc estudiades dins la literatura científica. Tot i que aquestes migracions són poc importants en nombres absoluts, aquests treballadors poden ser altament qualificats i realitzar funcions vitals per al desenvolupament de les activitats del grup.

De la mateixa manera, pot semblar que aquestes persones estrangeres no presenten problemes d'integració a les societats de destinació. Tanmateix, en alguns casos, aquestes

---

¹ Per a la realització d'aquest treball s'ha comptat amb els següents ajuts per a diferents aspectes de la recerca: contracte amb la Direcció General d'Ocupació, Relacions Industrials i Afers Socials de la Comissió Europea (Brussel·les), beca de la Fundació Jaume Bofill (Barcelona), ajut d'infraestructura de la Comissió Interdepartamental de Recerca i Innovació Tecnològica, CIRIT, de la Generalitat de Catalunya (Barcelona) i ajut de la CIRIT per a una estada de curta durada a la University College London (gener-març 1994).

² Voldria agrair l'ajut, la col·laboració i la supervisió de la Dra. Àngels Pascual de Sans que han estat molt importants per a la realització d'aquesta memòria. Concretament, l'aproximació teòrica al fenomen de la mobilitat del personal qualificat realitzada per À. Pascual de Sans i J. Cardelús (1991) ha estat el punt de partida d'aquesta investigació.

Així mateix, voldria agrair la col·laboració dels meus companys Roser Cussó i Miguel Solana que ha ajudat a millorar aquest treball.

disposen de les seves pròpies xarxes i es relacionen poc amb la població local.

Un dels problemes d'estudiar un tema nou és el de trobar les preguntes escaients i les hipòtesis d'estudi. Per què les persones estrangeres de les empreses, i entre elles els treballadors qualificats, es desplacen cap a Catalunya? És una decisió personal o està mediatitzada per l'empresa? Fins a quin punt hi intervenen factors no econòmics?

Una part de les recerques existents sobre migracions es basa en l'aplicació del model econòmic cost-benefici. A gran trets, el procés migratori és vist com la resolució de l'avaluació racional dels costos i els beneficis del desplaçament per part dels individus. Aquests models assumeixen que la diferència de salaris és la motivació principal per a migrar.

Paral·lel a aquestes recerques de caire econòmic, un segon corrent de teorització en aquest camp defensa que els contextes socio-econòmics, definits per relacions estructurals polítiques i econòmiques, afecten i emmarquen els processos migratoris individuals.

Com ha posat de manifest Massey (1990), aquestes dues grans línies teòriques no són, en principi, contradictòries. És més, aquest autor defensa la necessitat d'un esquema integrat d'anàlisi dels diversos nivells, on s'inclouria la llar -a

més de l'individu i de les condicions estructurals-. Aquest esquema ha de contemplar la variable temps, la història.

Respecte a la migració dins les companyies transnacionals, sembla clar que els desplaçaments dins aquests grups estan fortament mediatitzats pels interessos de l'empresa. Es podria dir, reprenent la lògica dels models econòmics, que els grans grups transnacionals avaluen racionalment els costos i els beneficis del desplaçament del seu personal.

La mobilitat dins aquestes estructures empresarials es veu afavorida per l'actual moment de globalització i reestructuració dels recursos materials i humans d'aquestes empreses, les quals, segons Dicken (1992), s'erigeixen en l'autèntic motor de canvi econòmic.

Una de les conclusions de l'últim *Congrés mundial de direcció de personal*, celebrat a San Francisco el març de 1994, va ser precisament que la globalització de l'economia requereix personal qualificat flexible i amb capacitat d'adaptació a un món també flexible i canviant. Aquesta estructuració global impulsa una mobilitat més gran, tant geogràfica com funcional dins les empreses.

Tot i que la decisió de l'empresa és una part important del procés migratori dins les transnacionals -de fet, si l'empresa no aprova el trasllat d'un dels seus treballadors, el desplaçament no es realitza-, aquest és un fenomen molt més complex on hi intervenen factors com la família o el

moment en la trajectòria laboral -la carrera professional- dels individus, o el grau de satisfacció laboral o personal en un moment concret de la vida de les persones o la complexa interrelació entre totes aquestes variables.

Caldria considerar també el rol que juguen els països de destinació. Aquí s'haurien de distingir dos nivells d'anàlisi: els països de destinació com a força d'atracció d'inversions dels grups transnacionals i aquests països com a força d'atracció de les persones que treballen a les transnacionals.

És a dir, en el cas català, quin rol juga Catalunya dins l'economia mundial, i dins la política dels grans grups transnacionals? Com Catalunya es considerada per part dels professionals de les empreses, com a un lloc important per ascendir dins la seva carrera? O potser són altres variables, com el mode de vida mediterrani o el clima, les que tenen un pes decisiu a l'hora de triar Catalunya com a zona de destinació d'aquests desplaçaments dins les empreses?

De la mateixa manera, les persones estrangeres qualificades de les empreses poden tenir una incidència important en les societats d'acollida que, generalment, no és considerada. En canvi, les altres migracions, les realitzades per persones de baixa qualificació o per persones que es desqualifiquen en desplaçar-se, són focus constant d'atenció (potser un xic massa) per part de científics, dels mitjans de comunicació i de la societat en conjunt.

En definitiva, pensem que analitzar els processos migratoris dins les estructures empresarials ajuda a ampliar la perspectiva d'estudi de les migracions. Aquest és l'objectiu bàsic d'aquest treball.

1. INTRODUCCIÓ: DESCRIPCIÓ DE LES HIPÒTESIS D'ESTUDI I ESTRUCTURACIÓ DE LA RECERCA

Aquesta memòria de recerca, centrada en la migració de les persones de nacionalitat estrangera dins les companyies transnacionals amb seu a Catalunya, té com a hipòtesi principal que la mobilitat i la migració de les persones dins les estructures empresarials és un fenomen que s'interrelaciona amb la globalització de les activitats dels grups transnacionals.

En el cas concret de la Unió Europea, considerem que una major integració econòmica dels països que formen la Unió està comportant una reestructuració de les activitats de les transnacionals a escala europea, amb processos de racionalització de la producció i de reorganització de mercats.

En aquesta memòria, aquest fenomen és estudiat des de la perspectiva de les filials catalanes dels grups transnacionals alemanys de dos sectors d'activitat. Pensem que s'ha passat d'una pauta de mobilitat i migració associada al control i a la supervisió de les activitats de les filials catalanes per part de la central alemanya a una mobilitat molt més complexa dins aquestes companyies, entre Catalunya i la RFA i entre Catalunya i altres espais geogràfics.

Dins el conjunt de persones que es desplacen en les empreses, pensem que els professionals i els directius tenen un pes

significatiu. Aquestes categories sòcio-professionals ocuparien càrrecs estratègics per al desenvolupament de les activitats dels grups transnacionals a Catalunya.

Considerem també el fet que gran part dels desplaçaments dins les empreses cap a Catalunya no estan motivats estrictament per raons laborals, sinó per la importància d'altres factors, com la nacionalitat de la parella o dels progenitors, el mode de vida mediterrani o el coneixement previ del territori.

Així mateix, partim de l'hipòtesi que les parelles d'aquests professionals no estan generalment integrades dins el mercat laboral i juguen un rol passiu en el procés migratori.

Per últim, apuntem un impacte, gens menyspreuable, d'aquestes persones estrangeres, especialment dels qualificats, tant a les empreses com en la societat on s'insereixen. La importància de l'impacte d'aquests col·lectius, tanmateix, rarament ha estat objecte d'estudi.

Aquesta memòria consta de sis capítols, més les conclusions.

El capítol segon és una introducció al tema i situa l'objecte d'estudi dins la globalització de l'economia i dins la restructuració dels mercats de treball a escala mundial.

Donat que els processos migratoris en les transnacionals són un objecte d'estudi relativament nou dins el conjunt de recerques sobre migracions, replantegem els conceptes clàssics per a aquests estudis: espai, temps, marc

institucional i caràcter del desplaçament. Igualment, aquest capítol delimita els grups d'estudi: les persones de nacionalitat estrangera de les transnacionals, i dins d'aquestes, el personal qualificat de les empreses.

El capítol quart és l'apartat metodològic i de fonts d'estudi. Aquí expliquem els criteris per a escollir la República Federal d'Alemanya i els sectors químic i editorial i d'arts gràfiques com a focus d'anàlisi d'aquesta recerca. També detallem les característiques de les explotacions estadístiques del Padró de 1986 i del Cens de 1991 sol·licitades a l'Institut d'Estadística de Catalunya i el treball de camp consistent en entrevistes extenses amb els caps de personal i en entrevistes obertes, amb un guió, realitzades al personal de nacionalitat estrangera de les empreses.

A partir del Padró de 1986 i del Cens de 1991, l'objectiu del capítol cinquè és situar la importància del fenomen en estudi -la migració dins les empreses transnacionals- dins un context més ampli, de conjunt de processos migratoris de les persones de nacionalitat alemanya. Així mateix, es tracta de delimitar el component professional de les persones de nacionalitat alemanya residents a Catalunya. De la mateixa manera, farem una revisió de les fonts estadístiques disponibles per a l'estudi de la mobilitat i la migració de les persones qualificades.

L'establiment de pautes de migració dins les empreses de nacionalitat alemanya instal·lades a Catalunya és l'objectiu del capítol sisè, que està basat en l'anàlisi qualitativa del treball d'enquesta realitzat a les empreses. Un apartat específic d'aquest capítol està referit a les valoracions que fa el personal estranger de les empreses sobre el fet de viure a Catalunya.

Finalment, a les conclusions, tractarem d'establir un esquema d'anàlisi integrat dels processos migratoris dins les empreses i apuntarem noves línies de reflexió per a posteriors recerques sobre aquest tema.

2. SITUANT LA MOBILITAT DINS LES EMPRESES: UNA INTRODUCCIÓ ALS PROCESSOS DE GLOBALITZACIÓ DE L'ECONOMIA I A LA RESTRUCTURACIÓ DELS MERCATS DE TREBALL

2.1 Les transnacionals, pedra angular de la globalització de l'economia

La mobilitat en les empreses transnacionals³ es desenvolupa dins uns paràmetres concrets: els seus propis mercats interns de treball.

Per a entendre el fenomen d'estudi, es fa necessària la descripció dels processos econòmics, especialment a partir de la crisi dels setanta, caracteritzats per una progressiva acumulació i globalització del capital, en què les companyies transnacionals han jugat un paper decisiu: uns pocs grups industrials han acabat controlant importants segments de la producció dins cada sector a escala mundial.

---

³ En aquest treball, preferim el terme "transnacional" ja que reflexa millor l'actual etapa d'acumulació capitalista que està caracteritzada per la globalització de les activitats econòmiques i per la "superació" de les fronteres estatals. Al contrari, el terme "multinacional" fa referència a aquelles companyies amb activitats a més (multi) d'una "nació", però que no estan estructurades globalment, i, per tant, reflexaria un moment històric anterior. Insistirem sobre la definició del concepte transnacional en l'apartat 3.2.3 "El marc institucional: la importància del mercat intern de treball de les transnacionals" del capítol tercer d'aquesta memòria.

Segons Dicken (1992), les transnacionals són el canal més important d'inversió directa a l'estranger⁴ i representen la força més important creadora de canvis econòmics. Aquesta mateixa opinió és compartida per documents de les Nacions Unides, com el *World Investment Report 1992. Transnational Corporations as Engines of Growth*, que estimava el nombre de transnacionals en 35.000 i en 150.000 les seves filials fora del país d'origen d'aquestes empreses.

Tot i que la inversió directa a l'estranger és l'indicador usat normalment per a determinar la importància de les activitats de les transnacionals a l'estranger, aquesta és un indicador imperfecte ja que, per exemple, subestima la quantitat d'inversió procedent de les filials i sucursals a l'estranger d'aquestes companyies, quantitat que sovint s'utilitza per a finançar fusions i adquisicions internacionals (Banc Mundial, citat a Nacions Unides, 1992)

El flux d'inversió directa estrangera no ha cessat d'augmentar des dels anys setanta fins els noranta. Als setanta, tot aprofitant la crisi econòmica del moment, les transnacionals van reorientar les seves respectives

---

⁴ S'entén per "inversió directa" aquella realitzada per una empresa en una altra amb la intenció d'accedir al control de les operacions d'aquesta última. "Internacional" o "estranger" fa referència al fet que la inversió succeeix fora de les fronteres estatals: quan una empresa accedeix al control d'una altra en un estat diferent, o quan una empresa estableix una sucursal o una filial en un altre estat. "Inversió indirecta" o "inversió en cartera" es refereix a la situació en què es compren estocs o accions en una empresa exclusivament amb intencions financeres. Aquest últim tipus d'inversió no comporta cap tipus de control de l'inversor sobre l'empresa. (Dicken, 1992, pàg. 87-88)

estratègies a escala mundial. Segons Nigel Thrift (1989), aquests canvis es podrien resumir en els següents tres punts:

- Creixement de les transnacionals, fet que es va concretar en un augment del nombre de filials i en la reorganització dels seus mercats interns, de capitals i de persones.
- Exportació i consolidació de les relacions socials de producció capitalista arreu del món.
- Aparició de nous pols de desenvolupament (Mèxic, Argentina, Corea del Sud, Hong Kong, Taiwan i Singapur, principalment) i naixement de transnacionals provinents d'aquestes àrees.

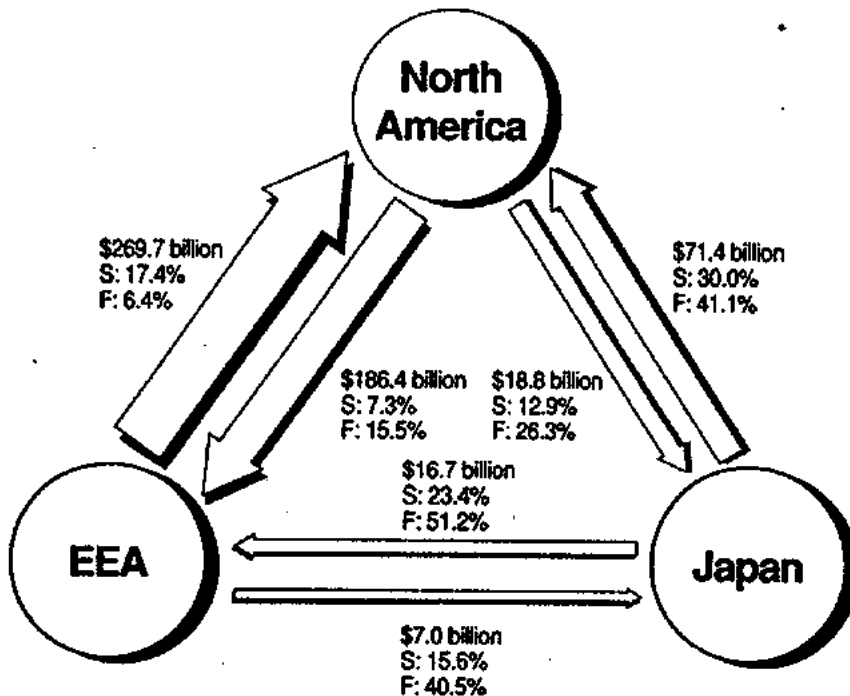
Aquesta globalització de l'economia mundial ha anat acompanyada de la seva terciarització. Ambdós fenòmens, però, estan interrelacionats en el sentit que el creixement de l'ocupació en el sector terciari ha estat, en part, resultat del creixement del sector financer a nivell internacional i de l'augment dels serveis per a les empreses transnacionals.

El final dels setanta i els anys vuitanta es caracteritzen, d'altra banda, per un canvi de tendència en la inversió, de replegament d'aquesta cap als països centrals, amb la progressiva consolidació de les transnacionals de l'Europa Occidental i de Japó, i una pèrdua de pes relatiu de la inversió estrangera amb origen als Estats Units. En aquest sentit, tant la inversió directa japonesa com l'europea s'han orientat al llarg dels vuitanta, majoritàriament, cap als Estats Units.

La tendència del capital a concentrar-se i a moure's dins les economies dels països industrialitzats els anys vuitanta es pot observar en el gràfic 2.1, on la xifra en dòlars indica els estocs d'inversió directa a l'estranger o inversió acumulada el 1989 i les fletxes representen gràficament la importància relativa d'aquests estocs i l'origen d'aquests. Els percentatges mostren la taxa anual mitjana de creixement dels estocs (S) durant el període 1980-89, i la taxa anual mitjana de creixement dels fluxos (F) o nova inversió del 1985 al 1990.

Gràfic 2.1

Inversió directa a l'estranger entre l'Àrea Econòmica Europea, Nord-Amèrica i Japó (1989)

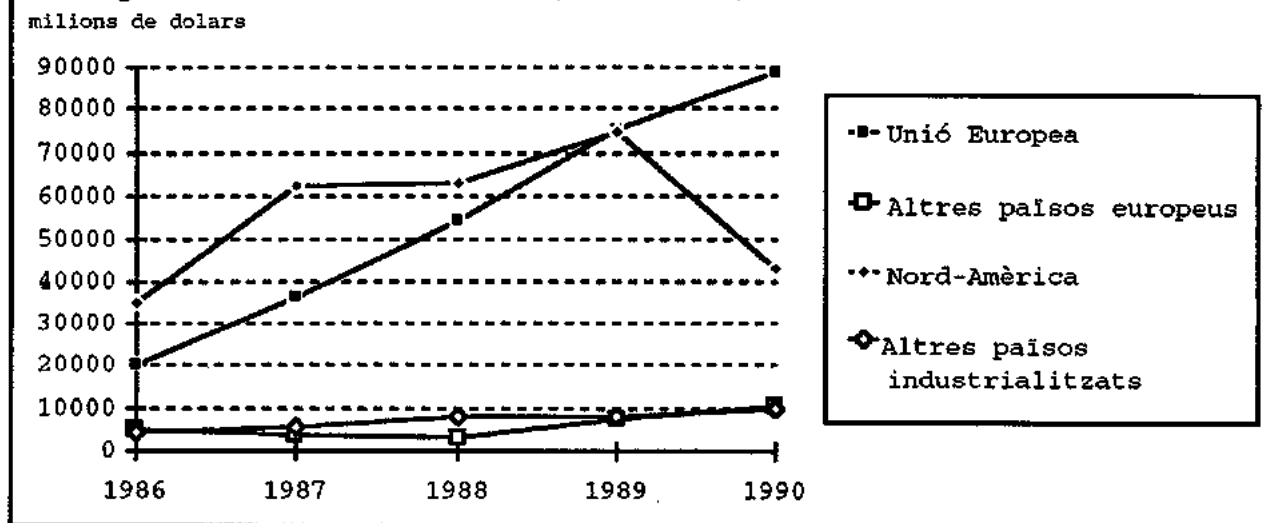

S = Stocks; F = Flows

Font: Nacions Unides (1992), pàg. 21

Nota: Aquest gràfic no recull la inversió intra-americana ni la inversió entre els països de l'Àrea Econòmica Europea. Nord-Amèrica inclou els Estats Units d'Amèrica i Canadà. L'Àrea Econòmica Europea inclou els països de la Unió Europea i de l'EFTA, excepte Islàndia i Liechnstein.

Gràfic 2.2 Evolució de la inversió directa estrangera als països industrialitzats, per àrea de destinació (1986-1990)

Font: Nacions Unides (1992)

Notes:

1) Altres països europeus: Àustria, Finlàndia, Islàndia, Noruega, Suïssa i Suècia. Nord-Amèrica: EUA i Canadà. Altres països desenvolupats: Austràlia, Israel, Japó, Nova Zelanda, Sud-Àfrica i Turquia.

2) L'any 1990, l'economia espanyola va ser la segona en importància d'entre les comunitàries, quant al volum d'inversió directa provinent de l'estranger (Gran Bretanya, 33.392 milions de dolars; Espanya, 13.841 milions)

Els anys noranta, d'altra part, es caracteritzen per una ralentització dels fluxos d'inversió directa a l'estranger. El gràfic 2.2 apunta una davallada important de la inversió directa a l'economia nord-americana, causada per la pèrdua d'inversions dels Estats Units, i no del Canadà, que experimenta un lleuger augment respecte al 1989. La importància de l'economia dels Estats Units per al conjunt mundial és palesa en el fet que, malgrat que la resta d'àrees del Primer Món experimentin augments -la Unió Europea passa

de ser destinació de 75.492 milions de dòlars d'inversió directa a l'estranger el 1989 a rebre'n 88.871 el 1990-, el conjunt dels fluxos d'aquest tipus d'inversió al món davalla en aquests dos anys de referència.⁵

Per últim, l'estratègia clàssica de les transnacionals, de compra d'empreses i d'implantació de filials, ha canviat, en part, per una política més flexible de subcontractació de serveis i de pactes concrets de cooperació amb empreses competidores.

---

⁵ Fóra molt interessant continuar la sèrie històrica durant els noranta. Els processos de racionalització d'alguns grups transnacionals -entre ells, els grups Volkswagen (Seat), Suzuki (Santana Motor) i Akzo (La Seda de Barcelona) que han endegat processos de reconversió a les seves factories a Espanya- apunten a un ralentiment d'aquesta inversió durant els primers anys dels noranta. En aquest sentit, vegi's el gràfic 4.1 "Evolució de la inversió directa estrangera a Catalunya i a Espanya (1985-1992)"

2.2 La reorganització dels mercats de treball a escala mundial i les seves implicacions pel què fa la mobilitat

Alguns autors han defensat l'emergència d'un nou règim d'acumulació capitalista als finals dels vuitanta, batejat com a *flexible accumulation* (Harvey, 1987)⁶. Aquest s'identifica amb un seguit d'indicadors com són ara l'automatització, l'augment de la flexibilitat del treball, el trencament del model de grans plantes de producció, la implantació d'unitats productives petites i especialitzades, i una major coordinació i distribució de productes gràcies a l'avenç de la tecnologia i les telecomunicacions.

L'acumulació flexible està basada en la desintegració en petites unitats de producció amb capacitat d'adaptació a la demanda. Es podria entendre aquest nou règim d'acumulació en la línia del canvi de tendència de la inversió, cap als països centrals, donat que aquestes noves formes de producció s'instal·len en àrees marginals del primer món, tot aprofitant mà d'obra no qualificada, formada principalment per dones a temps parcial. Un exemple d'aquest tipus d'evolució és l'anomenada Tercera Itàlia, zona tradicionalment agrícola del centre de la península italiana, al sud del triangle industrial Milà-Turí-Gènova.

---

⁶ El final del fordisme i els nous règims d'acumulació capitalista -l'acumulació flexible- constitueixen un focus molt interessant de debat teòric en el camp de la Geografia Industrial. Des de diversos enfocaments, Aglietta, Leborgne, Lipietz, Harvey, Hudson, Piore, Sabel, Scott, entre d'altres autors, han contribuït a aquest debat.

Totes les evolucions descrites fins el moment posen en qüestió la teorització sobre la Nova Divisió Internacional del Treball, proposada per Fröbel, Heinrichs i Kreye (1980). A grans trets, aquests autors argumentaven que part dels processos de producció, que utilitzaven mà d'obra no qualificada, se situaven al paísos del Tercer Món. Aquesta teorització es basava en tres eixos fonamentalment:

- el trencament de les estructures tradicionals, econòmiques i socials, en els paísos del Tercer Món, que tenia com a conseqüència més directa la disponibilitat d'una mà d'obra abundant i no sindicada.

- la fragmentació i l'homogeneització dels processos productius, que feia possible que molts subprocessos poguessin ser assumits per mà d'obra no qualificada.

- el desenvolupament del transport i de les tecnologies de la comunicació.

Avalats pels canvis dels vuitanta, els crítics a aquesta teorització han argumentat principalment que el nivell de salaris no és determinant per a la instal·lació de les activitats de les transnacionals en un país concret, donat que el cost de la mà d'obra és un "input" més a l'hora de determinar els preus de les mercaderies i sovint no n'és el més important.

Així, els diferents nivells de qualificació entre els països repercuteixen a la productivitat. Alguns autors han apuntat, en aquest sentit, que l'interès en instal·lar-se en països menys desenvolupats no prové tant de la mà d'obra, sinó de l'expansió de mercats (Schoenberger, 1988)

Des del punt de vista de la mobilitat del personal de les empreses, una major interconnexió entre els punts de decisió dels països centrals i una necessitat creixent de personal qualificat en els nivells més alts de l'empresa implica una major mobilitat de quadres entre els països del Primer Món.

En aquesta línia d'interpretació, Zelinsky (1971) ja establí unes hipòtesis de transició de la mobilitat en paral·lel a les fases de transició demogràfica. La quarta fase de Zelinsky contemplava la circulació d'una minoria de professionals, de personal altament qualificat, entre els països desenvolupats, i de persones privilegiades del Tercer Món cap a aquests centres decisoris a nivell mundial. Aquest autor distingia entre circulació i migració i subratllava com a tret distintiu d'aquesta quarta fase la importància de les motivacions no econòmiques a l'hora de decidir un desplaçament.

Salt i Findlay (1989), en un to provocador, opinen que les migracions de persones de baixa qualificació ("migracions de masses", segons les seves paraules) és un fenomen decreixent, mentre que la mobilitat de personal qualificat no han cessat

d'augmentar. Les raons adduïdes per explicar aquest segon aspecte es podrien resumir en dues premises:

- Per assegurar el desenvolupament econòmic, tots els països necessiten els coneixements i l'experiència de treballadors qualificats.

- El funcionament de l'economia mundial reposa sobre els moviments migratoris d'una *élite* fortament qualificada, instrument de control i de transferència de coneixements entre les diverses parts del sistema.

John Salt (1983) argumenta que les tradicionals teories sobre les migracions, *push-pull* o teories econòmiques que es basen en diferències de salaris o de nivells de renda, no poden ser aplicades a les persones qualificades. Salt proposa un nou marc d'estudi:

"The explanatory framework proposed here is based on the disaggregated nature of the modern labor market, in which specialist skills and training mean that the workforce is segmented into self-contained noncompeting groups. Attempts at explanation must, therefore, first distinguish specific occupational types and examine their relationship with labour market processes and institutions. A close association exists between the career path of the individual, the nature of the job and the migration demands imposed by the organization of work and the internal structure of the employer" (pàg. 634).

En resum, en aquest capítol hem utilitzat algunes de les teories econòmiques com a marc per a explicar el procés de globalització de l'economia mundial. Dins aquest procés, hem volgut fer palesa la importància del rol jugat per les transnacionals.

La inversió directa a l'estranger és un indicador usat per a determinar el volum de negocis d'aquestes companyies. L'augment d'aquest tipus d'inversió s'ha vist acompanyat de la seva concentració a les economies del països industrialitzats.

Respecte a la mobilitat del personal de les empreses, alguns autors han apuntat que una major globalització de l'economia impulsa una creixent mobilitat, especialment de les persones d'alta qualificació. En aquesta mateixa línia, el replegament de la inversió cap als països centrals comportaria un major nombre de desplaçaments entre els pols de decisió i de gestió dels països industrials.

3. ACOTACIÓ DE L'OBJECTE D'ESTUDI

3.1 Categories socials implicades: les persones estrangeres de les empreses, el personal qualificat estranger de les empreses.

En un principi, aquesta recerca estava plantejada com l'estudi de la migració del personal qualificat de nacionalitat estrangera en les empreses transnacionals. Aquesta delimitació de l'objecte d'estudi va comportar dos inconvenients:

(i) la dificultat d'accedir a una informació tan concreta per part de les empreses.

(ii) la dificultat de definició de l'objecte d'estudi: Quines categories socio-professionals queden compreses sota el personal qualificat de les empreses?

En aquest sentit, no existeix una manera homogènia per a referir-se a aquest col·lectiu a la literatura científica: treballadors qualificats, treballadors d'alt nivell, professionals, són part de la terminologia emprada. A vegades, la definició es fa per exclusió, en negatiu: aquelles persones que no són obrers o treballadors en sentit estricte (À. Pascual de Sans i J. Cardelús, 1991)

Aquestes dificultats, però, no poden fer renunciar a l'estudi de la migració de les persones estrangeres dins les transnacionals tot omitint el seu component "qualificat".

L'impacte dels migrants qualificats a les societats de destinació és sovint més important que l'impacte de les persones sense o de baixa qualificació perquè aquells disposen d'un major nivell adquisitiu i d'una major esfera de poder i influència (Findlay i Gould, 1989). Segons aquests autors, els circuits dins els quals aquests professionals es desplacen estan millor estructurats que no pas els dels migrants no qualificats.

En aquest mateix sentit, À. Pascual de Sans i J. Cardelús (1991) distingeixen un doble impacte de les persones altament qualificades a les societats de destinació:

"una que faria referència a l'estructura social i cobriria els nivells superiors de la piràmide social (en alguns casos de forma implícita o explícita es planteja en termes de nivell de renda) i una altra que faria referència a l'organització social, en una òptica més funcional, i cobriria aquells col·lectius de persones que tenen, pel seu coneixement, habilitats o posició, una significativa incidència social" (pàg. 4-5).

Per a delimitar la categoria "personal qualificat de les empreses", s'usen dos criteris: la professió i la funció realitzada dins l'estructura empresarial.

La professió és un criteri fàcilment delimitable ja que es basa en uns nivells de formació, refrendats per títols acadèmics. L'anàlisi dels diferents currículums, no tan sols en l'àmbit de la formació universitària, complementa i enriqueix l'enfocament en funció de l'activitat.

De fet, analitzar aquestes categories només en funció de la professió, delimitada per la seva formació acadèmica, comporta obviar la formació dins l'empresa i l'experiència que sovint són la clau per accedir a llocs estratègics de responsabilitat i decisió. Existeix, a més, la dificultat afegida que suposa la comparació de diversos títols acadèmics entre diversos països.

En aquest sentit, fem constar que el sistema de formació alemany reconeix la figura de l'aprenent com a peça clau dins l'engranatge industrial: el tècnic que fa carrera dins l'empresa té reconeguda experiència i un alt grau de responsabilitat. Alguns investigadors (Kruse, 1991) apunten que aquesta figura, de treballador qualificat, ajuda a esvaïr la divisió existent a altres països entre producció i gestió.

En aquesta mateixa línia d'interpretació, se situa un estudi de CEDEFOP (*Centre Européen pour le Développement de la Formation Professionnelle*) (1991) que afirma que els directius alemanys són majoritàriament tècnics que han fet carrera en les estructures empresarials.

Respecte a la delimitació dels grups d'estudi a partir de la funció realitzada, es podria dir que aquestes persones qualificades, tècnics i directius, realitzen funcions clau per al desenvolupament de les empreses. Simplificant molt la qüestió, el personal directiu pren les decisions i el tècnic

és l'encarregat de dur-les a la pràctica, coordinant, controlant o supervisant la producció.

La línia divisòria entre les dues categories d'estudi-
-tècnics i professionals, i directius de les empreses- no és
clara: és el cas, per exemple, dels càrrecs intermitjos que
tenen dependència jeràrquica del cap d'àrea o de departament
i alhora són els encarregats de supervisar el treball d'un
grup de tècnics. Així mateix, la divisió entre tècnic i obrer
qualificat pot ser també confusa: posem per cas els
enquadradors i manipuladors en el sector d'arts gràfiques
que venen considerats com a oficials de primera i, per tant,
obrers qualificats.

En aquest sentit, alguns enfocaments sociològics⁷, que han
estudiat les dues categories com a grups en conflicte amb
interessos contrastats, opinen que el problema radica en el
fet que la recerca a les indústries està dirigida i
controlada per directius, i no per tècnics. En aquest sentit,
la mobilitat vertical, que fóra la resposta "lògica" a un
compliment fidel dels objectius de la direcció, no és
contemplada com una fita a assolir pels professionals, la
màxima aspiració dels quals rau en el reconeixement de la
seva labor científica.

---

⁷ El llibre de Crawford, S. (1989) *Technical workers in an advanced society* repassa els diferents enfocaments sostinguts per diversos corrents sociològics. En aquest treball, només fem que apuntar la diversitat d'opinions en aquest respecte.

Al contrari, altres enfocaments sociològics defensen que no existeix una barrera clara entre tècnics i directius, i que la mobilitat vertical, la promoció, és la resposta lògica per als tècnics en el si de l'empresa.

La dificultat per a la definició dels col·lectius de tècnics rau, en part, en la manca d'articulació com a grup amb característiques homogènies. La separació per nivells i categories dels propis treballadors qualificats fa que la consciència de classe -o la consciència de pertànyer a un col·lectiu amb uns objectius i una problemàtica clara- sigui escassa. A part, el fet que els tècnics treballin a prop dels òrgans decisoris de l'empresa incideix en què els altres treballadors, menys qualificats, assimilïn els tècnics als directius.⁸

Ja que aquest treball engloba realitats nacionals diferenciades, com l'alemanya i la catalana, les classificacions professionals que estableixen les pròpies empreses poden variar en funció de la diferenciació de països, del sector d'activitat o, fins i tot, del criteri de les transnacionals o de les empreses en concret. Glossem, en

---

⁸ Com a exemple es podria citar el cas d'un organisme públic ubicat a Catalunya, on el sindicat majoritari va intentar impulsar una plataforma de tècnics donat el malestar general d'aquests davant casos de requalificació, d'indefinició de tasques i de clientelisme en general. L'experiència va fracassar per diferents motius: escepticisme i manca d'uns objectius globals del conjunt del personal tècnic, apatia del sindicat que no va prioritzar un tema vist amb poques simpaties per la resta del personal de l'administració i alguna requalificació "desinteressada" per part de l'empresa.

aquest sentit, les declaracions del cap de personal d'una indústria química:

"Què entén vostè per càrrec directiu?. Uns li donaran unes xifres, i uns altres els hi donaran d'altres, si no ho tenen molt ben estructurat. Un cap de secció és un directiu o no? (...) Per nosaltres, un venedor és un tècnic, són llicenciats universitaris, la nostra venda no és una venda de bolígrafs, sinó que cal un assessorament tècnic, i a vegades el venedor no se n'entera de la comanda fins que no li arriba. Vull dir que tots els nostres venedors són llicenciats, de grau mig o superior, tècnics de productes, d'assessorament al client"

En definitiva, aquesta recerca se centra en l'estudi dels processos migratoris de les persones estrangeres en el context de les transnacionals i, dins d'aquestes, en les persones qualificades. És objectiu d'aquesta recerca considerar els fluxos migratoris en aquestes companyies dins un procés més general d'una més gran mobilitat de les persones d'alta qualificació.

La delimitació de les diferents categories socio-professionals dins les empreses es realitzarà mitjançant l'estudi de les funcions desenvolupades. No obstant, considerarem la variable "professió" ja queensem que el seu estudi enriqueix i complementa l'enfocament en funció de l'activitat.

3.2 Altres variables implicades: replantejament dels conceptes clàssics per a l'estudi de les migracions

3.2.1 L'espai: la necessitat d'entendre la lògica organitzativa de les empreses

Qualsevol mobilitat implica desplaçament entre, com a mínim, un lloc d'origen i un lloc de destinació; dues unitats social, econòmica i políticament configurades. Efectivament, la persona que es desplaça, altrament coneguda com migrant, deixa, en certa mesura, unes relacions personals i socials d'un espai per a fer-ne seves unes de noves. En aquesta mateixa línia, l'espai geogràfic té una implicació social, quant és utilitzat com a tret definitori de les persones: lloc de naixement, nacionalitat, caràcter rural o urbà del lloc de procedència.

Independentment de com els individus valoren i viuen els espais dins els quals es desplacen, ens sembla important assenyalar que la mobilitat en les estructures empresarials depèn de l'organització dels seus mercats de treball al món. Es fa, doncs, pertinent estudiar la geografia de transnacionals en la línia que proposa Salt (1983):

"The geographical structure of the organization clearly plays an important role in the direction of movement. Some multinationals have truly international internal labor markets, in other employees move within well-defined macro-regional subdivisions but not between them" (pàg. 646)

Les companyies poden organitzar els seus "espais" a nivell mundial bé mitjançant una divisió geogràfica o bé mitjançant una divisió per productes. Un informe elaborat per Atkinson (1989) sobre una mostra de 35 transnacionals britàniques posa de manifest que la majoria de les companyies intenten combinar tots dos tipus d'organització.

Aquest mateix informe també indica que el tipus d'empresa incideix en el tipus d'organització: per exemple, l'organització per línies de productes és predominant en companyies fortament especialitzades en una gamma de productes concrets i que controlen aquest segment de mercat a nivell mundial, l'organització "geogràfica" és més important en empreses on la relació amb els clients és bàsica pel desenvolupament de les seves activitats o en empreses subjectes a regulacions del país d'acollida -com són ara els serveis financers-.

Respecte a aquest punt en concret, Coyle i Shortland (1992) opinen que els grans grups transnacionals tendeixen a reestructurar els seus "espais" mitjançant una divisió basada en línies de productes, més que no pas la classificació geogràfica per països "com en el passat" (pàg. 5)

Un exemple del nostre treball de camp il·lustra aquest punt: Hoechst va comprar per 800 milions de pessetes una de les filials catalanes de Rhône-Poulenc (Avui, 3-11-1992). Aquesta fàbrica està dedicada a la producció d'emulsions d'acetat i etilè destinada al mercat de pintures, adhesius i tèxtil. La

venda a Hoeschst va ser motivada pel fet que, segons un portantveu de la companyia Rhône-Poulenc, la fàbrica "estava en una línia de productes aïllada dins de l'estructura productiva global de Rhône-Poulenc". Per la seva banda, Hoechst va manifestar que la seva intenció, en comprar aquesta planta, era completar la seva línia de producció en components químics per a l'elaboració de pintures.

Així, les característiques específiques d'un sector d'activitat determinen, fins a cert punt, l'organització i les pautes de creixement de les empreses.

Tampoc hem d'obviar el rol que juguen els països de destinació a l'hora de captar inversions per part de les transnacionals donat que les companyies escullen la localització de les seves activitats productives o comercials en funció de les perspectives de beneficis en un país, regió o lloc en concret. Segons opina Dicken (1992):

"The particular character of individual countries, of regions and even of localities interacts with the larger-scale general processes of change to produce quite specific outcomes" (pàg. 2)

En aquest sentit, de relació entre els llocs de destinació i els objectius de l'empresa, es podria entendre també la forma d'entrada d'una transnacional en un nou mercat: desenvolupant activitats comercials des del país d'origen, creant noves activitats productives a l'interior del país d'acollida,

mitjançant adquisicions d'empreses existents o bé mitjançant fusions o societats conjuntes.⁹

En aquesta recerca, treballarem les transnacionals a partir de l'anàlisi de les seves filials catalanes. Una perspectiva d'estudi interessant també seria l'anàlisi de les polítiques de personal i de mobilitat de les transnacionals des de la perspectiva de les centrals: com s'estructuren i com defineixen les seves polítiques de personal i de mobilitat, tot depenent de la importància que les companyies atorguen als diversos espais geogràfics mundials.

Les empreses triades són les grans companyies d'origen alemany dels sectors químics i editorial i arts gràfiques. El capital d'aquestes empreses, doncs, prové majoritàriament d'Alemanya i el lloc de destinació d'aquest és la comunitat autònoma de Catalunya, que forma part de l'Estat espanyol. La matisació última s'ha d'entendre en el sentit que, en cas que les companyies s'estructurin en funció dels espais geogràfics, aquestes ho fan d'acord a les divisions estatals. Catalunya, doncs, no compta plenament com a unitat econòmica independent per als inversors estrangers, sinó com a part del conjunt de l'estratègia del grup a Espanya i a vegades a la Península Ibèrica.

---

⁹ En el capítol sisè, tornarem sobre aquest punt i intentarem veure com les diverses fases d'expansió d'una transnacional en un nou mercat poden comportar diferents formes de mobilitat. El desenvolupament de les activitats del grup Bayer al mercat espanyol pot il·lustrar aquesta "evolució històrica".

D'aquesta manera, estudiar les transnacionals a Catalunya implica estudiar la inversió d'aquests grups a Espanya i a nivell mundial. Aquest estudi recull, però, empreses amb la seva seu central espanyola a Catalunya.

El fet, doncs, que les transnacionals entenguin l'espai en termes estatals obliga a una visió estatalista del fenomen, cosa que empobreix el nostre enfocament en el sentit que "La unitat estatal és molt feble com a base d'interpretació sociològica, perquè la seva amplitud en dilueix la precisió i riquesa de contingut" (À. Pascual de Sans i J. Cardelús 1991, pàg. 7).

Les transnacionals, però, poden variar la seva òptica estatal, i integrar enfocaments nacionals dins les seves estratègies particulars, sempre que siguin econòmica o políticament rendibles. En aquest sentit, Círculo de Lectores, filial del grup Bertelsmann, ha inaugurat un nou club en llengua catalana, Cercle de Lectors. Aquest fet es podria entendre en el sentit que aquest grup ha vist possible diversificar els seus recursos, i els seus riscos, editant en una altra llengua, després de vint anys de vendes en el conjunt del mercat en llengua castellana.¹⁰

---

¹⁰ D'acord amb el cap de personal de Círculo de Lectores, el grup Bertelsmann aposta per una política de captació de segments relativament poc nombrosos de lectors. L'edició de les obres complertes d'Octavio Paz o l'edició en llengua catalana es podrien entendre també en aquest context.

Actualment s'esta produint, com ja s'ha apuntat anteriorment, un canvi d'organització dels grans grups transnacionals que prima la divisió per productes per sobre de l'estrictament geogràfica i una redefinició dels espais a nivell europeu, tot tendint a la racionalització de l'estructura productiva i comercial de les transnacionals dins el conjunt de la Unió Europea.

D'altra banda, el fet que algunes filials catalanes adquireixin importància en el conjunt del grup pot comportar una certa autonomia en alguns aspectes, com en el cas de les exportacions. Dos exemples il·lustren aquesta afirmació: Círculo de Lectores exporta per a tot el mercat llatinoamericà i va enviar personal cap a les seves filials a aquest subcontinent als anys setanta, i la planta de Basf Española a Tarragona està pensada per abastir els mercats de la Mediterrània Occidental i del Nord d'Àfrica. Tot el que s'ha exposat porta a integrar un tercer espai geogràfic: la perifèria de les filials catalanes, o la perifèria de la perifèria.

Una perspectiva d'estudi, que apuntem però que no aprofundim, és la de la mobilitat intrastatal en el si de les transnacionals. També en aquest aspecte, s'observen diferències tot depenent de la cultura d'origen, entre Alemanya i l'Estat espanyol. Tal com va observar el cap de personal de Hoechst Ibérica, "a Alemanya treballar a Nüremberg o a Franfurkt no es considera gairebé ni trasllat".

En aquesta mateixa línia s'expressava un consultor de recursos humans:

"Si en ciudades como Madrid o París los directivos aceptan con gusto un traslado, los barceloneses son mucho menos movibles" (*Los empresarios franceses creen que Cataluña puede perder el liderazgo industrial español. La Vanguardia, 7 de juliol de 1993*)

En aquest sentit, apuntem que, d'acord amb el nostre treball de camp, existeixen importants reticències per part de tècnics i directius catalans a la mobilitat a l'interior de l'Estat espanyol. Les diferències culturals, socials, econòmiques i polítiques dins l'Estat avalen el fet que els grups estudiats considerin els possibles conflictes personals i familiars que puguin comportar aquests desplaçaments.

3.2.2 El temps. Els viatges de negocis com a substitut de la relocalització del personal qualificat de les empreses?

El temps és una variable més difícil de definir que no pas l'espai donat que el sentiment personal de pertànyer a un col·lectiu no depèn exactament del temps de residència en un lloc.

En aquest sentit, les Nacions Unides fixen en un any la separació entre mobilitat i migració¹¹; límit que, tot i ser arbitrari, és útil com a criteri estadístic per a realitzar recerques comparatives entre diversos països. Alguns autors opinen que allò que diferencia un migrant temporer d'un definitiu és la disposició a moure's d'un lloc a un altre (Richmond, 1968). El 1985, aplicat al cas de les transnacionals, Appleyard (citada per Findlay, 1988) va usar el terme *skilled transients* en referència a les noves pautes de mobilitat que apunten a un major nombre de desplaçaments de menys durada de migrants qualificats.

En relació a aquest canvi de tendències, Findlay (1988) distingeix entre *settlers* i *transients*: una migració caracteritzada per la seva llarga durada, amb voluntat d'assentament (*settlers*), ha estat substituïda per una major mobilitat per un període predeterminat, ja des de l'inici del desplaçament (*transients*).

---

¹¹ A la literatura científica, s'usa també el terme "circulació" per a fer referència a una mobilitat periòdica.

Quant a la diversitat dels tipus de desplaçaments dins les empreses, aquestes en distingeixen tres: viatges de treball, estades extenses i relocalitzacions¹². No existeix, però, una definició establerta d'aquests tres tipus de desplaçaments: quan un treballador es definitivament transferit i quan acaba un viatge de negocis i on comença una estada extensa són preguntes obertes contestades de forma diferent per les empreses.

La taula 3.1, que forma part d'un informe elaborat el 1989 per l'*Employment Conditions Abroad Lt* sobre una mostra de 97 companyies britàniques (citada a Ford, 1992), il·lustra les durades que les empreses atorguen als diferents desplaçaments que es realitzen dins el seu si. Sembla que les companyies marquen un punt d'inflexió a partir d'un any de residència a l'estranger, però l'única conclusió certa de la lectura d'aquesta taula és la diversitat de criteris per a definir els desplaçaments.

---

12 La terminologia utilitzada representa un dels grans *handicaps* d'aquesta recerca. A la literatura científica en francès és generalment acceptat el terme *expatriés* per a definir a aquelles persones assentades en el país de destinació. Així mateix, en anglès s'usen els termes *expatriates* o *relocation*. En aquesta memòria, utilitzarem el terme "relocalització" que, creiem, s'adequa millor a l'objecte en estudi. Aquest mateix problema el trobem en fer referència a aquells desplaçaments d'una durada limitada i superiors a 6 mesos, que en anglès són descrits com a *assignment* o *secondment* indistintament. Hem utilitzat en aquest treball el terme "estades extenses" per a fer referència a la situació anteriorment descrita.

Taula 3.1

Durada dels viatges de treball, de les estades extenses i de les relocalitzacions, segons les empreses

Durada	Nombre de companyies que usen aquesta durada per a definir:			
	Viatges de treball (màxim)	Estades extenses (1)		Relocalitzacions (mínim) (2)
		(mínim)	(màxim)	
Fins a 1 setmana	4	3		
2 setmanes	4	0		
3 setmanes	4	3		
1 mes	30	29		
6 setmanes	6	5		
2 mesos	5	5		
Fins a 3 mesos	25	27	7	9
4-5 mesos	0	1	3	0
6 mesos	2	33	14	24
8-9 mesos			4	6
1 any			49	42
18 mesos			0	1
Més de 2 anys			9	2

Font: ECA (1989). Basat en una mostra de 97 companyies britàniques
 Extret de FORD (1992), pàg. 112
 (1) "Secondment", en anglès.
 (2) "Expatriates' status"

D'altra banda, a l'estudi de les variables espai i temps, es pot introduir el concepte "espai de vida"¹³. Aquest concepte és definit per Courgeau (1988) amb els següents termes:

"...la notion d'espace de vie qui va couvrir la portion d'espace où l'individu effectue ses activités. Cette notion englobe non seulement les lieux de passage et de

¹³ No ens referim al concepte *Lebensraum*, tristement famós per la utilització que en va fer el Tercer Reich.

séjour, mais également tous les autres lieux avec lesquels l'individu est en rapport" (pàg. 17)

En el nostre estudi, l'augment de la circulació dins les empreses comporta que certs col·lectius qualificats puguin estar en contacte permanent amb diversos llocs geogràfics i centres dins la companyia. Per exemple, un director general d'una filial alemanya a Catalunya pot fer viatges periòdics a la central, o un tècnic altament especialitzat pot desenvolupar la seva feina a diversos centres de producció.

Aquesta concepció del temps i de l'espai dificulta l'anàlisi, alhora que l'enriqueix, i obliga al replantejament del concepte clàssic en migracions del "retorn" donat que, per exemple, tècnics i directius de les empreses poden integrar els seus lloc d'origen i de residència dins un mateix espai de vida.

En aquest sentit, Tarrius (1992), que ha realitzat una investigació a partir de treball de camp als aeroports de Londres, París i Brussel·les centrat en el personal *circulant*, cita un tercer element que emergeix entre l'espai i el temps: la identitat. En les seves pròpies paraules:

"Chacun marque ainsi, tout au long de ses errances, un territoire, réceptacle d'échanges symboliques et garant de l'unité identitaire de l'homme qui déploie de telles stratégies afin de combattre l'éparpillement, l'éclatement que lui proposent ces séries de lieux étrangers les uns aux autres. Cette proximité avoisinante ne repose sur la relation spatio-temporelle

que par l'irruption de ce troisieme terme: l'identite"
(pàg. 38 i 39)

3.2.3 El marc institucional: la importància del mercat intern de treball de les transnacionals

Com ja s'ha dit, el fenomen estudiat es desenvolupa dins el marc de les empreses transnacionals¹⁴ amb seu a Catalunya. En aquest punt, mirarem de definir què s'entén per companyia transnacional, veurem com va sorgir el concepte "multinacional" i tractarem d'entendre el mercat intern de treball d'aquestes empreses.

A l'igual que "personal qualificat", el concepte "transnacional" és equívoc: Què és allò que defineix aquest tipus de companyia, el seu volum d'inversió a l'estranger, la seva grandària? En aquest estudi, s'han seguit els criteris de l'estudiós del tema F. Cabana (1986) per a la definició d'un grup transnacional:

- Importància del capital propi i capacitat d'endeutament.
- Implantació a nivell mundial.
- Disposició de tecnologia pròpia.
- Incidència en el mercat, tot establint control sobre preus.

---

¹⁴ Vegi's nota núm. 3, del capítol segon, on es detallen els criteris per a la tria del concepte "transnacional" en aquesta memòria.

Segons aquests criteris, Espanya no tindria cap grup transnacional donat que les grans empreses de l'Estat no disposen de tecnologia pròpia. D'aquesta manera, hem distingit una transnacional d'allò que seria una gran empresa o grup empresarial.

En aquest sentit, el professor P. Dicken (1992) indica que una transnacional es caracteritza per:

- (i) posseir activitats econòmiques en més d'un estat.
- (ii) poder aprofitar les diferències geogràfiques entre els països i les regions.
- (iii) ser geogràficament flexible, en el sentit de poder relocalitzar els seus recursos i les seves operacions al món.

Tot i que el concepte "multinacional" s'ha encunyat als anys seixanta, el professor J. Rosell¹⁵ afirma que ja al segle XIX hi havia grups empresarials que es podien definir com a multinacionals, per exemple, Bayer, Hoechst, Singer, Nestlé o Michelin¹⁶.

---

15 Conferència pronunciada el 19 de febrer de 1992 pel Dr. Jordi Rosell, del Departament d'Economia Aplicada de la Universitat Autònoma de Barcelona, en el marc de l'assignatura de tercer cicle *Mobilitat espacial: migració i circulació de les persones qualificades*, impartida per la Dra. Àngels Pascual de Sans dins el programa de doctorat de Geografia Humana del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona.

16 El naixement del concepte "multinacional" es datat l'any 1960, de la mà de Lilienthall, moment en què aquest autor presentà la ponència *The multinational corporation* al Carnegie Institute of Technology. La difusió del concepte va ser ràpida ja que el 23 de gener de 1962 l'article de portada del *Wall Street Journal* sobre el Mercat Comú Europeu recollia el terme "multinacional". Font: Fieldhouse (1990).

D. K. Fieldhouse (1990) delimita quatre corrents principals de pensament a l'entorn del fenomen de les transnacionals:

- Els agorers populars i els publicistes.
- Els ideòlegs: els marxistes i la teoria de la dependència.
- L'economia del desenvolupament i la crítica nacionalista a les transnacionals.
- Els teòrics de l'economia de l'empresa.

La problemàtica, doncs, per a l'estudi d'aquest fenomen és la dificultat d'un enfocament científic d'un objecte d'estudi que ha estat popularitzat -en el sentit negatiu del terme- (agorers populars i publicistes), satanitzat (marxistes i teòrics de la dependència, i nacionalistes) o vist com a una resposta lògica a la concentració del capital (teòrics de l'economia de l'empresa). En paraules de Fieldhouse (1990):

"Las multinacionales no son ni homogéneas en términos de funcionamiento, ni consistentes a lo largo del tiempo en cuanto a su naturaleza. Las multinacionales han adoptado al menos cuatro formas: servicios públicos, extracción o producción de materias primas, producción para el consumo en el país receptor y producción en el extranjero para el mercado mundial (...) Todo esto demuestra que la imagen tradicional de las multinacionales como empresas de producción primaria o propietarias de plantaciones, completamente aisladas de la economía del país receptor y capaces de imponer su voluntad a los estados, hace mucho tiempo que dejó de ser realista. El auténtico modelo de una multinacional actual es el de una fábrica, lo que modifica radicalmente las relaciones entre el capital extranjero y el Estado receptor (...) Un único rasgo común a todas

las multinacionales que no explica gran cosa: el control transnacional de los activos productivos. (pàg. 43-45)

Un concepte clau per entendre la mobilitat en les transnacionals és el de mercat intern de treball (*Internal Labour Market*): com les empreses estructuren els seus mercats propis de treball i com dissenyen les polítiques de mobilitat dins el seu si.

D'acord amb Hymer (1972), l'organització de les transnacionals s'estableix a tres nivells jeràrquics a escala mundial: un primer nivell superior, caracteritzat per un alt grau de decisió i control sobre la totalitat del grup, un d'intermedi de decisió amb una important presència de personal tècnic i un d'inferior amb funcions exclusives de producció. Aquests tres nivells es representarien en forma d'una piràmide, amb una base de personal no qualificat, que s'anaria estrenyent cap a una cúspide de directius i tècnics. Cadascun d'aquests nivells correspon a espais geogràfics diferenciats.

La realitat actual és molt més complexa, on nous elements, com l'emergència de transnacionals del Tercer Món, entren en escena en un context de globalització de les activitats productives. Tal i com exposa Dicken (1992):

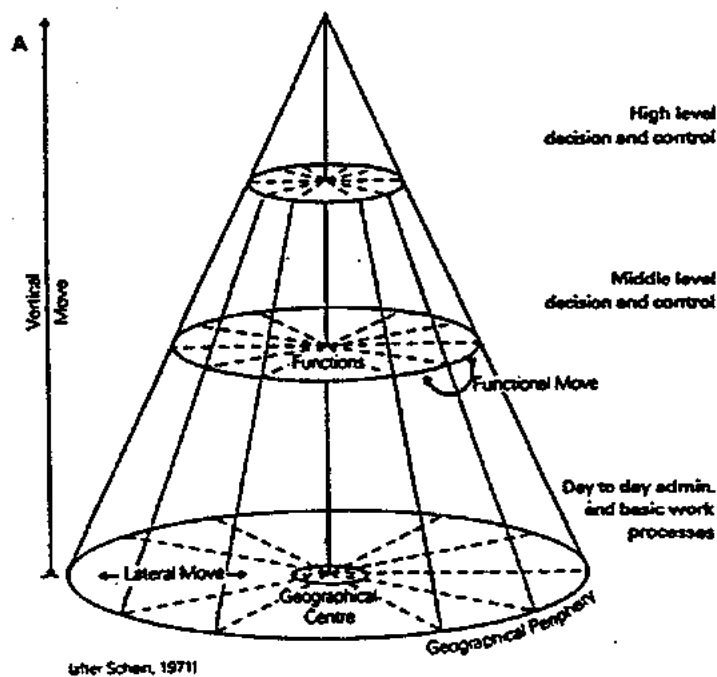
"The relatively simple international division of labour organized around the three components of core, semi-periphery and periphery no longer exists. It is being replaced by a far more complex structure, what Storper and Walker (1984) called a "mosaic of unevenness in a

continous state of flux". More particularly the global economy is now "multi-polar" (pag. 45)

Reprenent la idea de l'estructura piramidal dins les empreses, Salt (1988) delimita dos tipus de desplaçaments (gràfic 3.1): un moviment vertical, de pas d'un nivell jeràrquic cap a un altre -promoció- i un moviment horitzontal, en el mateix nivell jeràrquic -canvi de funcions, de l'àrea de producció a vendes per exemple-.

Gràfic 3.1

L'estructuració del mercat de treball intern de les empreses transnacionals

Font: Salt (1988)

Aquesta mateix autor opina que la interrelació entre els desplaçaments entre llocs geogràfics, funcions i nivells jeràrquics dins les companyies constitueix una interessant línia d'anàlisi.

D'acord amb el nostre treball de camp, el desplaçament vertical en l'estructura de l'empresa -de Catalunya cap a la central alemanya- no és garantia per se de promoció, o ho pot ser un cop es produeix el retorn cap a Catalunya. La relació entre promoció i mobilitat s'aprofundirà en el capítol sisè, a partir de l'anàlisi qualitativa del treball d'enquesta.

Respecte al mercat de treball extern (*External Labour Market*), els caps de personal opinen que és preferible la promoció, o el trasllat, en el si del grup. S'accedeix al mercat extern només per als càrrecs inferiors, i després d'examinar els arxius de l'àrea de personal, que recull totes les sol.licituds enviades per la gent interessada a treballar a l'empresa.

D'altra banda, el desenvolupament de serveis especialitzats (agències d'ocupació, consultories...) per a les empreses, organitzades a nivell internacional, pot ser entès com una resposta als alts costos, no només monetaris, sorgits de les relocalitzacions dels empleats de les transnacionals. Les tendències semblen apuntar una major flexibilització d'aquest

tipus de serveis, potenciat pel desenvolupament tecnològic i de les telecomunicacions.

En aquesta mateixa línia, Gould (citada per Ford, 1992) assenyala l'existència de treballadors altament qualificats, que es mouen fora del mercat intern de les transnacionals i que es "venen" en el mercat en base a contractes de curta durada, retornant tot seguit a la seva residència habitual. Aquests moviments, segons Gould, posen en qüestió el concepte mateix de migració.

3.2.4 El caràcter del desplaçament: desplaçaments lliures o sota pressió? La carrera professional en les empreses

Els desplaçaments en les transnacionals són bàsicament laborals. El caràcter del trasllat és una variable utilitzada en migracions per distingir els desplaçaments de caire laboral o professional d'altres, especialment d'aquells de caire polític -exiliats, refugiats..-.

Considerem, en primer lloc, la importància de la carrera professional per als desplaçaments en les transnacionals. La carrera dins l'empresa (*career path*), -definida com una "successió de llocs de treball (feines), ocupacions (conjunt de feines), empleadors i localitats" (Salt, 1988, pàg. 388)- és, segons opina aquest autor, la principal motivació per aquest tipus de desplaçaments.

L'enunciat d'aquest apartat planteja que, a vegades, les migracions en el si de les estructures empresarials no són totalment lliures en el sentit que una negativa a desplaçar-se pot ser sinònim d'una renúncia a una promoció futura dins la empresa i, fins i tot, pot posar en perill la permanència dins l'empresa. Les complexes interrelacions entre trajectòries laborals i familiars i la importància que els individus donen a la seva carrera en les fases de les seves vides són un punt de màxim interès que es desenvoluparà al llarg de la recerca.

Una segona consideració, respecte al caràcter del desplaçament, és l'existència de moviments de grups de treballadors condicionats per processos de racionalització i redifinició d'objectius per part de l'empresa. Aquests poden afectar tant al personal qualificat com al menys qualificat dins els grups empresarials.

3.3 La interrelació entre variables

La combinació de les variables espai, temps, marc institucional i caràcter del desplaçament permet establir tipologies. Gould (1988) n'estableix una centrada en les persones qualificades on interrelaciona els espais (país del Tercer Món/país del Primer Món) amb el temps (circulació/migració).

Taula 3.2

Tipologia de la migració del personal qualificat

de:	a:	Circulació	Migració
País Tercer Món	País Primer Món	Professionals en formació i per compte pròpia	"Brain drain"
País Tercer Món	País Tercer Món	Treballadors contractats Professionals per compte pròpia	Refugiats
País Primer Món	País Tercer Món	Directius de les transnacionals Personal de suport tècnic Treballadors contractats	Retornats Cònjuges estrangers
País Primer Món	País Primer Món	Personal de les transnacionals	"Brain drain"

Font: Gould (1988), pàg. 382

En aquesta classificació, la mobilitat dins les transnacionals es veu reflectida en dos casos:

- la circulació de directius i de personal de suport tècnic dels països del Primer Món cap al Tercer Món.
- la circulació del personal de les transnacionals entre països del Primer Món.

En aquesta tipologia, la variable "espai" requereix un tractament més complex, en ser reduccionista la divisió del

planeta entre Primer i Tercer Món, donats els graus de desenvolupament entre països i regions i donada l'ambigüitat del mateix concepte desenvolupament. També, es podrien introduir altres variables en aquesta tipologia, com el caràcter institucional o no de les migracions.

Una classificació més propera al nostre estudi és la realitzada per R. Ford (1992), centrada únicament a la mobilitat en les empreses transnacionals.

Taula 3.3

Tipologia de mobilitat en les companyies transnacionals

Tipus de mobilitat	Característiques	Subgrup
Relocalització	Permanent Acompanyat/da Canvi de residència 6 mesos o mes	Mobilitat de grups
		Transferència de personal
Estada extenses	Temporal Acompanyat/da Canvi de residència 6 mesos o mes (generalment entre 2 i 3 anys)	Durada fixa
		Persones concretes amb llocs de treball molt definits
		Projectes concrets
Viatge de treball	Temporal No acompanyat Estades a hotels Visites: 1 dia a 6 setmanes Traslats de curta durada: de 6 setmanes a 6 mesos	Viatges en torn del món
		Viatge d'un dia
		Viatge curt + estada breu
		Viatge llarg + estada breu
		Viatge curt + estada extensa
		Viatge llarg + estada extensa
Trasllat de curta durada		

Pont: Ford (1992), pàg. 113

Tot i que la tipologia establerta per Ford (1992) no distingeix entre espais implicats, la seva classificació és una interessant sistematització dels moviments dins les

estructures empresarials, a partir de les variables temps i caràcter del desplaçament.

4. METODOLOGIA I FONTS D'ESTUDI

4.1. Criteris d'aproximació al fenomen

Hem considerat que era preferible intensificar que diversificar. Per aquest motiu, hem decidit centrar la investigació en un conjunt concret de empreses d'una única nacionalitat i d'uns sectors econòmics específics.

En aquesta línia, i per aconseguir una mostra significativa de sectors econòmics i d'empreses, s'ha partit d'un dels factors fonamentals d'internacionalització de l'economia catalana dels últims anys: la inversió directa estrangera.¹⁷

A partir de les xifres d'inversió directa provinents de l'estranger l'any 1992 a Catalunya (553.248 milions de pessetes) i a Espanya (1.914.494 milions de pessetes)¹⁸, dades de la Direcció Gral. d'Inversions Exteriors, i la seva evolució, s'evidencia la creixent importància que té aquest factor per a les dues economies. El fet que Catalunya

---

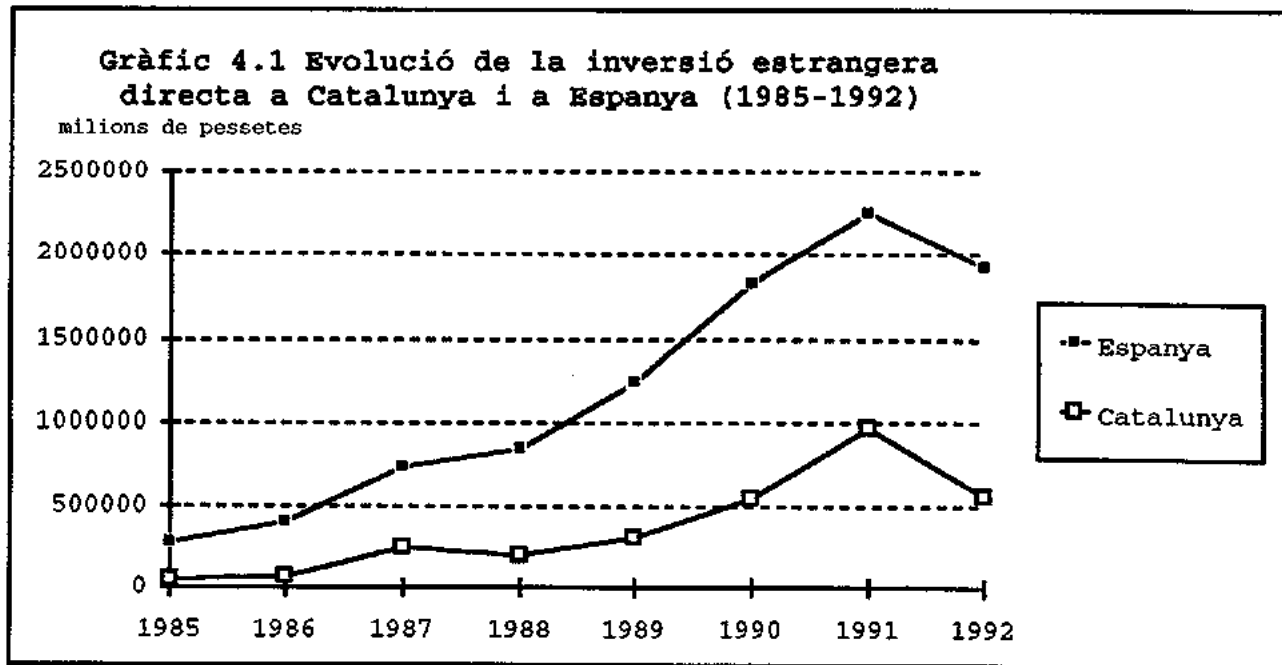
17 Vegi's nota núm. 4, del capítol segon, per a la definició d'inversió directa estrangera.

18 Encara que no és objecte d'estudi d'aquesta recerca, la inversió indirecta provinent de l'estranger a Espanya l'any 1989 va ser de 1.014.835 milions de pessetes, la qual va representar més de la meitat del total de la inversió estrangera per aquest any (Baigés, 1991).

Recordem també que, en cas de no especificar el contrari, fem referència a nova inversió directa en un any en concret.

concentri el 28,9 % del total invertit a Espanya reforça la consideració de la inversió directa com a variable clau per a l'inici d'aquest estudi.

Si observem la tendència al llarg d'aquests últims anys (gràfic 4.1), veiem que l'any 1992 es caracteritza per una davallada important de la inversió directa de l'estranger respecte l'any 1991. És clara, però, la tendència a l'alça d'aquest tipus d'inversió tant a Espanya com a Catalunya d'ençà l'entrada d'Espanya a la Comunitat Europea l'any 1986. Així mateix, aquesta va augmentar sensiblement a Catalunya l'any 1991 respecte el 1990: un total de 972.275 milions de pessetes que va suposar un increment del 77,5 % respecte al 1990.

Font: Per a l'evolució 1985-1990, hem utilitzat dades provinents del CIDEM (1992). Per a 1991, *Memòria econòmica de Catalunya* (Cambres de Comerç, Indústria i Navegació de Catalunya, 1993). Per a 1992, DG d'Inversions Exteriors (*Informe anual de l'economia catalana*, 1992 (1993))

Una altra variable a tenir en compte és el tipus d'inversió: segons dades facilitades pel Centre d'Informació i Desenvolupament Empresarial (CIDEM) -centre autònom adscrit al Departament d'Indústria i Energia de la Generalitat de Catalunya-, gairebé la meitat (un 47,4 %) de la inversió estrangera a Catalunya era industrial el 1990 (259.452 milions de pessetes)¹⁹. En canvi, Madrid (principal focus d'atracció de capitals conjuntament amb Barcelona) atrau principalment inversions financeres i de serveis.

4.1.1 Els països inversors. La importància de la inversió directa provinent de la RFA a Catalunya

Ens interessa conèixer quins països realitzen inversions a Catalunya i quin paper té Catalunya en la seva estratègia inversora a Espanya.

A la taula 4.1 es poden observar els països inversors tant a Catalunya com en el conjunt de l'Estat. A partir d'aquesta taula i del gràfic 4.2, on es veu la importància relativa de cadascun dels països, hom constata la importància de la inversió procedent d'Europa als anys noranta.

---

¹⁹ La informació sobre inversió estrangera per als anys 1991 i 1992 no té el grau de desagregació que les dades de què disposem per a l'any 1990. Farem referència a aquelles dades, però, sempre que sigui possible.

Taula 4.1

Volum d'inversió directa estrangera per països de procedència a Catalunya i a l'Estat espanyol (1990)

(milions de pessetes)

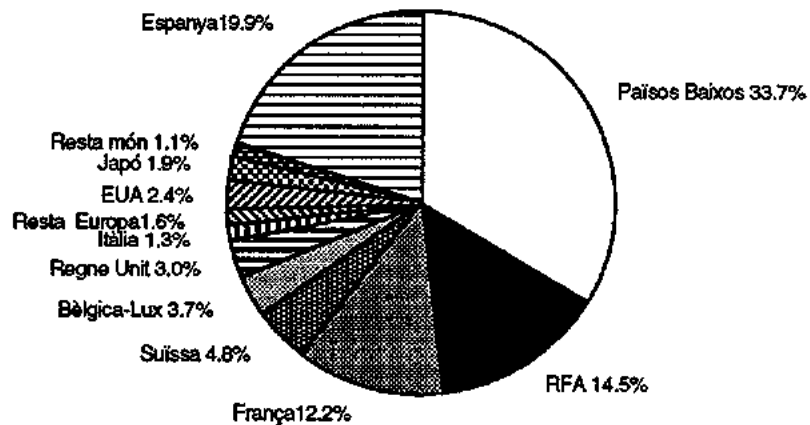
	Catalunya		Estat espanyol
Paisos Baixos	184.702	França	447.111
Alemanya	79.199	Paisos Baixos	368.589
França	66.989	Regne Unit	151.117
Bèlgica-Luxemburg	20.077	Alemanya	123.103
Regne Unit	16.258	Itàlia	64.072
Itàlia	7.133	Bèlgica-Lux.	56.966
Resta Unió Europea	2.304	Resta UE	27.422
<i>Total Unió Europea</i>	<i>376.662</i>	<i>Total UE</i>	<i>1.238.380</i>
Suïssa-Liechtenstein	26.056	Suïssa-Liecht.	85.010
Resta d'Europa	6.469	Resta d'Europa	24.272
<i>Total Europa</i>	<i>409.187</i>	<i>Total Europa</i>	<i>1.347.662</i>
EUA	12.991	EUA	44.768
Japó	10.698	Japó	36.170
Altres	6.063	Altres	87.509
Espanya (*)	108.918	Espanya	321.333
Total	547.857	Total	1.829.640

Font: Dades facilitades pel Centre d'Informació i Desenvolupament Empresarial de la Generalitat de Catalunya (1992)

(*) Aquestes xifres fan referència al capital reinvertit a l'Estat provinent de les companyies transnacionals amb seu a Espanya.

La inversió directa europea prové fonamentalment de la Unió Europea: els estats de la UE realitzen inversions per un total de 376.662 milions de pessetes a Catalunya el 1990. En aquest sentit, el pes de la inversió comunitària sobre el total d'inversió estrangera era del 68,8% el 1990. D'altra banda, els Estats Units i el Japó inverteixen conjuntament un total de 23.689 milions de pessetes en aquest mateix any.

Gràfic 4.2 Inversió estrangera directa a Catalunya, per països d'origen (1990)

Font: Taula 4.1

El fet que la inversió provinent de Japó i dels Estats Units no es centri de forma prioritària a Catalunya, sinó a Madrid -com es pot observar a la taula 4.2- reforça l'elecció dels països de la Unió Europea com a centre d'interès del nostre estudi.

No obstant, però, hom fa constar la importància de les empreses originàries dels Estats Units i del Japó per a la economia mundial i la tendència a l'alça de les seves inversions a Catalunya. D'aquesta manera, i a tall d'exemple, Japó ha passat de concentrar un 0,1 % de la seva inversió mundial a Espanya l'any 1980, a un 2,0 % el 1990.

Taula 4.2

Volum d'inversió estrangera per principals estats d'origen i Comunitat Autònoma de destinació (1990)

(milions de pessetes)

	Catalunya	Madrid	P.Basc	Andalusia	València
Països Baixos	184.702	127.328	11.436	14.418	8.186
Alemanya	79.199	19.150	2.220	4.003	715
França	66.989	301.005	7.658	7.136	5.782
Suïssa-Liecht.	26.056	36.380	459	4.927	1.519
Bèlgica-Luxemburg	20.077	22.980	10	2.812	7.911
Regne Unit	16.258	95.605	8.727	10.662	2.777
EUA	12.991	26.889	76	904	187
Japó	10.698	20.477	1.463	2.792	0
Itàlia	7.133	25.614	909	516	684

Font: Dades facilitades pel CIDEM (1992)

En relació a aquesta mateixa taula, s'observa també que els Països Baixos, Alemanya i França van ser els principals inversors a Catalunya el 1990. En aquest sentit, Catalunya va concentrar el 30,0% de les inversions comunitàries al conjunt de l'Estat l'any 1990. Aquesta proporció va augmentar fins al 43,0% el 1991 (Cambres de comerç, indústria i navegació, 1993) i va caure fins al 28,9 % el 1992 (*Informe anual de l'economia catalana, 1992 (1993)*).

L'estratègia inversora alemanya sembla especialment interessant. Si observem la taula 4.3, es comprova com la RFA és l'únic país que el 1990 concentra més de la meitat de les seves inversions de tot l'Estat espanyol a Catalunya, un 64,3% exactament.

Taula 4.3

Evolució percentual de la inversió directa estrangera a Catalunya respecte a Espanya, per principals estats inversors (1990)

	1987	1988	1989	1990
Països Baixos	41,4	22,7	17,9	47,8
Alemanya	34,0	45,9	51,9	64,3
França	17,4	23,2	31,2	15,0
Suïssa-Liecht.	29,7	21,4	22,4	30,6
Bèlgica-Luxemburg	9,6	47,6	29,2	35,2
Regne Unit	19,4	9,4	8,4	10,8
EUA	22,6	12,9	18,1	29,0
Japó	1,9	53,9	34,8	29,6
Itàlia	8,5	27,0	24,8	11,1

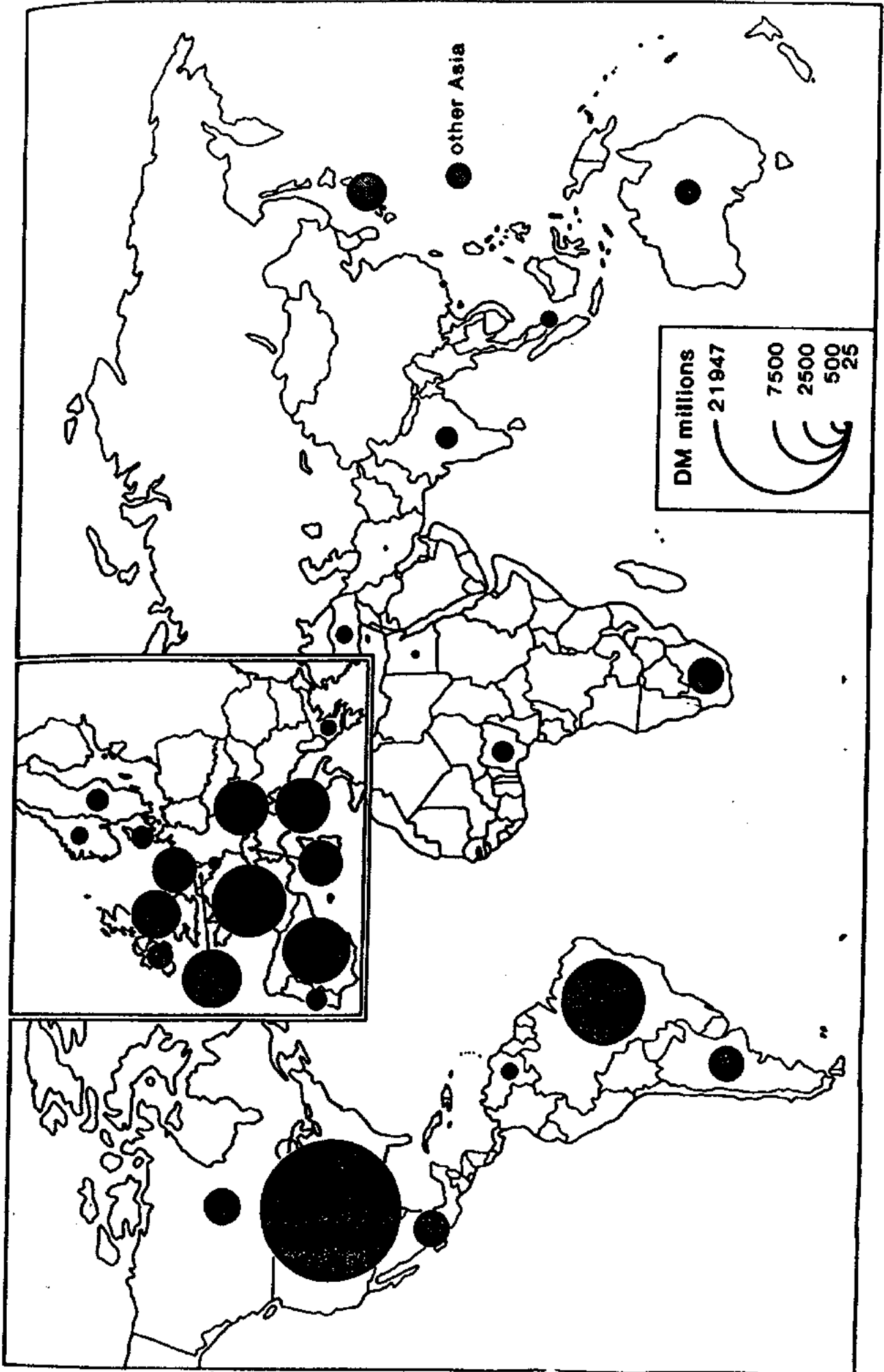
Font: Dades facilitades pel CIDEM (1992)

Es constata, doncs, a partir d'aquesta taula, l'estabilitat de l'estratègia inversora alemanya, no sotmesa a excessives fluctuacions, contràriament a les oscil·lacions que presenten altres estats, com per exemple els Països Baixos.

Respecte a aquest últim punt, s'ha de matisar que el País Baixos són sovint utilitzats com a plataforma d'entrada d'inversions coreanes i japoneses, atès el tractament fiscal dels fluxos de capital en aquest país (Cambres Oficials de Comerç, Indústria i Navegació de Catalunya, 1991). Aquest fet no només es veu reflectit a l'evolució fluctuant del capital invertit a Catalunya respecte a Espanya, sinó també a l'evolució del volum total de la inversió rebuda provinent dels Països Baixos: Catalunya va rebre 34.181 milions de pessetes el 1989 i 184.702 el 1990 d'inversió directa neerlandesa (dades facilitades pel CIDEM, 1992).

En relació a la importància del mercat espanyol per a les transnacionals alemanyes, i tot canviant el focus d'anàlisi del lloc de destinació del capital al lloc d'origen del mateix, observem que el mercat espanyol és el segon en importància dins Europa -només superat per França- per al capital industrial provinent d'Alemanya (vegi's mapa 4.1 *Distribució geogràfica de la inversió industrial de les transnacionals d'origen alemany (1987)*). Concretament, el 22% de la inversió industrial de les transnacionals alemanyes a la CE el 1987 era a Espanya (Dicken, 1992).

Mapa 4.1 Distribució geogràfica de la inversió industrial de les transnacionals d'origen alemany

Font: Deutsche Bundesbank Statistische 3 (1989), extret de Dicken (1992), pàg. 75

En aquest mateix sentit, la primera empresa a Catalunya era una filial del grup alemany Volkswagen, Seat, l'any 1989, amb un volum de vendes de 457.269 milions de pessetes i una plantilla de 23.847 persones (Baigés, 1991)

En definitiva, hem optat per començar aquest primer estudi sobre la migració dins les empreses estrangeres a Catalunya, delimitant Alemanya com a centre d'atenció. Les raons esgrimides per a aquesta tria, explicades al llarg del capítol, es poden resumir en els següents punts:

- La RFA és el segon país inversor a Catalunya el 1990. El primer inversor, però, són els Països Baixos que sovint s'utilitzen com a porta d'entrada d'inversions de tercers països.
- Alemanya concentra a Catalunya la gran majoria de les inversions realitzades en el conjunt de l'Estat espanyol.
- La tendència a l'alça de les inversions alemanyes es manté estable al llarg del període estudiat (1987-1990).
- La importància relativa del mercat espanyol, a nivell mundial, per a les transnacionals de nacionalitat alemanya.

4.1.2 Els sectors econòmics i les empreses seleccionades.

En aquest estudi exploratori sobre la mobilitat dins les empreses transnacionals, hem optat per triar aquells sectors on la presència de capital estranger sigui significativa. Pensem que la incidència de la inversió estrangera sobre determinats sectors de producció pot ser indicativa de processos de transformació, susceptibles de generar un increment de la mobilitat.

En relació a la inversió industrial estrangera, Gual, Solà i Fluvià (1991) apunten que "en el període 1986-1990 aquesta inversió fou de més de 500.000 milions de pessetes, un 65 % de tota la inversió estrangera a Catalunya. Tot i que les dades disponibles són molt agregades, els sectors industrials que han rebut el gruix d'aquestes inversions són el sector químic i el del paper" (pàg. 32)

Segons dades del Centre d'Informació i Documentació Empresarial (CIDEM), entre els anys 1988-1990 la inversió industrial estrangera a Catalunya s'ha concentrat fonamentalment a 10 sectors, que representen un 80% del total. En ordre decreixent, es troben els següents sectors: indústries del paper i arts gràfiques, hostaleria, químiques, institucions financeres, comerç a l'engròs, lloguers de béns immobles, construcció de maquinària i béns d'equipament, auxiliars financers i activitats immobiliàries, construcció d'automòbils i assegurances.

Hem centrat, doncs, la recerca en els dos primers sectors industrials, és a dir, arts gràfiques-indústries del paper (que inclou també el sector d'editorials) i químiques. El fet que aquests dos sectors hagin experimentat paral·lelament importants modificacions en les seves formes de producció i/o d'organització del treball ha incentivat el nostre interès.

La selecció de les empreses s'ha realitzat a partir de la consideració que fossin grans grups empresarials a nivell mundial i que la seva seu social a Espanya es trobés a Catalunya. Per aquesta selecció, ens hem servit del *rànk*ing d'empreses elaborat per la revista nord-americana *Fortune* a partir del volum de vendes a nivell mundial, que es pot observar a la pàgina següent.

Segons aquest *ranking*, els tres grans grups transnacionals del sector químic, estudiats en aquesta recerca²⁰, figuren entre les 30 principals companyies a nivells mundial.

---

²⁰ Hem treballat sobre les empreses següents:

- Sector d'editorials i d'arts gràfiques: les quatre empreses del grup Bertelsmann a Catalunya: Círculo de Lectores, Plaza & Janés, Printer Industria Gráfica i Eurohueco.
- Sector químic: Basf Española, Bayer Hispania i Hoechst Ibérica.

Taula 4.4

**Els trenta principals grups transnacionals industrials al món
(1989)**

Transnacional	País d'origen	Vendes (\$ milions)	Nombre d'ocupats
General Motors	EUA	126.974	775.100
Ford	EUA	96.933	366.641
IBM	EUA	63.438	383.220
Toyota	Japó	60.444	91.790
General Electric	EUA	55.264	292.000
Hitachi	Japó	50.894	274.508
Matsushita	Japó	43.086	193.088
Daimler-Benz	RFA	40.616	386.226
Philip Morris	EUA	39.069	157.000
Fiat	Itàlia	36.740	286.294
Nissan	Japó	36.078	117.330
Unilever	G.Bret./P.Baixos	35.284	300.000
Du Pont	EUA	35.209	145.787
Samsung	Corea del Sud	35.189	176.947
Volkswagen	RFA	34.746	250.616
Siemens	RFA	32.660	365.000
Toshiba	Japó	29.469	125.000
Nestle	Suïssa	29.365	196.940
Renault	França	27.457	174.573
Philips	Països Baixos	26.993	304.800
Honda	Japó	26.484	71.200
Basf	RFA	25.317	136.900
NEC	Japó	24.594	104.022
Hoechst	RFA	24.403	169.295
Peugeot-Citroen	França	24.091	159.100
BAT Industries	Gran Bretanya	23.529	311.917
Bayer	RFA	23.021	170.200
ICI	Gran Bretanya	21.889	133.800
Procter & Gamble	EUA	21.689	79.300
Mitsubishi Electric	Japó	21.213	85.723

Font: Fortune, 30 de juliol de 1990, pàg. 47

Tot i que el grup Bertelsmann no forma part dels trenta principals grups transnacionals industrials mundials, és la companyia d'origen alemany més important en el camp de la comunicació a nivell mundial, amb una xifra de vendes de 15.955 milions de marcs alemanys²¹ al llarg de l'exercici fiscal 1991-92 i una xifra d'ocupats per aquest mateix any de 48.781 persones arreu del món.

4.1.2.1 El sector editorial i d'arts gràfiques

Es tracta d'un sector econòmic dedicat a la producció de llibres, publicacions periòdiques, folletons, catàlegs i impresos, i a la manipulació de cartró i paper. Les característiques organitzatives i empresarials fan recomenable separar l'anàlisi dels dos subsectors que componen aquest sector.

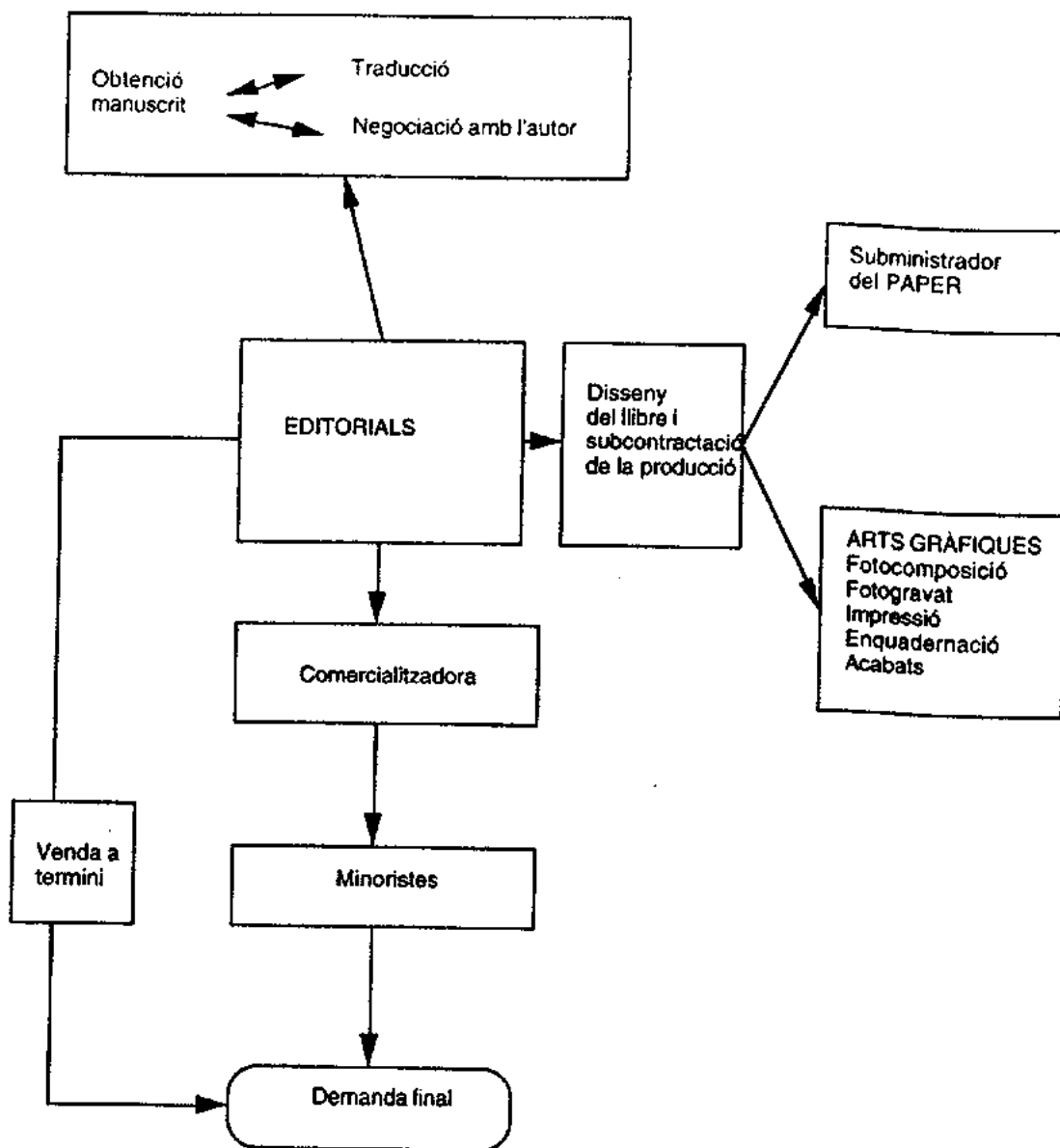
A la pàgina següent, el gràfic 4.3, que il·lustra les relacions entre l'edició, l'impressió i la comercialització del producte editorial, es fa palès el fet que el procés editorial està totalment separat de la producció. Respecte a la comercialització, les cases editorials poden encarregar-se

---

²¹ 10.428 milions \$. Càlcul realitzat a partir de la cotització estimada per Bertelsmann en la seva memòria anual (1\$=1,53 marcs alemanys) (*Annual Report, 1991/92*). Segons aquesta mateixa font, el mercat alemany representa un 38% del total de vendes mundials.

Gràfic 4.3 Estructura del procés productiu en el sector editorial i d'arts gràfiques

Font: GUAL, J.; SOLÀ, J.; FLUVIÀ, M. (1991), pàg. 178

elles mateixes de la distribució, tot disposant de delegacions de vendes, o poden subcontractar empreses especialitzades.

a) El subsector editorial

El subsector editorial a Catalunya, que presenta moltes similituds amb el conjunt mundial, es troba en una situació de gran concentració de la seva estructura empresarial: poques empreses controlen una part molt significativa del mercat.

Aquesta tendència sembla accentuar-se en els últims anys, segons consideren Gual, Solà i Fluvià (1991) en un estudi sobre la indústria catalana en l'actualitat. Per a aquests autors, l'elevada competència portaria a un seguit de fusions i absorcions d'empreses. L'objectiu d'aquesta política és aprofitar les economies d'escala, així com evitar riscos, o en tot cas, diversificar-los: una major grandària de l'empresa permet accedir a mercats més regulars. La importància dels grups transnacionals dins aquest context és determinant. A nivell mundial, aquest procés s'ha donat no solament en el marc de les empreses editorials, sinó en la comunicació en general, independentment del seu suport material.

Paral·lelament, es dona una estructura organitzativa de la producció que tendeix, d'una forma molt accentuada, a la desintegració vertical. Les editorials es dedicarien

principalment a la selecció d'originals i al disseny del producte, subcontractant tant la producció com l'objecte de la seva comercialització.

La localització de les empreses editorials està molt determinada per la proximitat a centres de demanda i a les indústries gràfiques. En aquest sentit, el grup Bertelsmann a Espanya concentra les seves editorials i les seves impremtes a Barcelona i a la seva Àrea Metropolitana.

A Catalunya, el sector s'ha trobat molt afectat per l'evolució del seu mercat exterior: L'estratègia dels grans grups editorials instal·lats a Catalunya ha estat la de localitzar progressivament la producció en els mateixos països on es comercialitzava i es venia, en un intent d'aprofitar els menors costos laborals, disminuir els riscos comercials i convertir els antics deutes en actius reals. Aquest procés l'hem pogut seguir a l'empresa Círculo de Lectores que, des de la seva seu a Barcelona, va crear diversos clubs de lectors els anys setanta.

Durant els vuitanta, però, arran la crisi de les economies llatino-americanes, el sector ha experimentat una progressiva reducció de les exportacions. En paral·lel, s'ha donat un cert augment de les importacions i una forta entrada de capital estranger, especialment provinents d'estats de la

Unió Europea (Bertelsmann, Hachette, Mondadori, Maxwell...) ²². En aquest sentit, la crisi ha generat una dinàmica de noves absorcions per part de grups més grans de caràcter transnacional.

En relació a la importància dels grups estrangers presents en el sector editorial espanyol, es pot observar la taula 4.5 (Gual, Solà i Fluvià, 1991). El grup Bertelsmann, propietari de Círculo de Lectores i de Plaza & Janés, és el productor i distribuïdor de continguts culturals massius més important d'Espanya, després de l'Estat. Segons càlculs realitzats per D. E. Jones per a l'any 1986 (Bustamante i Zallo, 1988), el grup Bertelsmann facturava a Espanya 39.584 milions de pessetes, amb una plantilla de 2.616 persones, per davant del grup Prisa²³, principal grup en el camp de l'edició

---

²² L'entrada d'Espanya a la Unió Europea el 1986 va comportar canvis en la legislació referent a les inversions estrangeres a Espanya. Concretament, la legislació vigent en aquests moments és la següent:

- Llei Orgànica 18/1992, d'1 de juliol (BOE de 3 de juliol de 1992), de la Prefectura de l'Estat, que estableix determinades normes en matèria d'inversions estrangeres a Espanya.
- Reial Decret 671/1992, de 2 de juliol (BOE de 4 de juliol de 1992), del Ministeri d'Economia i Hisenda, sobre el règim de les inversions estrangeres a Espanya.
- Resolució de 6 de juliol de 1992 (BOE de 14 de juliol de 1992), de la Direcció General de Transaccions Exterior, sobre procediment de tramitació i registre de les inversions estrangeres a Espanya. (El BOE de 4 d'agost de 1992 publica algunes esmenes a aquesta resolució).

²³ Editora de El País i propietària de l'emissora de ràdio Ser, la cadena de televisió privada Canal+ i del grup editorial Timón. El grup Prisa va facturar 82.000 milions de pessetes el 1992. En aquest mateix any, el grup va adquirir un 0,6 % suplementari de

Taula 4.5

Principals grups transnacionals presents al sector editorial a Espanya (1990)

Bertelsmann (RFA)

Editorials: Círculo de Lectores i Plaza & Janés.

Revistes: Grup G+J que edita *Mía, Dunia, Ser Padres, Muy Interesente, Geo i Natura*.

Hachette (França)

Editorial: Salvat

Revistes: *Diez Minutos, Teleprograma i Futuro*.

Mondadori-Gofri (Itàlia). Editorial: Mondadori-Grijalbo.

Fabri (Itàlia). Editorial Orbis.

Edipresse (Suïssa)

Revistes: Majoritari a Hyma, que edita *Lecturas, Labores del Hogar, Comer y beber, Algo 2.000, Patrones i Rutas del tiempo*.

Axel Springel (Regne Unit)

Revistes: *Greca, Nuevo Estilo, Cómplice* i revistes especialitzades.

UNU (Països Baixos): Revistes especialitzades

Grup Hersant (França) i Rusconi (Itàlia): Grup 16

Ruper Murdoch (Gran Bretanya): 25 % del grup Zeta

Font: Gual, Solà i Fluvià (1991)

Newspaper Publishing, editora del diari *The Independent* i del dominical *The Independent on Sunday*, tot passant a controlar-ne el 18,7 %. Així, el grup va adquirir el 16,7 % del diari portuguès *Publico*. Prisa està present a França mitjançant la societat Ponex, de la qual posseeix el 5 % del capital. Ponex és propietat del Groupe Expansion que publica revistes econòmiques a pràcticament tot Europa. (Font: El País, 18 de juny de 1993. Prisa reforzó en Francia, Portugal y Reino Unido su apuesta internacional)

i de la telecomunicació de capital espanyol, que va facturar un total de 36.864 milions el 1986.

La primera empresa del grup alemany a Catalunya, Círculo de Lectores, va ser creada a començaments dels seixanta en un moment en què, malgrat les liberalitzacions del Pla d'Estabilització de 1959, el règim franquista preveia la continuació del control dels mitjans de comunicació. S'inaugura, d'aquesta forma, una nova forma de venda de llibres en llengua castellana.

A partir de 1976, Bertelsmann entra a Plaza & Janés, una de les principals empreses del món editorial espanyol, però no és fins el 1982 que el grup alemany adquireix el 100 % de l'editorial.

L'estratègia de Bertelsmann se centra en la participació en diversos mitjans d'informació en funció de l'anàlisi de les situacions i de les opcions existents. Comença amb el món editorial, continua amb els discos -dins d'aquest segment en concret, el grup controla Ariola-Eurodisc, RCA i F. Discos Columbia, amb una facturació total de 4.800 milions de pessetes l'any 1985 (Jones, 1988)-, torna a l'edició i acaba invertint en arts gràfiques.

Observem que el procés de globalització també ha afectat a les empreses editorials de capital espanyol: Planeta, per exemple, ha entrat recentment en el mercat nord-americà amb la compra de l'editorial Collier, que pertenyia al grup

britànic Maxwell Communication. Aquesta operació la va realitzar juntament amb l'editorial italiana Agostini. Planeta també està present a Llatino-Amèrica, concretament a Colòmbia, Equador, Mèxic, Veneçuela i Xile (El País, *Planeta entra en el mercado de EEUU con la compra de Collier*, 17-09-1993)

Per últim, si bé és cert que la tendència a la concentració augmentarà, també ho és que alguns segments de producció poden ser aprofitats per empreses petites.

b) El subsector de les arts gràfiques

A diferència del món editorial, el subsector de les arts gràfiques es troba molt atomitzat amb una presència important d'empreses d'origen familiar. En un informe econòmic, publicat en el diari Avui el 27 de febrer de 1992, s'indicava que de 7.500 empreses a Espanya, el 75,0 % no supera els 6 treballadors, i només un 1,3 % té més de 100 treballadors: La intensa renovació dels processos de pre-impressió -processadors de textos, etc.- permeten l'increment de la rendabilitat dels tiratges curts i, per tant, ofereixen marges més grans de supervivència per a les empreses més petites.

Passada aquesta important franja del petit empresari, les grans empreses són les que marquen realment les pautes del subsector. Les indústries intensives en capital, amb una

elevada tecnologia i en ràpid progrés, condicionen, doncs, l'evolució del sector.

A Catalunya, també en el cas de les arts gràfiques, el grup Bertelsmann té localitzades dues empreses: Printer Industria Gráfica i Eurohueco. El més interessant és comprovar que, a l'igual que les dues editorials, es dediquen a processos diferents dins el mateix sector, mostrant d'aquesta manera la capacitat del grup per a situar-se estratègicament en el mercat.

Printer Industria Gráfica utilitza el sistema *offset*, que permet fer impressions de major qualitat, amb tiratges curts (menys de 100.000 o 150.000 exemplars), o impressions de llibres en blanc i negre, tot cobrint un tipus específic de demanda.

Printer Industria Gráfica, que neix amb la finalitat de treballar per a Círculo de Lectores, és actualment la major empresa d'arts gràfiques de l'Estat espanyol. En aquests moments, la majoria de la producció d'aquesta empresa està orientada a l'exportació d'encàrrecs per a impremta. Printer Industria Gráfica va facturar 11.900 milions de pessetes l'any 1989 (Fomento de la Producción, 1990), quantitat que dobla la xifra de negoci de la segona empresa catalana d'arts gràfiques (Cebal Celograf, que depèn del grup francès Rhone-Poulenc).

L'empresa Eurohueco, creada el 1986 com a conseqüència de la reorganització de les impremtes del grup Bertelsmann a Europa, treballa amb el sistema "gravat al buit", que respon a un altre tipus de demanda. Aquest sistema permet tirades de fins a un milió d'exemplars i en colors. Eurohueco és considerada una de les empreses més grans d'Europa del sector arts gràfiques i orienta una tercera part de la seva producció a l'exportació.

El grup Bertelsmann impulsa l'autonomia de cada empresa, i les considera espais autònoms per la seva situació en el mercat. D'aquesta manera, el conjunt surt reforçat i millora les seves posicions globals dins cada sector.

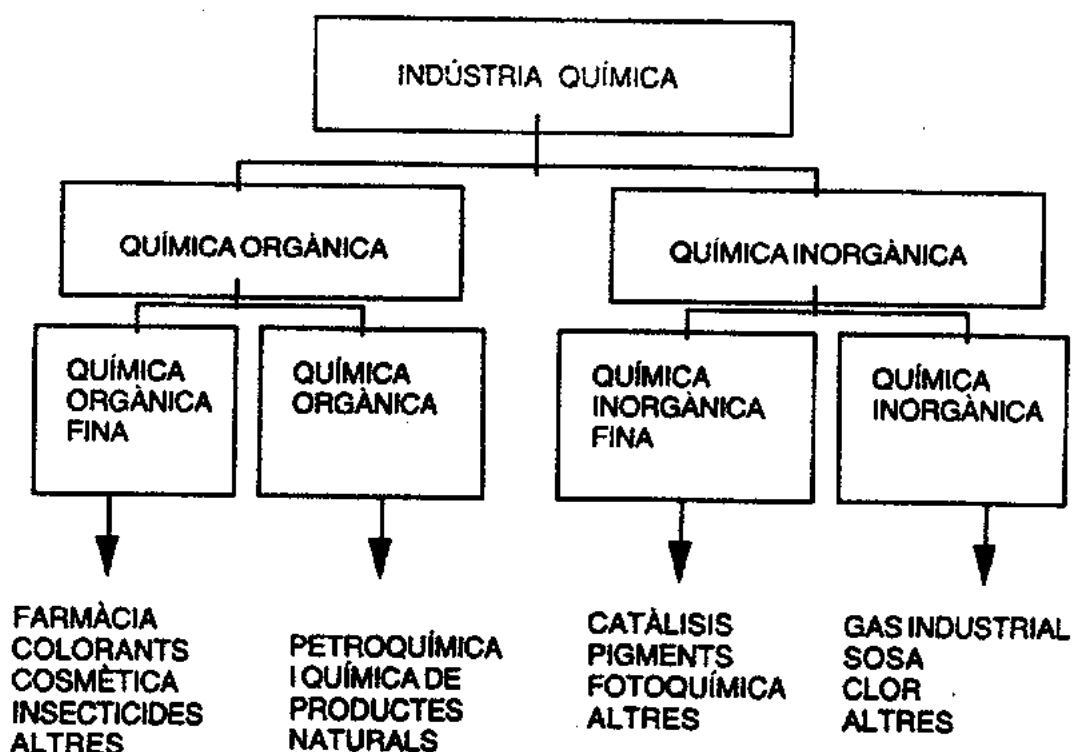
4.1.2.2 El sector químic

Aquest sector es dedica fonamentalment a la transformació d'un gran nombre de matèries primeres orgàniques i inorgàniques en productes intermedis i finals, aptes per al consum industrial i domèstic.

Com es pot veure al gràfic 4.4, la indústria química es troba dividida principalment en dues branques, la derivada de la química orgànica i la que prové de la química inorgànica. Aquestes es poden subdividir segons el tipus d'activitat realitzada.

Gràfic 4.4

Estructura de la indústria química (perspectiva tècnica)

Font: Gual, Solà i Fluvià (1991), pàg. 124

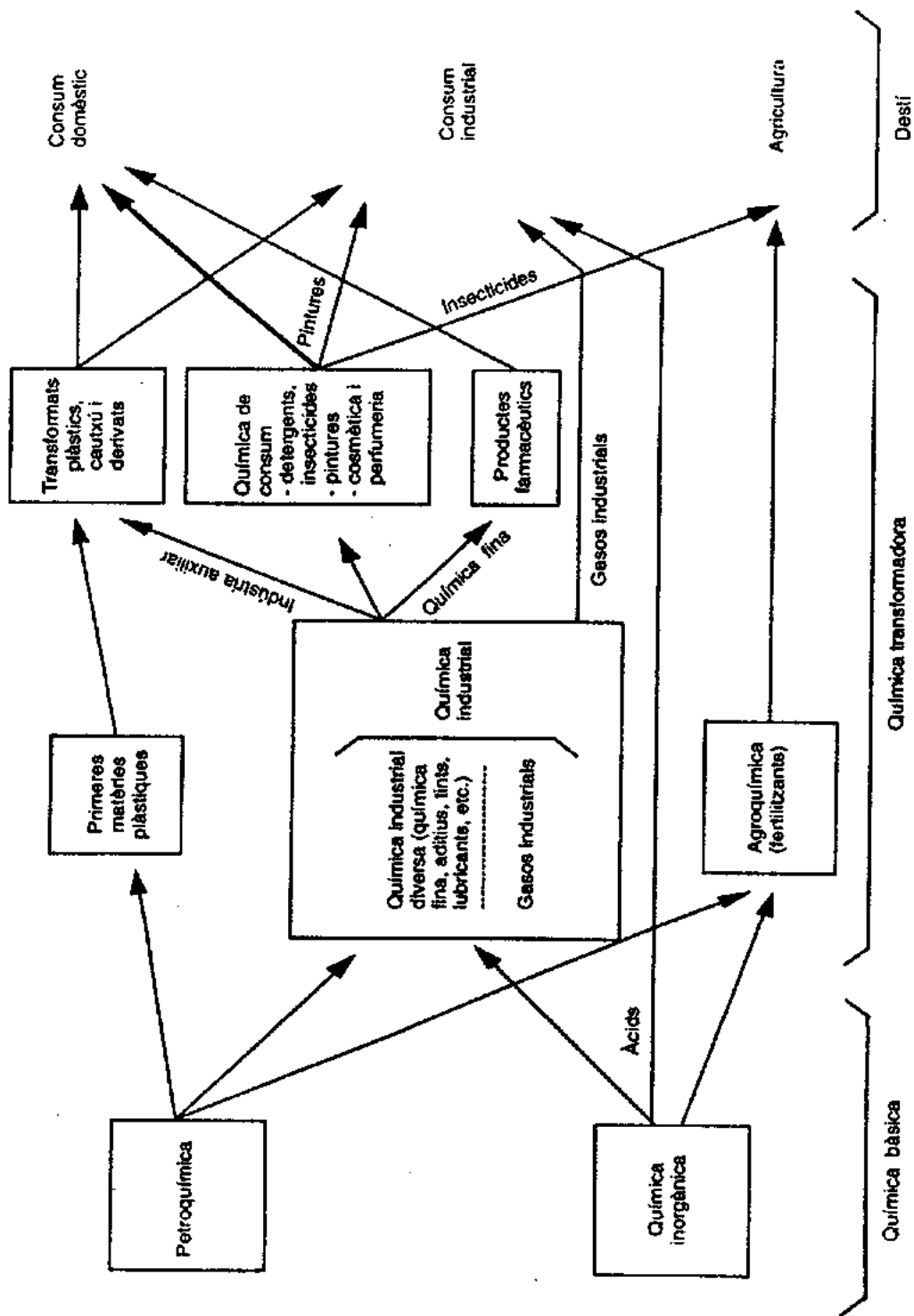
La indústria química té un ampli ventall d'usos industrials, agrícoles i domèstics. Fins arribar a l'etapa final de consum, els productes d'aquest sector experimenten successives transformacions. Les interrelacions entre les diverses fases de manipulació dels productes químics i les seves aplicacions finals són certament complexes. El gràfic 4.5 il·lustra tot aquest procés.

El sector ha experimentat grans transformacions, impulsades per decisives innovacions tecnològiques i per una gran competència internacional, al llarg dels últims 50 anys, cosa que ha comportat un augment de la grandària de les empreses, especialment en el cas de la química orgànica. Aquests canvis han anat acompanyats d'un important increment del pes específic dels grans grups industrials.

A part de la construcció dels grans complexos químics realitzada per les companyies estrangeres els anys seixanta a la zona de Tarragona, s'ha donat un procés de penetració directa de companyies estrangeres mitjançant l'adquisició de PIMES autòctones a Catalunya.

En el context actual, el sector es basa en una estructura productiva amb moltes interrelacions. La dimensió de l'empresa apareix com una variable clau. Els grans grups industrials poden operar conjuntament en una producció que després es pot diversificar, tot actuant en diversos segments productius.

Gràfic 4.5 Relacions entre els subsectors de la indústria química, segons els fluxes de producció

Font: GUAL, J.; SOLÀ, J.; FLUVIÀ, M. (1991), pàg. 125

Generalment es dóna una gran diversificació de les activitats d'aquestes grans empreses a través de la integració horitzontal. La creació d'empreses filials o la coparticipació amb altres societats permet aprofitar unes economies externes, tant en relació a l'àmbit comercial -xarxes de distribució i imatge de marca-, com en relació a l'àmbit productiu-tecnològic -control del procés i tècniques colaterals.

Aquests processos es poden observar al grup Basf, que disposa de deu empreses a Espanya²⁴, dedicades a la producció i comercialització d'un ampli ventall de productes.

En un altre nivell, tots aquests processos es tradueixen en una tendència creixent de l'associació industrial, tot realitzant, per exemple, projectes de grans inversions de forma conjunta per part de diversos grups i/o empreses, amb l'objectiu de disminuir els riscos.

---

24 Les empreses del grup Basf a Espanya són les següents: Basf Española, Basf Labiana (l'antiga Labiana Analítica), Basf Pinturas y Tintas (nom que substitueix al de Glasurit), Comparex Sistemas Informáticos, Chemag Iberica, Critesa, Curtex Industrias Sintéticas, Elastogran, Laboratorios Knoll i Tintas K+E.

4.2 Les fonts d'informació de la investigació

Les fonts d'informació d'aquesta recerca han estat tres:

- la bibliografia sobre el tema.
- les fonts estadístiques oficials, especialment el Padró de 1986 i el Cens de 1991.
- la informació provinent del treball de camp realitzat a les empreses que s'ha basat, d'una banda, en entrevistes extenses als caps de personal i, d'una altra, en entrevistes, realitzades a partir de qüestionari, al personal de nacionalitat estrangera de les empreses.²⁵

4.2.1 Detall de les explotacions estadístiques del Padró de 1986 i del Cens de 1991

Primer de tot, s'han revisat les estadístiques elaborades a partir dels permisos de residència, dels permisos de treball i d'altres fonts estadístiques per a l'estudi de la migració de les persones de nacionalitat estrangera, en general, i de les persones estrangeres qualificades, en particular.

Així mateix, s'han treballat dues explotacions estadístiques: el Padró de 1986 i el Cens de 1991. Aquestes explotacions estadístiques han estat realitzades per l'Institut

---

²⁵ Vegi's l'annex núm 2 per consultar el guió utilitzat a les entrevistes extenses amb els caps de personal i l'annex núm 3, que recull les variables i el disseny del qüestionari utilitzat per a les entrevistes amb el personal estranger de les empreses.

d'Estadística de Catalunya, tot seguint les nostres indicacions específiques.²⁶

Respecte al Padró de 1986, l'Institut ens va facilitar els següents creuaments per al col·lectiu de nacionalitat alemanya:

- Edat (quinquenal) i sexe.
- Estat civil i edat.
- Any d'arribada a Catalunya, sexe i edat.
- Any d'arribada a Catalunya i categoria socio-professional.
- Edat i nivell d'instrucció.
- Sexe, nivell d'instrucció i categoria socio-professional.
- Lloc de naixement i categoria socio-professional.
- Lloc de naixement i nivell d'instrucció.

Aquesta informació està desglossada en els següents nivells territorials:

- Catalunya.
- les quaranta-una comarques de Catalunya.²⁷
- els municipis de Barcelona (Barcelonès), Sant Cugat del Vallès (Vallès Occidental), Mataró (Maresme), Sant Just Desvern i Castelldefels (Baix Llobregat).

---

26 Volem fer palès el nostre agraïment a les senyores Dolors Olivares i Mireia Farré, de l'Institut d'Estadística de Catalunya, que ens han facilitat puntualment les dades necessàries per a elaborar aspectes quantitius de la nostra recerca.

27 L'Institut d'Estadística de Catalunya va elaborar les dades del Padró de 1986 en funció de la nova divisió comarcal, en 41 comarques, aprovada pel Parlament de Catalunya el 1988.

Donat que l'anàlisi del Padró de 1986 va ser prèvia a la del Cens de 1991, es va considerar el replantejament de la demanda i centrar-la en uns objectius més concrets. Així, el fet que el Cens de 1991 inclogués informació sobre els llocs de residència habitual en diferents moments²⁸ va fer pensar en l'estudi de les pautes de mobilitat d'aquest col·lectiu entre 1981-86, entre 1986-1991 i de l'últim desplaçament, a partir de matrius origen-destinació. (Consulteu l'annex núm. 1 per veure'n els detalls). Malhauradament, l'Institut d'Estadística de Catalunya ens va informar que aquests creuaments incorrien en el secret estadístic.

Finalment, l'Institut ens va facilitar la següent informació per al col·lectiu de persones de nacionalitat alemanya el 1991:

- Edat (quinquennal) i sexe.
- Estat civil i sexe.
- Titulació i sexe (≥ 10 anys).
- Edat i titulació (≥ 10 anys)
- Coneixement del català i sexe (≥ 2 anys)
- Estudis en curs i coneixement del català (població de 2 anys i més que estudia)

---

²⁸ Concretament, la pregunta núm. 10 del Cens es refereix al lloc de residència en el moment d'empadronament (1-03-1991); la núm. 14 pregunta el lloc de residència a 1r. de març de 1990; la núm. 15 el mateix a 1r. d'abril de 1986 i la pregunta núm. 16 a 1r. de març de 1991. Així, per a aquelles persones que no han residit en el mateix domicili durant els últims deu anys, el Cens demana a la pregunta núm. 17 el lloc de procedència i l'any en què es va fixar la residència a l'actual municipi.

- Relació amb l'activitat i sexe.
- Situació professional i sexe de la població ocupada.
- Situació professional i estat civil de la població ocupada.
- Situació professional i coneixement del català de la població ocupada.
- Professions i edat (quinquennal). Població ocupada.

Aquesta informació està desglossada per als següents nivells territorials:

- Catalunya.
- tres comarques de Catalunya: Alt Empordà, Baix Llobregat i Barcelonès.

Assenyalem, però, una diferència subratllable dels efectius de nacionalitat alemanya, que passen de 4.732 persones el 1986 a 7.996 el 1991. Aquest augment, com veurem més endavant, no és recollit per altres fonts estadístiques. Tenint en compte la possible manca de fiabilitat de les dades, compararem tots dos moments padronals amb l'objectiu d'avaluar l'impacte de l'entrada d'Espanya a la CE en els desplaçaments d'alemanys a Catalunya.

4.2.2 Entrevistes extenses als caps de personal i al personal estranger de les empreses

La informació provinent de les empreses està basada en:

i) les entrevistes extenses amb els caps de personal, que, en alguns casos, ens van facilitar l'accés a dades sobre el seu personal estranger. Aquestes entrevistes es van realitzar des de gener fins a maig de 1992.

ii) qüestionaris rebuts i entrevistes realitzades a partir d'aquests qüestionaris, adreçats al personal estranger de les empreses.²⁹ Aquesta segona part del treball de camp es va realitzar des de setembre fins a desembre de 1993.

Hom ha realitzat una anàlisi qualitativa de la informació ja que una anàlisi quantitativa fóra difícil amb un treball de camp reduït a set empreses.

---

²⁹ Els qüestionaris van ser adreçats als caps de personal que es van comprometre a redistribuir-los entre el seu personal estranger. Van contactar quatre de les set empreses estudiades:

i) dues d'elles van distribuir el qüestionari entre els seus empleats. En una d'aquestes empreses, vam poder accedir a un parell de tècnics, que van ser una de les vies d'entrada a la resta de personal.

ii) els altres dos caps de personal, després de consultar amb el gerent, van jutjar que el moment no era l'oportú per passar aquest tipus de qüestionari entre els seus empleats. En un cas, però, el gerent d'una de l'empreses, de nacionalitat alemanya, va omplir el qüestionari.

Les entrevistes extenses amb els caps de personal s'han realitzat amb un guió, estructurat en tres grans apartats, i amb un qüestionari tancat sobre els treballadors estrangers (vegi's annex núm. 2).

Els tres grans apartats en què es divideix el guió d'entrevista són els següents:

- Fitxa de l'empresa, que s'ha complementat amb la consulta dels anuaris editats per Fomento de la Producción.
- Relació entre la filial catalana i la multinacional.
- Política de personal, amb especial referència al personal qualificat

El qüestionari tancat sobre el personal estranger pretenia la recollida de dades demogràfiques i socio-professionals dels individus, en concret les seves relacions familiars i de parella, i la seva trajectòria laboral.

La segona font d'informació per a l'anàlisi qualitativa ha estat el qüestionari adreçat a les persones de nacionalitat estrangera de les empreses i les entrevistes realitzades a partir d'aquest. El qüestionari s'ha estructurat en quatre grans apartats (tant les variables utilitzades per al seu disseny com el qüestionari mateix es poden consultar a l'annex núm.3):

- Dades personals.
- Formació, entesa com a estudis més alts assolits, grau de coneixement de llengües i com a formació continuada

dins l'empresa. Es preguntava específicament sobre cursos realitzats i mobilitat associada a la formació.

- Trajectòria laboral. Es pretenia perfilar la trajectòria dels individus abans d'entrar a l'empresa, la promoció dins l'actual multinacional alemanya i la seva relació amb la mobilitat dins l'estructura empresarial.

- Descripció del nucli familiar, amb preguntes específiques per a aquelles persones que no viuen amb la seva parella a Catalunya.

- Mode de vida, on es tractava de delimitar quins aspectes específics de la vida d'aquestes persones han canviat fruit del seu desplaçament a Catalunya i d'avaluar la seva adaptació a la societat catalana.

Malharuadament les respostes als qüestionaris han estat poques: 14 qüestionaris rebuts, fonamentalment d'una empresa. A partir d'aquests, es van realitzar 10 entrevistes. La taula 4.6, de la pàgina següent, recull les dades més significatives de les persones entrevistades i/o que han omplert el qüestionari.

Durant el nostre treball de camp hem pogut entrevistar fonamentalment tècnics o professionals estrangers joves. Suposem que aquest fet respon a la major accessibilitat de les persones més joves i amb càrrecs de menys responsabilitat dins les empreses. La informació sobre els directius prové majoritàriament d'una font indirecta: les entrevistes extenses amb els caps de personal.

Taula 4.6
Descripció del col·lectiu de persones estrangeres enquadrades i/o entrevistades

Dades personals i familiars				Estudia				Característiques professionals				Mobilitat				Altres dades d'interès		Forma de contactar	
Nacionalitat	Sexe	Estat	Lloc de naixement	Municipi residència	Viu en parcel·la	Nacionalitat	Titulació	Tipus d'empresa	Any d'ingrés	Tipus d'activitat	Tipus de contracte	Tipus de contracte	Tipus de contracte	Tipus de contracte	Tipus de contracte	Tipus de contracte	Tipus de contracte	Tipus de contracte	
					Si/No														
Alemanya	Dona	29	München (RFA)	Barcelona	Si	Espanyola	Formació profess. II	Editorial	1990	Tècnica editorial	Fix	Fix	Fix	Fix	0	2	3 (Itàlia)	0	Questionari
Alemanya	Dona	31	Palm de Mallorca	Barcelona	Si	Espanyola	Diplomada	Editorial	1989	Tècnica editorial	Fix	Fix	Fix	0	3	0	0	0	Questionari
Ru	Muse	44	Hocul	Barcelona	No	Russa	Catèdric	Editorial	1993	Tècnica editorial	Temporal (1 any)	Temporal (1 any)	Temporal (1 any)	0	1	0	0	0	Questionari Entrevista
Italiana	Dona	27	Senago (Itàlia)	Barcelona	Solter		Llicenciada	Editorial	1992	Tècnica Relacions públiques	Temporal (1 any)	Temporal (1 any)	Temporal (1 any)	0	Paridica	0	0	0	Questionari Entrevista
Alemanya	Muse	36	Aachen (Alemanya)	Castelldefels	Si	Espanyola	Bicenciari	Editorial	1985	Tècnica editorial	Fix	Fix	Fix	0	Paridica	0	0	0	Questionari Entrevista
Alemanya	Dona	27	Munster (RFA)	Barcelona	Solter		Diplomada	Editorial	1992	Secretaria (castellà)	Fix	Fix	Fix	0	0	0	0	0	Questionari Entrevista
Alemanya	Muse	25	Bruessel (Alemanya)	Barcelona	Solter	No	Llicenciada i Maestratge	Editorial	1992	Tècnica Assistent direcció	Fix	Fix	Fix	0	2	0	0	0	Questionari Entrevista
Salvador	Muse	28	San Salvador	Barcelona	Solter		Bicenciari i Maestratge	Editorial	1993	Tècnica Coordinador projectes	Temporal (1 any)	Temporal (1 any)	Temporal (1 any)	0	1	0	0	0	Questionari Entrevista
Alemanya	Dona	30	Berlin (RFA)	Freix de Mar	Si	Espanyola	Llicenciada	Editorial	1992	Tècnica editorial	Fix	Fix	Fix	0	0	0	0	0	Questionari Entrevista
Alemanya i italiana	Muse	29	Freiburg (RFA)	Barcelona	Solter	No	Llicenciada i Maestratge	Editorial	1993	Tècnica Assistent direcció	Fix	Fix	Fix	0	1	0	0	0	Questionari Entrevista
Francesa	Muse	39	Arpaions (França)	Barcelona	Casat	Si	Llicenciada	Editorial	1989	Tècnica editorial	Fix	Fix	Fix	0	0	0	0	0	Questionari Entrevista
Francesa	Dona	39	París	Barcelona	Casat	No	Llicenciada Maestratge	Editorial	1993	Tècnica Assistent direcció	Fix	Fix	Fix	0	0	0	0	0	Questionari Entrevista
Alemanya	Muse	43	Berlenger (RFA)	Sitges	Solter		Llicenciada	Arts gràfiques	1985	Directiu Gerent	Fix	Fix	Fix	0	Paridica	Paridica (diversos llocs)	0	0	Questionari
Alemanya	Muse	33	Barcelona	Barcelona	Solter	Si	Llicenciada Maestratge	Química	1989	Directiu Gerent	Fix	Fix	Fix	0	Paridica	Paridica (diversos llocs)	0	0	Questionari

5. ELS EFECTIUS DE NACIONALITAT ALEMANYA A CATALUNYA A TRAVÉS DE LES FONTS ESTADÍSTIQUES

Aquest capítol té dos objectius principals:

(i) revisar les fonts estadístiques oficials i avaluar-ne la seva utilitat per a l'estudi dels processos migratoris de les persones estrangeres, en general, i dels treballadors qualificats de nacionalitat estrangera, en particular.

(ii) a partir de la descripció de les característiques demogràfiques i sòcio-professionals de les persones de nacionalitat alemanya, intentar interpretar els motors desencadenants dels processos migratoris d'aquest col·lectiu.

Es tracta d'emmarcar la importància del fenomen de la migració dins les empreses estrangeres a Catalunya en un context més ampli, de conjunt de processos migratoris dins un col·lectiu de referència, en aquest cas, els ciutadans alemanys a Catalunya.

5.1 Les fonts estadístiques per a l'estudi dels processos migratoris de les persones de nacionalitat estrangera

Tal i com indica un treball recent sobre migracions a Catalunya, "en les estadístiques oficials a l'Estat espanyol, la dada de la nacionalitat apareix desglossada en ben poques ocasions, probablement perquè es parteix del supòsit -cada

cop menys encertat- d'identificar residents amb espanyols"
(Colectivo IOÉ 1992, pàg. 15)

El subregistre d'estrangers no està només circumscrit a aquelles persones que resideixen il.legalment a Espanya, com intuitivament es podria pensar, sinó que abasta col.lectius instal.lats legalment (rendistes, professionals per compte pròpia, pensionistes..). La raó d'aquest subregistre prové en part del fet que aquests col.lectius són "invisibles", com diu el professor Salt (1992), ja que no són considerats com a socialment conflictius. En paraules seves:

"The problem is that in comparison with total migrant stocks and flows for many countries, the highly skilled are a relatively small group. Since many moving within EC are Community nationals, they frequently escape statistical accounting. Their middle-class characteristics, and for most their color and culture, render them socially "invisible". They have not been perceived to be a problem and have escaped the attention of the bulk of research into Europe's migrant communities" (pàg. 486)

Per aquests motius, la utilització d'enquestes és freqüent donada la manca d'informació provinent de les fonts estadístiques oficials per a l'estudi de les migracions. En el cas de recerques específicament centrades en les persones qualificades, l'ús d'enquestes reflecteix la problemàtica associada a aquest tipus de metodologies: mostres reduïdes i àmbits restringits que poden portar el risc d'extrapolar tendències generals de casos massa concrets i, per tant, poc representatius. Tanmateix, les enquestes permeten aïllar

situacions o àmbits específics que difícilment podrien ser estudiats a partir de les estadístiques oficials.

5.1.1 *L'estadística sobre els permisos de treball*

L'estadística sobre els permisos de treball s'elabora a partir dels permisos concedits a totes aquelles persones de nacionalitat estrangera que desitgen treballar a l'Estat espanyol. Les delegacions provincials del Ministeri de Treball i de Seguretat Social i la Direcció General de Migracions són els organismes responsables de tramitar-los.³⁰

La publicació *Estadística de permisos de trabajo a extranjeros*, elaborada pel Ministeri de Treball i Seguretat Social, recull informació tipus flux sobre els permisos atorgats anualment. A partir de 1988, s'elaboren estadístiques tipus estoc que recullen totes les persones amb permís de treball en vigor a 31 de desembre de l'any en qüestió.

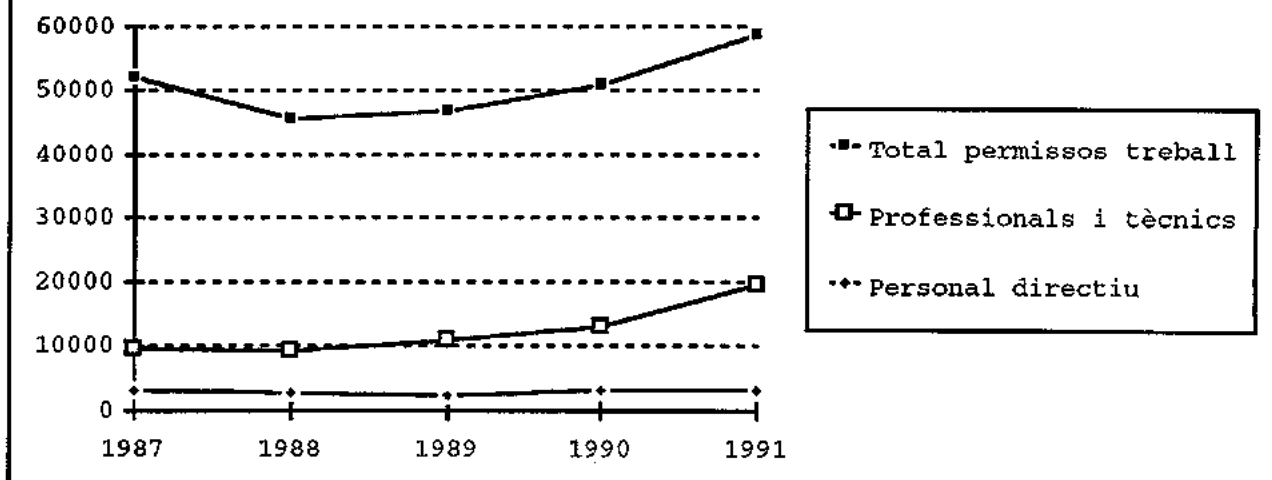
---

³⁰ Les persones que sol·liciten un permís de treball s'han d'acollir a un dels dos règims existents: el règim general i el comunitari. El règim comunitari es regula pel Reial Decret 1099/86, de 26 de maig de 1986.

Existeixen cinc tipus de permisos: A (per a treballs ocasionals, fins a dos mesos), B (treballadors per compte pròpia, d'1 any de durada i renovable), C (treballadors per compte pròpia, de 5 anys, renovable), D (treballadors per compte aliena, 1 any i renovable) i E (treballador per compte aliena, 5 anys i renovable).

Gràfic 5.1 Evolució del nombre de permisos de treball atorgats a persones qualificades respecte al total de permisos a Espanya

Font: Ministerio de Trabajo y Seguridad Social. Dirección General de Informática y Estadística. Subdirección General de Estadística. (diversos anys)

NOTES:

- La dada de 1991 no recull els permisos atorgats pel procediment especial de regularització endegat pel govern durant el 1991-92.
- De l'any 1992 ençà, no és necessari l'obtenció d'un permís de treball per a aquells treballadors comunitaris.

La principal limitació d'aquesta font és que només s'hi registren els migrants actius³¹. Tanmateix, pot ser d'utilitat per observar el component qualificat dins els treballadors

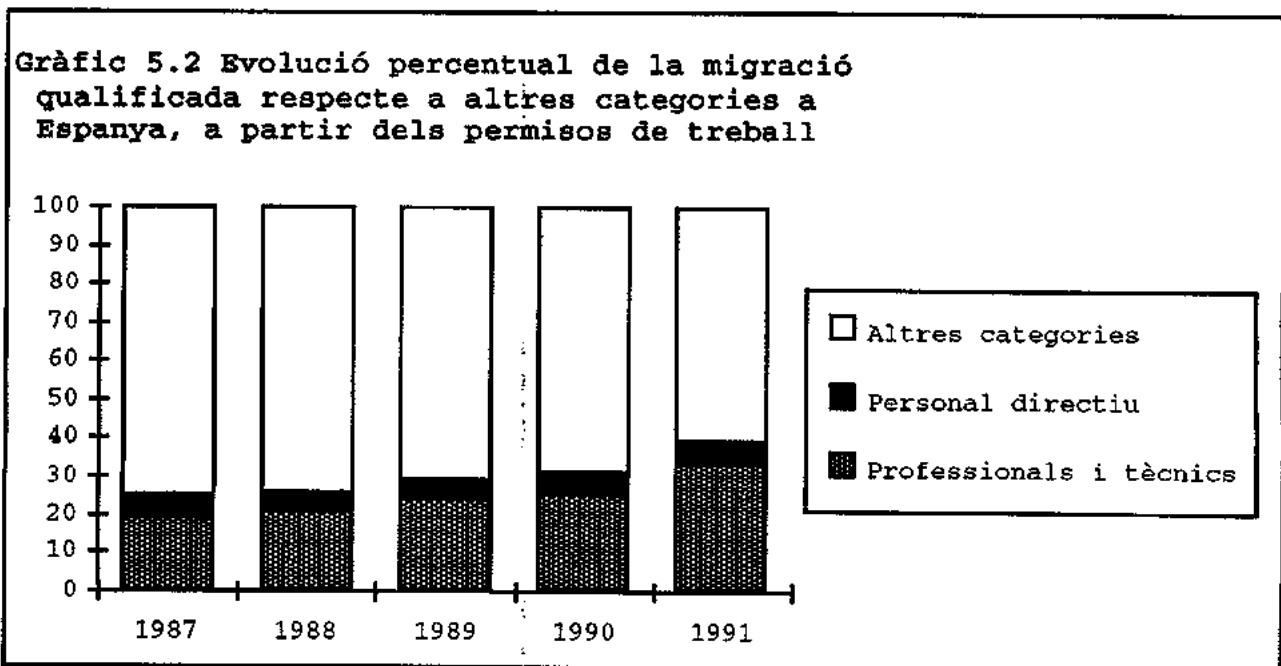
³¹ Altres situacions que tampoc es recullen en aquesta font són:

- nacionals comunitaris que exerceixen una activitat per compte pròpia.
- tècnics i professionals estrangers convidats o contractats per l'Estat, la universitat o institucions culturals de prestigi i oficialment reconegudes.
- corresponsals acreditats de la premsa estrangera.
- estrangers d'aquells països que fan valer convenis de "doble nacionalitat"
- els permisos de validesa restringida atorgats a treballadors marroquins "fronterers" a Ceuta i Melilla. (Colectivo IOÉ, 1992)

Del 1r. de gener de 1992 ençà, els treballadors comunitaris per compte aliena tampoc necessiten un permís de treball a Espanya.

estrangers legals. Als gràfics 5.1 i 5.2, es veu una constant progressió en el nombre de permisos atorgats a professionals i tècnics. Aquesta categoria, juntament amb la de personal directiu, suma un 40 % del total el 1991.

Aquesta progressió del component professional i tècnic, cada vegada més important, es entès per Izquierdo (1992) com un reflex del canvi de política de l'Estat espanyol pel que fa a l'atorgament de permisos de treball als estrangers. Tanmateix, i en la línia que defensa aquesta recerca, pensem que el progressiu augment de la inversió directa provinent de l'estranger com a conseqüència l'increment de les activitats del capital estranger és un important factor explicatiu d'aquest augment, absolut i relatiu, de l'immigració laboral qualificada.

Font: Ministerio de Trabajo y Seguridad Social. Dirección General de Informática y Estadística. Subdirección General de Estadística. (diversos anys)
Vegi's notes del gràfic 5.1

En suma, l'*Estadística de permisos de trabajo a extranjeros* proporciona una informació parcial donat que només es recullen aquests treballadors en situació regular que necessiten, segons la legislació espanyola, permís de treball. És una informació útil, però, per a observar les característiques de la migració laboral -les categories socio-professionals, els sectors d'activitat...- i la seva evolució a tot l'Estat, ja que les variables laborals no es creuen per província, la qual cosa vol dir que aquesta font és d'una utilitat relativa per a a recerques que no tenen l'Estat espanyol com a àmbit d'anàlisi.

5.1.2 Els permisos de residència

La Direcció General de la Policia del Ministeri de l'Interior disposa d'un Registre d'Estrangers Residents, amb la informació relativa als permisos de residència atorgats a l'Estat espanyol. El Ministeri elabora aquestes dades en una memòria anual que és d'ús restrictiu. Aquesta informació té algunes mancances com el fet que només contempla aquells permisos de residència d'una durada superior a un any i que no desagrega la informació per data d'expedició i període de validesa (Colectivo IOÉ, 1992; Salt et al., 1994)

La Direcció General de la Policia facilita dades de tipus estoc a diversos organismes: INE (Institut Nacional

d'Estadística), la Direcció General de Migracions³² i la Comissió Interministerial d'Estrangeria³³. Fins el 1990, no es descomptava el nombre de permisos no vigents, cosa que significava que l'estoc de persones estrangeres residents resulta d'afegir els nous permisos atorgats en un any en concret al nombre ja existents en aquesta dada (exhaurits i no exhaurits).

Per fer-nos una idea de la distorsió de la informació, comparem les dades de l'*Anuario Estadístico de España* (INE, diversos anys), amb les de l'*Anuario de Migraciones 1993* (Ministerio de Trabajo y Seguridad Social. Dirección General de Migraciones, 1993) que corregeix les dades sobre els permisos de residència, relatius als anys 1989 i 1990, tot descomptant aquells no vigents. A la taula 5.1 es poden observar l'estoc publicat a l'*Anuario Estadístico de España* i l'estoc corregit, la qual cosa significa una diferència de 21.468 permisos el 1989 i de 18.987 el 1990. O el que és el

---

³² La Direcció General de Migracions va ser creada per Reial Decret el 11 d'octubre de 1991 (BOE del 12 d'octubre de 1991, núm. 245). Pel Decret 13 de juliol de 1993 (BOE del 14 de juliol de 1993, núm. 167), de Presidència del Govern, sobre restructuració dels departaments ministerials, la Direcció General de Migracions de l'Institut Espanyol d'Emigració passa a denominar-se Direcció General de Migracions. Aquesta direcció depenia de la Subsecretaria de Treball del Ministeri de Treball i Seguretat Social. L'última remodelació ministerial, després de les legislatives de 1993, va produir un traspàs d'aquesta Direcció General al Ministeri d'Afers Socials.

³³ Creada el 14 de maig de 1992 per Reial Decret (BOE, 4 de juliol de 1992, núm. 134). Té com a funcions marcar les principals línies de la política d'estrangeria i l'assessorament, en aquestes qüestions, al govern. El Reial Decret estableix dues reunions anuals com a mínim. La presidència de la Comissió l'ostenta el subsecretari del Ministeri de l'Interior.

Taula 5.1

Evolució del nombre de persones de nacionalitat alemanya i del total d'estrangers residents a Catalunya (1986-1992)

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Alemanys	7,713	8,358	5,773	6,384	6,828		5,712
Estrangers	51,934	59,362	58,582	63,542	65,990	60,800	72,291
Dada corregida				42,074	47,003		

Font: Dades del 1986 al 1990: Anuario Estadístico de España (INE, diversos anys)

Dades dels anys 1991 i 1992: Anuario Estadístico de Extranjería 1992 (Comisión Interministerial de Extranjería, 1993)

Dada corregida del total d'estrangers a Catalunya 1989 i 1990. Anuario de Migraciones 1993 (Dirección General de Migraciones, 1993)

La dada d'estrangers residents per nacionalitat i província el 1991 no apareix a l'Anuario Estadístico de España (INE, 1992).

La dada d'estrangers residents per nacionalitat i província el 1992 apareix a l'Anuario Estadístico de Extranjería 1992 (Comisión Interministerial de Extranjería, 1993)

Per a l'any 1991, aquest anuari dóna la dada d'estrangers per nacionalitat, però no la creua per província de residència.

Aquesta informació, sense creuar, per a l'any 1991 també es recull a l'Anuario de Migraciones (Dirección General de Migraciones, 1993)

L'Anuario de Migraciones 1993 (Dirección General de Migraciones, 1993) dóna l'estoc corregit d'estrangers a Espanya.

Aquest anuari, però, no dóna la taula nacionalitat d'origen-província de residència corregida per aquests dos anys, sinó aquesta informació agregada per Comunitat Autònoma de destinació i per grans àrees geogràfiques d'origen, sense creuar.

mateix, 1 de cada 3 permisos comptabilitzats el 1989 estava exhaurit.

D'altra banda, i a causa de la diversitat de publicacions que treballen amb l'estoc de permisos de residència de les persones estrangeres residents a Espanya, creiem oportú enumerar les publicacions i la informació concreta sobre les persones estrangeres³⁴:

- *Anuario Estadístico de España*, publicat anualment per l'INE. Recull l'estoc mensual de persones estrangeres per nacionalitat d'origen i província de destinació.³⁵

- *Migraciones*, publicades per l'INE (diversos anys) que proporciona l'estoc de persones estrangeres al mes de desembre classificat, d'una banda, per província de

---

³⁴ Totes aquestes publicacions contenen més informació sobre migracions. En aquesta enumeració només se citen aquelles parts concretes referides a persones de nacionalitat estrangera i que tenen com a font d'informació els permisos de residència concedits per la Direcció General de la Policia del Ministeri de l'Interior.

³⁵ La forma en què l'*Anuario Estadístico de España* ha donat aquestes dades s'ha anat sofisticant al llarg del temps en el sentit que la primera classificació alfabètica dels països, sense distingir per continents, passa a tenir una classificació implícita per continent, sense citar-los, a partir de 1963 (INE, 1964). Per l'any 1964 (INE, 1965), se cita el continent, però no se'n fa una taula a part, cosa que es realitza a l'*Anuario Estadístico de España* de 1982 (INE, 1983), on ja se'n recullen dues taules. Així, les dades de 1990 (INE, 1991) ordenen les províncies per Comunitat Autònoma. Les dades de 1991 (INE, 1992), per primera vegada, no desagreguen l'estoc de persones estrangeres per províncies de residència, sinó que se'n dona el total espanyol.

residència i règim del permís, i, d'una altra, per nacionalitat i règim.

- *Anuario de Migraciones* es publica anualment des de 1992 per la Direcció General de Migracions del Ministeri de Treball i Seguretat Social. L'*Anuario de Migraciones 1993*³⁶ recull l'evolució del nombre de residents estrangers des de 1975 fins 1991, tot donant una versió corregida de les dades sobre residents per 1989 i per 1990. Aquesta evolució es dona, d'una banda, per àrea geogràfica d'origen (CE, Resta d'Europa, total europeu, Amèrica del Nord, Amèrica del Sud....) i, d'una altra banda, per Comunitat Autònoma de destinació (no per províncies). Per als anys 1989-1991, es dona una desagregació per províncies del total d'estrangers residents, sense desagregar-ne les nacionalitats.

- *Anuario Estadístico de Extranjería. Año 1992* (Comisión Interministerial de Extranjería, 1993), que ofereix la següent informació:

- creuament de les persones estrangeres residents a Espanya per província de residència, ordenades per Comunitat Autònoma, i país d'origen, classificats per continents, el 31 de desembre de 1992 i taula resum per continents.

---

³⁶ A juny de 1994, no s'ha publicat l'edició corresponent a aquest any. L'any de referència del títol fa referència a la data de publicació de l'exemplar, i no a les dades que hi conté. Abans de 1992, l'ex-Institut Espanyol d'Emigració, actualment la Direcció General de Migracions, recollia dades de migració a l'*Agenda del Instituto Español de Emigración*.

- comparació dels residents estrangers per província de residència, ordenades per Comunitats Autònomes, per 1991 i per 1992, per règim, sense desglossar, però, per país d'origen.
- taxa de residents estrangers segons província i Comunitat Autònoma de destinació.
- comparació dels residents estrangers per nacionalitat d'origen, ordenades per continents i règim i taula resum per continents.
- distribució per sexe dels residents estrangers, per país d'origen el 31 de desembre de 1992 i taula resum per continents.

Malgrat les limitacions abans apuntades, de manca de depuració dels permisos no vigents, aquest estoc d'estrangers pot servir per veure l'evolució del nombre d'efectius d'una nacionalitat concreta. En el cas dels alemanys, aquests representen el 10,3% de les persones estrangeres a Catalunya el 1990, la qual cosa suposa el col·lectiu nacional més important. Tot i que el nombre de persones de la RFA s'hagi quintuplicat d'ençà 1945, el seu pes relatiu respecte al conjunt d'estranger ha minvat en un 9 % (vegi's taula 5.2 i gràfics 5.3 i 5.4)

Citem, per últim, dos treballs que han utilitzat l'estoc de persones estrangeres: González (1990) i el Colectivo IOÉ (1992). El professor González, que ha treballat aquestes dades per província de residència i nacionalitat d'origen, posa de manifest una pauta d'assentament regular dels

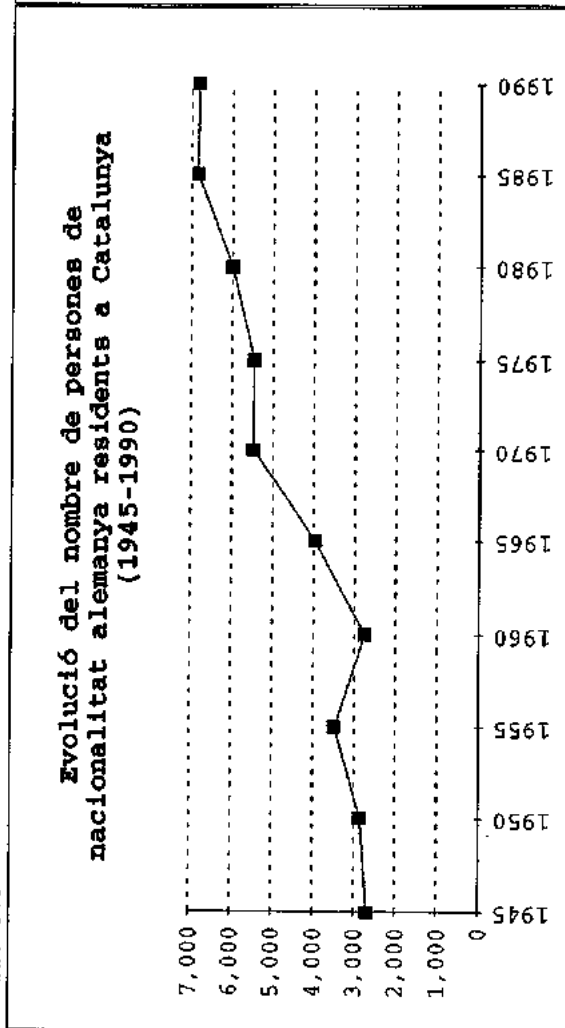
Taula 5.2

Evolució del nombre de persones de nacionalitat alemanya i del total d'estrangers residents a Catalunya (1945-1990)

	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
Alemans	2.683	2.848	3.476	2.749	3.968	5.466	5.457	5.992	6.850	6.828
Total estrangers	13.897	15.671	18.657	15.692	22.115	32.264	36.365	38.369	45.246	65.990
% Alemanya/resta	19.31	18.17	18.63	17.52	17.94	16.94	15.01	15.62	15.14	10.35

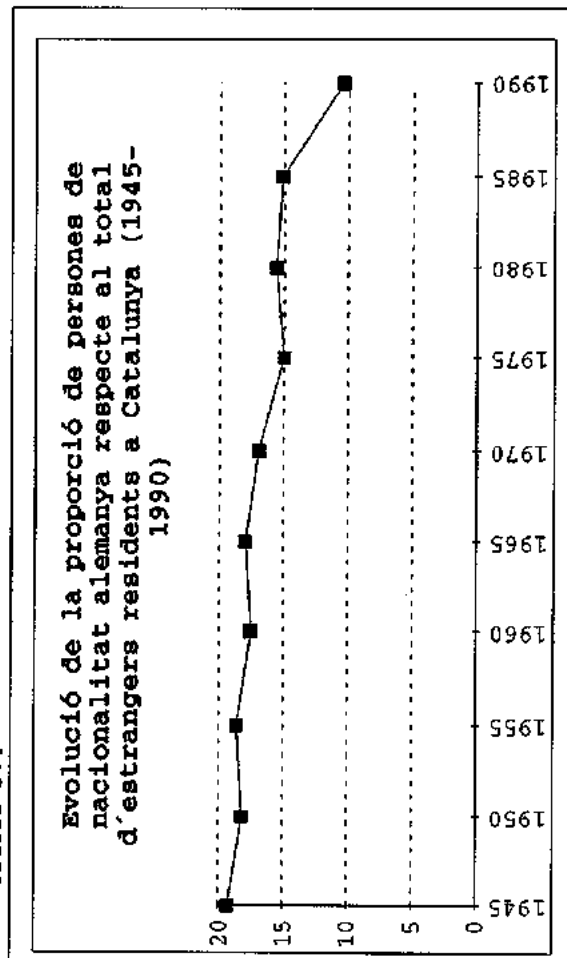
Font: INE. Anuario Estadístico de España (diversos anys)

Gràfic 5.3

Font: Taula 5.2

Gràfic 5.4

Font: Taula 5.2

estrangers a l'Estat espanyol en funció de la seva nacionalitat:

"Los extranjeros procedentes de la Europa Atlántica muestran acusadas preferencias por las provincias litorales con destaca función turística: Alicante y Málaga fundamentalmente, seguidas de Tenerife y Baleares, se trata no sólo de residentes de edad, no laborales, sino también de un amplio colectivo establecido aquí dedicado a negocios de todo tipo relacionados con el turismo, preferentemente para servicio de sus compatriotas, como inmobiliarias, agencias de viaje, hostelería... e incluso numerosos servicios" (pàg. 16)

En referència al treball del Colectivo IOE (1992), aquests utilitzen la informació de l'estoc d'estrangers per a establir una evolució comparada entre les persones del Primer i Tercer Món. A la taula 5.3 es pot observar com els efectius del Tercer Món no han estat majoritaris a Catalunya fins a l'última regularització de 1991.

Tot i les lectures que es poden fer de l'estoc de residents, en termes comparatius i evolutius o en termes d'assentament en el territori espanyol, la manca de desagregació (bàsicament només contemplen el creuament per província i nacionalitat) no permet delimitar altres característiques de les persones residents no espanyoles.

Taula 5.3

Residents estrangers del Primer i del Tercer Món a Catalunya (1955-1991)

	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1991
Total	18.657	15.692	22.115	32.264	36.365	38.369	45.246	65.990	106.673
Índex	57,8	48,6	68,5	100,0	112,7	118,9	140,2	204,5	330,6
Primer Món	14.167	11.743	15.963	23.357	25.156	26.853	29.357	38.429	40.283
Índex	60,7	50,3	68,3	100,0	107,7	115,0	125,7	164,5	172,5
% s/total	75,9	74,8	72,2	72,4	69,2	70,0	64,9	58,2	37,8
Tercer Món	3.605	3.361	5.559	8.579	10.933	11.303	15.707	27.188	66.390
Índex	42,0	39,2	64,8	100,0	127,4	131,8	183,1	316,9	773,9
% s/total	19,3	21,4	25,1	26,6	30,1	29,5	34,7	41,2	62,2

Font: Colectivo IOÉ (1992) a partir d'INE (diversos anys) Anuario Estadístico.

5.1.3 L'Estadística de Variacions Residencials

Una altra font per a l'estudi de les migracions de les persones estrangeres és l'Estadística de Variacions Residencials, que proporciona informació de tipus flux sobre els desplaçaments que tenen com a destinació els municipis espanyols. Sobre la utilitat d'aquesta font, López de Lera (1990) opina que és la única estadística que permet aproximar-nos a l'evolució de la població entre els moments censal i padronal.

El Colectivo IOÉ (1992) creu, al contrari, que "hi ha ben poques persones (tant espanyoles com estrangeres) que omplen voluntàriament la inscripció padronal, problema al qual caldria afegir els entrebancs que posen molts ajuntaments a aquells estrangers insuficientment documentats. Per tant, la informació que proporciona només pot ser considerada com un indicador indirecte i parcial dels fluxos migratoris". (pàg. 23)

Citem, per últim, que la publicació *Migraciones* de l'Institut Nacional d'Estadística recull els fluxos provinents de l'estranger (tot diferenciant aquells realitzats per espanyols i per estrangers). Aquests fluxos estan creuats per país de procedència i grandària del municipi de destinació, i per país de procedència i titulació acadèmica. Així mateix, basat en aquesta mateixa font, l'Institut d'Estadística de Catalunya disposa de la publicació *Migracions*, amb un nivell de desagregació comarcal i municipal més detallat.

5.2 Censos i Padrons, eines per a l'anàlisi dels processos migratoris ³⁷

Els Censos i Padrons són d'interès per a l'estudi de les migracions en la mesura que disposen d'una gran riquesa informativa en referència a la distribució geogràfica, estructura familiar, relació amb l'activitat econòmica, tipus d'ocupació que no tenen altres fonts estadístiques

El Colectivo IOÉ (1992), apunta, però, que "ni el Cens del 81 ni el Padró del 86 no arriben a abastar el volum d'estrangers residents amb la documentació en regla (...). Els problemes de cobertura dels procediments legals no es circumscriuen, com era de preveure, als immigrants irregulars provinents de països pobres, sinó que afecten amb més força la població estrangera d'origen europeu, que en bona part, defuig d'aquest tipus de registre" (pàg. 19-20).

Les dades del Padró de 1986 i del Cens de 1991 estan referides al conjunt català i a tres comarques: Barcelonès, Baix Llobregat i Alt Empordà. Aquestes s'han escollit per la diversitat d'estructures productives, cosa que permetrà delimitar diversos tipus de processos migratoris.

La comparació dels estocs d'alemanys en els dos moments, el Padró de 1986 i el Cens de 1991, pot servir per a avaluar

---

³⁷ Per facilitar la lectura d'aquest capítol, hem preferit afegir un annex estadístic (annex núm. 4) al final d'aquesta memòria, amb totes les dades tabulades i gràficades, en comptes d'intercalar-les amb el text.

l'impacte de l'entrada d'Espanya a la Unió Europea sobre la immigració de persones de nacionalitat alemanya a Catalunya.

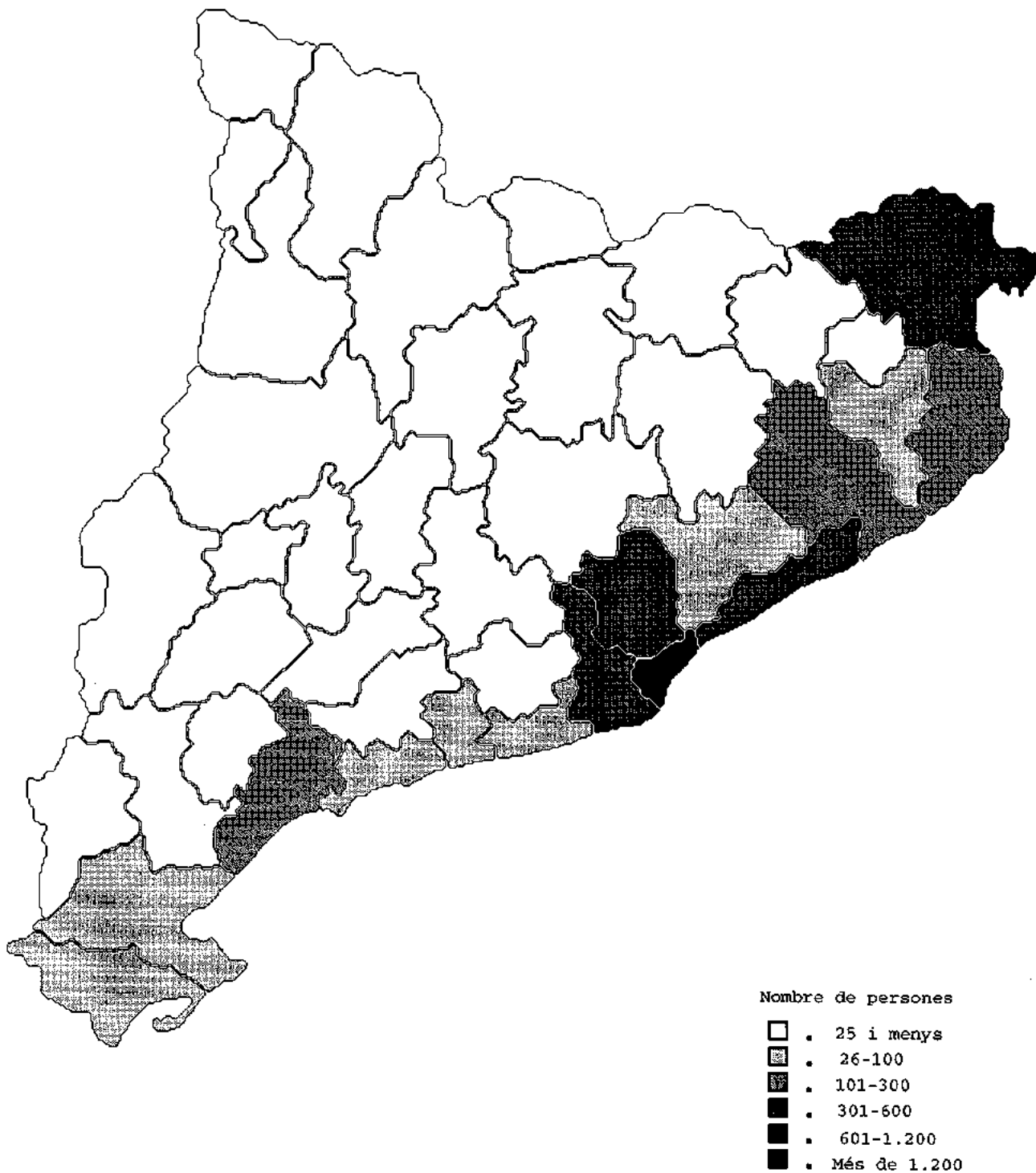
Com a comentari global de les dades, apuntem un important augment dels efectius alemanys a Catalunya, que han passat de 4.732 persones el 1986 a 7.996 el 1991. Aquest augment tant pronunciat, del 69,0 %, no es recollit per altres fonts; com per exemple, l'*Anuario Estadístico de España* que contempla una disminució d'aquest col·lectiu (1986. 7.713 alemanys a Catalunya; 1990, 6.828) (vegi's taula 5.1), donat que la xifra que proporciona aquesta última font el 1986 és sensiblement superior a aquella del Padró per al mateix any (*Anuario Estadístico de España*, 7.713; Padró, 4.732).

5.2.1 L'ocupació del territori: d'un poblament concentrat a les comarques costaneres a un poblament dispers?

La implantació geogràfica de la població alemanya a Catalunya no era homogènia el 1986: la presència d'alemanys es localitzava a tot el litoral català i molt poc a les comarques de l'interior de Catalunya. Aquesta implantació segueix la dinàmica de la població catalana, fortament concentrada a les comarques costaneres.

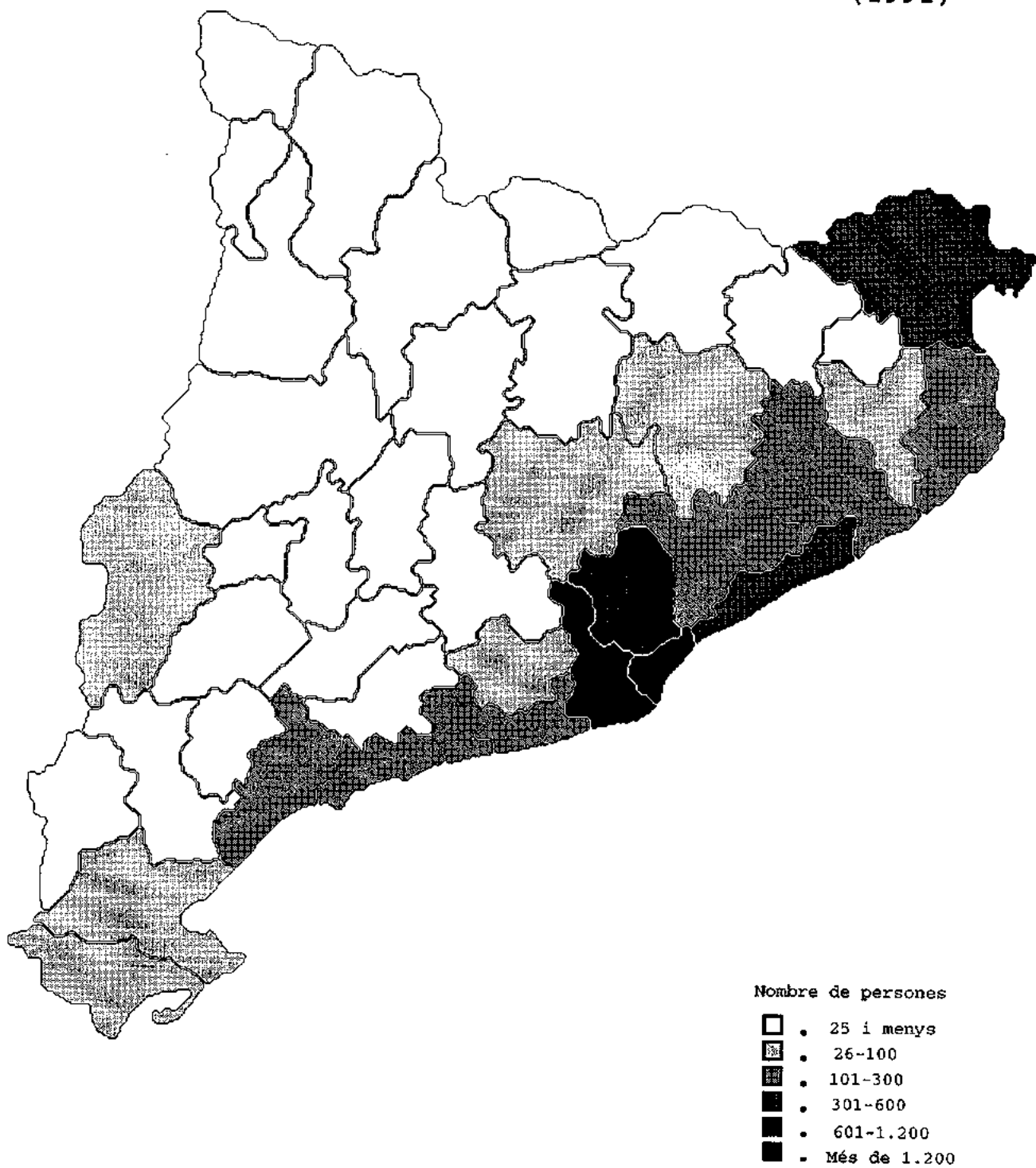
L'assentament de persones alemanyes, desigual en intensitat en les diferents comarques, tal i com es pot apreciar en els mapes 5.1 i 5.2, respon a diferents lògiques econòmiques. Hi ha zones on el pol d'atracció fonamental és l'assentament turístic, amb un fort desenvolupament del sector de

Població de nacionalitat alemanya a Catalunya, per comarques (1986)

Font: Elaboració de l'Institut d'Estadística de Catalunya a partir del Padró de 1986

Població de nacionalitat alemanya a Catalunya, per comarques
(1991)

Font: Institut d'Estadística de Catalunya. Cens de 1991

l'hostaleria, com són les comarques gironines, on destaca la importància de la presència de jubilats i pensionistes i rendistes de nacionalitat alemanya residents a la Costa Brava que, sovint, representen una forta demanda per als serveis oferts pel capital estranger.

En altres àrees, com el Baix Llobregat, la vinculació entre la població alemanya i la localització d'indústries és clara.

El 1991 la població alemanya continua residint majoritàriament al llarg de la costa catalana i a l'entorn de Barcelona. És més, la població està més concentrada: el 1986 les tres primeres comarques -Barcelonès, Baix Llobregat i Alt Empordà-, quant a efectius alemanys, representaven el 59,2 % del total, el 1991 les tres primeres comarques -Barcelonès, Baix Llobregat i Vallès Occidental- n'acumulen el 67,0 %.

De la comparació entre tots dos moments (1986 i 1991), s'apunten diverses tendències en relació al col·lectiu d'estudi:

- el Barcelonès, en particular, i la Regió I, en general, experimenten forts augments relatius. (Barcelonès, 77,0 % d'augment; Baix Llobregat, 142,5 %; Vallès Occidental, 132,0 %).
- la davallada d'efectius alemanys a les comarques de la Costa Brava: en un augment generalitzat sobre el territori català del nombre de persones d'aquesta nacionalitat (un augment català mig del 69,0 %), dues comarques de les tres

que componen la Costa Brava -La Selva i l'Alt Empordà- perden població alemanya.

- les comarques del Bages i de l'Osona experimenten sensibles augments.

- tot i no ser numèricament importants, s'observa la instal·lació d'alemanys a les comarques del Pirineu (Garrotxa, 1 persona 1986; 18 persones 1991; Ripollès, de 6 a 12 persones; Val d'Aran, d'1 a 5)

En conjunt, a partir de l'anàlisi dels efectius per comarques, es podria dir que la pèrdua de pes de les comarques turístiques podria reflectir un canvi en la migració alemanya cap a Catalunya, on el grup compost per pensionistes i jubilats experimentaria una certa davallada. Al contrari, la població d'Alemanya es concentra en major grau a les comarques industrials (Baix Llobregat, Vallès Occidental, Tarragonès..) i/o a les comarques de la Regió I (Barcelonès, Baix Llobregat, Vallès Occidental i Maresme, fonamentalment).

Una altra tendència que es podria apuntar és una diversificació de la residència de les persones alemanyes, on el Pirineu es veuria com un substitut de la Costa Brava. No obstant, malgrat els importants augments relatius en aquestes comarques pirinenques, és potser arriscat fer aquest tipus d'afirmacions donada la manca de cobertura del Padró i del Cens i del nombre tan reduït de persones alemanyes que resideixen al Pirineu.

5.2.2 Els grups impulsors de la immigració alemanya a partir de l'estructura per edats

Dins d'aquest apartat, analitzarem, d'una part, la piràmide d'edats de la població de nacionalitat alemanya resident a Catalunya i a les tres comarques de referència (Barcelonès, Baix Llobregat i Alt Empordà) el 1986 i el 1991 (gràfic 5.5) i, d'una altra part, l'estructura per edats de la població ocupada.

A la piràmide d'edats de la població alemanya de dret resident a Catalunya el 1991 hi destaquen dos grans grups d'edat, prou diferenciats de la resta:

- i) persones de 15 a 29 anys, on el grup d'edat més nombrós és 20-24 per als homes i 25-29 per a les dones.
- ii) persones de 45 a 54 anys.

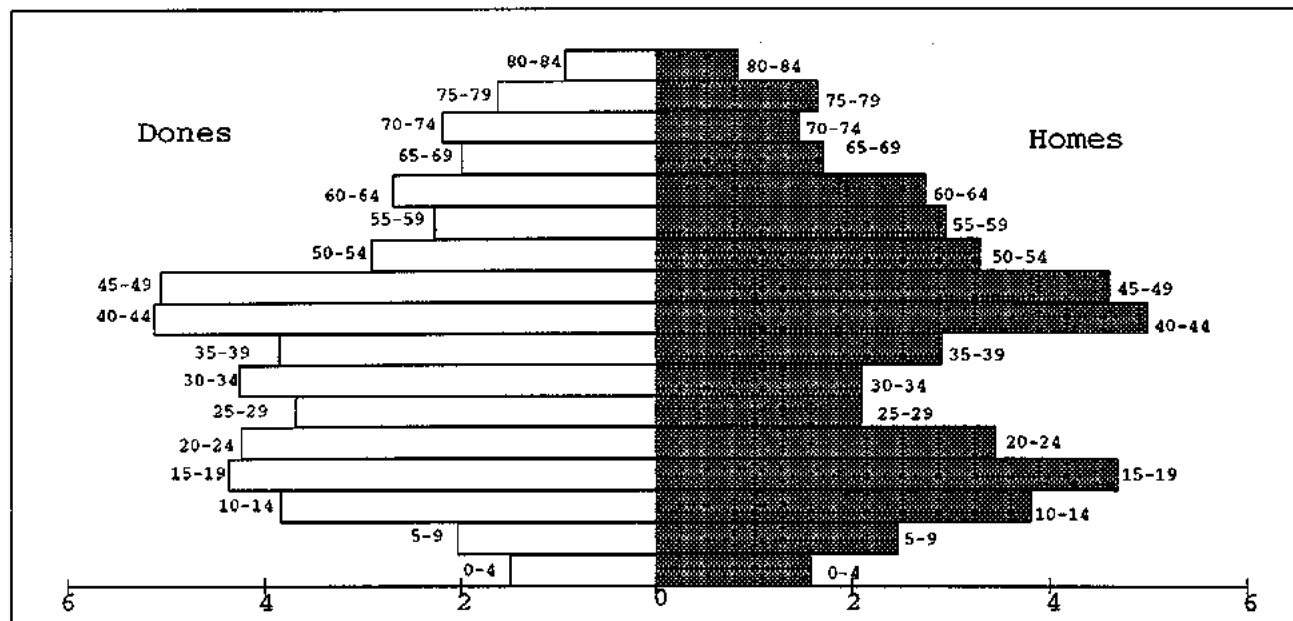
Bàsicament, aquesta estructura correspon a l'any 1986. S'observa, però, que els grups més nombrosos a aquestes edats centrals són compresos entre 45 i 54 anys el 1991 i entre 40 i 49 anys el 1986. Pensem que l'"envelliment" d'aquest grup central correspon al fet que aquest col·lectiu de nacionalitat alemanya està, en bona part, establert a Catalunya.

La manca de continuïtat entre aquests dos grans grups majoritaris (persones d'edat mitjana -45-54 anys- i joves adults -15-29 anys-) i la importància numèrica dels grups més

Gràfic 5.5

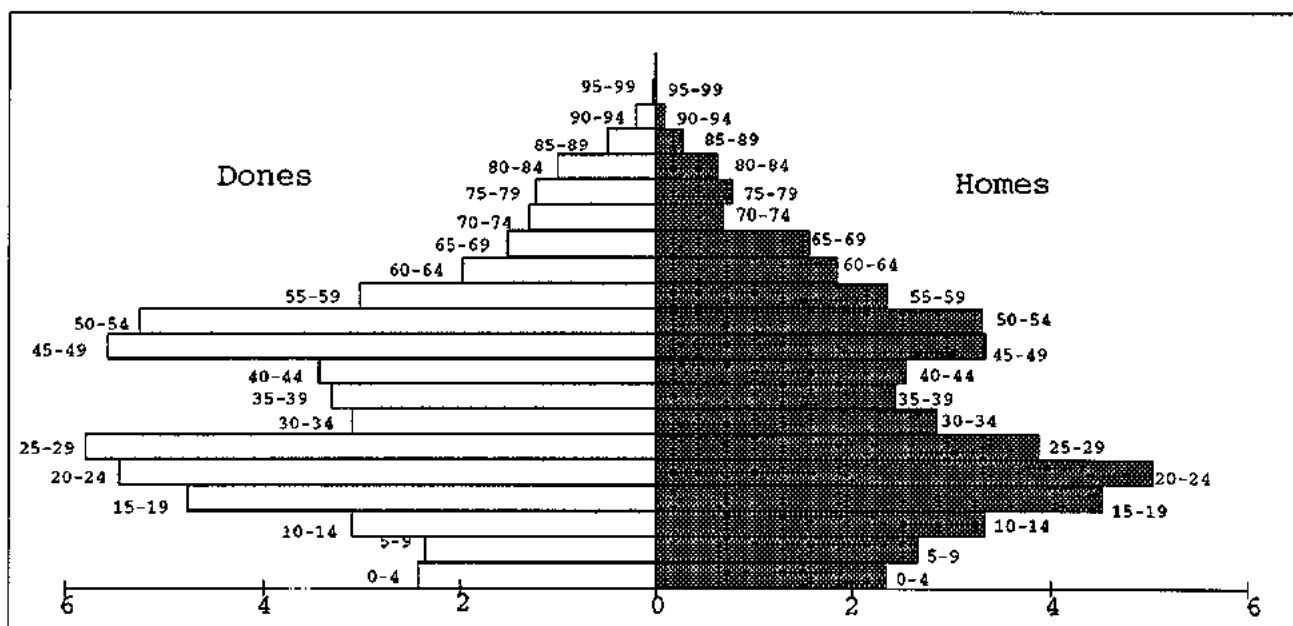
Piràmides d'edats de la població de nacionalitat alemanya a Catalunya

1986

Població de nacionalitat alemanya a Catalunya el 1986: 4.732 persones

1991

Població de nacionalitat alemanya a Catalunya el 1991: 7.996 persones

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Padró de 1986 i del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

NOTA: La piràmide d'edats de 1986 no recull la població de 85 anys i més en no disposar d'aquesta informació desglossada per grups quinquennals.

joves es podria entendre en el sentit que aquests últims són els fills d'aquell col·lectiu d'edat central, assentat a Catalunya.

No obstant però, el fet que aquests grups més joves tinguin aquest pes relatiu tan important dins la piràmide d'edat no és només explicable en termes d'arrosegament o en termes de fills de persones de nacionalitat alemanya assentades a Catalunya, sinó que, pensem, s'ha d'entendre també en la línia de joves professionals, en etapes primeres del desenvolupament de les seves carreres, en procés de formació, a Catalunya.

En aquest mateix sentit, el grup d'edat de 45-54 anys podria correspondre sobretot al personal de les empreses de capital estranger, i de forma derivada, al personal ocupat en els serveis necessaris per a l'atenció d'aquests interessos alemanys a Catalunya. Totes aquestes hipòtesis s'analitzaran a mesura que estudiem altres variables i altres encreuaments; especialment, l'estructura per edat de la població ocupada i l'estructura professional del col·lectiu de referència.

Tot i que la població alemanya de 65 anys i més ha augmentat en els dos anys de referència (1986, 638 persones; 1991, 788), la seva importància relativa ha davallat del 13,5% al 9,9% respecte al total. Aquest fet pot també tenir una influència en l'ocupació del territori i en la menor presència d'alemanys a les zones turístiques del nord de Catalunya.

L'anàlisi de les piràmides d'edat de les tres comarques d'estudi (Alt Empordà, Barcelonès i Baix Llobregat), amb estructures socio-econòmiques prou diferenciades, pot aportar nous elements d'anàlisi.

Tant el 1986 com el 1991, l'estructura per edats de la població alemanya al Barcelonès (gràfic 5.6) recorda molt al conjunt català. Suposem que aquest fet és degut a que és la comarca on es concentra un nombre major d'aquesta població.

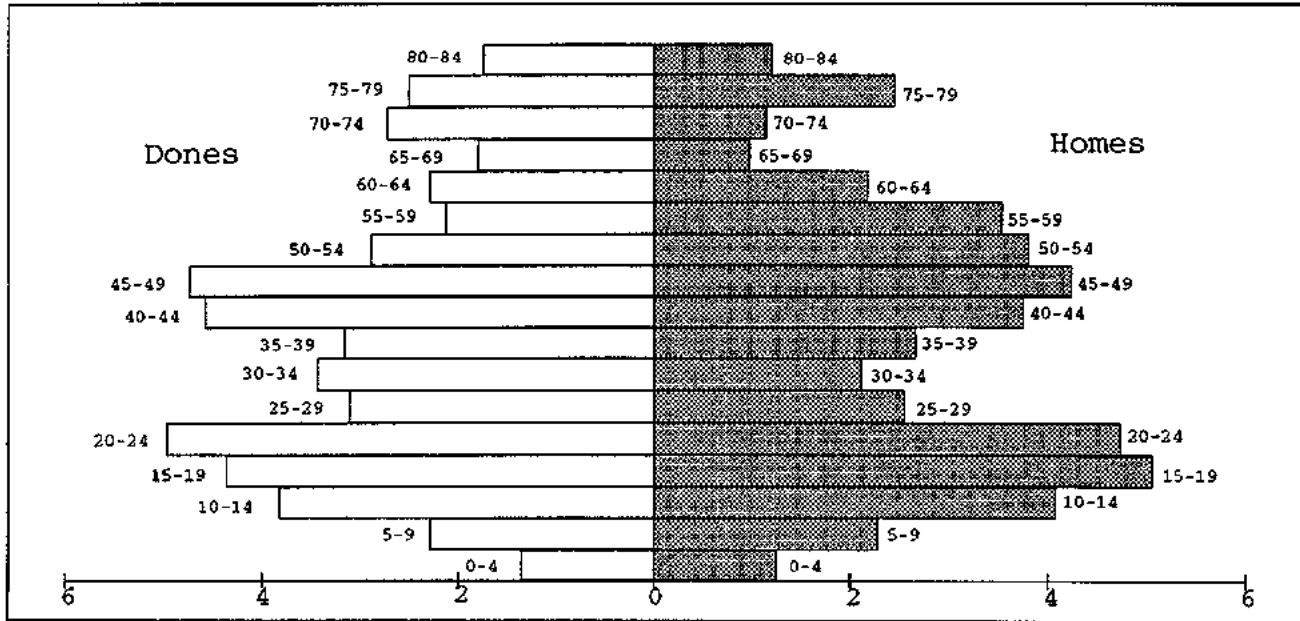
S'observa, però, una major importància dels efectius de 65 anys i més, respecte a la piràmide de Catalunya (concretament, aquests grups d'edat constituïen el 12,1% del total al Barcelonès l'any 1991): la població de 65 anys i més estaria vinculada a l'atracció que tradicionalment ha exercit Barcelona com a centre d'assentament de la població estrangera a Catalunya, pel seu paper de capitalitat econòmica, cultural i política.

L'estructura del Baix Llobregat es troba l'any 1991 molt més polaritzada a l'entorn de dos grups d'edat que el 1986 (gràfic 5.7), per una banda, la població madura en edat activa i per l'altra banda la població infantil i juvenil. La població de 65 anys i més es troba menys present que al conjunt català el 1991 (Baix Llobregat, 4,5%, Catalunya, 9,9%). Aquest fet té molt a veure amb l'estructura econòmica, eminentment industrial, de la comarca, que determina un tipus

Gràfic 5.6

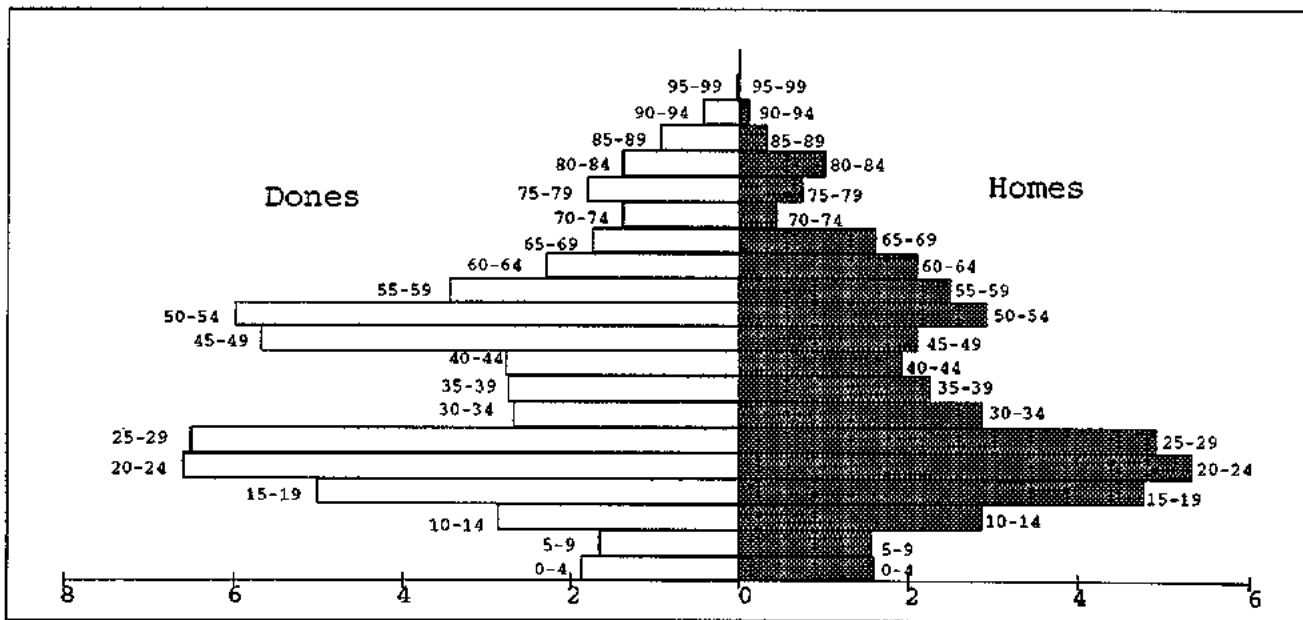
Piràmides d'edats de la població de nacionalitat alemanya al Barcelonès

1986

Població de nacionalitat alemanya al Barcelonès el 1986: 1.870 persones

1991

Població de nacionalitat alemanya al Barcelonès el 1991: 3.310 persones

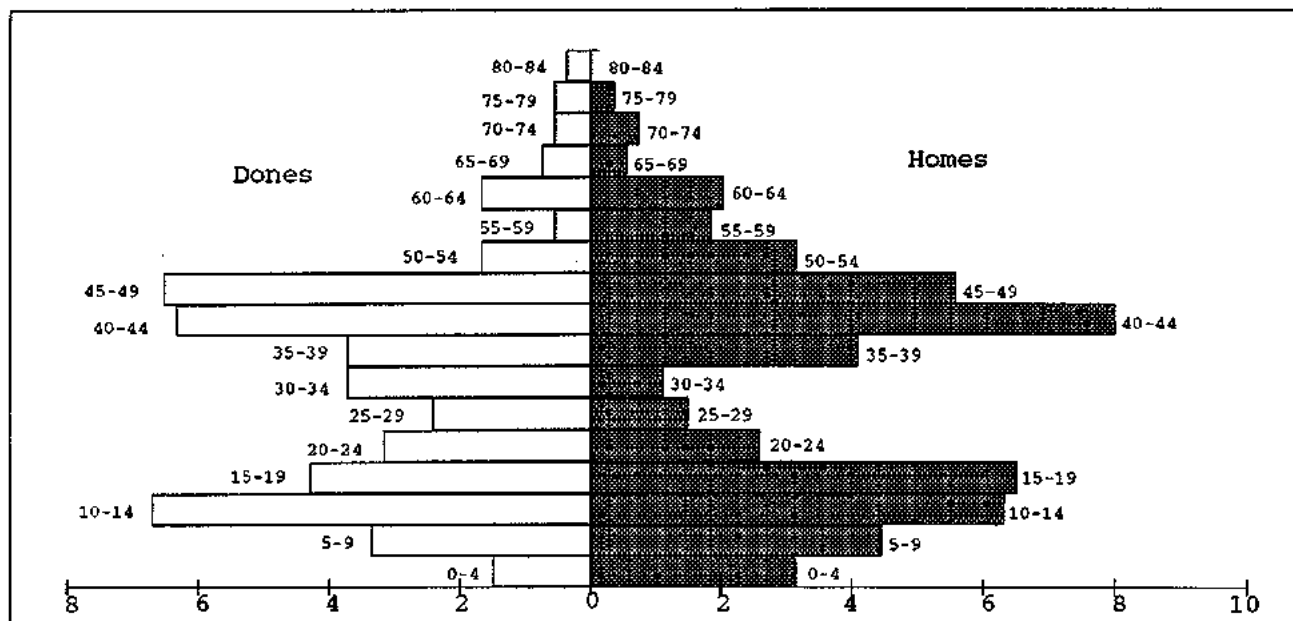
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Padró de 1986 i del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

NOTA: La piràmide d'edats de 1986 no recull la població de 85 anys i més en no disposar d'aquesta informació desglossada per grups quinquennals.

Gràfic 5.7

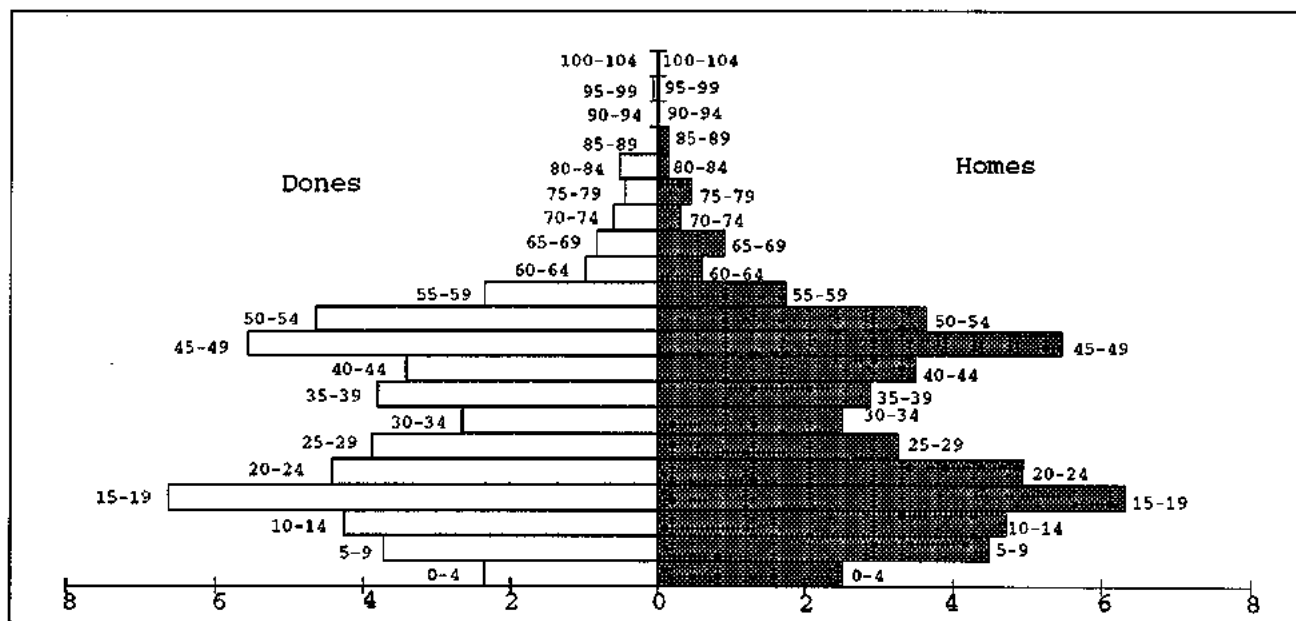
Piràmides d'edats de la població de nacionalitat alemanya al Baix Llobregat

1986

Població de nacionalitat alemanya al Baix Llobregat el 1986: 541 persones

1991

Població de nacionalitat alemanya al Baix Llobregat el 1991: 1.312 persones

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Padró de 1986 i del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

NOTA: La piràmide d'edats de 1986 no recull la població de 85 anys i més en no disposar d'aquesta informació desglossada per grups quinquennals.

d'atracció concreta molt vinculada a l'assentament d'indústries.

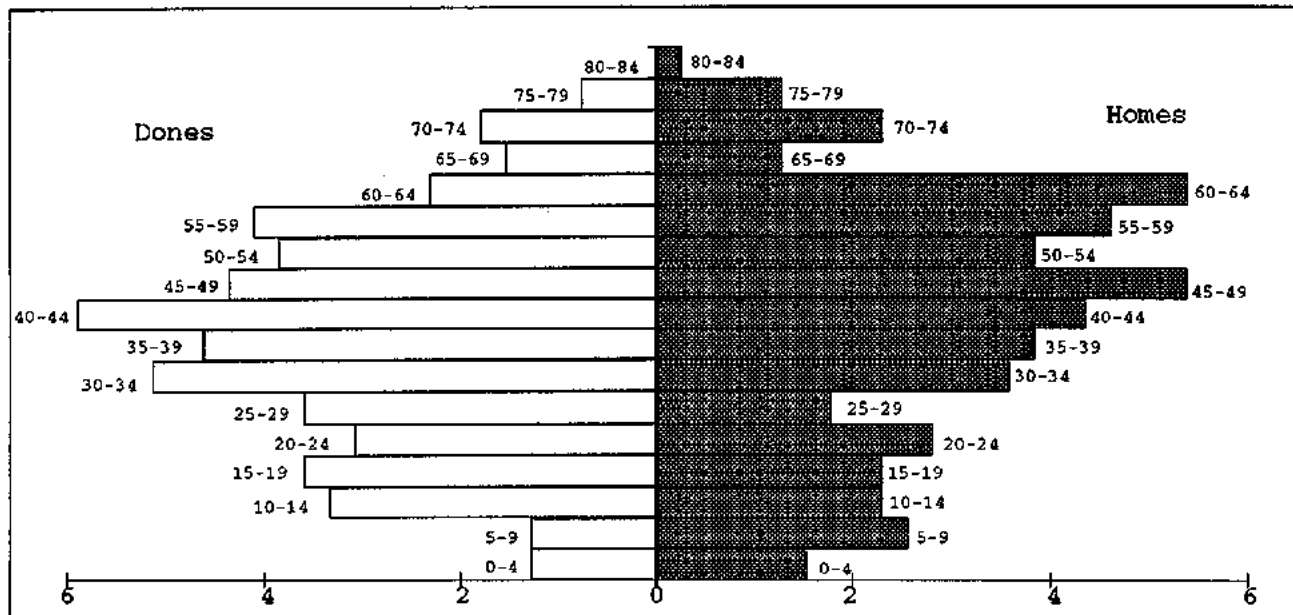
En aquest sentit, destaquem que el grup d'edat més nombrós a les edats joves està constituït el 1991 per persones d'entre 15 i 19 anys, edats a les quals és difícil entrar al mercat laboral. Pensem que, en aquest cas, aquests grups són els fills d'aquelles persones ja instal·lades i difícilment són el resultat de processos migratoris de persones joves d'Alemanya cap al Baix Llobregat.

La piràmide d'edats de l'Alt Empordà (gràfic 5.8) és molt més complexa, on possiblement conflueixen diverses motivacions per a la migració cap a aquesta zona: jubilats i pensionistes, rendistes, empresaris de l'hostaleria i comerciants i llurs famílies, així com joves professionals del ram de l'hostaleria.

Gràfic 5.8

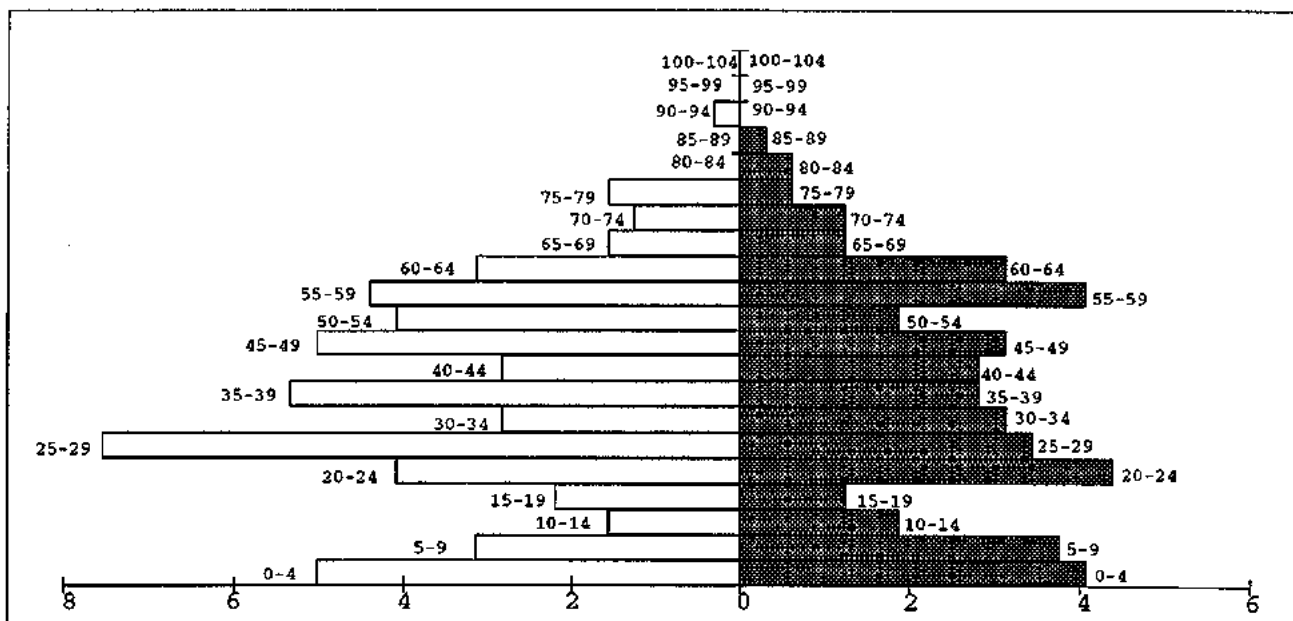
Piràmides d'edats de la població de nacionalitat alemanya a l'Alt Empordà

1986

Població de nacionalitat alemanya a l'Alt Empordà el 1986: 391

1991

Població de nacionalitat alemanya a l'Alt Empordà el 1991: 318

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Padró de 1986 i del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

NOTA: La piràmide d'edats de 1986 no recull la població de 85 anys i més en no disposar d'aquesta informació desglossada per grups quinquennals.

Respecte a l'estructura per edats de les persones ocupades de nacionalitat alemanya a Catalunya el 1991³⁸, s'observa que:

- a) Els professionals i tècnics³⁹ són majoritàriament joves: el grup d'edat més nombrós està format per persones entre 25-29, seguit del grup 30-34.
- b) El personal directiu, per contra, és d'edat mitjana (45-59 anys).

No pensem que sigui casual que precisament els grups d'edat compresos entre els 20-29 i els 45-54 anys siguin els majoritaris a la piràmide d'edats de la població alemanya resident a Catalunya el 1991. Sembla confirmar-se, doncs, el fet que la immigració d'origen alemany a Catalunya té un component professional i directiu important.

A partir d'aquestes dades, es podrien definir dues onades migratòries de persones actives:

- a) una caracteritzada per persones d'edat mitjana, assentada amb família a Catalunya. Probablement es podria fixar el

---

³⁸ Vegi's gràfics relatius a l'estructura per edats de les diverses categories socio-professional a l'annex núm. 4.

³⁹ El Cens de 1991 utilitza la Classificació Nacional d'Ocupacions (publicada com a annex al Reial Decret 2240/1979 i modificada per R.D. 731/1980). Els "professionals i tècnics" són llicenciats i diplomats i segons aquest criteri es classifiquen les professions (físics, economistes, químics...). Els "directius", en canvi, se subdivideixen en dos grups:

(i) membres dels òrgans de govern, legislatius i consultius i personal directiu de l'administració pública.

(ii) directors i gerents d'empreses.

moment del trasllat a Catalunya cap als anys seixanta i setanta, relacionat amb l'inici o desenvolupament de les empreses de capital alemany a Catalunya.

b) una immigració, més recent, de gent jove professional i/o tècnic.

Els grups més joves de la piràmide d'edats estarien formats no només per aquestes persones nouvingudes, sinó també pels fills d'aquella primera onada migratòria de directius i professionals. Aquests joves poden treballar a les empreses i als serveis de capital germànic, per motius d'afinitat cultural i lingüística.⁴⁰

En resum, s'observa una disminució relativa de les persones en edat no activa, que es podria relacionar amb la menor importància de l'assentament de persones de nacionalitat alemanya en les zones turístiques de la Costa Brava.

Destaca també una important presència de tècnics i professionals joves de nacionalitat alemanya que bé poden ser indicatius de processos migratoris recents cap a Catalunya o bé poden ésser els fills de les persones d'aquesta nacionalitat assentades a Catalunya.

---

⁴⁰ No és agosarat pensar que moltes persones de nacionalitat alemanya trien una escola d'aquesta nacionalitat per als seus fills i posteriorment aquests veuen com a natural buscar feina en empreses de nacionalitat alemanya. Recordem, per últim, que en casos de persones que poden triar nacionalitat (com és el cas dels fills dels alemanys nascuts i residents a Catalunya), és més probable que aquests triïn la nacionalitat alemanya, per raons de prestigi.

5.2.3 Assistim a un descens de la importància dels efectius alemanys no actius a Catalunya?

Amb la comparació de la taxa d'activitat de les persones de nacionalitat alemanya en els dos anys de referència, veiem que els actius han augmentat la seva presència relativa: mentre que el 1986 eren un 32,8% de les persones alemanyes, el 1991 en constitueixen un 41,3%. Aquest augment de l'activitat és especialment destacable per a les dones (20,2% 1986; 33,1% 1991)⁴¹.

Aquestes dades estan en la línia de l'anteriorment exposat i confirmen la davallada dels efectius de 65 anys i més i de l'assentament a les comarques costaneres, que serien un reflex de la disminució de la immigració cap a Catalunya de persones no actives.⁴²

Per comarques, el Barcelonès té una taxa d'activitat superior a la mitjana catalana (Catalunya, 41,3%; Barcelonès, 43,6%). Al contrari, tant el Baix Llobregat (38,7%) com l'Alt Empordà (38,7%) se situen per raons diferents per sota de la mitjana.

La taxa d'inactivitat dels alemanys al Barcelonès és inferior a la mitjana catalana tant per a dones com per a homes. En el

⁴¹ Aquestes dades es poden consultar a l'annex estadístic (annex núm. 4).

⁴² Segons les estadístiques oficials, són inactives les persones jubilades i pensionistes, els estudiants, les persones que treballen a casa, els incapacitats, els menors no escolaritzats i els rendistes.

cas concret de les dones, la proporció de mestresses de casa, respecte al conjunt de persones no actives, és sensiblement inferior respecte al conjunt català. D'altra banda, els estudiants de nacionalitat alemanya registren un 47,3% del total de població no activa.

El desglossament de les diferents causes d'inactivitat en el Baix Llobregat indica una alta importància dels estudiants entre la seva població no activa (57,4% sobre el total d'inactius, Baix Llobregat; 45,1% Catalunya). Per contra, la població jubilada o pensionista assoleix un 7,4% del total, molt per sota del 17,6% mig català.

L'Alt Empordà, per la seva part, registra un 25,1% de persones jubilades i pensionistes, un major percentatge de persones que treballen a casa tant respecte a Catalunya com respecte a la resta de comarques estudiades i una proporció baixa d'estudiants (Alt Empordà, 30,8%; Catalunya, 45,1%). A part, l'Alt Empordà registra un 13,8% de persones classificades com a "altres situacions", categoria que inclou els rendistes.

Sembla, doncs, que l'alta proporció d'estudiants i mestresses de casa i el baix nombre de jubilats i rendistes al Baix Llobregat és indicatiu d'una població assentada, de famílies, el motor migratori de la qual és l'estructura productiva de la comarca, profundament industrial, que podem relacionar amb les inversions del capital alemany.

Podria ser més probable que, donat que les activitats productives del capital alemany van començar a ésser importants a partir dels seixanta, el procés migratori es produís al final dels seixanta o als setanta.

A part d'un component claríssim de jubilats i pensionistes, i contràriament al Baix Llobregat, s'observa una poca importància relativa dels estudiants a l'Alt Empordà que podria ser el reflex d'un tipus de llar compostat per persones jubilades i pensionistes, soles o en parella, sense fills.

5.2.4 Tècnics i directius: 37 % de la població alemanya ocupada a Catalunya

Tot centrant-nos en un aspecte clau de la nostra investigació, estudiarem l'estructura professional de les persones de nacionalitat alemanya. Destaquem, en aquest sentit, el fet que els "professionals i tècnics" (25,4 % del total d'ocupats) i els "directius"⁴³ (11,7 %) constitueixen un significatiu 37,1 % de la població alemanya ocupada a Catalunya el 1991. Aquestes proporcions arriben el 41,9 % en parlar de la població masculina de nacionalitat alemanya.

De la comparació d'aquestes dades de 1991 amb les del Padró de 1986, resulta que, en conjunt, les categories

---

⁴³ Vegi's nota 39, d'aquest mateix capítol, per a les definicions que la Classificació Nacional d'Ocupacions fa d'aquestes categories. Aquestes definicions s'usen a les estadístiques oficials.

"professionals i tècnics" i "directius" han disminuït en aquests cinc anys (el 1986, aquestes constituïen el 39,6% de totes les persones alemanyes, el 1991, sumaven 37,1%). Si observem aquestes dades per sexe i per categoria, extreïem les següents conclusions:

a) Són els directius homes els que han experimentat una davallada relativa del seu nombre (26,5%, 1986; 17,1%, 1991). Per contra, els tècnics i professionals homes passen de representar un 19,1% del total a constituir-ne el 24,8%. Les proporcions, doncs, s'han invertit.

b) Quant a les dones, les directives es mantenen amb un 4,3% del total i les professionals i tècniques n'augmenten la seva proporció (1986, 22,5%, 1991; 26,2%).

Per contextualitzar aquesta informació, comparem l'estructura professional d'aquestes persones estrangeres amb el conjunt de la població de Catalunya. Les dades del Cens de 1991 assenyalen que Catalunya és un país eminentment industrial, on el 51,9% de la seva població activa masculina es classifica com a "treballadors de la indústria", la qual cosa constitueix un 40,5% del total de la població activa.

El grup compost pels directius representen, d'altra banda, un 2,4% de la població total catalana (3,2% per als homes i 0,9% per a les dones). La xifra total d'aquesta categoria socio-professional el 1991 és cinc vegades més gran per als

ocupats alemanys que per al total d'ocupats a Catalunya (Catalunya, 2,4%, alemanys a Catalunya 11,7%).

Respecte a les persones de nacionalitat alemanya a Catalunya, una altra categoria que augmenta la seva presència relativa el 1991 respecte al 1986 és la composta pels "treballadors de la indústria" (1986, 6,5% del total d'actius; 1991, 13,3%), cosa que es podria entendre en la línia d'una immigració més diversificada provinent d'Alemanya.

Pel que fa a les altres ocupacions de les persones alemanyes, no s'observen grans canvis el 1991 respecte al 1986. Fem constar, però, la importància relativa dels "comerciants i venedors" (1991, 18,5%) i del "personal dels serveis administratius" (1991, 21,4% dels actius i 39,3% en el cas de les dones). Aquesta última categoria s'ha d'entendre tant en el sentit de serveis administratius propis de les empreses, serveis a les empreses i serveis en un sentit ampli.

Es podria dir que, a part d'un component clarament professional i tècnic (25,4%) i directiu (11,7%), existeix una estructura ocupacional força diversificada de les persones alemanyes el 1991: serveis administratius (21,4% el 1991), comerciants i venedors (18,5%), treballadors de la indústria (13,3%) i personal vinculat a l'hostaleria (8,4%).

Analitzant aquestes dades per sexe, s'observa que hi ha ocupacions "masculines" (directius i treballadors de la indústria) i ocupacions "femenines" (serveis administratius),

tot i que com ja hem dit abans, les directives alemanyes són proporcionalment quatre vegades més nombroses que les directives del conjunt de Catalunya.

Una última matisació a aquestes dades és el fet que molts d'aquests grups d'ocupacions, usats per les estadístiques oficials, abasten diverses categories socio-professionals. Per exemple, el grup "hostaleria" inclou des de directors i gerents de serveis d'hostaleria i propietaris d'establiments fins a cuiners i cambrers⁴⁴.

Per comarques, la categoria socio-professional més important al Barcelonès i al Baix Llobregat (28,2% i 28,9%, respectivament) és la formada pels professionals i tècnics. A continuació, se situa el personal dels serveis administratius a totes dues comarques (27,8% Barcelonès; 20,4% Baix Llobregat).

La categoria "personal dels serveis administratius" és especialment important, com ja succeïa per al conjunt català, en el cas de les dones (45,3% de les dones actives al Barcelonès i 45,8% al Baix Llobregat).

---

⁴⁴ El grup 5 de la Classificació Nacional d'Ocupacions s'anomena "Personal dels serveis d'hostaleria, domèstics, personals, de protecció i de seguretat i similars". Dins d'aquest, el subgrup 5.0 inclou "Directors i gerents de serveis d'hostaleria i similars" i el subgrup 5.1 "Propietaris-gerents d'establiments d'hostaleria i similars".

Aquesta categoria, tant per a dones com per a homes, és sensiblement més important al Barcelonès (27,4% de la població activa alemanya) que no pas al Baix Llobregat (20,4%). L'alta proporció de persones actives que es dediquen a tasques administratives al Barcelonès es podria relacionar amb el fet que algunes empreses transnacionals concentren els seus serveis administratius a la capital de Catalunya i les factories, que necessiten més espai, a zones fora de Barcelona, amb una bona comunicació amb la ciutat. En el nostre treball de camp, veiem que les editorials del grup Bertelsmann se situen a Barcelona i que les impremtes estan en el Baix Llobregat.

El personal directiu representa un important 14,3% de les persones actives al Baix Llobregat (un 19,2% dels homes) i un 11,5% al Barcelonès (18,8% dels homes), percentatges bastant superiors a la proporció que representa aquesta categoria en el total de persones que resideixen a Catalunya (2,4% per al conjunt de persones i 3,2% per als homes).

Per la seva part, els comerciants i venedors, amb percentatges a l'entorn del 20%, constitueixen un grup important a les tres comarques d'estudi, especialment a l'Alt Empordà.

L'Alt Empordà presenta una estructura ocupacional sensiblement diferent a la de les altres dues comarques estudiades: el grup majoritari és el compost pels treballadors de la indústria (27,6%), seguit pels comerciants

i venedors (23,3%) i l'hosteleria (19,0%). Les últimes dues categories socio-professionals s'entenen en una comarca turística, on el capital estranger proporciona certs serveis a la població resident forastera.

La proporció de treballadors de la indústria és, al nostre parer, de més difícil lectura: probablement, es tracta de treballadors de la construcció. Malgrat que és tracta només de 32 persones, pot indicar processos migratoris de persones alemanyes menys qualificades cap a l'Alt Empordà, fet que s'hauria de relacionar amb la importància que el col·lectiu de persones d'aquesta nacionalitat tenen en determinats punts de la Costa Brava (per exemple, Empuriabrava).

Respecte a la situació professional de la població alemanya, la categoria més important és la d'assalariat fix (60,3%) per al total català, sense diferències destacables entre homes i dones. En segon lloc, i sempre a nivell català, es troba la categoria "empresaris sense treballadors".

L'anàlisi per comarques demostra que les comarques amb major component industrial registren proporcions més importants de treballadors (67,5 %, Barcelonès; 70,5%, Baix Llobregat).

Al contrari, els empresaris sense treballadors són el grup més nombrós a l'Alt Empordà (35,4%), que sumat amb el 20,7% d'empresaris amb treballadors, representa un significatiu 56,1%: un de cada dos actius alemanys és, doncs, empresari a l'Alt Empordà.

Tot relacionant l'estructura i la situació professional en aquesta comarca, es podria dir que la gran majoria de persones ocupades en l'hostaleria, els comerciants i venedors i el personal directiu són empresaris a l'Alt Empordà.

En conclusió, podem dir que una part important de les persones alemanyes actives a Catalunya es poden definir com a qualificades: d'una banda, estarien el 37,1% de "professionals i tècnics" i "directius" i, d'una altra, el 26,9% de "comerciants i venedors" i "personal de l'hostaleria" que està compostat en, gran part, per empresaris.

No és gens menyspreable, però, la proporció de persones (especialment, de dones) que es dediquen a tasques administratives (21,4%) i els treballadors de la indústria (13,3%).

El gràfic 5.9 relaciona les categories socio-professionals amb els sectors d'activitat amb la finalitat d'establir els probables grups impulsors de l'arribada de les persones de nacionalitat alemanya.⁴⁵ Bàsicament es poden destriar tres grans grups:

---

⁴⁵ Malhauradament, no disposem del creuament de la categoria socio-professional amb el sector d'activitat per poder delimitar exactament la proporció de cada categoria (tècnics i professionals, directius, administratius i treballadors) a la indústria, i la importància de la indústria respecte als serveis.

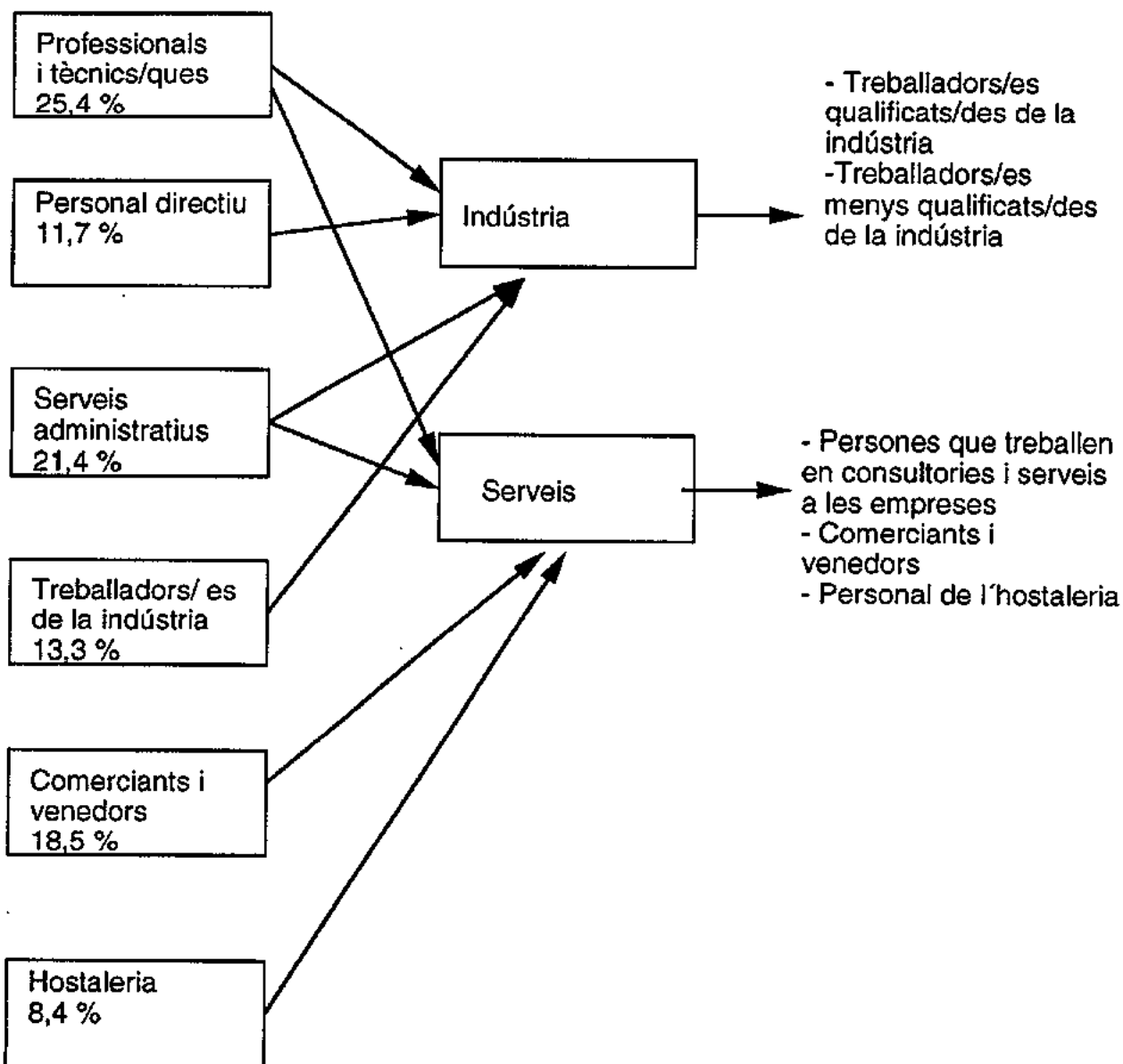
Gràfic 5.9

Grups impulsors dels processos migratoris de les persones de nacionalitat alemanya

a) Persones no actives

Jubilats i pensionistes

b) Persones actives

Font: Elaboració pròpia

Nota: Proporcions realitzades sobre el total de persones actives de nacionalitat alemanya a Catalunya (Cens de 1991). Per a més detall sobre les dades, vegeu l'annex estadístic

a) Un primer format per persones no actives, majoritàriament jubilats i pensionistes. Destaca també la importància relativa de la categoria "altres situacions", que inclou els rendistes, en algunes comarques turístiques. Aquest col·lectiu es concentra en regions turístiques i a la ciutat de Barcelona.

b) El grup que correspon al nostre objecte d'estudi: els treballadors qualificats (professionals i tècnics i directius) i menys qualificats (administratius i treballadors) de les empreses. Lògicament, aquests actius estan més presents a les zones industrials del país que no pas a les àrees turístiques i/o de serveis.

c) Els "comerciants i venedors" i el "personal de l'hostaleria", amb un fort component empresarial. Aquest col·lectiu, tot i que és més important a l'Alt Empordà que a les altres dues comarques d'estudi, té una presència significativa, especialment els "comerciants i venedors", tant al Barcelonès com al Baix Llobregat.

d) Un últim grup format per persones qualificades que ofereixen els seus serveis als sectors productius i a l'administració. Creiem que aquests serveis de consultoria creixeran en el futur i que tindran, especialment dins la Unió Europea, una dimensió supraestatal.

5.2.5 Grau de coneixement de la llengua catalana

El 80,3 % de la població de nacionalitat alemanya resident a Catalunya entén el català. La lectura d'aquesta dada no és fàcil: és una proporció alta, comparada amb el grau de comprensió de català del conjunt d'estrangers a Catalunya (72% dels estrangers, segons la dada facilitada pel Colectivo IOÉ (1992), a partir del Padró de 1986), però està tretze punts per sota de la mitjana catalana (segons el Cens de 1991, el 93,8 % de la població de Catalunya entenia català).

La diferència entre la xifra relativa al coneixement oral dels alemanys a Catalunya i la població total del país augmenta sensiblement: Catalunya, 68,3 % de la seva població declara saber parlar català; alemanys a Catalunya, 45,0 %. Aquest últim percentage és, però, bastant superior al coneixement oral de català declarat pel total d'estrangers: Per a 1986, el 32,7 % dels estrangers a Catalunya declarava poder parlar català (Colectivo IOÉ, 1992)

Tot seguit analitzarem les dades sobre coneixement del català en relació a altres variables, com són el sexe, els estudis, l'ocupació i la comarca de residència.

Per sexe, no s'observen dades significatives per poder establir pautes: homes i dones declaren conèixer la llengua catalana en proporcions molt semblants. En tot cas, tant a tot Catalunya, com a les tres comarques d'estudi, el nombre de dones que entenen català és sempre superior al d'homes; en

canvi, respecte a l'escriptura són ells que afirmen tenir-ne més coneixement.

Sobre la relació "escolarització a Catalunya" i "nivell de coneixement de la llengua", s'observa una relació positiva entre persones que realitzen algun tipus d'estudis a Catalunya i domini del català. Concretament, el 88,7% dels estudiants alemanys entenia català i el 48,4% declarava tenir coneixement escrit d'aquesta llengua.

A les mateixes conclusions va arribar l'estudi elaborat pel Colectivo IOÉ (1992) a partir del Padró de 1986 que afirma que "els sectors més permeables al català són els estudiants i els actius econòmicament" (pàg. 63).

Segons les nostres dades, però, els actius no tenen un millor coneixement de la llengua catalana que els no actius, en part a causa del fet que dins aquest últim grup estan inclosos els estudiants⁴⁶. Concretament, el 81,9% dels ocupats entenia català, mentre que 79,3% dels no actius l'entenia; el 19,0%

---

⁴⁶ Les dades que tenim del Cens de 1991, facilitades per l'Institut, no ens permeten descomptar els estudiants de la població inactiva i comparar d'aquesta manera el grau de domini de català dels actius, dels estudiants i de la resta d'inactius. No es poden descomptar donat el caràcter de resposta múltiple de la pregunta 22 del Cens: una persona pot declarar ser ocupada i estudiant alhora. Per elaborar les dades de coneixement de català, l'Institut ha escollit, d'una banda totes les persones que declaraven ser actives i, d'una altra, totes aquelles que eren estudiants, amb la qual cosa hi ha una franja de població que està en tots dos grups. En canvi, a les taules d'activitat, tots aquells estudiants actius s'han comptabilitzat només una vegada, com a actius.

dels ocupats sabia escriure català, mentre que aquesta proporció assolía el 29,2% entre els no actius.

Per comarques, el Barcelonès enregistra, tant per a homes com per a dones, proporcions superiors a les donades per al conjunt de persones alemanyes de tot Catalunya (població alemanya que entén català: Catalunya, 80,3%, Barcelonès, 88,0%. Saben parlar-lo: Catalunya, 45,0%, Barcelonès, 50,4%).

Per diverses raons, tant el Baix Llobregat com l'Alt Empordà representen el cas contrari: tots els valors se situen per sota de la mitjana de la població alemanya (alemanys que entenen català: Catalunya, 80,3%, Baix Llobregat, 68,9%, Alt Empordà, 66,1%).

Aquestes dues comarques tenen patrons diferents: els usos passius de la llengua (entendre i llegir) estan més extesos al Baix Llobregat, mentre que els usos actius (parlar i escriure) són més freqüents a l'Alt Empordà.

En el cas de l'Alt Empordà, sembla que és el grup format per jubilats i pensionistes el menys permeable al català.

L'alt grau d'inactivitat al Baix Llobregat s'explica pel pes dels estudiants que, ja ho hem dit, és el grup que, en principi, més coneix el català. S'hauria d'entendre, doncs, aquesta baixa proporció relativa de domini de la llengua per l'existència d'altres categories socio-professionals refractàries al català: les mestresses de casa i les persones

actives. Que les persones actives no coneguin el català es podria relacionar amb el context de relatiu poc ús de la llengua dins el Baix Llobregat.

En conclusió, es podria dir que el coneixement de català d'una persona alemanya, d'acord amb les nostres dades⁴⁷, està influenciat fonamentalment per:

- el fet d'estar realitzant estudis a Catalunya.
- la relació amb l'activitat: les baixes proporcions de coneixement i ús de català a l'Alt Empordà s'expliquen donada la importància de jubilats i pensionistes.
- la comarca de residència. Com s'ha vist a partir del cas del Baix Llobregat, l'activitat *per se* no és garantia de coneixement de català. Sembla lògic pensar que un medi poc catalanitzat no facilita el coneixement de la llengua per part de les persones estrangeres.

Aquest comportament, per últim, no és substancialment diferent al d'altres persones d'origen no català que viuen a Catalunya.

---

⁴⁷ Malhauradament, no disposem de dades que creuin l'any d'arribada a Catalunya i el grau de coneixement de la llengua catalana. Sembla, però, raonable pensar que la variable temps és decisiva perquè una persona conegui o parli català.

6. ELS PROCESSOS MIGRATORIS DINS LES TRANSNACIONALS A CATALUNYA

Un dels objectius principals d'aquesta recerca és, dins les possibilitats d'un estudi exploratori com aquest, conèixer les tendències sobre la mobilitat i la migració de les persones estrangeres, en general, i del personal qualificat, en particular, dins el marc de les companyies transnacionals amb seu a Catalunya i ser un primer pas per a una recerca més extensa sobre el tema.

6.1 Descripció del col·lectiu estudiat

6.1.1 Quantificació dels efectius estrangers en relació als subgrups de tècnics i directius

En aquest estudi, partíem de la hipòtesi que les persones estrangeres dins les transnacionals ocupen càrrecs estratègics per al control de la producció i de la direcció de l'empresa a Catalunya. Des d'aquesta perspectiva, contemplàvem els diferents fluxos d'estrangers, fonamentalment d'alemanys, cap a Catalunya.

Una primera lectura de les dades d'estrangers a les transnacionals estudiades assenyala el baix nombre -absolut i relatiu- d'aquestes persones en relació a les plantilles totals de les empreses: només en un cas, de les set empreses estudiades, les persones de nacionalitat estrangera superen el 4,0% de la plantilla.

L'empresa Eurohueco és la que disposa de major proporció d'estrangers, exactament un 4,9 % sobre una plantilla total de 305 persones. En aquest cas, aquesta proporció d'estrangers, concretament d'alemanys, s'ha d'entendre en relació a l'història particular de constitució de l'empresa, a la qual farem referència més endavant, en aquest mateix capítol.

Una lectura més aprofundida de les dades revela, però, que els efectius procedents d'Alemanya es troben fortament concentrats als nivells directius: el 42,8% (6 persones alemanyes sobre un total de 14) del primer nivell directiu -consell de direcció- del grup Bayer Hispania és de nacionalitat alemanya, així com el 22,0% (10 alemanys sobre un total de 45) del personal del segon grup directiu -caps de departament, d'àrea i de secció-. Així mateix, tots els gerents, o directors generals, de les empreses estudiades són de nacionalitat alemanya.⁴⁸

Si quantifiquem les diferents categories socio-professionals de les persones provinents de la RFA a les transnacionals, la importància de les categories "professional i tècnic" i "directiu" és molt més gran. A tall d'exemple, respecte a una plantilla de 35 alemanys a Basf Española el 1990, el 52,4%

---

⁴⁸ En el moment de realitzar el treball de camp a les empreses, tots els directors generals eren alemanys. A partir, però, d'abril 1992, el càrrec de president de la divisió Espanya-Portugal del grup Basf ha estat assumida pel Sr. José María Bach Voltas, tot substituint el Sr. Rudolf Dötemeyer.

ocupaven càrrecs de directius, el 23,8% de tècnics i venedors, i el 23,8% d'administratius.

6.1.2 Casats, solteres, gerents i secretaries? Sexe i ocupació als grups transnacionals

L'ocupació de les dones dins les transnacionals varia tot depenent de l'empresa estudiada. Per tant, es fa necessari recórrer a l'estudi de casos concrets.

Com es pot observar a la taula 6.1, que recull les categories socio-professionals de les persones estrangeres a Basf Española, les dones exerceixen exclusivament dues funcions dins d'aquesta empresa: administratives i secretàries amb idioma estranger. En aquest sentit, és interessant veure com es valora el coneixement de llengua estrangera (alemanya) en una categoria socio-professional específica.

La taula 6.2, que completa la informació socio-professional amb dades personals i familiars, indica una baixa correlació entre edat, categoria socio-professional i estat civil en el cas de les dones. Veiem que, independentment de l'edat i del seu estat civil, elles ocupen unes úniques funcions dins l'empresa.

D'altra banda, en l'estudi de l'estructura per edats dels efectius de sexe femení d'aquesta empresa química es contempla una alta polarització per edats de les dones

Taula 6.1

**Categories sòcio-professionals i funcions
de les persones estrangeres a Basf Española (1992)**

Sexe	Categoria professional	Funció dins empresa	Nombre de persones
Home	Conseller delegat	Gerent	1
Home	Director	Director de vendes	1
Home	Director	Director de finances	1
Home	Director	Director de fàbrica	1
Home	Cap de departament	Cap de vendes	1
Home	Cap de secció	Cap de la secció d'exportació	1
Home	Cap de secció	Cap de la secció d'ofimàtica	1
Home	Cap de grup	Cap d'auditoria d'empresa	1
Home	Apoderat	Cap de producte	1
Home	Tècnic en cap	Tècnic	2
Home	Tècnic	Tècnic	3
Home	Venedor	Venedor	2
Home	Oficial administratiu	Administratiu	5
Dona	Taquinomecanògrafa idioma estranger	Secretària de direcció	4
Dona	Taquinomecanògrafa idioma estranger	Secretària de gerència	2
Dona	Taquinomecanògrafa idioma estranger	Secretària de departament	1
Dona	Taquinomecanògrafa idioma estranger	Secretària de grup	5
Dona	Oficial administrativa	Secretària de departament	1
Dona	Oficial administrativa	Administrativa	2
Dona	Oficial administrativa	Administrativa Secretària	3

Font: Àrea de Personal de Basf Española (1992)

Col·lectiu de persones de nacionalitat estrangera a Basf Espanola (1992)

Nacionalitat	Sexe	Any de naixement	Lloc de naixement	Municipi de residència	Estat civil	Categoria professional	Funció dins empresa	Data ingrés grup BASF 1977
Alemanya	Home	1929	Papenburg (RFA)	Barcelona	Casat	Conseller delegat	Gerent	1977
Boliviana	Dona	1944	La Paz (Bolivia)	Sitges	Soltera	Taquinomecan. idioma estranger	Secretària direcció	1969
Alemanya	Dona	1941	Barcelona	Barcelona	Soltera	Taquinomecan. idioma estranger	Secretària gerència	1969
Finlandesa	Dona	1947	Savolinn (Finlàndia)	Castelldefels	Soltera	Oficial administrativa	Secretària departament	1973
Alemanya	Dona	1940		Barcelona	Casada	Taquinomecan. idioma estranger	Secretària gerència	1983
Alemanya	Home	1953	Ludwigshafen (RFA)	Barcelona	Casat	Cap de grup	Cap auditoria empresa	1989
Alemanya	Home	1947	Koppen (RFA)	Barcelona	Solter	Director	Director de vendes	1991
Alemanya	Dona	1966	Montréal (Québec)	Barcelona	Soltera	Taquinomecan. idioma estranger	Secretària departament	1991
Alemanya	Home	1935	Barcelona	Barcelona	Casat	Tècnic cap	Tècnic	1954
Alemanya	Dona	1939	Stuttgart	Barcelona	Soltera	Taquinomecan. idioma estranger	Secretària grup	1969
Alemanya	Dona	1950	Fleestedt (RFA)	Barcelona	Soltera	Taquinomecan. idioma estranger	Secretària direcció	1976
Alemanya	Dona	1941		Barcelona	Soltera	Taquinomecan. idioma estranger	Secretària grup	1983
Alemanya	Home	1946	Manheim (RFA)	Sant Just Desverri	Divorciat	Apoderat	Cap producte	1990
Alemanya	Home	1965	Barcelona	Sant Just Desverri	Solter	Tècnic	Tècnic	1990
Alemanya	Home	1965	Nordhorn (RFA)	El Masnou	Solter	Oficial administratiu	Administratiu	1991
Alemanya	Dona	1967	Muppertal (RFA)		Casada	Taquinomecan. idioma estranger	Secretària grup	1991
Alemanya	Dona	1940	Fürstentel (RFA)	Barcelona	Soltera	Taquinomecan. idioma estranger	Secretària direcció	1972
Alemanya	Home	1946	Montevideo	Barcelona	Casat	Oficial administratiu	Administratiu	1974
Alemanya	Home	1934	Berlín	St. Cugat del Vallès	Casat	Cap de departament	Cap de vendes	1975
Alemanya	Dona	1955	Bad Altheide (RFA)	Sitges	Soltera	Taquinomecan. idioma estranger	Secretària grup	1990

Col·lectiu de persones de nacionalitat estrangera a Basf Espanola (1992)

Nacionalitat	Sexe	Any de naixement	Lloc de naixement	Municipi de residència	Estat civil	Categoria professional	Funció dins empresa	Data ingrés grup BASF
Alemanya	Home	1961	Ludwigshafen (RFA)	Sant Just Desvern	Casat	Oficial administratiu	Administratiu	1991
Austríaca	Dona	1965	Viena	Barcelona	Soltera	Oficial administrativa	Administrativa	1991
Alemanya	Dona	1968	Badgandersheim (RFA)	Vilassar de Dalt	Soltera	Taquinomecan. idioma estranger	Secretària grup	1991
Alemanya	Home	1965	Lakewood	Barcelona	Solter	Oficial administratiu	Administratiu	1991
Austríaca	Home	1941	Austria Klag	Sevilla	Casat	Tècnic cap	Tècnic	1968
Alemanya	Home	1935	Hamburg (RFA)	Algorta (Biscaia)	Casat	Venedor	Venedor	1963
Alemanya	Home	1945	Aub/Baviera (RFA)	Montequinto (Sevilla)	Casat	Tècnic	Tècnic	1970
Alemanya	Home	1943	Harford (RFA)	Castelldefels	Divorciat	Cap secció	Cap secció exportacions	1971
Alemanya	Dona	1950	Bremen (RFA)	Barcelona	Casada	Taquinomecan. idioma estranger	Secretària direcció	1976
Alemanya	Home	1945	Sternberg (RFA)	Barcelona	Casat	Cap secció	Cap secció ofimàtica	1985
Alemanya	Home	1948	Steinbach (RFA)	Espulgues de Llobregat	Casat	Director	Director finances	1989
Alemanya	Dona	1967	Heidheim (RFA)	Sevilla	Soltera	Oficial administrativa	Administrativa	1990
Alemanya	Home	1940	Toledo	València	Casat	Venedor	Venedor	1965
Alemanya	Home	1966	Barcelona	St. Just Desvern	Solter	Oficial administratiu	Administratiu	1991
Alemanya	Home	1941	Landshut (RFA)	Tarragona	Casat	Director	Director fàbrica	1990
Alemanya	Dona	1968	Munich (RFA)	Cambrils	Soltera	Oficial administrativa	Administrativa secretària	1991
Alemanya	Dona	1964	Essen (RFA)	Vila-seca	Casada	Oficial administrativa	Administrativa secretària	1989
Alemanya	Home	1948	Göttingen	Tarragona	Casat	Tècnic	Tècnic	1989
Alemanya	Dona	1960	Frankfurt (RFA)	Mont-roig del Camp	Casada	Oficial administrativa	Administrativa secretària	1991

Total estrangers Basf Espanola: 39 persones

Font: Dades proporcionades per Basf Espanola (1992)

solteres, que es concentren en edats madures, entre 40 i 55 anys, mentre que les dones casades tenen edats diverses -de 25 a 52 anys- ¿Casualitat o major dificultat de les dones casades per a la seva integració dins la plantilla d'un grup transnacional en els anys seixanta i setanta, moment en què gran part dels efectius amb edats entre els 40 i els 55 anys comencen a treballar a Basf Española?

En canvi, en el cas dels homes, sí existeix una correlació entre edat, estat civil, temps de permanència a l'empresa i càrrec ocupat. Els homes joves alemanys, per sota dels trenta anys, són majoritàriament solters i administratius en aquesta empresa química. En canvi, a mesura que "creixen", aquests es casen i van ascendint dins l'empresa. Es pot constatar, doncs, en aquest cas, una promoció associada a edat i a permanència a l'empresa dels efectius de sexe masculí.

L'estudi de les dones dins la plantilla de Círculo de Lectores indica la presència d'aquestes, excepte en els càrrecs directius, en tota la jerarquia de l'empresa. S'observa també dones en formació, una d'elles ocupant un dels tres càrrecs d'assistent de director general.

Per últim, s'apunta una futura línia d'investigació, des d'una doble perspectiva:

- la dona com a població activa integrada en el mercat laboral, amb un càrrec i una funció específica en el si de les multinacionals.

- la integració en el mercat laboral català de les dones de tècnics i directius estrangers.

6.1.3 Les condicions del trasllat: contracte espanyol, condicions alemanyes

El procediment per a contractar al personal propi de l'empresa mare en la plantilla de la filial espanyola passa per una excedència a Alemanya. Tots els caps de personal entrevistats veuen com a normal el fet que el nivell de renda que tenen aquestes persones, generalment alemanys, a Catalunya sigui equivalent a aquell que disposaven a la RFA. Dit amb altres paraules, el contracte, necessàriament espanyol, s'estipula en les condicions que l'empresa mare fixa.

És interessant veure que en alguns casos la relació, o subordinació, entre les àrees de personal de la filial espanyola i l'empresa alemanya és força fluida. Moltes de les persones entrevistades, la majoria de les quals volien venir a Espanya, es van adreçar directament a l'empresa mare a Alemanya. Després de passar una primera selecció a la RFA, aquest personal es va sotmetre a una entrevista amb el director general de l'empresa a Barcelona. Efectivament, aquest personal que, des del primer moment, s'adreça a

l'empresa desitjant el seu trasllat a Espanya, no rep cap compensació per aquest desplaçament.

Al contrari, el personal que és traslladat sense demanar-ho explícitament és contractat en "condicions alemanyes", que en alguns casos puntuals pot incloure el pagament del salari en marcs. Aquest punt porta implícit una discriminació entre persones amb una mateixa funció a l'empresa, segons sigui el seu origen, donat que als centre-europeus se'ls contracta en condicions alemanyes.

Tot això no es tradueix només en una salari més elevat, sinó en altre tipus de béns, com són ara el lloguer de la casa, assegurances, o un cotxe. En relació a aquestes prebendes hi ha disparitat de situacions. Per exemple, Eurohueco facilita allotjament, cotxe i assegurances als seus tres gerents, mentre que ofereix únicament allotjament i assegurances als seus tècnics alemanys. Sembla clar, doncs, que hi ha una anàlisi individualitzada de la situació de partida, per a estipular les condicions del contracte a Catalunya.

En aquest sentit, Basf Española inclou en les condicions dels trasllat els següents conceptes: salari, despeses de trasllat, acomodament en el país de destinació, ajuda a l'hora de buscar pis, possibilitat de fer un viatge per a la família -com a mínim un cop a l'any-, despeses de trasllat de la família, col·legi per als nens, però, en paraules de la persona entrevistada, "no inclou feina per a la parella".

També, el cap de personal de Basf Española ens informa que "existeix un manual de normes Basf molt extens per al trasllat a nivell mundial de persones, ja sigui per a períodes més llargs de dos anys, o per a períodes més curts, de fins a sis mesos, quan un tècnic va per a un motiu concret a la central".

A vegades, la discriminació és molt més subtil entre personal estranger i personal autòcton i comprén punts com la formació. Un tècnic català ens va comentar les successives negatives de l'empresa a pagar cursets d'alemany per als seus empleats, fet que podria resultar lògic donades les òbvies relacions amb la RFA. Al contrari, en aquesta mateixa empresa, el personal estranger contractat té dret a un curset pagat de castellà, de duració variable, de 3 a 6 mesos, que respon al fet que moltes d'aquestes persones no parlen ni una paraula de castellà ni de català en arribar a Barcelona. El tècnic català es preguntava quina política de personal era aquella que contractava persones qualificades sense un mínim coneixement de l'idioma, la qual cosa dificultava l'interrelació i la comunicació, i per tant la feina concreta, com a mínim, durant els primers mesos d'estada d'aquella persona.

6.2 "Migracions en massa" versus mobilitat individual

Es podria delimitar una primera forma de migració associada a canvis estructurals dins l'empresa que sovint comporten un nombre important de desplaçaments dels seus empleats.

Aquestes migracions poden tenir el seu origen en processos de racionalització de les activitats de la companyia, necessitats de moure el personal de mercats estancs a mercats en expansió, canvis de control, o poden estar associades a projectes específics (Salt, 1990).

Aquests desplaçaments associats a processos de racionalització o de canvis estructurals comporten moviments de personal de totes les categories socio-professionals, no només dels qualificats, com tot seguit l'exemple de l'empresa Eurohueco il.lustra.

6.2.1 Les imprentes del grup Bertelsmann a Espanya: reestructuració del grup, reorganització de mercats i mobilitat

Eurohueco és l'empresa estudiada que compta amb major nombre relatiu d'alemanys en la seva plantilla (vegi's la taula 6.3 que recull les dades més significatives, proporcionades per l'empresa, sobre el seu personal estranger). Aquest fet sorprén, en principi, perquè es tracta d'una impremta, amb

Taula 6.3

Col·lectiu de persones de nacionalitat estrangera a Eurohueco (1992)

Nacionalitat	Sexe	Any de naixement	Lloc de naixement	Municipi de residència	Estat civil	Nombre fills	Nivell d'estudis	Categoria professional (1)	Data ingrés a Eurohueco	Duració contracte	El contracte inclou:	Coneix. català	Llengües a la feina
Alemanya	Home	1951	Erlanger (RFA)	Sitges	Solter	0	Estudis superiors	Gerent administratiu	1985	Indefinit	Lloguer Cotxe Assegurances	No	Castellà Alemany
Alemanya	Home	1941	Lockwisch-Meeklenburg (RFA)	Sitges	Casat	0	Grau mig	Tècnic d'impremta	1986	Indefinit	Lloguer Assegurances	No	Castellà Alemany
Alemanya	Home	1937	Ausburg (RFA)	St. Andreu de la Barca	Casat	2	Grau mig	Cap de la secció de manteniment	1987	Indefinit	Lloguer Assegurances	No	Castellà Alemany
Alemanya	Home	1940	Stuttgart (RFA)	St. Andreu de la Barca	Casat	0	Grau mig	Cap de la secció producció cilindres	1987	Indefinit	Lloguer Assegurances	No	Castellà Alemany
Alemanya	Home	1946	Feuchtwangen (RFA)	St. Andreu de la Barca	Casat	2	Grau mig	Cap de la secció d'impressió	1987	Indefinit	Lloguer Assegurances	No	Castellà Alemany
Alemanya	Home	1949	Stuttgart (RFA)	St. Andreu de la Barca	Casat	1	Grau mig	Cap de la secció de galvanò	1991	Indefinit	Lloguer Assegurances	No	Castellà Alemany
Alemanya	Home	1945	Kiel (RFA)	Sitges	Casat	1	Estudis superiors	Gerent (director)	1985	Indefinit	Lloguer Cotxe Assegurances	No	Castellà Alemany
Alemanya	Dona	1954	Dijon (França)	St. Cugat del Vallès	Casada	0	Grau mig	Tècnic reprografia	1987	Indefinit	Lloguer Assegurances	No	Castellà Alemany
Alemanya	Home	1952	Stuttgart (RFA)	St. Cugat del Vallès	Casat	0	Grau mig	Tècnic reprografia	1987	Indefinit	Lloguer Assegurances	No	Castellà Alemany
Alemanya	Home	1955	Stuttgart (RFA)	El Vendrell	Casat	0	Grau mig	Cap de la secció de gravat cilindres	1987	Indefinit	Lloguer Assegurances	No	Castellà Alemany
Alemanya	Home	1950	Hamburg (RFA)	Torrelles de Llobreguet	Casat	2	Grau mig	Cap del torn d'impressió	1989	Indefinit	Lloguer Assegurances	No	Castellà Alemany
Alemanya	Home	1939	Markleeberg	Martorell	Divorciat	1	Grau mig	Cap del torn de gravat	1987	Indefinit	Lloguer Assegurances	No	Castellà Alemany
Alemanya	Home	1954	Stuttgart (RFA)		Separat	1	Grau mig	Cap del torn de gravat	1987	Indefinit	Lloguer Assegurances	No	Castellà Alemany
Alemanya	Home	1964	Rheydt (RFA)	Segur de Calafell	Casat	1	Grau mig	Enginyer especial a gravat al buit	1991	Indefinit	Lloguer Assegurances	No	Castellà Alemany
Alemanya	Home	1957	Nuremberg (RFA)	Ullastrell	Casat	2	Grau mig	Assistent tècnic gerència	1989	Indefinit	Lloguer Assegurances	No	Castellà Alemany

(1) Les fitxes omplertes per l'empresa no diferencien entre categoria i funció dins l'empresa. Només en el cas d'un dels gerents, que ocupa càrrec de direcció, es fa la diferència expressa entre categoria i funció.

Font: Dades proporcionades per l'empresa Eurohueco (1992)

gran majoria de personal de fabrica⁴⁹. És interessant, doncs, situar aquesta empresa dins la seva evolució i dins un sector d'activitat específic per a entendre la seva política de personal i de mobilitat.

Eurohueco sorgeix de la reestructuració de les impremtes del grup Bertelsmann a Europa: el grup tanca una fàbrica a Stuttgart i reorganitza el seu mercat espanyol a l'entorn de la tècnica de gravat al buit, relativament poc explotada a l'Estat, solament existeix una impremta a Madrid, segons ens van dir, obsoleta i que funciona gràcies a les subvencions públiques. La plantilla d'aquesta nova empresa, creada el 1984, prové de diverses "famílies": part dels alemanys de la factoria de Stuttgart, personal de dues filials de Plaza & Janés i de Printer Industria Gráfica, ambdues filials de Bertelsmann.

El grup Bertelsmann ha desenvolupat una política d'alta especialització i una gran integració vertical a Espanya. Respecte a l'alta especialització, Plaza & Janés i Círculo de Lectores són editorials amb característiques oposades i que responen a concepcions diferents del mercat editorial: la primera utilitza els canals considerats com a normals per a la difusió i venda de llibres, i Círculo està centrada en la venda via subscripció. De la mateixa manera, Printer Industria Gráfica i Eurohueco estan altament especialitzades

---

49 Concretament, la plantilla d'Eurohueco es desglossava de la següent manera (1992): 12 directius, 30 comandaments intermitjos, 30 administratius i 233 treballadors de fabrica

en tècniques -offset i gravat al buit- pensades per a diferents tiratges, qualitats i clients.

A diferència de l'exposat al capítol quart, sobre la creixent desintegració vertical del sector de les editorials i de les arts gràfiques, Bertelsmann experimenta una important integració vertical. Tal i com posen de manifest Bustamante i Zallo (1988):

"Por una parte, y con la excepción de Bertelsmann, las empresas transnacionales han tendido a especializarse y controlar un segmento preciso de la producción, en el que se lleva una política implacable de concentración -integración horizontal- lo que resulta muy obvio en la industria fonográfica y cinematográfica (...) En algunos grupos de la industria editorial como Planeta, Anaya o Timón, la integración horizontal mediante la presencia en mercados especializados (...) tiene más peso que la integración vertical, al contrario que en Salvat y Bertelsmann. (pàg. 308)

Per últim, Plaza & Janés, empresa originàriament de capital autòcton, experimenta una progressiva intervenció de capital alemany arran la crisi del sector: el 1976 Bertelsmann va adquirir el 40 %, i el 1982 ja era 100 % capital de la RFA. En aquest cas, una empresa amb provada experiència en el món de les editorials no "necessita" personal tècnic alemany, però sí un directiu alemany, el seu director general.

Pel que fa la mobilitat del personal, l'exemple d'aquesta empresa afegeix nous elements d'anàlisi:

- Molts dels alemanys provinents del grup Bertelsmann eren de nacionalitat espanyola o fills d'espanyols. Aquest punt el reprendrem a l'apartat dedicat a analitzar la família i la seva importància en els processos de mobilitat i migració en el marc de les transnacionals.

- La meitat dels alemanys que van venir el 1986, provinents de Stuttgart, van tornar a la RFA en acabar el seu contracte de dos o tres anys. Aquests treballadors coincidien amb el personal menys qualificat dels que van venir. Probablement perquè "molts obrers de poca qualificació no troben satisfacció a la feina, sinó que la troben a les relacions que es formen al lloc de treball i als vincles amb la comunitat local" (Salt, 1992)⁵⁰.

La reorganització i racionalització dels grups empresarials i els seus canvis d'estratègia respecte a diferents mercats, com l'exemple d'Eurohueco il·lustra, impliquen, doncs, moviments de certa envergadura de treballadors qualificats i no qualificats.

---

50 "...for many low-skilled workers satisfaction comes not from the job, bur from the social relations found at the workplace and in the local community" (Salt 1992, pàg. 11)

6.3 Catalunya, rol intermedi de decisió. La mobilitat des de Catalunya

Una primera precisió és que, donat que treballem amb estocs de persones estrangeres a Catalunya, només podem analitzar les relocalitzacions i les estades extenses que impliquen un canvi de residència, des la perspectiva d'aquelles persones que viuen actualment a Catalunya. Per aquest motiu, analitzarem les trajectòries laborals del personal que resideix al nostre país en l'apartat següent "Mobilitat, migració i assentament: els desplaçaments cap a Catalunya".

A partir del nostre treball de camp, la mobilitat periòdica des de Catalunya -viatges de treball i estades curtes -està restringida als grups qualificats de les empreses. El desplaçament, segons els caps de personal, es decideix d'acord amb la necessitat del càrrec i de la funció desenvolupades i no de la seva nacionalitat.

A aquesta mateixa conclusió arriba un informe realitzat per Atkinson (1989) sobre una mostra de 35 transnacionals britàniques. Aquest treball posa de manifest que la mobilitat, ja sigui periòdica o bé d'una durada determinada, està fortament restringida als *seniors managers* i als tècnics altament qualificats.

Dins dels desplaçaments que tenen el seu origen a Catalunya, destaquen dos espais de destinació habituals d'aquesta mobilitat:

- Espanya.
- Alemanya.

També, es pot definir un tercer espai: la perifèria de les filials catalanes, en el sentit que aquestes adquireixen importància estratègica per al conjunt del grup i desenvolupen polítiques autònomes, en matèria d'exportació, i, en alguns casos, relocalitzen efectius en tercers països. És el cas de les editorials Círculo de Lectores i Plaza & Janés en els anys setanta, que van fer una política de relocalització de personal català a les delegacions comercials i de venda a Llatino-Amèrica.

6.3.1 La mobilitat a l'interior de l'Estat

Cinc de les set empreses estudiades -les tres químiques i les dues editorials- tenen delegacions comercials i de venda a la resta de Catalunya o a Espanya: Les tres empreses químiques, amb la seva central a Barcelona, tenen plantes de producció fora d'aquesta ciutat (Tarragona, bàsicament).

Aquesta estructuració de la distribució i, a vegades, de la producció, és la base sobre la qual s'organitzen els desplaçaments a Espanya. Aquests són generalment de curta

durada i es podrien classificar com a "viatges de treball" o "viatges de negocis".

La relocalització d'estrangers dins Espanya sembla menys problemàtica que la del personal català, i en alguns casos, és desitjada, donats els problemes d'adaptació a la societat catalana dels quals farem esment en un apartat posterior d'aquest capítol. La idea de la relocalització, però, es rebutjada en valorar que trobar una altra feina de la seva especialitat és difícil fora de Barcelona.

"Al principio queríamos irnos de Cataluña, a otra ciudad de España. Depende de otras cosas, mi trabajo, a mí me gusta mi trabajo, y me costaría encontrar algo como esto en Madrid donde no hay tantas posibilidades" (tècnica alemanya de 30 anys)

La localització de les activitats productives, comercials, de difusió i de venda és la clau per entendre els moviments dins els espais "propis" de les empreses. L'exemple més remarcable és la localització del centre cultural d'una empresa editorial a Madrid, on se celebren gran part dels actes⁵¹, cosa que obliga a una mobilitat periòdica dels responsables d'organització dels actes a Madrid. En aquesta ciutat també tenen lloc conferències o seminaris per a tot el grup a

---

51 Alguns actes se celebren a Barcelona i altres a Madrid, o a totes dues ciutats, tot depèn de la decisió de l'empresa. Segons declaracions d'una tècnica de l'empresa, últimament es potencia més Madrid.

Espanya, o per alguns càrrecs de l'empresa, amb l'assistència d'alguns directius de la central alemanya.

"Me he desplazado dos veces a Madrid a dos conferencias, la última la realizada por el señor Mohn, que es quien realmente creó el grupo Bertelsmann. Asistieron ejecutivos del grupo en España, altos directivos y también juniors. El centro cultural de Círculo está en Madrid, las revistas del grupo ⁵² están en Madrid, aunque las editoriales y las imprentas en Barcelona. (tècnic alemany de 25 anys)

6.3.2 Els espais perifèrics: Llatino-Amèrica, Nord d'Àfrica

En el cas de Círculo de Lectores i de Plaza & Janés, es va decidir obrir delegacions comercials i de venda a Llatino-Amèrica els anys setanta, que es van tancar a partir de la crisi dels països llatino-americans de 1982. ⁵³

Efectivament, aquesta implantació a Llatino-Amèrica es va veure reflectida en la política de mobilitat de l'empresa:

"Quan Bertelsmann va fundar, a través d'Espanya, clubs a diversos països a Llatino-Amèrica, molts càrrecs directius es van cobrir des d'aquí, per una raó idiomàtica" (cap de personal de Círculo de Lectores)

---

⁵² El Grup Grüner+Jahr Espana (Grup Bertelsmann 74,9 % del capital) edita les següents revistes: *Mía, Dunia, Ser Padres, Muy Interesante, Geo i Natura* Aquestes es publiquen a Madrid, que no la revista de Círculo de Lectores, destinada als socis del club, que es dissenya i es publica a Barcelona.

⁵³ Vegi's l'apartat 4.1.2 "Els sectors econòmics i les empreses seleccionades" del capítol quart d'aquesta recerca per a major informació sobre aquest punt.

Actualment, Círculo de Lectores es replanteja obrir filials a Llatino-Amèrica una altra vegada. Sembla que Mèxic, país que no en va rebre cap als anys setanta, és l'Estat que té més possibilitat de cara a l'expansió de l'empresa. En aquests moments, en part a causa de l'Acord de Lliure Comerç amb EEUU i Canadà, Mèxic -juntament amb les comunitats hispanes dels EEUU- és el mercat potencial més important de lectors en llengua castellana a Amèrica. En paraules d'un tècnic llatino-americanà que veu associada una mobilitat hipotètica cap a Mèxic amb una, també hipotètica, promoció:

"Si saliera la oportunidad de ir a México, me voy (...) Creo que me interesa más profesionalmente, sería una forma de conseguir un puesto de mayor importancia, ganar más, ser más reconocido en mi carrera" (tècnic de El Salvador, de 28 anys)

En canvi, respecte al mercat nord-africà, les empreses químiques prefereixen l'exportació, en comptes de tenir una presència física als països del Magrib. Les empreses editorials i d'arts gràfiques no tenen relació amb el Nord d'Àfrica.

Per últim, s'ha de fer constar la tendència creixent de les editorials i de les imprentes a orientar la seva producció cap a la Comunitat Europea. De la mateixa manera, com ja s'ha dit al capítol tercer, es dona un canvi qualitatiu en les exportacions d'aquest sector: els encàrrecs d'impremta augmenten en detriment del producte acabat.

6.3.3 Els desplaçaments cap a la central, una mobilitat restringida?

Els viatges de treball cap a Alemanya són freqüents per als directius estrangers. A tall d'exemple, citem el cas d'un dels gerents d'una empresa d'arts gràfiques⁵⁴. Aquest directiu diu haver realitzat, d'ençà que va ser contractat per l'empresa l'abril de 1985, un total de 90 viatges a la RFA: 50 vegades per alguna reunió, 10 per visites a instal·lacions o a maquinària i al voltant de 30 per a trobades concretes amb contactes.

Un altre cas, provinent d'una transnacional suïssa, estableix una tipologia regular de desplaçaments a la casa mare de 3 reunions a l'any. Aquesta persona ens fa saber que molt sovint els desplaçaments no responen a un objectiu fix, sinó que "s'aprofita i es fa de tot".⁵⁵

En el cas dels tècnics estrangers, però, la mobilitat periòdica és força més restrictiva i depèn de la seva

---

54 Aquest directiu de 44 anys és gerent administratiu-financer d'una empresa d'unes vendes anuals de 9.050 milions de pessetes i d'una plantilla de 305 persones el 1993. Les seves àrees de responsabilitat són les relacions laborals, compres, magatzem, comptabilitat, "controlling" i informàtica.

55 Tot i que aquest directiu, de nacionalitat alemanya, quedaria fora del nostre treball de camp pel fet de treballar per a una transnacional suïssa, hem considerat oportú incloure'l per tenir una visió més àmplia del fenomen estudiat.

qualificació -o més aviat del seu grau d'especialització- i la seva importància per al conjunt de l'empresa. Les visites ocasionals per motius concrets (instal·lacions, fires, cursets) són la pauta normal de mobilitat d'aquesta categoria sòcio-professional.

"Yo he pedido muchas veces ser trasladado a Estados Unidos, y ni siquiera me han dado la oportunidad de que ellos (la central alemana) lo sepan (...). Yo querría ir a Estados Unidos porque hay una dinámica empresarial más competitiva, y donde hay más de mi campo. Les he dicho que estoy dispuesto a estar dos o tres años. Ni interesa, ni gusta la idea. ¿Qué se le va a hacer?"
(tècnic de nacionalitat francesa de 32 anys)

Els desplaçaments cap a la RFA poden tenir una certa durada, especialment per motius de formació. Segons els caps de personal de les empreses, els moviments de personal català cap a la central per realitzar estatsges de formació són una situació força normal, especialment en el cas d'aquelles persones que es volen promocionar.

6.4 Mobilitat, migració i assentament: els desplaçaments cap a Catalunya

"Vostè el que està buscant és la mobilitat geogràfica, persones que es traslladen d'un lloc a un altre. No som una empresa americana, on sí s'estan 2 o 3 anys. Els estrangers aquí venen per un període de 4 anys, i tornen cap a la RFA si hi ha promoció; si no es converteixen en personal de Hoechst"

Aquest cap de personal delimita a partir dels quatre anys el tall entre un trasllat temporal, una estada extensa i un de definitiu: el personal deixa de ser plantilla de Hoescht DG i s'integra dins Hoescht Ibérica. Passaria a ser un "expatriat" des del punt de vista de la central alemanya. No obstant, la delimitació temporal dels diferents tipus de desplaçaments no és homogenis per a totes les empreses⁵⁶

El més interessant, però, és l'èmfasi que aquest cap de personal posa en el fet que no són una empresa americana: certament, el personal es desplaça, però a partir d'un temps -en aquest cas, quatre anys-, passa a ser personal de l'empresa filial a Espanya. Es podria dir, doncs, que les empreses entenen que la "condició natural" de les persones no és moure's sinó establir-se a la societat d'acollida. La

---

⁵⁶ Vegi's en aquest sentit la taula 3.1 "Durada dels viatges de treball, de les estades extenses i de les relocalitzacions, segons les empreses" del capítol tercer d'aquesta memòria.

professora À. Pascual de Sans (1993) fa una interessant reflexió en aquest sentit:

"Pensar la movilidad espacial requiere pensar también el fenómeno contrapuesto: el asentamiento. La historia de los individuos, así como la historia de las colectividades, transcurre oscilando entre estas posibilidades, tanto ahora como en cualquier momento del pasado. Generalmente, la atención se ha centrado más sobre los fenómenos de movilidad. Esta última es considerada como el acontecimiento, mientras que el asentamiento se da por supuesto. Pero ambas cosas sólo se entienden una en relación a la otra" (pàg. 6)

6.4.1 Estades extenses per a motius formatius. La formació en el si de l'empresa: la importància de la cultura empresarial

Una primera constatació és el fet que les filials catalanes s'han integrat dins les xarxes de rotació de personal de la transnacional. La rotació de personal (o *job rotation*) és una política de mobilitat que consisteix en estades extenses a diversos llocs de decisió i diferents empreses de la companyia, cosa que pot implicar canvis de residència. Aquesta s'usa per a la formació d'aquells treballadors "amb potencial", els quals són, generalment, persones joves i universitàries.

En el cas català, aquestes estades extenses per motius formatius es donen tant per al personal català com per a l'estranger i comporten desplaçaments de Catalunya a la RFA,

i viceversa, i de Catalunya cap altres espais geogràfics de la transnacional, i viceversa.

La rotació del personal es definida per dos caps de personal de la següent manera:

"Tenim un concepte ampli de formació, no només de desplaçament com a forma d'adquirir coneixements tangibles, sinó com a forma d'enriquiment personal i d'aprofundiment de la cultura de l'empresa. S'ha de crear adicció a l'empresa. Existeix un àrea especialment dedicada a la rotació del personal".

"Els contractes són més de tipus formatiu, que no pas el típic trasllat, són *stages* de formació dels nostres tècnics a Alemanya. Així una persona que *ha d'accedir*⁵⁷ a una promoció per a una línia de productes pot anar a aquella mateixa línia de productes a la nostra central i adquirir més experiència en la fabricació d'aquell producte. Són *stages* d'una certa durada, d'aproximadament dos anys".

Aquestes opinions de dos diferents caps de personal de dues empreses químiques posen de relleu, primer de tot, la importància del coneixement de la cultura de la pròpia empresa, "l'adicció a l'empresa".

Tanmateix, totes dues difereixen en el sentit que la primera posa més èmfasi en un "enriquiment personal", no relacionat

---

⁵⁷ La cursiva és nostra. Subratlli's que la promoció és decidida abans del desplaçament i, per tant, no és conseqüència directa d'aquest. La promoció és realitza a Catalunya, a la tornada de l'estatge a Alemanya.

amb coneixements tangibles, mentre que el segon cap de personal fa referència al coneixement concret "d'una línia de productes", coneixement que facilitarà la promoció d'una persona.

Aquesta suposada dualitat reflecteix la complexitat del desplaçament per formació. El cap de formació de Seat-Volkswagen, en una entrevista concedida a la revista *Conceptos. Revista de gestión y formación*, núm. 15, setembre-desembre 1992, pàgs. 12-15, establí tres grans eixos de formació dins l'empresa: aquella bàsica, la formació tècnica i la destinada a la col.laboració i direcció.

És interessant tenir en compte que, segons les paraules de l'esmentat cap de formació, "a nivel de jóvenes aprendices hay programas permanentes de intercambios con escuelas de VW y estancias de estudiantes españoles tutelados por nosotros" (pàg. 14).

És en aquest sentit, que l'empresa Tesa té dissenyat un pla pilot, desenvolupat a Espanya, França i Alemanya, d'atracció d'estudiants de l'últim curs de la carrera universitària. El pla consisteix en la captació dels millors estudiants de les facultats per a formar-los en el si de l'empresa. El programa a Catalunya s'aplicava el 1992 a cinc persones, que estaran sis mesos a vendes, sis més a màrketing i finalment sis mesos més a Alemanya.

Per il·lustrar aquest punt, citem les declaracions d'un jove de nacionalitat alemanya, tècnic destinat a una de les empreses estudiades, sobre la seva trajectòria laboral futura:

"Tu trayectoria dentro de la empresa depende un poco de tu formación y de tu interés general, a mí lo que me interesaba era la venta (...) Ahora voy a entrar en la estructura comercial, desde la base, incluso trabajando en servicio a domicilio. El 85 % de las ventas se hace por agente, es decir, una persona que no está en nómina, sino que cobra una comisión por ventas (...) Empezaré como agente, tendré mi zona, tendré que ver a mis socios (...) A los dos meses, o al mes, seré instructor, tendré bajo mi mando a unos 30, 40 agentes. Iré ascendiendo dentro de la estructura comercial, y probablemente tenga que salir de Barcelona a un año vista (...) Los responsables comerciales en Barcelona van bien... Hay que mandarme a un sitio donde haya realmente una vacante, además de que sea de tamaño inferior a Barcelona porque la empresa no puede arriesgarse a coger a alguien que, aunque haya recorrido bastante veloz, aún carece de experiencia comercial. No se puede asumir un riesgo de esas dimensiones".

Aquestes trajectòries laborals dins les empreses, associant formació, mobilitat i promoció, han estat definides per John Salt (1988) com a "career path". El concepte de carrera dins les empreses, juntament amb el funcionament dels mercats interns de les transnacionals, són, d'acord amb aquest autor, els conceptes claus per a entendre aquest tipus de desplaçaments.

6.4.2 Migració i control: els directius estrangers a les transnacionals a Catalunya

A part dels desplaçaments orientats a la formació, existeix dins les estructures empresarials un tipus de trasllat amb una finalitat clara de control, de supervisió o d'introducció d'una nova línia de productes o/i d'una nova forma de fer negocis als països de destinació. Es podria dir que aquestes estades estan relacionades amb el rol que tradicionalment s'ha associat a les transnacionals, de control dels mercats i de les economies autòctones. Una variant d'aquests desplaçaments estaria compostat per aquells realitzats pels càrrecs de confiança que són decidits des de la central.

D'altra banda, sembla que la tendència dins les empreses és la reducció d'aquest tipus d'estades extenses tot substituint-les per viatges puntuals i per la "indigenització"⁵⁸ del personal. Els costos -monetaris i no econòmics- per al personal i per a l'empresa d'aquest tipus de desplaçaments fan que les empreses se'n plantegin la seva substitució (Coyle i Shortland, 1992; Ford, 1992).

A més el desenvolupament de noves tecnologies en el camp del transport i de les telecomunicacions fa possible intercanvis o fluxos d'informació sense desplaçaments físics. Una línia

---

⁵⁸ *Indigenization* és el terme utilitzat a la literatura científica en anglès i fa referència a la formació del personal autòcton, cosa que comporta una reducció de la mobilitat d'aquelles persones provinents del país d'origen de la transnacional. (Vegi's Coyle i Shortland, 1992; Ford, 1992)

molt interessant d'estudi està formada per la interrelació de les diferents polítiques de mobilitat de les empreses en funció del desenvolupament d'aquestes tecnologies.

En el cas català, s'observa una evolució històrica des dels inicis de desenvolupament de les activitats dels grups transnacionals a Catalunya, on la presència estrangera és notable en els càrrecs qualificats de l'empresa, a la situació actual, on existeixen altres interessos i altres categories socio-professionals. Aquesta diversitat de situacions personals i laborals no exclou el fet que tots els directors generals, i gran part dels càrrecs directius, de les empreses que s'han estudiat siguin alemanys.

Aquesta evolució històrica a la que hem fet referència s'hauria d'entendre en un doble sentit: el desenvolupament de les activitats dels grups transnacionals a Espanya i l'evolució econòmica i política de l'Estat. Ambdós processos no són independents, sinó que s'interrelacionen: entre d'altres factors, les transnacionals van variant les seves estratègies en un territori concret en funció del pes específic d'aquest, en termes econòmics i polítics, dins la conjuntura internacional.

En aquest sentit, el professor Salt (1992) descriu el procés "històric" d'expansió de les activitats de les empreses transnacionals amb les següents paraules:

"The expansion of the modern multinational company is frequently depicted as a growth by stages from an arm's

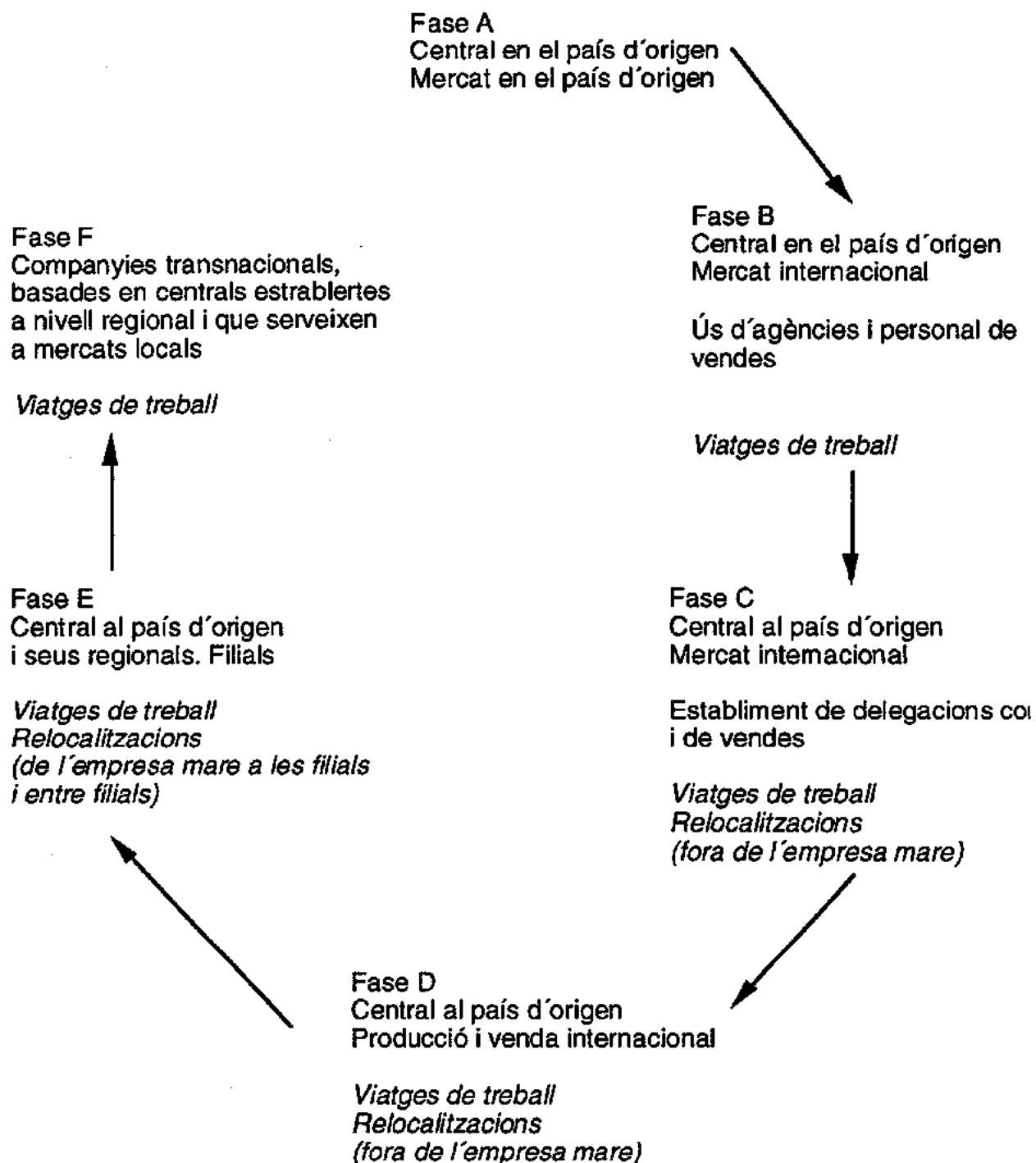

length export activity, through the establishment of overseas sales companies and then manufacturing, to a full insider position supported by a complete business system and research and development function (Dicken, 1986). Finally, there may well be the "denationalization" of operations, creating a criss-crossing of linkages of offices and activities throughout the world (Ohmae, 1990). Such an organization is characterized by an universal system of values -at least within the firm- which is shared by company managers around the globe, working within personnel systems that are country-neutral. (pàg. 499-500)

Aquest procés es pot resseguir en una de les empreses estudiades: el grup Basf va començar les seves activitats comercials a l'Estat espanyol el 1911 mitjançant les primeres exportacions de colorants i productes químics auxiliars. El 1966, en fundar-se Basf Española S.A. amb la construcció de la planta de Tarragona, l'empresa passa a produir directament a Espanya. Durant els anys setanta, el grup adquireix l'actual Glasurit, empresa que se situa entre les principals empreses del camp de les laques i pintures. A més, el grup disposa de participacions a altres empreses, com és Curtex Industrias Sintéticas. La política d'instal·lacions de les activitats productives s'ha canviat per una política més flexible, de compra de participacions del capital social d'empreses ja existents.

Cada fase de les descrites porta implícita un tipus de mobilitat, com es pot observar al gràfic 6.1 (Ford, 1992).

Gràfic 6.1 Seqüència del procés de globalització de les companyies transnacionals

Font: Ford (1992), pàg. 151

En un primer moment, als inicis d'expansió de les activitats de la companyia, quan la producció no es realitza directament als països de destinació, es prefereix una política de viatges de treball per a negociar amb els distribuïdors. La instal·lació de les activitats en un tercer país comporta, ja en una fase més avançada, la relocalització de personal de l'empresa mare. En una fase posterior, l'expansió dels valors de la companyia per tots els països on la transnacional és present comporta una reducció en el nombre de persones provinents de la central i un augment de la mobilitat en totes direccions, entre la central i la filial i entre filials.

Un altre punt a considerar és l'anàlisi del mercat de treball dels països de destinació donat que la falta de qualificació dels professionals d'aquests països o les mancances puntuals d'un tipus específic d'ocupació pot comportar desplaçaments de persones provinents de la casa mare.

En aquest sentit, algun cap de personal ens ha fet saber que la manca de qualificació dels professionals catalans i el seu excessiu preu en el mercat en un moment concret, els anys setanta, va forçar l'exportació de tècnics alemanys que eren més barats i estaven millor qualificats. Veiem exactament quines són les raons adduïdes per aquest cap de personal per a la contractació de tècnics alemanys:

- Conjuntura històrica: crisi industrial de 1973-1983, que va desanimar a gran nombre de tècnics i enginyers potencials, la

qual cosa va provocar una falta d'oferta en el mercat i un consegüent encariment de la mà d'obra qualificada.

- Manca d'adequació de les universitats espanyoles a les exigències del mercat:

- carreres tècniques massa teòriques i poc adaptades a les necessitats de la indústria.
- manca de carreres tècniques de grau mig.
- la universitat com a símbol de prestigi social a Espanya.

En aquest mateix sentit s'expressa una tècnica de nacionalitat alemanya, que justifica el fet que determinats llocs de treball siguin ocupats per estrangers per la manca de tradició respecte a aquesta línia editorial a Espanya:

"El editor también es alemán, hay una razón para ello. Las grandes editoriales o "packagers", que hacen proyectos, o tienen ideas sobre qué libros se van a hacer, están en Inglaterra. No sé, un libro sobre océanos o sobre la selva tropical. Por esto el contacto se hace con estos países, Inglaterra y Alemania tienen más tradición que no España en la edición de libros ilustrados. Hoy en día, porque es muy caro hacer libros ilustrados, se hacen coediciones internacionales y los "packagers" están en Inglaterra, ofrecen proyectos a todo el mundo, y entonces todas las editoriales hacen ediciones conjuntas. En este área hay mucha tradición de personal extranjero, quizá por lo que te he explicado, en cambio en lo que es ficción un alemán no entra. Yo no puedo valorar el lenguaje de Muñoz Molina, me cuesta más "

La manca de professionals en una determinada branca d'activitat, doncs, pot ser la causa de certs desplaçaments. Aquest punt introdueix el fet que la mobilitat dins les estructures empresarials es produeix dins mercats estancs donat que la força de treball qualificada està segmentada en grups independents no competitius entre ells (Salt, 1983).

En conclusió, es podria dir que els processos migratoris de les persones estrangeres cap a Catalunya han experimentat un canvi qualitatiu. En un primer moment, i associat a la instal·lació de les activitats productives d'aquestes empreses a Catalunya, es va donar fonamentalment una migració de personal altament qualificat, tècnics i directius. A partir dels anys vuitanta, però, aquesta migració ha estat substituïda per una pauta de mobilitat més complexa, de diverses categories professionals, entre les quals destaquen persones joves en procés de formació dins l'empresa. Una gran part, però, de les persones que es desplacen dins les estructures empresarials no ho fa exclusivament per motius laborals.

Per últim, Atkinson (1979), que ha realitzat un informe sobre 35 transnacionals britàniques, fa un excel·lent resum de la migració dins aquestes companyies. Segons les seves paraules:

"It (la mobilitat) tends to be restricted to high flyers. Of course, *the more the vacancy is due to lack of local skills, the less true this is*, but in general, access to important foreign posting has either been explicitly reserved for managers on some kind of

development programme, or is implicitly restricted to high performing managers with potential. Thus in many ways the overseas assignment has become more a vehicle for developing and testing talent than it has of showing the flag" (pàg. 56)

6.5 Família/parella i país: la necessitat d'arrelament?

Deixant de banda el personal en formació, gran part del personal estranger resideix a Catalunya més de quatre anys, cosa que, en principi, ens portaria a pensar en una certa voluntat d'assentament.⁵⁹

Assenyalem, en aquest sentit, que molts dels desplaçaments amb destinació a Catalunya són desitjats pels tècnics i directius que demanen el trasllat a Espanya, o entren a l'empresa amb la clara voluntat de treballar a Espanya. La raó d'aquest desig rau sovint en la seva vinculació personal o familiar amb Espanya. A tall d'exemple, il·lustrem la història migratòria familiar d'un tècnic de nacionalitat alemanya, que ha viscut sempre a Brusel·les, i amb parella de nacionalitat anglesa:

"Mi madre es española, de Oviedo. Se trasladó a Bruselas en los años 60 por motivos laborales. Mi padre es de Hamburgo (...) Mi contacto con Hamburgo fue bastante escaso, porque mis abuelos murieron. Mis abuelos españoles viven en Asturias y de pequeño iba a veranear a Asturias, incluso por Navidades también iba (...) Mi hermana, a principio de los ochenta, se vino a vivir a Asturias, está casada con un español.

De la mateixa manera que trobem "espanyols" nascuts a l'estranger que desitgen venir a Espanya, trobem "estrangers"

---

⁵⁹ Recordem que quatre anys és el període de temps a partir del qual algunes de les empreses estudiades integren al personal provinent de la central o d'altres filials dins la plantilla de la filial a Espanya.

-de nacionalitat, almenys- que han viscut gairebé tota la seva vida a Catalunya i que se senten més identificats amb el país on viuen que no pas amb el seu d'origen.

"Mi padre trajo la primera empresa de poliéster aquí, a España (...) ¿Por qué en España? No lo sé, nunca lo supe, quizá porque antes de 1962 (any en què tota la família es va instal·lar a Catalunya) veraneábamos en Ametlla de Mar, que era un pueblecito de pescadores (...) No voy con la gente de la colonia francesa porque son unos esnobs (...) Yo nací en Francia, muy bien, ¿y qué?"

A partir del nostre treball de camp, es podria constatar que una alta proporció de persones provenen de famílies amb històries migratòries i/o tenen parelles procedents de "backgrounds" culturals diversos.

Els estudis sobre migracions constaten que les persones amb trajectòries migratòries familiars i personals tenen més tendència a moure's. Un exemple que il·lustra aquest punt és el d'un tècnic d'El Salvador:

"Somos cuatro hermanos, todos han pasado por los EEUU, y ninguno vive en El Salvador. Los dos mayores viven en Houston. Y luego el menor vive en Manila, consiguió trabajo en una empresa que tiene la sede en Philadelphia que tiene muchos contactos con el sureste de Asia. Él quería que le pagaran más, había mucho gasto de transporte Philadelphia, Manila, Hong-Kong, y la empresa dijo que "lo que nos ahorramos de viaje, te lo pagamos en sueldo", y además el alquiler es mucho más barato, y todo esto, y todos salimos ganando. A él le daba igual

*Philadelphia que Manila.*⁶⁰ De todas maneras, tiene que ir a Philadelphia para informar cómo va y todas esas cosas.

Respecte a la parella, els estudis sobre migrants qualificats -i los pròpies empreses- emfatitzen la importància de la parella i de la família com a un important fre a la mobilitat en el sí de les empreses. En canvi, constatem que molts dels professionals no espanyols han decidit moure's cap a Catalunya precisament per la nacionalitat de la parella.

En aquest sentit, moltes d'aquestes parelles espanyoles que desitgen "retornar" a Espanya es troben amb una realitat no esperada, Catalunya, diferent dels seus llocs d'origen. Sobre aquest punt insistirem en un apartat següent d'aquest capítol.

Es mostra, doncs, certament pertinent la diferenciació entre retorn estricte i retorn ampli donada l'imprecisió del terme "retorn" que és generalment aplicat a creuaments de frontera sense més matisos. El retorn ampli abastaria aquells desplaçaments de tornada al mateix estat, però no al mateix lloc d'origen del desplaçament. Tanmateix, el concepte retorn simplifica un fenomen tan complex com el desplaçament de les

---

⁶⁰ La cursiva és nostra. Les pautes de mobilitat i migració dins una transnacional norteamericana són sensiblement diferents a les d'una europea: el volum de viatges de negocis, trasllats i relocalitzacions és força superior tant dins el mercat mundial com dins el mercat nord-americà. Vegi's en aquest sentit SELL, R.S. "Migration and job transfer in the United States" a JOHNSON, J.H.; SALT, J. (1990). *Labour Migration. The Internal Geographical Mobility in the Developed World*. Londres: David Fulton Publishers, pàg. 17-31.

persones, tot reduint-lo a un moviment bipolar (Pascual de Sans, 1990)

Tot tornant al "problema" afegit que representa la parella per a la mobilitat, les empreses consideren que els desplaçaments del seu personal es veuen mermats en el cas de dones⁶¹ integrades en el mercat laboral. En decidir un canvi de residència en funció de la carrera del company, s'han de valorar diverses variables com són ara el grau de qualificació de la dona en el mercat laboral, el seu salari o l'existència o no de fillis.⁶²

En el nostre treball de camp, hem observat parelles separades -geogràficament- per les diferents trajectòries laborals. Generalment, però, coincideix amb el personal jove, en formació.

"Pero como los dos estamos muy interesados en nuestras carreras respectivas, nos sacrificamos un poco. Somos jóvenes, y nos vemos cada dos o tres meses, o en Bruselas, o en Barcelona, o en un punto intermedio. No es fácil, pero ahora tampoco tengo tantas horas libres para tener una vida familiar"

---

61 Generalment són elles les que es mouen en funció de la carrera del marit. En un cas del nostre treball de camp, la persona del matrimoni que fa carrera dins l'empresa es la dona, de nacionalitat alemanya, però el fet de moure's cap a Espanya respon, entre d'altres factors, al fet que el seu marit és espanyol. Subratllem, però, que alguns estudis sobre transnacionals contemplan la progressiva inclusió de les dones dins els programes de formació de les empreses (Atkinson, 1989)

62 *Dual career families* és l'expressió utilitzada en anglès per a descriure aquests tipus de situacions.

"No tengo hijos. Mi marido es constructor y tiene un proyecto de siete meses en Lisboa, y después quiere cambiar de trabajo. Como él se pasa toda la semana en Lisboa, hemos decidido vivir así, durante 7 meses. Y después él mirará de buscar trabajo en Barcelona. De momento, tengo dos pisos uno en Barcelona y otro en Madrid" (A Madrid es troben els caps de setmana. L'empresa li paga el lloguer del pis i els viatges periòdics Barcelona-Madrid)

Podríem dir, a tall de resum, que una part important dels desplaçaments cap a Catalunya no estan motivats estrictament per raons laborals, sinó per lligams familiars (pares o avis), de parella o sentimentals existents amb Espanya.

Per últim, la separació de la parella a les fases primeres de la carrera d'aquests professionals és vista com a un mal necessari; però, a certs nivells d'antiguitat i desenvolupament de la carrera dins l'empresa -i potser d'edat biològica-, aquestes persones prioritzen el rol de la família i de la parella a les seves pròpies vides.

6.6 Catalunya: What are you talking about?

Un dels aspectes que s'ha perfilat al llarg del nostre treball de camp és el fet que els entrevistats diferencien l'espai català d'altres espais.

Això no vol dir ni que Catalunya sigui valorada positivament, ni que la concebin com a nació. Senzillament, a partir bàsicament de la diferenciació lingüística de Catalunya, els entrevistats veuen que viuen en una realitat amb característiques pròpies.

És més, els elements diferenciadors i únics de Catalunya, com és ara la seva llengua, són valorats majoritàriament en termes negatius⁶³. Alguns entrevistats han apuntat la problemàtica que comporta el no coneixement de la llengua catalana per ascendir dins l'organigrama de l'empresa:

"Iré ascendiendo en la estructura comercial, y probablemente tenga que salir de Barcelona a un año vista, porque aquí sí que puede ser un problema no hablar catalán, a un nivel más alto de mando"

Potser la seva percepció no és del tot correcta donat que aquesta persona exerceix un càrrec de suport al gerent i ningú no li ha demanat cap noció de català, però el fet és

---

⁶³ Es van adreçar els qüestionaris tant en castellà com en català. Tots han estat contestats en llengua castellana, que també ha estat la llengua de les entrevistes obertes, amb guió d'entrevista, amb el personal de les companyies. La llengua, en canvi, de les entrevistes extenses amb els caps de personal va ser la catalana.

que aquest professional de 26 anys, que parla cinc llengües -castellà, alemany, anglès, francès i italià-, percep que la seva carrera pot ésser retallada pel seu desconeixement lingüístic.

En aquest sentit, resulta sorprenent que aquest col·lectiu de persones que es mou amb absoluta normalitat en diverses llengües europees trobi un "handicap" insuperable el coneixement d'una llengua nova.

Tanmateix, el "problema" no rau tant en l'àmbit laboral d'una empresa en concret, on es poden generalment moure sense conèixer el català, sinó de la societat en el seu conjunt. El grau de normalització lingüística és sobreestimat pel col·lectiu entrevistat. De tal forma que a vegades l'empresa és entesa com una illa de llibertat lingüística envoltada d'una societat absolutament catalanitzada.

"Para mí es diferente porque estoy en una editorial, quizá sea una de las pocas.... y estoy en una empresa extranjera. Pero he hablado con otro tipo de gente que trabaja en otras empresas -Matutano comprado por Pepsi-, todas las reuniones son en catalán, si yo veo la reacción de la gente extranjera, les cuesta más"

Aquesta dona de 29 anys de nacionalitat francesa, amb un alt càrrec de direcció dins una empresa editorial, que parla francès, anglès i castellà, estima els perills que aquest tancament -sinònim de catalanitat- pot representar per al conjunt català:

"Estaba leyendo un artículo que salió en La Vanguardia (7-7-93), de gente de negocios francesa, que lo ven súper fatal por razón de lengua. Si soy un hombre de negocios en España, escojo Madrid. No tendría que decírtelo, pero incluso esta empresa, si tuviera que volver a empezar de cero, nunca lo haría desde aquí. Implica menos movilidad porque cuando quieres cambiarlos de sitio es un problema, cuando quieres traer a otro español, es un problema porque a nivel de educación para los niños es realmente un problema (...) Yo también me lo pregunto, si voy a tener niños, mi prioridad es que es una lengua adicional, no veo la necesidad, es mucha inversión para poco. También mi escuela en Francia ha cortado su relación con Esade porque los franceses que venían se quejaban porque todo está en catalán"

L'article, titulat *Los empresarios franceses creen que Cataluña puede perder el liderazgo industrial español* (La Vanguardia, 7-7-93), recull opinions de diversos empresaris que ocupen càrrecs de direcció dins l'estructura de les transnacionals franceses a Espanya. Bernard Valette, director general de Pechiney España, es va expressar en aquests termes:

"(...)los catalanes no proyectan una imagen positiva en el resto de España. El chovinismo catalán amenaza con hipotecar el futuro de Cataluña. Por ejemplo, dos empresas han decidido instalarse en Madrid al considerar que la estructura lingüística aquí es demasiado estricta"⁶⁴

---

⁶⁴ En aquest sentit, el president de la Generalitat de Catalunya va declarar a l'acte d'inauguració de la planta de la transnacional suïssa Ciba a Barberà que "cap multinacional se n'ha anat de Catalunya i que no s'hi difonguin rumors perquè de tant dir-ho ens ho creurem" (a partir de "La Vanguardia", 2 de juny de 1994)

Catalunya és vista com la zona més interessant per començar les activitats d'un grup transnacional a Espanya, però és Madrid la ciutat amb més possibilitats per consolidar el mercat "nacional". En paraules d'un directiu d'una transnacional francesa:

"Cataluña es la región más interesante para despegar pero después, para consolidar la posición y conseguir una dimensión nacional, hace falta adaptarse y Madrid se convierte en un paso obligado" (Jean Pierre Defis, de Font Vella, declaraciones extretes de La Vanguardia, 7 de juliol de 1993)

Aquesta perspectiva és compartida també per una de les empreses estudiades, que va començar les seves activitats a Barcelona el 1962 en un camp absolutament innovador, com era la venda a domicili mitjançant un club de socis. L'empresa ha preferit Madrid a l'hora d'instal·lar el seu centre cultural, amb la qual cosa es produeix una mobilitat continuada del personal tècnic que viu a Barcelona i que ha de preparar els actes culturals a Madrid.

"He viajado mucho a Madrid porque allí tenemos el centro cultural (...) En Madrid han decidido construir el centro cultural de C.... Ahora se privilegia más Madrid. Todos los actos se hacen allí. La sala es más grande, Madrid es Madrid, es la capital, aunque la sede operativa esté aquí".

"Madrid es Madrid, es la capital". Aquestes paraules pronunciades per una tècnica italiana de 27 anys no responen a una opinió individual, sinó que reflecteixen un canvi

d'actitud respecte a la ciutat de Barcelona, que, segons alguns entrevistats, va perdent l'aureola de cosmopolitanisme que tenia els anys setanta.

"Volví porque echaba de menos el mar, la manera de pensar no quizá del catalán, sino de vivir en Barcelona porque Barcelona en aquella época (1976) era muy cosmopolita, o por lo menos, tenía ganas de serlo (...) Ahora, por el contrario se está dando un proceso de provincianismo, mientras en Madrid ocurre lo contrario. La cultura catalana era atractiva en los años 70, ahora ya ha dejado de serlo en cuanto se impone" (tècnic de nacionalitat francesa, de 39 anys)

Algunes vegades és la falta de coneixement del territori la que produeix el rebuig inicial davant una realitat que creien diferent.

"Me costó mucho al principio. Tampoco era muy consciente porque yo quería venir a España, yo sabía que se hablaba catalán y que era Cataluña, pero no estaba preparada" (tècnica de nacionalitat alemanya, de 30 anys)

Alguns estudis (Coyle, W.i Shortland, S. (1992); Ford, R. (1992), sobre els processos de relocalització dels recursos humans dins dels mercats interns de les multinacionals, han apuntat el fet que les empreses no pensen en la possibilitat de preparar el seu personal abans del desplaçament a països amb la mateixa llengua o a països considerats cultural i/o lingüísticament semblants.

"Cross-cultural training is less often provided when the transfer involves a move to another English speaking

nations or to a neighbouring country where cultural differences may be subtle. This can be a big mistake. The cultural differences between England and America, for example, are great. It is not straightforward for a US national to settle into a UK lifestyle or viceversa. There are differences in the way business is done and how families live and spend their time. The language may be similar, but that is all" (Coyle, W. i Shortland, S. 1992, pàg. 97)

D'aquesta forma, l'adaptació a una realitat considerada pròxima, o coneguda, pot resultar més traumàtica que l'adaptació a una societat culturalment més distant, on els problemes són més esperats.

En canvi, certs aspectes de la "forma de viure catalana" representen un avantatge comparatiu a l'hora de sentir-se com a casa: Catalunya es més similar a la RFA que no pas altres parts de l'Estat.

"Cataluña es más parecido a Alemania, es un espíritu de empresario, de avanzar, de querer cosas nuevas. Y en Asturias lo que domina es la industria minera que tiene subvenciones del Estado, y esto influye en la mentalidad de la gente que no tiene que desarrollar mucha iniciativa propia, pero aquí sí. Aquí la gente es mucho más móvil y competitiva. Por eso me encuentro más a gusto porque entiendo cómo funcionan" (tècnica alemanya de 30 anys)

Les diferències, de tota manera, entre Catalunya i Alemanya també són perceptibles, d'acord amb aquesta mateixa tècnica, casada amb un home d'origen asturià.

"Me he planteado en algún momento ir a Alemania porque el nivel de vida es muy distinto. La vida es más capitalista aquí, menos seguridad, más duro. Un estado sin tanto apoyo social. Por ejemplo, los colegios, si los mandas a un buen instituto, te cuesta bastante. La universidad también la tienes que pagar, poco, pero tienes que pagar: en la RFA sólo cuesta unas 1500 pesetas la matrícula. Una sociedad muy rica. Y tienen más posibilidades porque reciben becas y pueden moverse más que aquí".

Una altra font d'instatisfacció respon al fet que en alguns casos la decisió d'instal·lar-se a Espanya era fruit del desig d'aprendre o millorar el seu castellà.

Deixat de banda el factor idiomàtic, Catalunya -o millor dit, la ciutat de Barcelona- és valorada positivament. Un seguit de factors, potser tòpics, però així viscuts pels entrevistats, se citen com a positius: forma de viure, incloent-hi la forma en què es distribueix i s'entén el lleure, el clima, el menjar, el mar i -curiosament- l'arquitectura de Barcelona.

"Yo aquí noto la gente más contenta. No son clichés, con un vino tinto y una buena comida, te olvidas de lo demás. Allí (RFA) es distinto porque todo está más reglamentado, la comida es muy rápida, más a la americana, no tiene importancia lo que comes... al final esto tiene mucha repercusión en tu propio cuerpo, en tu bienestar, en cómo te sientes. Lo vi también en Francia. Me gusta" (tècnica alemanya de 30 anys).

"El modo de vida de Barcelona se parece mucho más al de Roma, el clima, los horarios... la gente está más en las calle, hasta las dos o las tres de la mañana. Comparado con Milán, salgo mucho más aquí. Es una vida mucho más callejera... es por eso que la comparo con Roma, yo nunca he vivido en Roma, pero imagino, por lo que conozco, que es más abierta" (tècnica italiana de 27 anys)

Aquesta última persona fa una interessant comparació entre dues ciutats del seu país, que valora com a diferents: una realitat no coneguda -Roma-, però imaginada, respon més a allò que se suposa que és Barcelona, una ciutat del Sud, dins els esquemes Nord-Sud italians.

Tanmateix, una part d'aquest col·lectiu no estableix grans diferències entre Catalunya i el seu país d'origen, o si en percep, les matisa, són diferències de forma. Alguns van més enllà d'aquest argument i exposen que les seves vides són diferents, però no perquè visquin en un altre país, sinó perquè senzillament estan en un altre període de la seva vida.

"En Alemania era estudiante, aquí trabajo. Mi modo de vida cambia cuando cambio de actividad (...) el factor "país" no es muy importante" (tècnic de 28 anys, de nacionalitat alemanya i italiana)

Per últim, destaquem les declaracions d'un tècnic rus de 44 anys i ex-membre de l'extinta Acadèmia de Ciències de la URSS "en procés de formació" a l'editorial de capital alemany que

pensa que les diferències entre el seu país i Catalunya "no son tantas como pueda parecer"⁶⁵

---

⁶⁵ Arditis (1992), citant dades de *The Economist* -1 de Juny de 1991-, menciona que 250 membres de la Acadèmia de Ciències de la URSS van ser contractats a l'estranger el 1990, la qual cosa va representar el 20 % de l'Academia.

7- CONCLUSIONS

Donat que els processos migratoris dins les transnacionals estan mediatitzats pels interessos de les companyies, un primer element a considerar per a l'estudi d'aquest fenomen, és l'anàlisi de la geografia de les transnacionals, de les seves especificitats dins un sector d'activitat concret, de les seves polítiques respecte als diversos espais geogràfics. El gràfic 7.1 és un intent de sintetitzar les tres escales d'anàlisi que, pensem, són les que incideixen en una política concreta de mobilitat en un moment històric i en un espai concrets.

Gràfic 7.1

Una aproximació global al fenomen en estudi: les companyies transnacionals

Nivell d'anàlisi: grans tendències

- Evolució de l'economia mundial
- Acumulació flexible i noves formes d'acumulació del capital
- Telecomunicacions i desenvolupament tecnològic global

Nivell d'anàlisi: les transnacionals

- Organització de la producció i de la distribució (per àrees geogràfiques o per línies de productes)
- Grau de globalització de les activitats de la transnacional
- Sector d'activitat de la companyia
- Processos de racionalització del grup

Política de mobilitat del GRUP TRANSNACIONAL en un país i en un moment històric concrets

Nivell d'anàlisi: els països de destinació

- Evolució política i econòmica del país de destinació de les inversions
- Grau de formació (o percepció del grau de formació) del personal autòcton per part de les companyies.
- Estratègia del grup respecte al país de destinació de les inversions

En aquest sentit, es fa constar que la reorganització i racionalització dels grups empresarials i els seus canvis d'estratègia respecte a diferents mercats, com l'exemple de l'empresa d'arts gràfiques il·lustra, impliquen, doncs, moviments de certa envergadura de treballadors qualificats i no qualificats.

En aquesta recerca s'han treballat empreses d'origen alemany de dos sectors d'activitat -químic i editorial i arts gràfiques- a Catalunya.

Els tres grups químics estudiats van començar les seves activitats a l'Estat espanyol a finals del segle passat o a començaments d'aquest mitjançant la comercialització dels seus productes. D'aleshores ençà, aquestes companyies han construït plantes de producció a Tarragona els anys seixanta i disposen d'una important varietat de derivats químics i farmacèutics produïts i/o comercialitzats a la Península Ibèrica.

Les editorials i empreses d'arts gràfiques d'aquesta recerca, en canvi, són de més recent creació: Círculo de Lectores va ser fundada el 1962. L'entrada de capital estranger en aquest sector s'ha produït, en gran part, mitjançant la compra d'empreses ja existents durant els anys vuitanta.

La producció de les filials catalanes no està, però, centrada exclusivament en el mercat espanyol: es pensa en el

mercat europeu -per exemple, Printer Industria Gráfica i Eurohueco reben encàrrecs d'altres editorials del grup Bertelsmann de la Unió Europea- i en altres mercats -com, per exemple, el mercat nord-africà en el cas dels grups químics; concretament la planta de Tarragona de Basf Española està pensada per abastir tota la Mediterrània Occidental-.

El control, però, de la central sobre les filials es vehicula mitjançant els pressupostos, que són decidits, en última instància, des d'Alemanya, i els centres d'investigació bàsica que es troben a la central. Els laboratoris existents a Catalunya es dediquen a la investigació aplicada i tenen com a missió l'ajust necessari a la demanda puntual dels clients.

Respecte a la política de mobilitat dins les transnacionals alemanyes amb seu a Catalunya, s'observa una evolució entre un primer moment, d'inici de les activitats del grup, on es produïa un moviment unidireccional de persones qualificades provinents de la RFA cap a Catalunya, i el moment actual caracteritzat per desplaçaments multidireccionals i de diferents categories socio-professionals, entre Catalunya i la RFA, i viceversa, i entre Catalunya i altres espais geogràfics.

Els desplaçaments des de Catalunya dins les companyies transnacionals que s'han estudiat s'orienta, principalment, cap a tres espais:

- Espanya, on els desplaçaments segueixen la lògica organitzativa de la producció i de la distribució dins l'Estat, i es concreten, generalment, en viatges de treball de curta durada.

- Espais perifèrics (Llatino-Amèrica en el cas de les editorials), on les relocalitzacions responen a les estratègies del grup en expandir mercats en moments concrets del desenvolupament de les seves activitats (és el cas de les editorials els anys setanta). Respecte al mercat nord-africà, les companyies prefereixen una política d'exportació.

- La central. La mobilitat cap a Alemanya està regularment establerta per a directius i tècnics molt qualificats. Un altre motiu de desplaçament és la formació, especialment en el cas de persones que l'empresa vol promocionar.

En referència a la migració cap a Catalunya de les persones estrangeres dins les transnacionals, ha experimentat un canvi qualitatiu. La migració de directius i tècnics altament qualificats, associada al control i supervisió dels inicis de les activitats de la companyia a l'Estat, ha estat substituïda per una pauta més complexa, de diverses categories socio-professionals i per diferents motivacions, entre les quals destaquen les persones joves en procés de formació.

En aquest sentit, les filials catalanes s'han integrat dins les xarxes de rotació de personal de la transnacional. La rotació de personal (o *job rotation*) és una política de mobilitat destinada a la formació del seu personal jove i consistent en el disseny de trajectòries laborals a diversos càrrecs i responsabilitats i a diferents territoris geogràfics dins l'àmbit d'acció de la transnacional

Entre les dones, destaca la importància de les secretàries de direcció, que, en alguns grups transnacionals, és l'única funció que ocupen, juntament amb la d'administratives. En aquest sentit, l'alta correlació entre edat, estat civil, temps de permanència a l'empresa i càrrec de responsabilitat que es dona entre els homes no s'observa en el cas de les dones.

Respecte a l'anàlisi del Cens de 1991, els grups majoritaris de la piràmide d'edats de la població alemanya a Catalunya són les persones en edat compreses entre els 20-29 i els 45-54 anys.

Donada la joventut del grup "professionals i tècnics" de les persones de nacionalitat alemanya, considerem que el grup 20-29 de la piràmide d'edat estaria format, en part, per persones novingudes, joves en formació dins les empreses. En aquest grup hi estarien inclosos també els fills de persones de nacionalitat alemanya assentades a Catalunya, que formarien el gruix del grup 45-54. Aquest últim grup

d'edat madura estaria compostat per directius de les empreses.

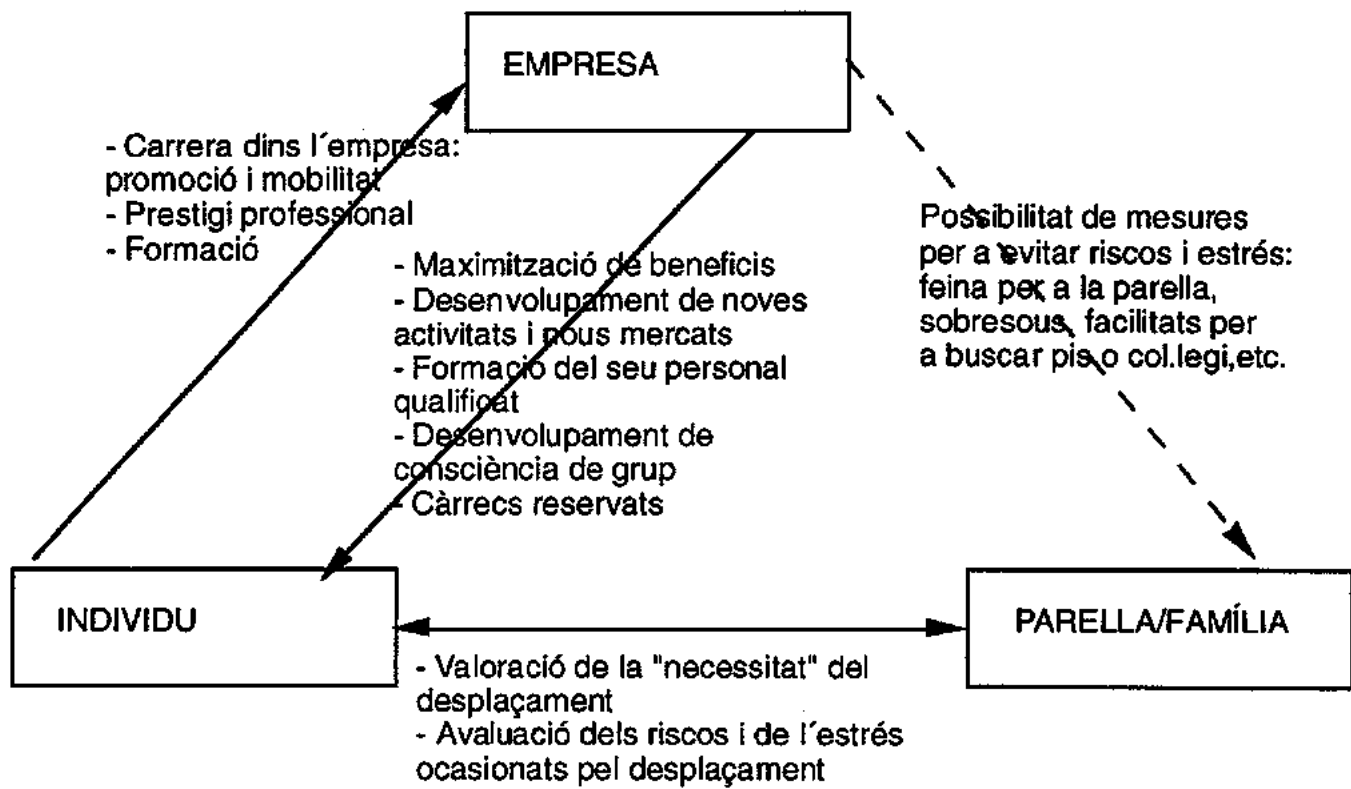
A nivell comarcal, l'anàlisi de l'estructura professional de la població alemanya a Catalunya assenyala la importància del col·lectiu de treballadors qualificats, que al Barcelonès i al Baix Llobregat estaria compostat per tècnics i directius de les empreses i a l'Alt Empordà per petits i mitjans empresaris.

Fins ara, hem observat el rol determinant de la política de les transnacionals per a la mobilitat, analitzat els fluxos i la direcció d'aquests, establert una tipologia de migració des de i cap a Catalunya i relacionat aquests amb les dades demogràfiques i professionals de les persones de nacionalitat alemanya que proporciona el Cens de 1991.

Una teorització de les migracions dins les transnacionals, no hauria de tenir en compte només el rol de l'estratègia de l'empresa en un moment i en un país concrets, sinó que hauria de contemplar el fenomen des de la perspectiva de l'individu i de la seva parella i/o família. El gràfic 7.2 és una proposta d'esquema d'anàlisi integrat del fenomen estudiat.

Gràfic 7.2

La migració dins les transnacionals: un esquema integrat d'anàlisi

Valorem, en aquest sentit, la importància dels factors no econòmics per a la tria que fan els individus en desplaçar-se a Catalunya: gran part de les migracions realitzades en els anys vuitanta i nouanta, tot excloent-hi el personal en formació, no estan motivades estrictament per raons laborals, sinó que hi intervenen altres factors en la tria, com són ara la nacionalitat de la parella, la vinculació personal amb Espanya, el clima i el mode de vida mediterrani.

El fet que alguns desplaçaments cap a Catalunya s'hagin realitzat per un desig de viure a Espanya -bé sigui perquè

la persona que es desplaça vol aprendre castellà, bé sigui perquè la seva parella és espanyola o per altres raons- ha provocat, en alguns casos, un sentiment de rebuig i d'incomprensió davant la llengua catalana.

De la mateixa manera, la separació de la parella a les fases primeres de la carrera dels professionals dins les empreses és vista com a un mal necessari, però, a certs nivells d'antiguitat i desenvolupament de la carrera, aquestes persones prioritzen el rol de la família i de la parella a les seves pròpies vides.

Per últim, es preveu continuar aquesta recerca amb futures línies d'investigació, ja apuntades al llarg del treball:

- l'anàlisi de la mobilitat intrastatal dins les estructures empresarials transnacionals amb seu a Catalunya.
- l'estudi del procés d'integració de la dona en el mercat intern de les transnacionals.

BIBLIOGRAFIA

ARDITIS (1992) "The New Brain Brain from Eastern to Western Europe" a *The International Spectator*, vol. 27, 1, 79-96.

ATKINSON, J. (1989) *Corporate Employment Policies for the Single European Market IMS Report n. 179*. Brighton: Institute of Manpower Studies.

BAIGÉS, J.; OLSEN, K.; TORNABELL, R. (1991) *Catalonia in the 1990s. An European Investment region*. Londres: The Economist Intelligence Unit.

BONET, L. (1991) "Els condicionaments econòmics del mercat mundial" a *La política cultural europea. Una proposta des de Catalunya*. Barcelona: Publicacions de la Fundació Jaume Bofill, 63-78.

BUSTAMANTE, E.; ZALLO, R. (compiladors) (1988) *Las industrias culturales en España. Grupos multimedia y transnacionales*. Madrid: Akal.

CABANA, F. (1986) *Les multinacionals a Catalunya*. Barcelona: La Magrana.

CAMBRES OFICIALS DE COMERÇ, INDÚSTRIA I NAVEGACIÓ DE CATALUNYA (1993) *Memòria econòmica de Catalunya 1991*. Barcelona: Cambres Oficials de Comerç, Indústria i Navegació de Catalunya.

CARRÓN, J. (1988) "La edición de libros: unos pocos elegidos" a E. Bustamante i R. Zallo (compiladors) *Las industrias culturales en España. Grupos multimedia y transnacionales*. Madrid: Akal, 191-233.

CENTRE EUROPÉEN POUR LE DÉVELOPPEMENT DE LA FORMATION PROFESSIONNELLE (CEDEFOP) (1991) *Enquete sur la politique de formation continue dans les grandes entreprises*. Berlín: CEDEFOP.

COLECTIVO IOÉ (1992) *La immigració estrangera a Catalunya*. Barcelona: Institut Català d'Estudis Mediterranis.

COMISIÓN INTERMINISTERIAL DE EXTRANJERÍA (1993) *Anuario Estadístico de Extranjería. Año 1992*. Madrid: Comisión Interministerial de Extranjería.

COURGEAU, D. (1988) *Méthodes de mesure de la mobilité spatiale. Migrations internes, mobilité temporaire, navettes*. París: Éditions de l'Institut National d'Études Démographiques.

COYLE, W.; SHORTLAND, S. (1992) *International Relocation*. Oxford: Buittenworth-Heinemann.

CRAWFORD, S. (1989) *Technical workers in an advanced society*. Cambridge: Cambridge University Press.

DICKEN, P. (1992) *Global Shift. The Internationalization of Economic Activity*. Londres: Paul Chapman Publishing (2a. edició)

FIELDHOUSE, D. K. (1990) "La multinacional: crítica de un concepto" a A. Teichova, M. Lévy-Levoyer i H. Nussbaum (compiladors) *Empresas multinacionales, finanzas, mercados y gobiernos en el siglo XX. I*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Seguridad Social.

FINDLAY, A. (1988) "From settlers to skilled transients: the changing structure of British international migration" a *Geoforum*, 4, 401-410.

FINDLAY, A.; GOULD, W.T.S. (1989) "Skilled international migration: a research agenda" a *Area*, 1, 3-11.

FOMENTO DE LA PRODUCCIÓN (1990) *Las 2.500 mayores empresas españolas 1989*. Barcelona: Fomento de la Producción.

FOMENTO DE LA PRODUCCIÓN (1991) *Las 2.500 mayores empresas españolas 1990*. Barcelona: Fomento de la Producción.

FORD, R. (1992) *Migration and stress among corporate employees*. Tesi doctoral no publicada.

FRÖBEL, F.; HEINRICHS, J.; KREYE, O. (1980) *La Nueva División Internacional del Trabajo. Paro estructural en los países industrializados e industrialización de los países en desarrollo*. Madrid: Siglo XXI.

GONZÁLVIZ, V. (1990) "El reciente incremento de la población extranjera en España y su incidencia laboral" a *Investigaciones Geográficas*, 8, 7-36.

GOULD, W.T.S. (1988) "Skilled international labour migration: an introduction" a *Geoforum*, 4, 381-385.

GROU, P. (1990) *L'espace des multinacionales*. Montpellier-París: Reclus-La Découverte.

GUAL, J.; SOLÀ, J.; FLUVIÀ, M. (1991) *La indústria catalana en els anys noranta*. Barcelona: Ariel/CIDEM.

HARVEY, D. (1987) "Flexible accumulation through urbanisation: reflections on post-modernism in the American city" a *Antipode*, 19, 280-286.

HYMER, S.H. (1972) "The multinacional corporation and the law of uneven development" a J.N. Bhagwati (compilador) *Economics and World Order*. Londres: MacMillan, 113-140.

Informe anual de l'economia catalana 1992. Barcelona: Nota d'Economia 16, maig de 1993.

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (diversos anys) *Anuario Estadístico de España*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.

IZQUIERDO, A. (1992) *La inmigración en España 1989-1990*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Seguridad Social.

JOHNSON, J.H.; SALT, J. (1990) (compiladors) *Labour migration. The internal geographical mobility of labour in the Developed World*. Londres: David Fulton Publishers.

JONES, D.E. (1988) "La industria fonográfica: Cima de las transnacionales" a E. Bustamante i R. Zallo (compiladors) *Las industrias culturales en España. Grupos multimedia y transnacionales*. Madrid: Akal, 163-189.

KRUSE, W. (1991) "Formació professional dins de l'empresa: ¿un potencial de modernització?. El sistema dual a la República Federal d'Alemanya" a *Temps d'Educació*, 5, 11-21.

LIPIETZ, A.; LEBORGNE, D. (1988) "New technologies, new modes of regulation: some spatial implications" a *Society and Space*, 6, 263-280.

LÓPEZ DE LERA, D. (1990) "Análisis de la estadística sobre población extranjera" a C. Carvajal (compiladora) *Terceras jornadas de población española*. Málaga: Diputación de Málaga.

MICHEL, J. (1988) *Les femmes dans le diverses formations d'ingénieurs*. París: UNESCO.

MINISTERIO DE TRABAJO Y SEGURIDAD SOCIAL (1991) *Estadística de permisos de trabajo a extranjeros 1991*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Seguridad Social. Dirección General de Informática y Estadística.

MINISTERIO DE TRABAJO Y SEGURIDAD SOCIAL (1993) *Anuario de Migraciones 1993*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Seguridad Social. Dirección General de Migraciones.

NACIONES UNIDAS (1992) *World Investment Report 1992. Transnational Corporations as Engines of Growth*. Nova York: Naciones Unidas.

PASCUAL DE SANS, A.; CARDELÚS, J. (1990) *Migració i història personal. Investigació sobre la mobilitat des de la perspectiva del retorn*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.

PASCUAL DE SANS, A.; CARDELÚS, J. (1991) *Elements per a l'estudi de la mobilitat de personal qualificat*. Bellaterra: Institut Universitari d'Estudis Europeus.

PASCUAL DE SANS, A. (1993) *Trabajo de investigación (Memòria presentada al concurs per accedir a la càtedra de Geografia Humana a la UAB, treball no publicat)*

PORTES, A. (1976) "Determinants of the Brain Drain" a *International Migration Review*, 4, 489-508.

RAVENSTEIN, E.G. (1989) "The laws of migration" a *Journal of the Royal Society*, 52, 242-305.

RICHMOND, A. (1968) "Return migration from Canada to Britain" a *Population Studies*, 22, 263-271.

RODRÍGUEZ, V. (1993) "Problems in the definition of skilled migration and figures of skilled migration in Spain" Comunicació presentada al Seminari Internacional sobre migració qualificada (Universit  Pontina, La Latina, 28-29 d'octubre de 1993)

SALT, J. (1983) "High level manpower movements in Northern Europe and the role of the careers: an explanatory framework" a *International Migration Review*, 4, 633-652.

SALT, J. (1988). "High-skilled International Migrants, Careers and Internal Labour Markets" a *Geoforum*, 4, 387-399.

SALT, J.; FINDLAY, A. (1989) "Les migrations internationales de personnel de haut niveau. Analyse théorique et incidences sur le développement" a R. Appleyard (compilador) *L'incidence des migrations internationales sur les pays en développement*. Paris: OCDE, 181-205.

SALT, J. (1990) "Organisational labour migration: Theory and practice in the United Kingdom" a J. H. Johnson i J. Salt (compiladors) *Labour migration. The internal geographical mobility of labour in the developed world*. Londres: David Fulton Publishers, 53-68.

SALT, J. (1992) "Migration processes among the highly skilled in Europe" a *International Migration Review*, 2, 484-505.

SALT, J.; KITCHING, R. (1992) "The relationship between international and internal labour migration" a Cahmpion i A, J. Fielding (compiladors) *Migration processes and patterns. Vol. I. Research progress and prospects*. Londres: Belhaven Press, 148-162.

SALT, J.; SINGLETON, A.; HOGARTH, J. (1994) *Europe's international migrants. Data sources, patterns and trends*. Londres: Her Majesty Stationary Office (HMSO).

SCHOENBERGER, E. (1988) "Multinational corporations and the New International Division of Labor: a critical appraisal" a *International Regional Science Review*, 2, 105-119.

SCOTT, A.J.; STORPER, M. (1988) (compiladors) *Production, work, territory. The geographical anatomy of industrial of industrial capitalism*. Boston: Unwin Hyman.

SELL, R.S. (1990) "Migration and job transfers in the United States" a J. H. Johnson i J. Salt (compiladors) *Labour migration. The internal geographical mobility of labour in the developed world*. Londres: David Fulton Publishers, 17-31.

SIMON, G. (1991) "Une Europe Communautaire de moins en moins mobile?" a *Revue Européenne des Migrations Internationales*, 2, 41-59.

TARRIUS, A. (1992) "Circulation des élites professionnelles et intégration européenne" a *Revue Européenne des Migrations Internationales*, 2, 27-55.

TAYLOR, M.; THRIFT, N. (compiladors) (1986) *Multinationals and the restructuring of the world economy*. Londres: Croom Helm.

THRIFT, N. (1989) "The Geography of International Economic Disorder" a R. J. Johnston i P. J. Taylor (compiladors) *A world in crisis. Geographical perspectives*. Oxford: Basil Blackwell, 16-78.

WHITE, P. (1988) "Skilled international migrants and urban structure in Western Europe" a *Geoforum*, 4, 411-422.

WILTSHIRE, R. (1990) "Employee movement in large Japanese organisations" a J. H. Johnson i J. Salt (compiladors) *Labour migration. The internal geographical mobility of labour in the developed world*. Londres: David Fulton Publishers, 32-52.

ZALLO, R. (1988) *Economía de la comunicación y la cultura*. Madrid: Akal.

ZALLO, R.; BUSTAMANTE, E. (1988) "Conclusiones finales:hacia la plena integración" a E. Bustamante i R. Zallo (compiladors) *Las industrias culturales en España. Grupos multimedia y transnacionales*. Madrid: Akal, 303-313.

ZELINSKY, W. (1971) "The hypothesis of the mobility transition" a *The Geographical Review*, 2, 219-249.

Annexos

Annex núm. 1

Explotació sol·licitada del Cens de 1991 a l'Institut d'Estadística de Catalunya.

Annex núm. 2

- Guió utilitzat a les entrevistes extenses amb els caps de personal.
- Fitxa del/de la treballador/a.

Annex núm. 3

- Variables i qüestionaris utilitzats a les entrevistes amb el personal de les empreses.

Annex núm. 4

Annex estadístic: Elaboració de les dades del Padró de 1986 i del Cens de 1991.

Annex núm. 1

Explotació sol.licitada del Cens de 1991 a l'Institut
d'Estadística de Catalunya.

EXPLOTACIÓ DEL CENS DE 1991

Col·lectiu de referència: població de nacionalitat alemanya resident a Catalunya

1- Descripció del col·lectiu

- Població de nacionalitat alemanya per sexe i comarca de residència.
- Població de nacionalitat alemanya per sexe i edat, referit al conjunt de Catalunya i a les comarques del Barcelonès, Baix Llobregat i Alt Empordà.
- Creuament sexe-estat civil, total català.
- Creuament sexe-nivell d'estudis, total català.

2- Descripció de l'activitat laboral del col·lectiu

- Relació amb l'activitat, per sexe i estat civil, referit a tot Catalunya, i a les comarques del Barcelonès, Baix Llobregat i Alt Empordà.
- Ocupació, professió o ofici, per sexe i estat civil, mateix àmbit geogràfic de referència.
- Situació professional per sexe i estat civil, mateix àmbit geogràfic de referència.
- Activitat professional per comarques.

- Relació amb l'activitat per edat i sexe, total català.
- Ocupació, professió o ofici per edat i sexe, total català.
- Relació amb l'activitat per nivell d'estudis i sexe, total català.
- Ocupació, professió o ofici per nivell d'estudis i sexe, total català.
- Relació amb l'activitat per nombre de fills, total català.
- Ocupació, professió o ofici per nombre de fills, total català.

- Ocupació per situació professional, per al conjunt català, Barcelonès, Baix Llobregat i Alt Empordà.
- Situació professional per activitat de l'establiment, per al conjunt català, Barcelonès, Baix Llobregat i Alt Empordà.

- Població ocupada de 16 anys i més que no ha residit sempre a Catalunya, per any d'arribada i professió (1981-1991, descripció anual; 1961-1980, descripció quinquenal, 1921-1960, descripció per grups de 10 anys)

3- Mobilitat del col·lectiu

- Proporció de persones que han fet un pas previ per Espanya, comparació any d'arribada a Catalunya-any d'arribada a Espanya.
- Proporció de persones que han canviat de municipi 1 vegada, 2 i 3 en els últims deu anys.

- Estudi de l'últim desplaçament..
  - Matrius origen-destinació a partir de la pregunta núm. 17.
  - (provenen de l'estranger) País d'origen-comarca de destinació.
  - (provenen d'Espanya) Província d'origen-comarca de destinació.
  - (provenen de Catalunya) Comarca d'origen-comarca de destinació.
- Mobilitat 1981-1986.
  - Matrius origen-destinació.
  - (provenen de l'estranger) País d'origen-comarca de destinació.
  - (provenen d'Espanya) Província d'origen-comarca de destinació.
  - (provenen de Catalunya) Comarca d'origen-comarca de destinació.
- Mobilitat 1986-1991.
  - Matrius origen-destinació a partir de la pregunta núm. 17.
  - (provenen de l'estranger) País d'origen-comarca de destinació.
  - (provenen d'Espanya) Província d'origen-comarca de destinació.
  - (provenen de Catalunya) Comarca d'origen-comarca de destinació.

NOTA: En el cas de persones provinents de l'estranger, el desglossament desitjat és el següent;

- RFA
- Resta de la CE.
- Resta d'Europa.
- EEUU+Canadà.
- Resta Amèrica.
- Àsia
- Resta del món.

4- Integració a Catalunya

- Nivell de català, per sexe i edat, total català.
- Nivell de català per nivell d'estudis, total català.
- Nivell de català per any d'arribada a Catalunya, total català.
(1981-1991, desglossament anual; 1961-1980, quinquenal; 1921-1960, grups de deu anys)
- Nivell de català per ocupació professional, total català.
- Nivell de català per relació amb l'activitat, total català.
- Nivell de català per comarques.

Annex núm. 2

- Guió utilitzat a les entrevistes extenses amb els caps de personal.
- Fitxa del/de la treballador/a.

Guió d'entrevista

1- Fitxa de l'empresa

- a) Nom i adreça de la seu social a Catalunya. Telèfon i Fax. Nom i adreça de l'empresa mare. Persona de contacte.
- b) Xarxa de filials i participacions a empreses, tot especificant-ne el percentatge de participació, a l'Estat espanyol. Mapa de les delegacions comercials i de vendes a l'Estat.
- c) Xarxa de filials a Europa i arreu del món.
- d) Facturació de la multinacional al món i a l'Estat espanyol.
- e) Branques d'activitat. Existeix una especialització per estats?
- f) Ubicació física dels laboratoris d'investigació. N'hi ha a Catalunya, i de quin tipus?
- g) Plantilla a Espanya desglossada per categories socio-professionals i per ubicació geogràfica.

2- Relació filial catalana/multinacional

- a) Control de la qualitat. Normes de qualitat de tot el grup? Qui fa el control de la qualitat de la producció, personal tècnic espanyol o estranger? Existeix algun tipus de control directe de la qualitat per part de l'empresa mare?
- b) Política de pressupostos i inversions. On es decideixen? Grau d'autonomia de la filial.
- c) *Rapporting system*. A part del control anual de vendes i pressupostos, existeixen informes periòdics, o circulació periòdica d'informació, entre la filial i l'empresa mare?
- d) Exportacions des de la filial. Llocs de destinació.

3- Política de personal

a) Estatges periòdics, direcció dels fluxes i periodicitat dels mateixos. Mobilitat reservada a determinats càrrecs o a determinades persones?

b) Existència de càrrecs reservats per a estrangers?

c) Canals de selecció de l'empresa. Es fan servir les empreses intermediàries de contractació?

d) Traslats versus contractació externa. Importància relativa dels dos grups respecte a la plantilla actual de l'empresa. Condicions dels trasllat pactades amb anterioritat al trasllat, al país d'origen?

e) Formes de pagament. Descripció del pagament en espècies (habitatge, automòbil, assegurances...)

f) Forma part de la política de l'empresa la promoció via desplaçament? Té dissenyada l'empresa una política de rotació del personal? Existeixen plans de formació dins l'empresa?

Fitxa del/de la treballador/a

a) Dades demogràfiques

Nacionalitat:

Lloc i data de naixement:

Edat:

Estat civil:

Lloc de residència:

Nacionalitat de la parella:

Data de naixement de la parella:

Nombre de fills/filles :

Nacionalitat dels fills/filles

Data de naixement dels fills/filles:

b) Dades acadèmiques i professionals. Característiques de l'estada

Títol més gran assolit:

Categoria socio-professional en el sí de l'empresa:

Funció dins l'empresa:

Condicions del contracte. Inclou les següents prestacions?

Lloguer del pis	sí	no
Cotxe	sí	no
Assegurances	sí	no
Altres (especifiqueu-les)		

Descripció de la feina de la parella:

c) Trajectòria laboral

Duració del contracte (especifiquen-ne l'inici i el final):

Any d'entrada a l'empresa. Especifiquen els desplaçaments en el si de l'actual empresa (ciutat de destinació, duració de l'estada, categoria sòcio-professional i funció dins l'empresa en tots el canvis realitzats)

Descripció de trajectòries laborals anteriors (nom de l'empresa, nacionalitat de l'empresa, ciutat de destinació, duració de l'estada, categoria sòcio-professional i funció dins l'empresa en tots el canvis realitzats)

En accedir a la plaça que actualment ocupa considera que hi va haver promoció?

Sí

No

Annex núm. 3

- Variables i qüestionaris utilitzats a les entrevistes obertes amb el personal de les empreses.

VARIABLES QÜESTIONARI I PREGUNTES

Dades personals

- a) Sexe (pregunta núm. 1)
- b) Any de naixement (2)
- c) Municipi de naixement (3)
- d) Regió/Länder de naixement (3)
- e) País de naixement (3)
- f) Estat civil (4)
- g) Nacionalitat o nacionalitats (5)
- h) Municipi de residència (6)
- i) Comarca de residència (6)
- j) Any d'arribada a Espanya (7)
- k) Any d'arribada a Catalunya (8)
- l) Origen familiar (9)

Formació

- a) Nivell d'estudis (10)
- b) Coneixements lingüístics (11)
- c) Formació continuada en el sí de l'empresa (12 i 13)

Trajectòria laboral

- a) Mobilitat professional (14)
- b) Mobilitat geogràfica (14)
- c) Promoció (14)
- d) Motivació professional per a instal·lar-se a Catalunya (15)
- e) Adequació formació-lloc de treball (16)
- f) Relació promoció i desplaçament cap a Catalunya (17)
- g) Càrrec, funció i tasques actuals (18)
- h) Mobilitat periòdica laboral
  - Catalunya-RFA (19 i 20)
  - Catalunya-altres països (21 i 22)
  - Catalunya-Espanya (23 i 24)
- i) Relació contractual (25)
- j) Durada del contracte (26)
- k) Prestacions per part de l'empresa (27)

Descripció nucli familiar

- a) Nacionalitat/s de la parella (28 i 39)
- b) Municipi habitual de residència de la parella (29 i 40)
- c) País de residència de la parella (41)
- d) Nivell d'estudis de la parella (30 i 42)
- e) Lloc de realització del treball de la parella (31 i 42)
- f) Relació contractual de la parella (31 i 42)
- g) Càrrec i funció dins l'empresa de la parella (31, 32, 41 i 42)
- h) Municipi i país de realització del treball de la parella (només per aquelles parelles que viuen a Catalunya i estaven en situació laboral activa a l'estranger) (33)
- i) Funció i càrrec dins l'empresa de la parella a l'estranger (només per aquelles parelles que viuen a Catalunya i estaven en situació laboral activa a l'estranger) (33)
- j) Motivacions (personals i professionals) per a no ser una parella laboralment activa (només per a aquelles parelles que viuen a Catalunya) (34)
- k) Motivacions (personals i professionals) per a no residir amb la seva parella a Catalunya (només per a aquelles parelles que no viuen a Catalunya) (44)
- l) Nombre de fills del nucli familiar (35 i 45)
- m) Edat dels fills (només per a aquelles parelles que viuen a Catalunya) (36)
- n) Municipi de naixement dels fills " (36)
- o) País de naixement dels fills " (36)
- p) Nacionalitat/s dels fills " (36)
- q) Nacionalitat de l'escola dels fills " (37)
- r) Integració escolar dels fills " (38)

Mode de vida

- a) Participació a la vida associativa de Catalunya (46 i 47)
- b) Llengua habitual a l'àmbit personal de l'entrevistat/da i de la seva parella (48)
- c) Llengua habitual a l'àmbit familiar (48)
- d) Llengua habitual a l'àmbit professional de l'entrevistat/da i de la seva parella (48)
- e) Motivació personal per a instal·lar-se a Catalunya (49)
- f) Intenció de continuar residint a Catalunya (50)
- g) Relació mode de vida Catalunya-RFA (51)
- h) Relació mode de vida personal a Catalunya i a la RFA (52)

DADES PERSONALS

1. Sexe   Home   Dona

2- Any de naixement

3- Lloc de naixement (especifiqueu el municipi, la regió, länder o equivalent i el país)

4- Estat civil

Solter/a   Casat/da Cohabitant   Separat/da Divorciat/da   Vidu/a

5- Nacionalitat o nacionalitats

6- Municipi de residència

7- Any d'arribada a Espanya

8- Any d'arribada a Catalunya

9- Cap membre de la seva família d'origen o de la seva família actual és de nacionalitat espanyola?

Sí   (detalleu el grau de parentiu de cadascun)

No

FORMACIÓ

10- Estudis realitzats (especifiqueu el nivell més alt d'estudis, l'any en què va acabar els estudis i el lloc de realització)

11- Assenyali amb una creu el grau de coneixement de las següents llengües.

	Entén	Llegeix	Parla	Escriu
Català	☐	☐	☐	☐
Castellà	☐	☐	☐	☐
Alemanys	☐	☐	☐	☐
Anglès	☐	☐	☐	☐
Francès	☐	☐	☐	☐
Altres (especifiqueu-les)				
_____	☐	☐	☐	☐
_____	☐	☐	☐	☐

12- Quants cursos i *stages* de formació ha realitzat en el lloc de treball que actualment ocupa?

13- Respecte a la pregunta núm. 12, detal·leu d'aquests els cinc cursos i *stages* de formació més importants, tot especificant la data d'inici i acabament, l'objectiu o temàtica i el lloc de realització.

Data d'inici i acabament   Objectiu/temàtica   Lloc de realització(ciutat/país)

16- En relació al treball que actualment desenvolupa, pensa que la seva formació és:

Superior a la necessària   Adequada al treball   Inferior

17- Considera que el treball que actualment realitza a Catalunya és de més responsabilitat que l'últim treball desenvolupat a l'estranger?

No   Tinc una responsabilitat similar   Sí

18- Podria explicar breument en què consisteix la seva feina actual?

19- En relació a la feina que actualment desenvolupa, ha realitzat viatges per motius laborals a la RFA?

Sí   No (passeu a la pregunta núm. 21)

20- Podria especificar en què han consistit aquests desplaçaments i quants n'ha realitzat?. En cas que algun dels seus desplaçaments tingui més d'un objectiu, marqueu aquell que sigui prioritari, i comptabilitzeu-lo només una vegada.

☐	Cursets de formació	Quants?
☐	Reunions de directius o tècnics	Quants?
☐	Visites a instal·lacions o a maquinària	Quants?
☐	Visites a persones concretes, contactes	Quants?
☐	Presentació de balanços, pressupostos a la central	Quants?
☐	Altres (detalleu-los)	Quants?

21- Ha realitzat viatges per motius laborals a altres països diferents de la RFA?

Sí No (passeu a la pregunta núm. 23)

22- En referència a la pregunta anterior, quins països, quan i amb quin objectiu es van produir els desplaçaments?

Data d'inici i d'acabament de la estada	Ciutat/País	Motiu del desplaçament
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____

23- Ha realitzat viatges per motius laborals a la resta d'Espanya (exclosa Catalunya)?

Sí No (passeu a la pregunta núm. 25)

24- En referència a la pregunta anterior, quines ciutats, quan i amb quin objectiu es van produir els desplaçaments?

Data d'inici i d'acabament de la estada	Municipi	Motiu del desplaçament
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____

25- Quina és la seva relació contractual amb l'empresa?

- Personal fix de la filial espanyola
- Personal fix de la central alemanya, en excedència, contractat per la filial espanyola
- Personal fix d'una altra filial del grup, en excedència, contractat per la filial espanyola
- Personal contractat de la filial espanyola

26- Especifiqueu la data d'inici i d'acabament del contracte actualment en vigor

27- El seu contracte laboral inclou les següents prestacions per part de l'empresa?

	Sí	No
Lloguer del pis	☐	☐
Cotxe	☐	☐
Assegurances	☐	☐
Estudis dels fills	☐	☐
Altres (especifiqueu-los)		

En cas que tingui parella a Catalunya, passeu a la pregunta núm 28.

En cas que tingui parella al seu país de origen -o a qualsevol altre país que no sigui Catalunya-, passeu a la pregunta núm. 39.

En cas que no tingui parella, passeu a la pregunta núm. 46.

DESCRIPCIÓ DEL NUCLI FAMILIAR

(només per a aquelles persones que tenen parella a Catalunya)

28- Nacionalitat/s de la parella.

29- Viu amb la seva parella?

Sí

No

En cas negatiu, especifiqueu el municipi de residència de la seva parella

30- Nivell d'estudis més alt de la parella

31- Treball actual de la parella, tot indicant el nom de l'empresa, l'inici de l'activitat que actualment realitza i el càrrec ocupat

32- Expliqueu breument en què consisteix l'actual treball de la seva parella

33- (només per a aquelles parelles que van estar en situació laboral activa a l'estranger). Podria indicar el nom de l'empresa, la localització geogràfica -municipi i país-, l'inici i l'acabament del contracte i el càrrec ocupat de l'última feina que va desenvolupar a l'estranger?

34- En cas d'inactivitat laboral de la seva parella, assenyalau quins/s és/són els motius

- Desconeixement lingüístic
- Branca d'activitat o professió on es difícil trobar feina
- No li interessa treballar a Catalunya
- S'estima més dedicar-se a la seva família, al seu/seva company/a, als seus/seves fills/es

Altres _____
_____
_____

35- Indiqui el nombre de fills que componen el nucli familiar. En cas de no tenir fills, passi a la pregunta núm. 46

36- Any i lloc -municipi i país- de naixement, i nacionalitat/s dels fills

Any	Municipi/País	Nacionalitat/s
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____

37- Nacionalitat de l'escola dels fills a Catalunya

38- Com valora la integració dels seus fills a l'escola?

(pot escollir més d'una resposta)

- S'han integrat perfectament.
- Dificultats idiomàtiques.
- Problemes de relació amb els seus companys de curs.
- Professorat poc preparat per a tractar amb nens amb un *background* cultural i lingüístic diferent al de la majoria.

Altres (específiqueu-los) _____
_____
_____

Passen, sisplau, a la pregunta núm. 46

DESCRIPCIÓ DEL NUCLI FAMILIAR

(només per a aquelles persones que tenen la parella al seu país d'origen -o a qualsevol altre país diferent de Catalunya-)

39- Nacionalitat/s de la parella

40- Municipi i país de residència de la parella

41- Nivell d'estudis més alt de la parella

42- Treball actual de la parella, tot indicant el nom de l'empresa, el lloc de realització -municipi i país-, la data d'inici de l'activitat que actualment realitza i el càrrec ocupat.

43- Expliqui breument en què consisteix la feina actual de la seva parella

44- Per què la seva parella no viu amb vostè? (pot escollir més d'una resposta)

- Pèrdua de treball de la parella.
- Dificultat de trobar treball a Catalunya.
- Previsibles problemes d'integració dels fills a l'escola.
- Pèrdua d'autonomia i llibertat personal de la parella
- Desconeixement de la llengua i cultura de Catalunya.

Altres (especifiqueu-los)

45- Indiqueu el nombre de fills que componen el seu nucli familiar.

49- Expliquei breument les raons que el van portar a instal·lar-se a Catalunya

50- Pensa quedar-se a viure a Catalunya en els propers cinc anys?

Sí Per què?

No Per què?

51- Troba que el mode de vida dels catalans és molt diferent al del seu país d'origen?

Sí En què és diferent?

No

52- Troba que el seu mode de vida actual és molt diferent al que tenia en el seu país d'origen?

Sí En què és diferent?

No

Molt agraïts per la seva col·laboració. Recordi que aquest qüestionari és absolutament anònim i confidencial, i que ha de ser enviat a la Universitat Autònoma de Barcelona en el sobre adjunt.

DATOS PERSONALES

1. Sexo   Hombre   Mujer

2- Año de nacimiento

3- Lugar de nacimiento (especifique el municipio, la región, ländler o equivalente y el país)

4- Estado civil

Soltero/a   Casado/a Cohabitante   Separado/a Divorciado/a   Viudo/a

5- Nacionalidad o nacionalidades

6- Municipio de residencia

7- Año de llegada a España

8- Año de llegada a Cataluña

9- ¿Algún miembro de su familia de origen o de su familia actual es de nacionalidad española?

Sí   (detalle el grado de parentesco de cada uno)

No

FORMACIÓN

10- Estudios realizados (especifique su nivel más alto de estudios, el año en que acabo los estudios y el lugar de realización)

11- Marque con una cruz el grado de conocimiento de las siguientes lenguas.

	Entiende	Lee	Habla	Escribe
Castellano	☐	☐	☐	☐
Catalán	☐	☐	☐	☐
Alemán	☐	☐	☐	☐
Inglés	☐	☐	☐	☐
Francés	☐	☐	☐	☐
Otras (especifíquelas)				
_____	☐	☐	☐	☐
_____	☐	☐	☐	☐

12- ¿Cuántos cursillos y stages de formación ha realizado en el puesto de trabajo que actualmente ocupa?

13- Respecto a la pregunta nº 12, detalle de estos los cinco cursillos y *stages* de formación más importantes. especificando la fecha de inicio y finalización, el objetivo o temática y el lugar de realización de los mismos.

Fecha de inicio y finalización	Objetivo o temática	Lugar (Ciudad/País)
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____

16- En relación al trabajo que actualmente desarrolla, piensa que su formación es:

Superior a la necesaria   Adecuada al trabajo   Inferior

17- ¿Considera que el trabajo que actualmente realiza en Cataluña es de mayor responsabilidad que el último trabajo desarrollado en el extranjero?

No   Tengo una responsabilidad similar   Sí

18- ¿Podría explicar brevemente en qué consiste su trabajo actual?

19- ¿En relación a su trabajo actual, ha realizado viajes por motivos laborales a la RFA?
Sí   No (pase a la pregunta nº 19)

20- ¿Podría especificar en qué han consistido estos desplazamientos y cuántos ha realizado?. En caso de que alguno de sus desplazamientos tengan más de un objetivo, marque aquel que sea prioritario, y contabilízelo una sola vez.

- Cursos de formación   ¿Cuántos?
- Reuniones de directivos o técnicos   ¿Cuántos?
- Visitas a instalaciones o a maquinaria   ¿Cuántos?
- Visitas a personas concretas, contactos   ¿Cuántos?
- Presentación de balances, presupuestos a la central   ¿Cuántos?
- Otros (detállelos)   ¿Cuántos?

21- ¿Ha realizado viajes por motivos laborales a otros países diferentes de la RFA?

Sí No (pase a la pregunta nº 23)

22- En referencia a la pregunta anterior, ¿qué países, cuándo y con qué objetivo se produjeron los desplazamientos?

Fecha de inicio y final de la estancia   Municipio/País   Motivo del desplazamiento

Fecha de inicio y final de la estancia	Municipio/País	Motivo del desplazamiento
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____

23- ¿Ha realizado viajes por motivos laborales al resto de España (excluida Cataluña)?

Sí No (pase a la pregunta nº 25)

24- En referencia a la pregunta anterior, ¿qué ciudades, cuándo y con qué objetivo se produjeron los desplazamientos?

Fecha de inicio y final de la estancia   Municipio   Motivo del desplazamiento

Fecha de inicio y final de la estancia	Municipio	Motivo del desplazamiento
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____

25- ¿Cuál es su relación contractual con la empresa?

- Personal fijo de la filial española
- Personal fijo de la central alemana, en excedencia, contratado por la filial española
- Personal fijo de otra filial del grupo, en excedencia, contratado por la filial española
- Personal contratado de la filial española

26- Especifique la fecha de inicio y de finalización del contrato actualmente en vigor

27- ¿Su contrato laboral incluye las siguientes prestaciones por parte de la empresa?

	Sí	No
Alquiler del piso	☐	☐
Coche	☐	☐
Seguros	☐	☐
Estudios de los hijos	☐	☐
Otras (especíquelos)		

En caso de que tenga pareja en Cataluña, pase a la pregunta nº 28.

En caso de que tenga pareja en su país de origen -o en cualquier otro país que no sea Cataluña-, pase a la pregunta nº 39.

En caso de que no tenga pareja, pase a la pregunta nº 46.

DESCRIPCIÓN DEL NÚCLEO FAMILIAR

(sólo para aquellas personas que tienen pareja en Cataluña)

28- Nacionalidad/es de la pareja

29- ¿Vive con su pareja?

Sí

No

En caso negativo, especifique el municipio de residencia de su pareja

30- Nivel de estudios más alto de la pareja

31- Trabajo actual de la pareja, indicando el lugar de realización, el inicio y el final y el cargo ocupado

32- Explique brevemente en qué consiste el actual trabajo de su pareja

33- (sólo para aquellas parejas que estuvieron en situación laboral activa en el extranjero)

¿Podría indicar el nombre de la empresa, la localización geográfica -municipio y país-, la fecha de inicio y de finalización y el cargo del último trabajo que desarrolló en el extranjero?

34- En caso de inactividad laboral de su pareja, indique cuál/es es/son los motivos

- Desconocimiento lingüístico
- Rama de actividad o profesión donde es difícil encontrar trabajo
- No le interesa trabajar en Cataluña
- Prefiere dedicarse a su familia, a su compañero/a, a sus hijos/as

Otros _____
_____
_____

35- Indique el número de hijos que componen su núcleo familiar. Si no tiene hijos, pase a la pregunta nº 46

36- Año de nacimiento, lugar -municipio y país- de nacimiento y nacionalidad de los hijos

Año	Municipio/País	Nacionalidad/es
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____

37- Nacionalidad de la escuela de los hijos en Cataluña

38- ¿Cómo valora la integración de sus hijos en la escuela?

(puede escoger más de una respuesta)

- Se han integrado perfectamente.
- Dificultades idiomáticas.
- Problemas de relación con sus compañeros/as de curso.
- Profesorado poco preparado para tratar con niños/as con un *background* cultural y lingüístico diferente al de la mayoría.

Otros (especifíquelos) _____
_____
_____

Pase, por favor, a la pregunta nº 46

DESCRIPCIÓN DEL NÚCLEO FAMILIAR

(sólo para aquellas personas que tienen pareja en su país de origen -o en cualquier país que no sea Cataluña-)

39- Nacionalidad/es de la pareja

40- Municipio y país de residencia de la pareja

41- Nivel de estudios más alto de la pareja

42- Trabajo actual de la pareja, indicando el lugar de realización y el inicio de la actividad que actualmente realiza y el cargo ocupado.

43- Explique brevemente en qué consiste el trabajo actual de la pareja

44- ¿Por qué su pareja no reside con usted? (puede escoger más de una respuesta)

- Pérdida de trabajo de la pareja en el país de origen.
- Dificultad de encontrar trabajo en Cataluña.
- Previsibles problemas de integración de los hijos en la escuela.
- Pérdida de autonomía y libertad personal de la pareja
- Desconocimiento de la lengua y cultura de Cataluña.

Otros (especifíquelos)

45- Indique el número de hijos que componen su núcleo familiar

49- Explique brevemente las razones que le llevaron a instalarse en Cataluña

50- ¿Piensa quedarse a vivir en Cataluña en los próximos cinco años?

Sí ¿Por qué?
No ¿Por qué?

51- ¿Encuentra que el modo de vida de los catalanes es muy diferente al de su país de origen?

Sí ¿En qué es diferente?
No

52- ¿Encuentra que su modo de vida actual es muy diferente al que tenía en su país de origen?

Sí ¿En qué es diferente?
No

Muchas gracias por su colaboración. Recuerde que este cuestionario es absolutamente anónimo y confidencial, y que debe ser enviado a la Universitat Autònoma de Barcelona en el sobre adjunto.

Annex núm. 4

Annex estadístic: Elaboració de les dades del Padró de 1986
i del Cens de 1991.

Comparació entre els efectius de nacionalitat alemanya del Padró de 1986 i del Cens de 1991 a Catalunya, per comarques

	Padró 1986	Cens 1991	Diferència	%
Alt Camp	8	13	5	62.5
Alt Empordà	391	318	-73	-18.7
Alt Penedès	11	28	17	154.5
Alt Urgell	2	3	1	50.0
Alta Ribagorça	3	2	-1	-33.3
Anoia	5	7	2	40.0
Bages	24	44	20	83.3
Baix Camp	235	191	-44	-18.7
Baix Ebre	31	70	39	125.8
Baix Empordà	160	177	17	10.6
Baix Llobregat	541	1312	771	142.5
Baix Penedès	100	117	17	17.0
Barcelonès	1870	3310	1440	77.0
Berguedà	3	12	9	300.0
Cerdanya	0	3	3	300.0
Conca de Barberà	7	7	0	0.0
Garraf	57	148	91	159.6
Garrigues	1	4	3	300.0
Garrotxa	1	18	17	1700.0
Gironès	38	73	35	92.1
Maresme	341	528	187	54.8
Montsià	64	96	32	50.0
Noguera	6	8	2	33.3
Osona	4	28	24	600.0
Pallars Jussà	2	5	3	150.0
Pallars Sobirà	5	2	-3	-60.0
Pla d'Urgell	3	8	5	166.7
Pla de l'Estany	5	20	15	300.0
Priorat	3	2	-1	-33.3
Ribera d'Ebre	6	1	-5	-83.3
Ripollès	6	12	6	100.0
Segarra	3	13	10	333.3
Segrià	20	28	8	40.0
Selva	295	250	-45	-15.3
Solsonès	1	2	1	100.0
Tarragonès	89	202	113	127.0
Terra Alta	3	2	-1	-33.3
Urgell	4	3	-1	-25.0
Val d'Aran	1	5	4	400.0
Vallès Occidental	316	733	417	132.0
Vallès Oriental	67	191	124	185.1
Total	4732	7996	3264	69.0

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Padró de 1986 i del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

Població de nacionalitat alemanya a Catalunya, per comarques
(1986 i 1991). Dades absolutes i percentatge acumulat

	Padró 1986	% acumulat
Barcelonès	1870	39.5
Baix Llobregat	541	51.0
Alt Empordà	391	59.2
Maresme	341	66.4
Vallès Occidental	316	73.1
Selva	295	79.3
Baix Camp	235	84.3
Baix Empordà	160	87.7
Baix Penedès	100	89.8
Tarragonès	89	91.7
Vallès Oriental	67	93.1
Montsià	64	94.4
Garraf	57	95.6
Gironès	38	96.4
Baix Ebre	31	97.1
Bages	24	97.6
Segrià	20	98.0
Alt Penedès	11	98.3
Alt Camp	8	98.4
Conca de Barberà	7	98.6
Noguera	6	98.7
Ribera d'Ebre	6	98.8
Ripollès	6	99.0
Anoia	5	99.1
Pallars Sobirà	5	99.2
Pla de l'Estany	5	99.3
Osona	4	99.4
Urgell	4	99.5
Alt Ribagorça	3	99.5
Berguedà	3	99.6
Pla d'Urgell	3	99.6
Priorat	3	99.7
Segarra	3	99.8
Terra Alta	3	99.8
Alt Urgell	2	99.9
Pallars Jussà	2	99.9
Garrigues	1	99.9
Garrotxa	1	100.0
Solsonès	1	100.0
Val d'Aran	1	100.0
Cerdanya	0	100.0
Total	4732	

	Cens 1991	% acumulat
Barcelonès	3310	41.4
Baix Llobregat	1312	57.8
Vallès Occidental	733	67.0
Maresme	528	73.6
Alt Empordà	318	77.6
Selva	250	80.7
Tarragonès	202	83.2
Vallès Oriental	191	85.6
Baix Camp	191	88.0
Baix Empordà	177	90.2
Garraf	148	92.0
Baix Penedès	117	93.5
Montsià	96	94.7
Gironès	73	95.6
Baix Ebre	70	96.5
Bages	44	97.0
Segrià	28	97.4
Osona	28	97.7
Alt Penedès	28	98.1
Pla de l'Estany	20	98.3
Garrotxa	18	98.6
Segarra	13	98.7
Alt Camp	13	98.9
Ripollès	12	99.0
Berguedà	12	99.2
Pla d'Urgell	8	99.3
Noguera	8	99.4
Conca de Barberà	7	99.5
Anoia	7	99.6
Val d'Aran	5	99.6
Pallars Jussà	5	99.7
Garrigues	4	99.7
Urgell	3	99.8
Cerdanya	3	99.8
Alt Urgell	3	99.9
Terra Alta	2	99.9
Solsonès	2	99.9
Priorat	2	99.9
Pallars Sobirà	2	100.0
Alt Ribagorça	2	100.0
Ribera d'Ebre	1	100.0
Total	7996	

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Padró de 1986 i del Cens de 1991
facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

Estructura per edats de la població ocupada de nacionalitat alemanya a Catalunya, per ocupació i grups d'edat (1991)

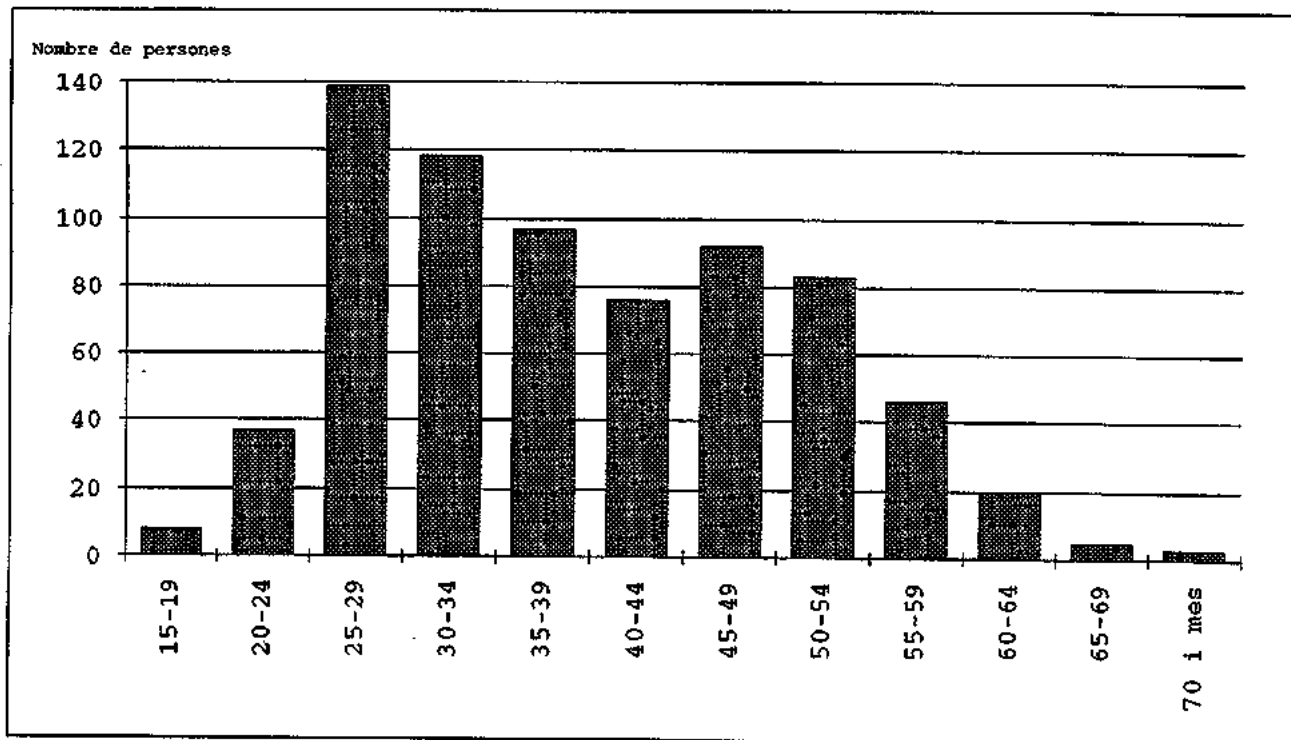
	Professionals i tècnics/ques	Personal directiu	Serveis administratius	Comerciants i venedors/es	Hostaleria	Agricultura i pescadors	Treballadors/es de la indústria	Total
15-19	8	1	15	11	7	1	25	68
20-24	37	4	88	48	34	4	75	290
25-29	139	23	134	64	38	2	69	469
30-34	118	27	59	62	22	4	33	325
35-39	97	37	54	45	17	7	31	288
40-44	76	47	50	56	20	5	40	294
45-49	92	59	93	82	44	7	39	416
50-54	83	65	77	84	39	4	32	384
55-59	46	45	21	41	9	2	24	188
60-64	20	20	17	26	6	1	13	103
65-69	5	2	1	7	3	1	0	19
70 i més	3	3	1	1	0	0	0	8
Total	724	333	610	527	239	38	381	2852

Font: Institut d'Estadística de Catalunya. Cens de 1991

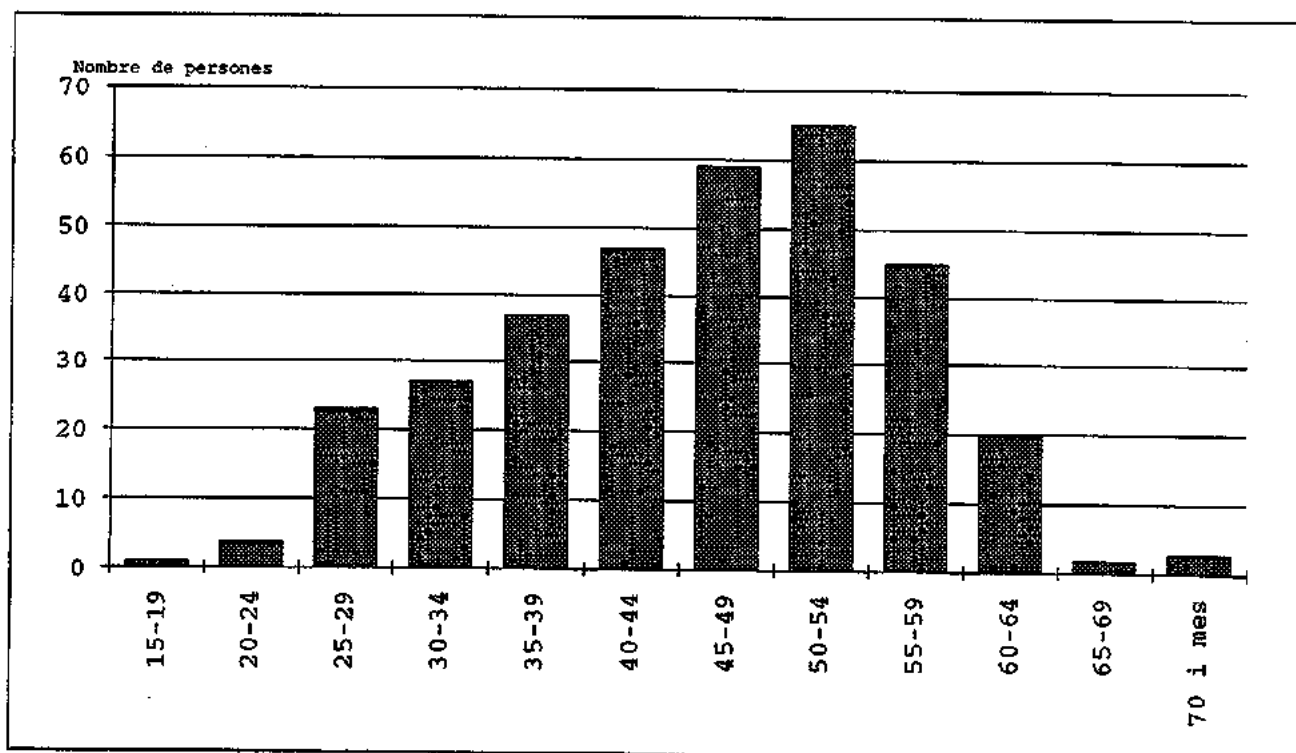
Nota: Aquesta taula no recull 1 persona ocupada de nacionalitat alemanya, de la qual no es conec la professió. El total de persones ocupades alemanyes a Catalunya és, doncs, 2.853.

Estructura per edats de les persones ocupades de nacionalitat alemanya a Catalunya (1991)

Professionals i tècnics/ques

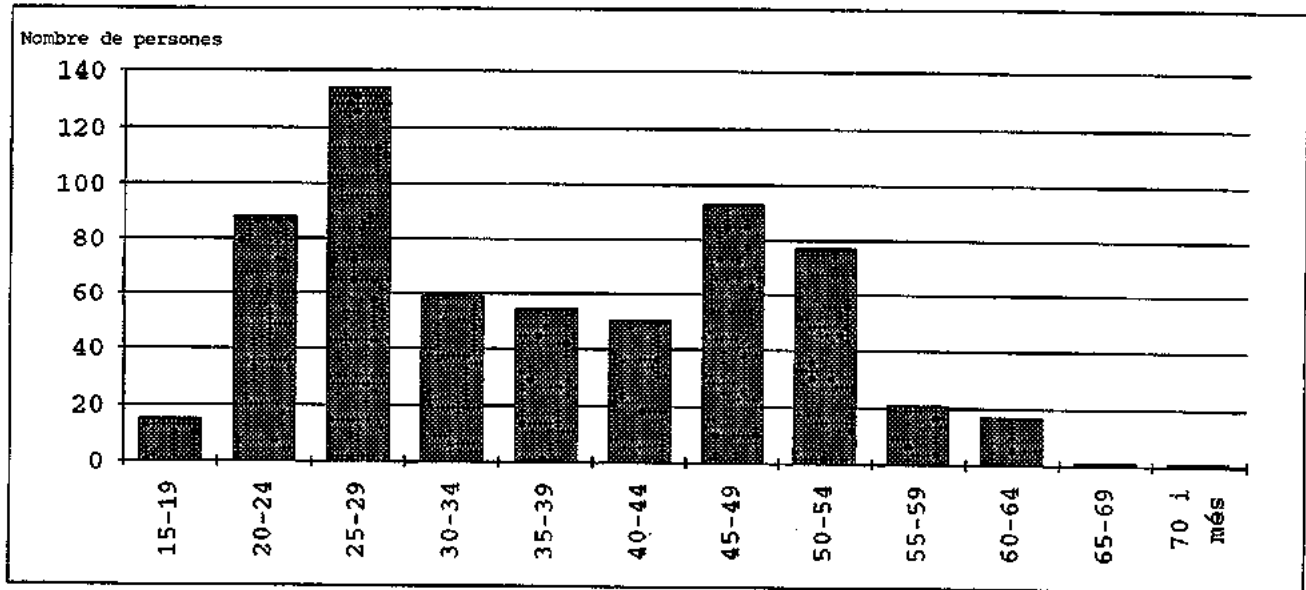
Personal directiu

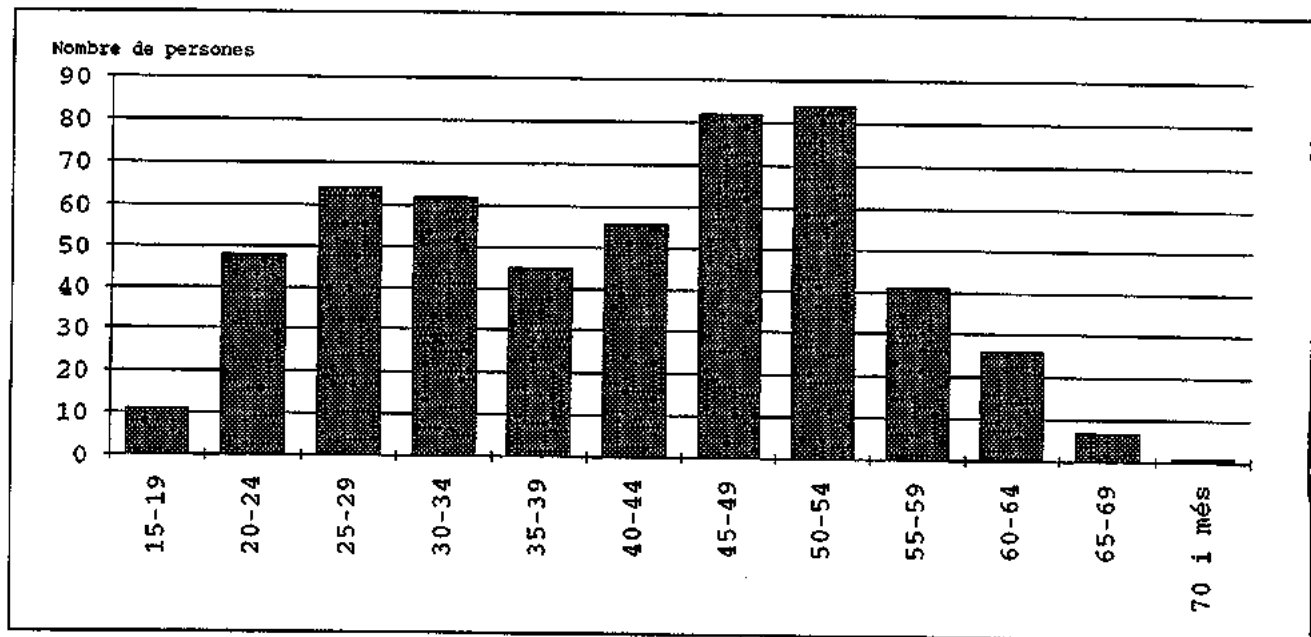
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya.

Estructura per edats de les persones ocupades de nacionalitat alemanya a Catalunya (1991)

Serveis administratius

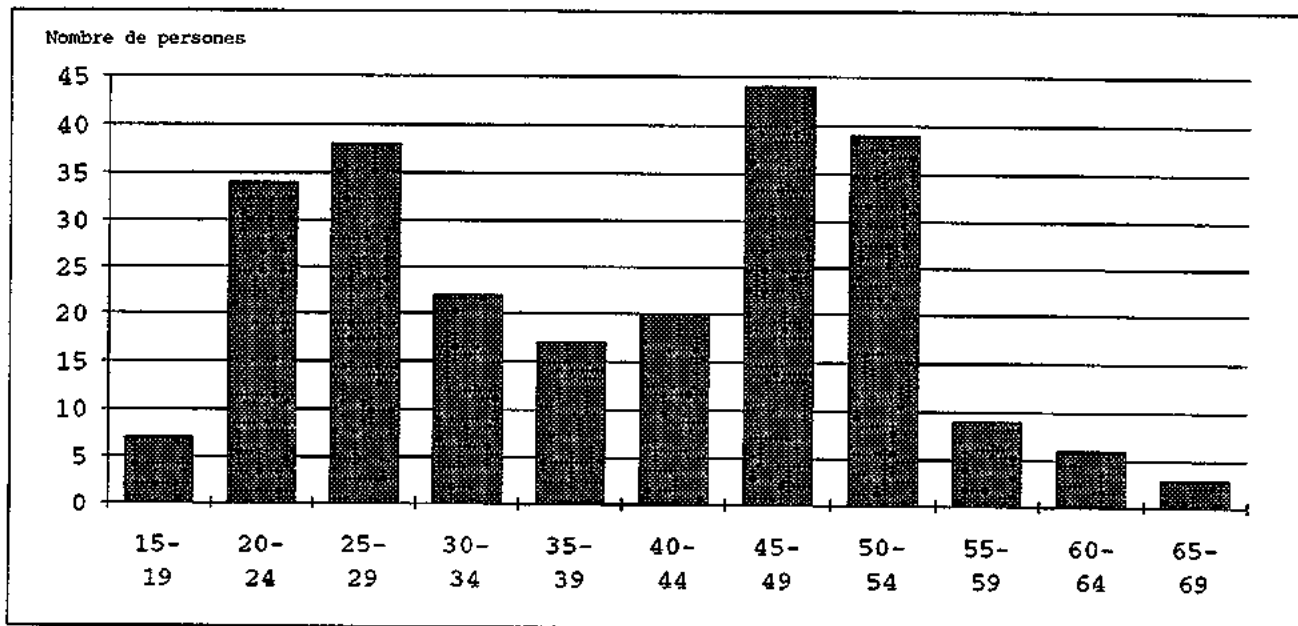
Comerciants i venedors/es

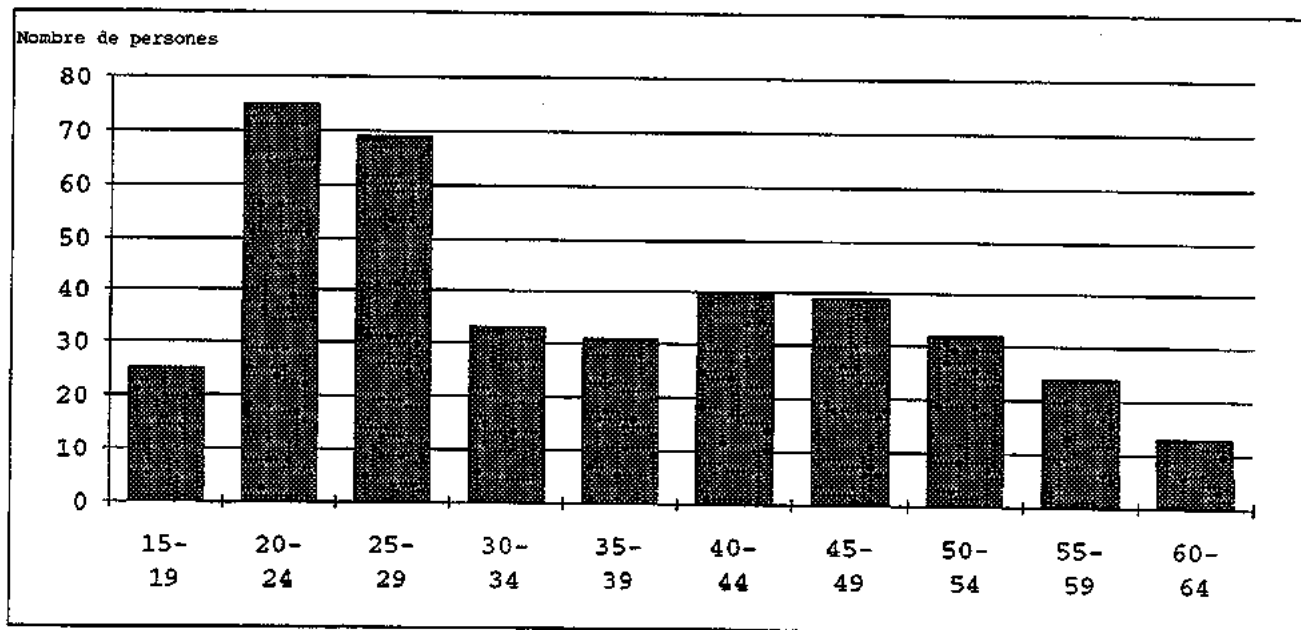
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

Estructura per edats de les persones ocupades de nacionalitat alemanya a Catalunya (1991)

Hostaleria

Treballadors/es de la indústria

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

Taxa d'activitat de les persones de nacionalitat alemanya, per sexe, a Catalunya (1986-1991)

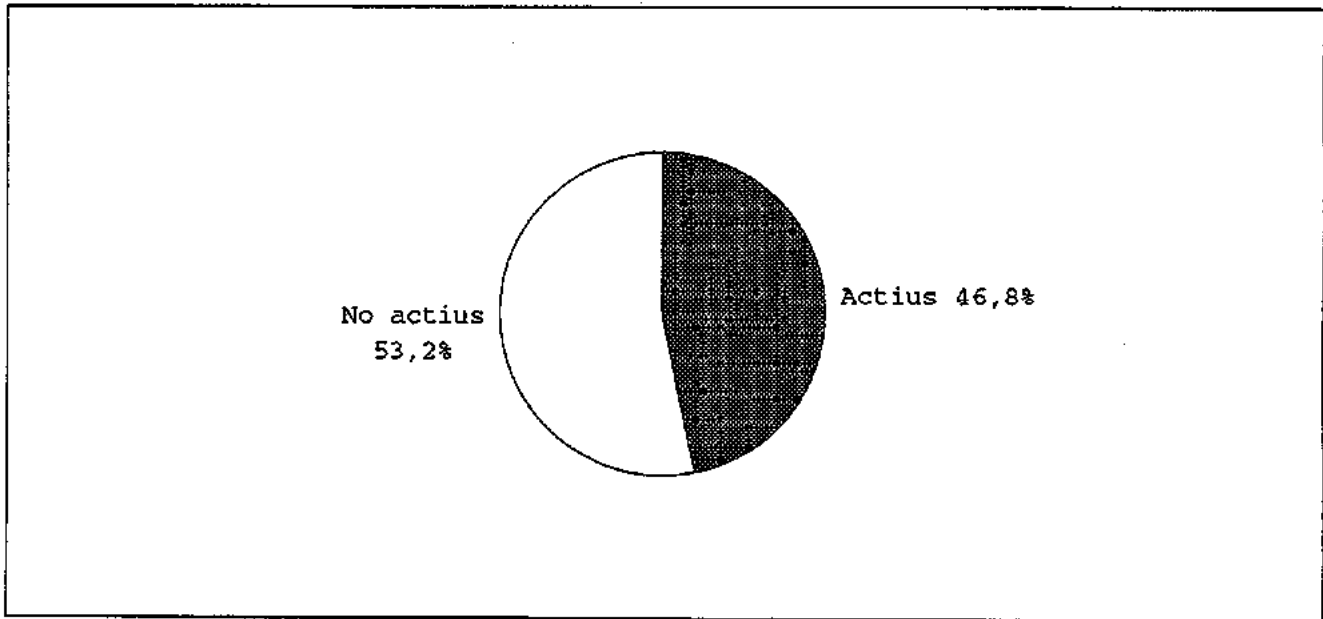
	PADRÓ DE 1986		TOTAL		CENS DE 1991		TOTAL
	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	
Ocupats/des	989	463	1452	1201	1652	1201	2853
Aturats/des	60	41	101	204	123	204	327
Busquen lr. treball				61	59	61	120
Total actius/ves	1049	504	1553	1466	1834	1466	3300
Total alemanys/es	2241	2491	4732	4434	3562	4434	7996
% activitat	46.8	20.2	32.8	33.1	51.5	33.1	41.3

NOTA: No es disposa del nombre de persones que busquen feina per primera vegada l'any 1986.

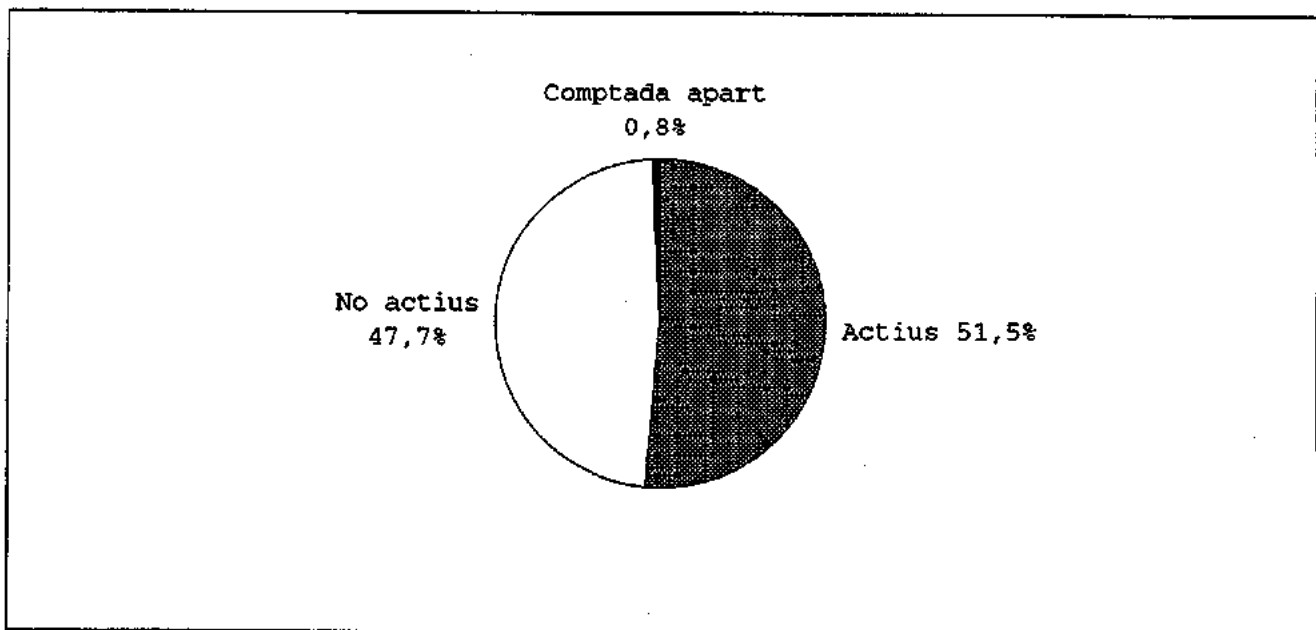
Font: Elaboració pròpia, a partir de les dades del Padró de 1986 i del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

Taxa d'activitat de les persones de nacionalitat alemanya a Catalunya

Homes 1986

Homes 1991

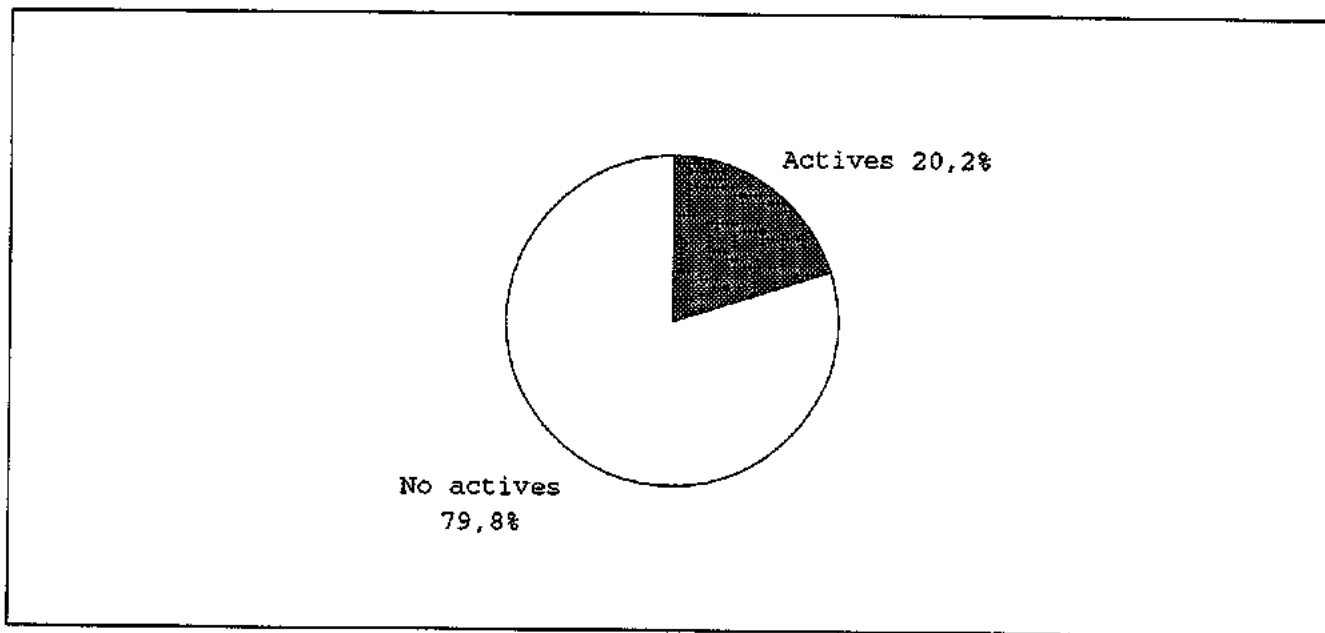

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Padró de 1986 i del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya.

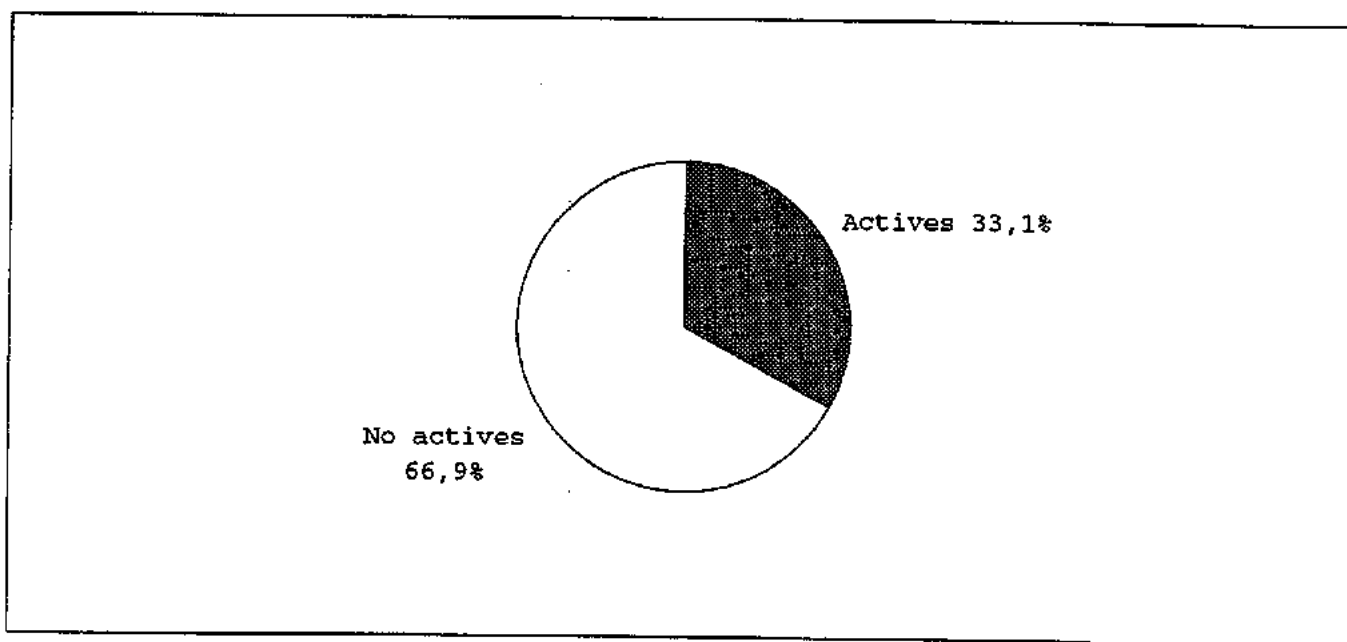

Taxa d'activitat de les persones de nacionalitat alemanya a Catalunya

Dones 1986

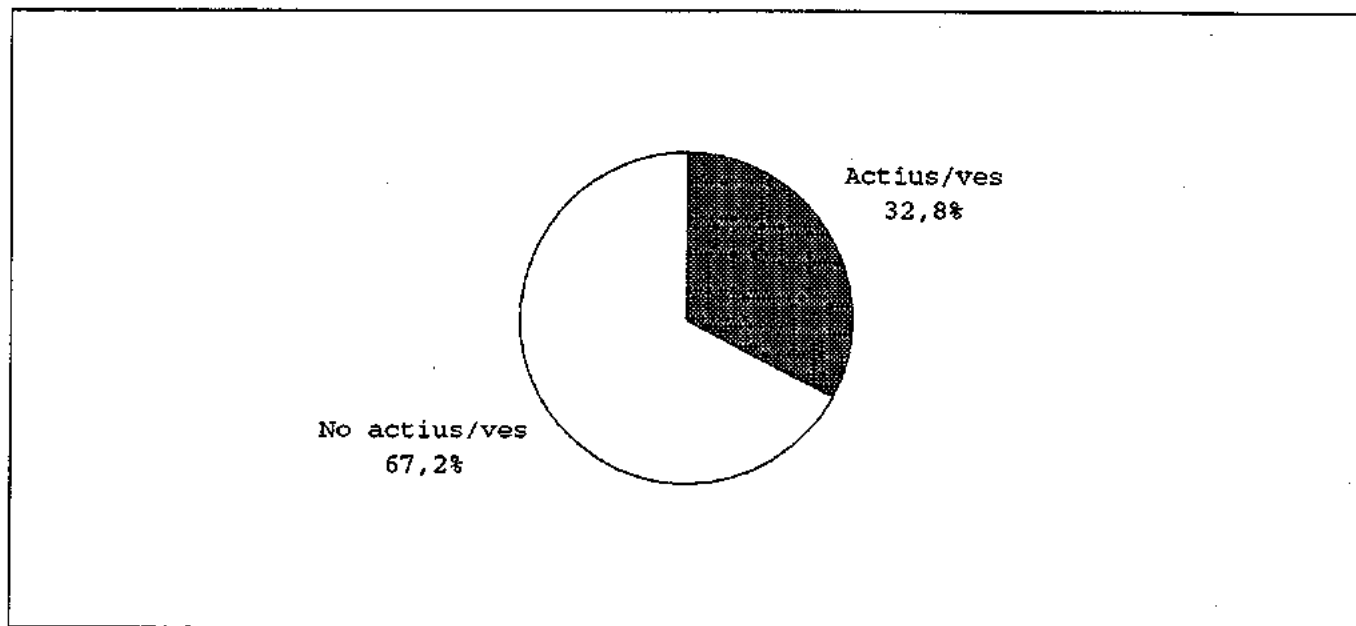
Dones 1991

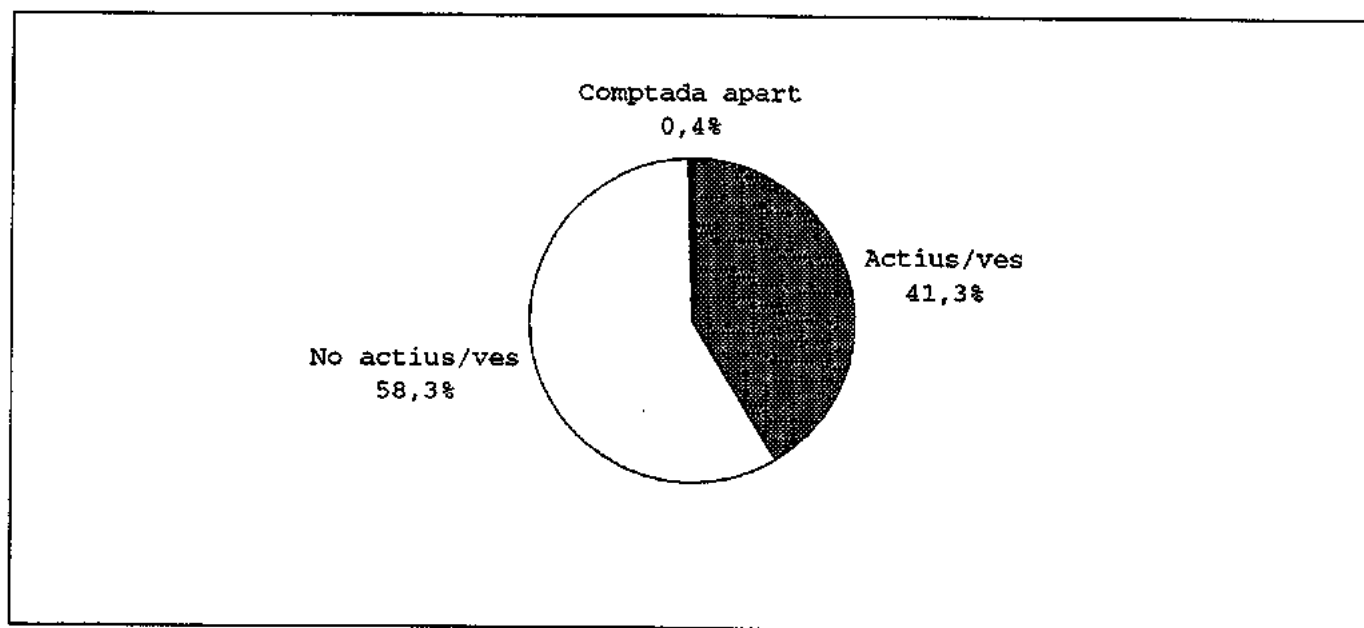
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Padró de 1986 i del Cens de 1991 facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

Taxa d'activitat de les persones de nacionalitat alemanya a Catalunya

Total 1986

Total 1991

Pont: Elaboració pròpia a partir de les dades del Padró de 1986 i del Cens de 1991 facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

Relació amb l'activitat de les persones de nacionalitat alemanya a Catalunya al Barcelonès, al Baix Llobregat i a l'Alt Empordà (1991)

a) Dades absolutes

	Catalunya			Barcelonès			Baix Llobregat			Alt Empordà		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Actius/ves	1834	1466	3300	731	711	1442	333	186	519	71	52	123
No actius/ves	1698	2968	4666	651	1204	1855	299	487	786	69	126	195
Pobl. comptada a part (*)	30	0	30	13	0	13	7	0	7	0	0	0
Total	3562	4434	7996	1395	1915	3310	639	673	1312	140	178	318

(*) La població comptada a part inclou aquelles persones, amb doble nacionalitat, que estan fent el servei militar.

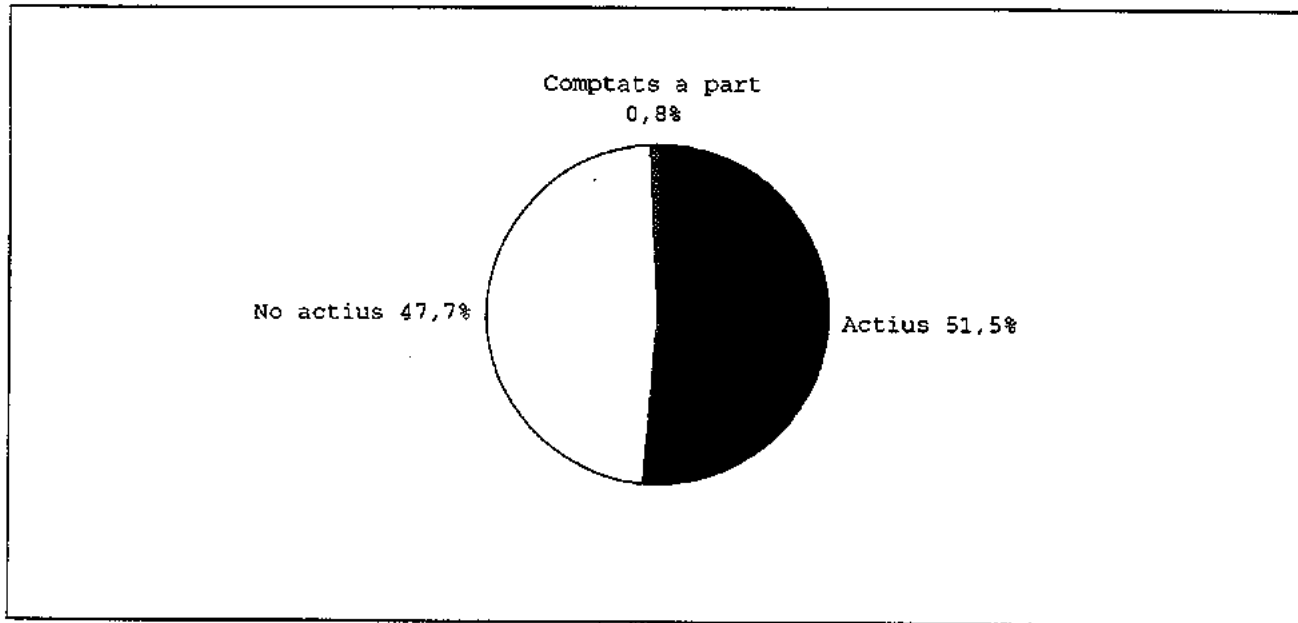
b) Dades relatives

	Catalunya			Barcelonès			Baix Llobregat			Alt Empordà		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Actius/ves	51.5	33.1	41.3	52.4	37.1	43.6	52.1	27.6	39.6	50.7	29.2	38.7
No actius/ves	47.7	66.9	58.3	46.7	62.9	56.0	46.8	72.4	59.9	49.3	70.8	61.3
Pobl. comptada a part (*)	0.8	0.0	0.4	0.9	0.0	0.4	1.1	0.0	0.5	0.0	0.0	0.0
Total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

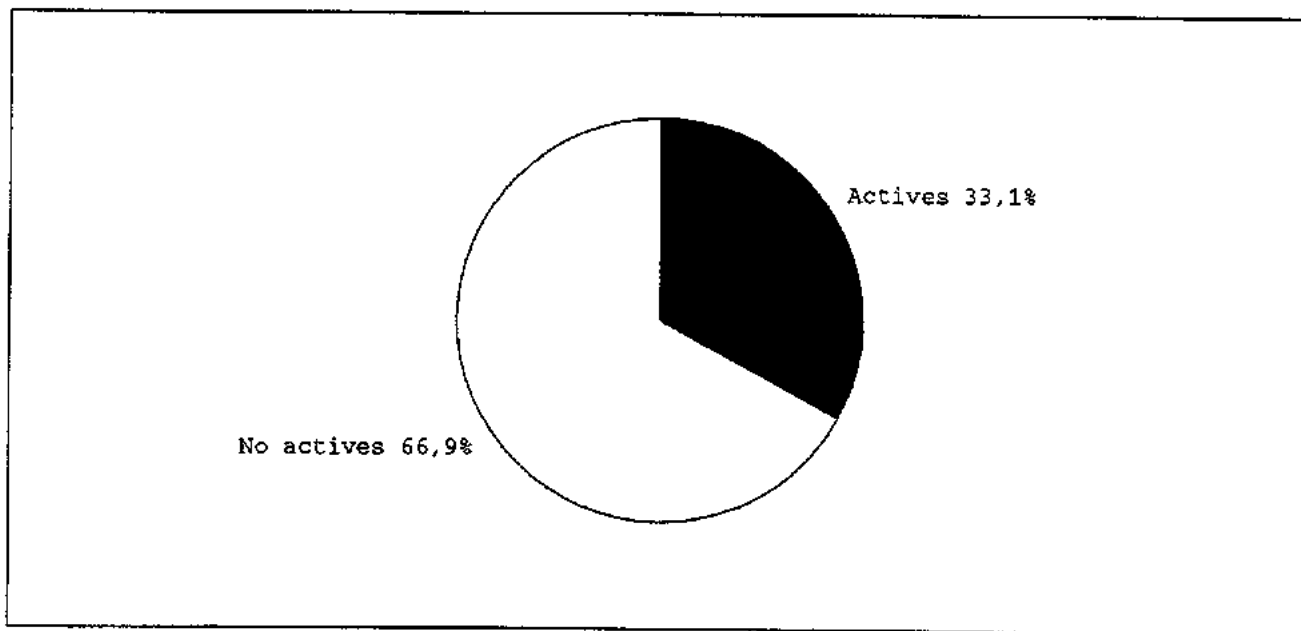
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991 facilitades per Institut d'Estadística de Catalunya.

Taxes d'activitat i d'inactivitat de les persones de nacionalitat alemanya a Catalunya (1991)

Homes

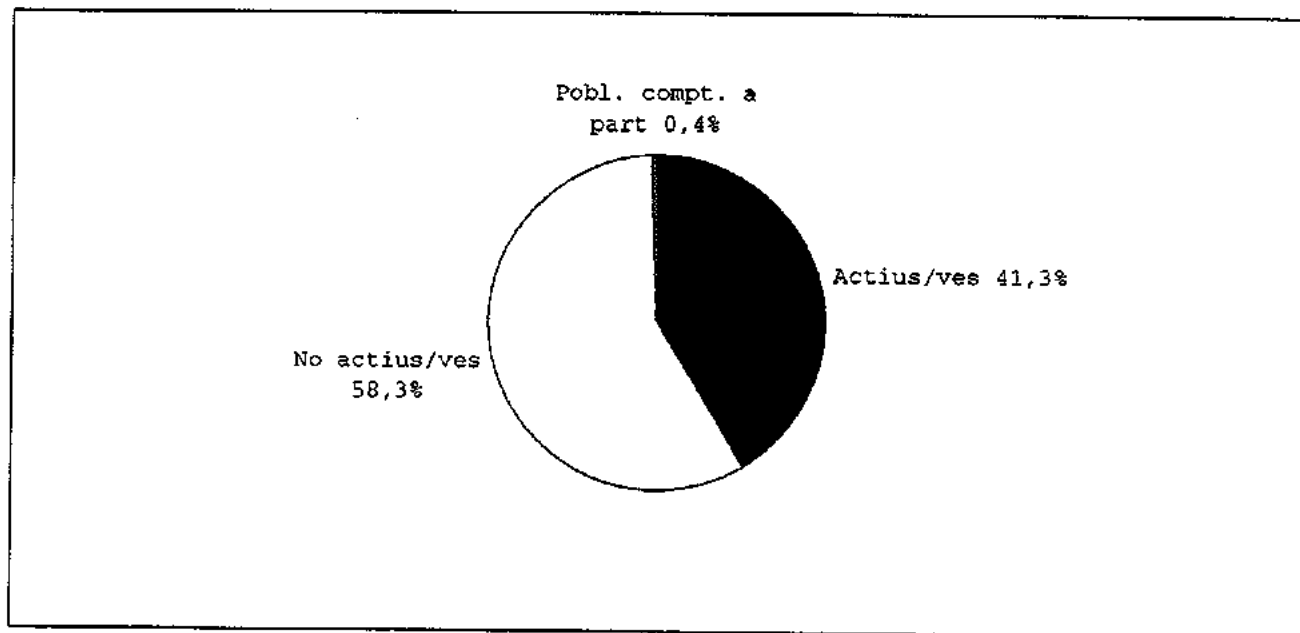
Dones

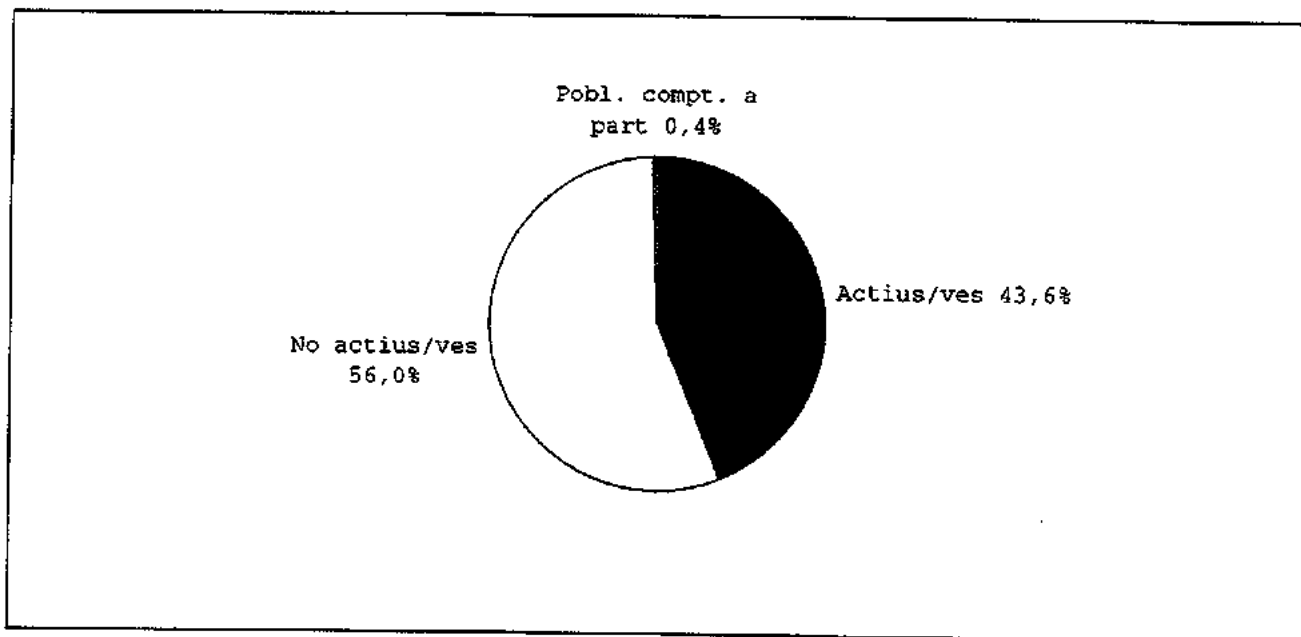
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

Taxes d'activitat i d'inactivitat de les persones de nacionalitat alemanya (1991)

Catalunya

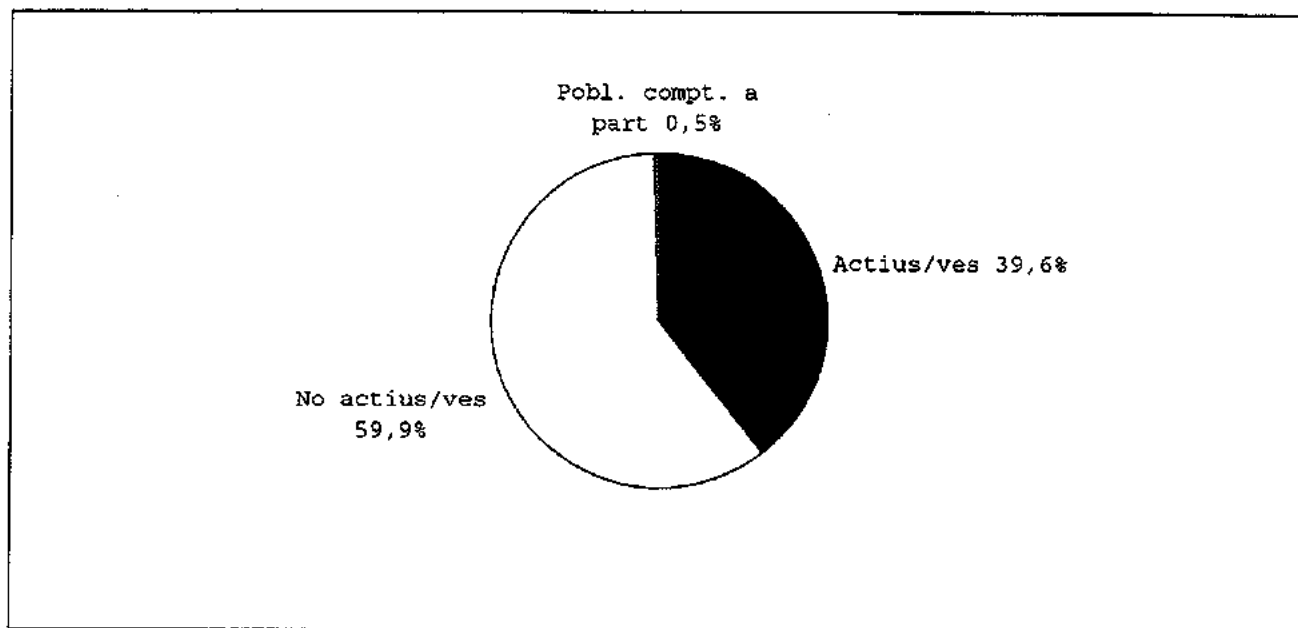
Barcelonès

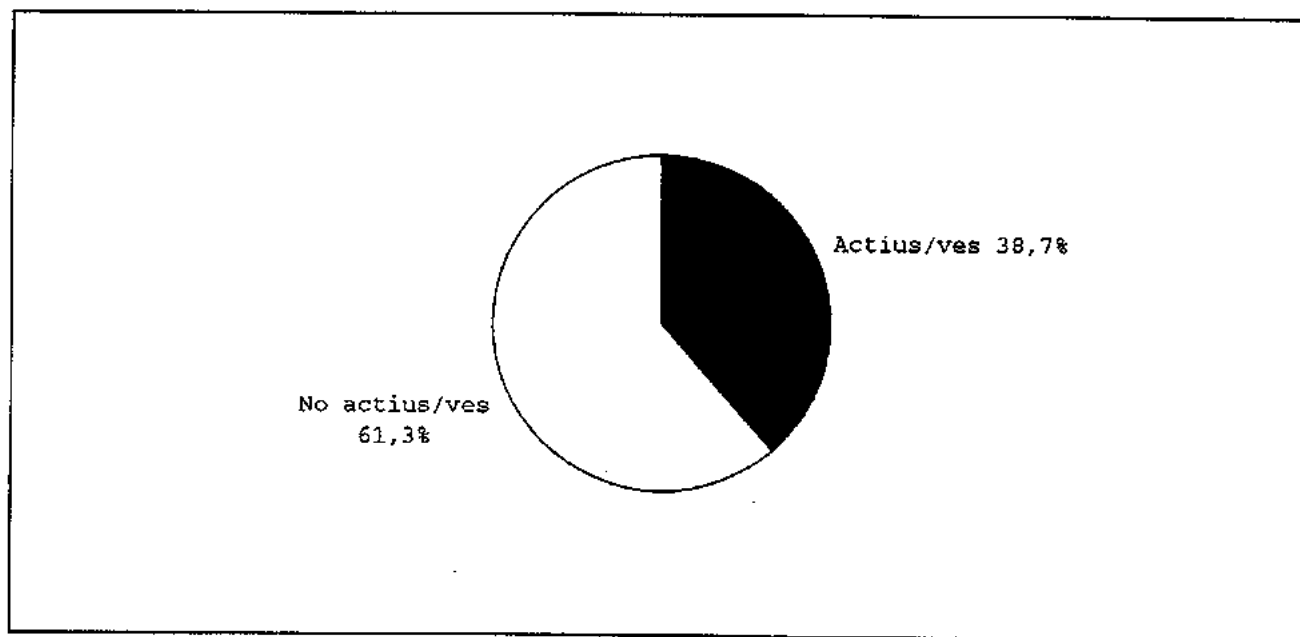
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

Taxes d'activitat i d'inactivitat de les persones de nacionalitat alemanya (1991)

Baix Llobregat

Alt Empordà

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

Persones actives de nacionalitat alemanya, per raó d'activitat, a Catalunya, al Barcelonès, al Baix Llobregat i a l'Alt Empordà (1991)

a) Dades absolutes

	Catalunya			Barcelonès			Baix Llobregat			Alt Empordà		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Ocupats/des	1652	1201	2853	653	611	1264	317	144	461	67	49	116
Aturats/des	123	204	327	51	71	122	6	30	36	3	3	6
Busquen lr. treball	59	61	120	27	29	56	10	12	22	1	0	1
Total	1834	1466	3300	731	711	1442	333	186	519	71	52	123

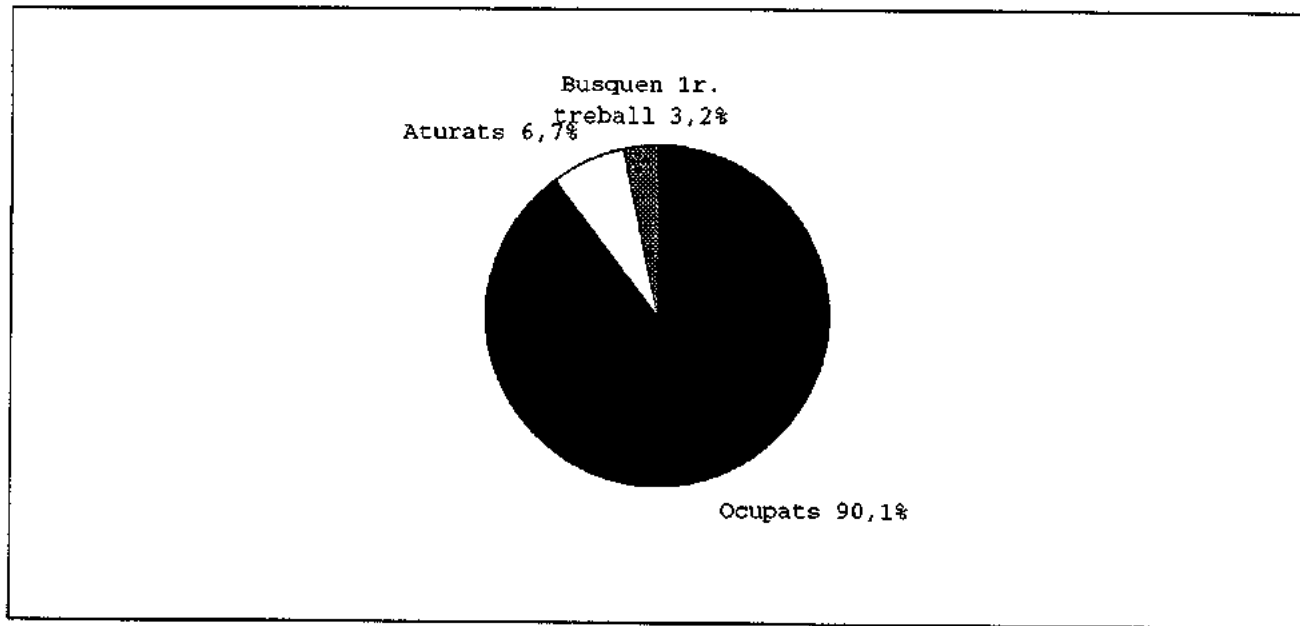
b) Dades relatives

	Catalunya			Barcelonès			Baix Llobregat			Alt Empordà		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Ocupats/des	90.1	81.9	86.5	89.3	85.9	87.6	95.2	77.4	88.8	94.4	94.2	94.3
Aturats/des	6.7	13.9	9.9	7.0	10.0	8.5	1.8	16.1	6.9	4.2	5.8	4.9
Busquen lr. treball	3.2	4.2	3.6	3.7	4.1	3.9	3.0	6.5	4.2	1.4	0.0	0.8
Total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

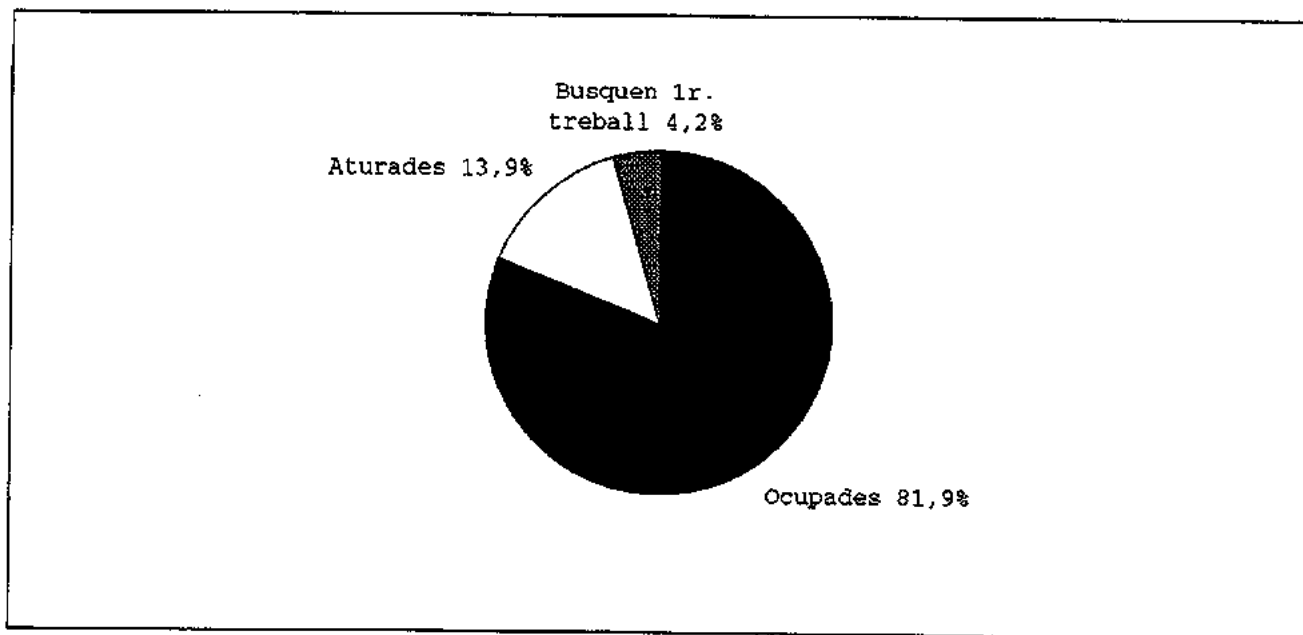
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

Persones actives de nacionalitat alemanya, per raó d'activitat, a Catalunya (1991)

Homes

Dones

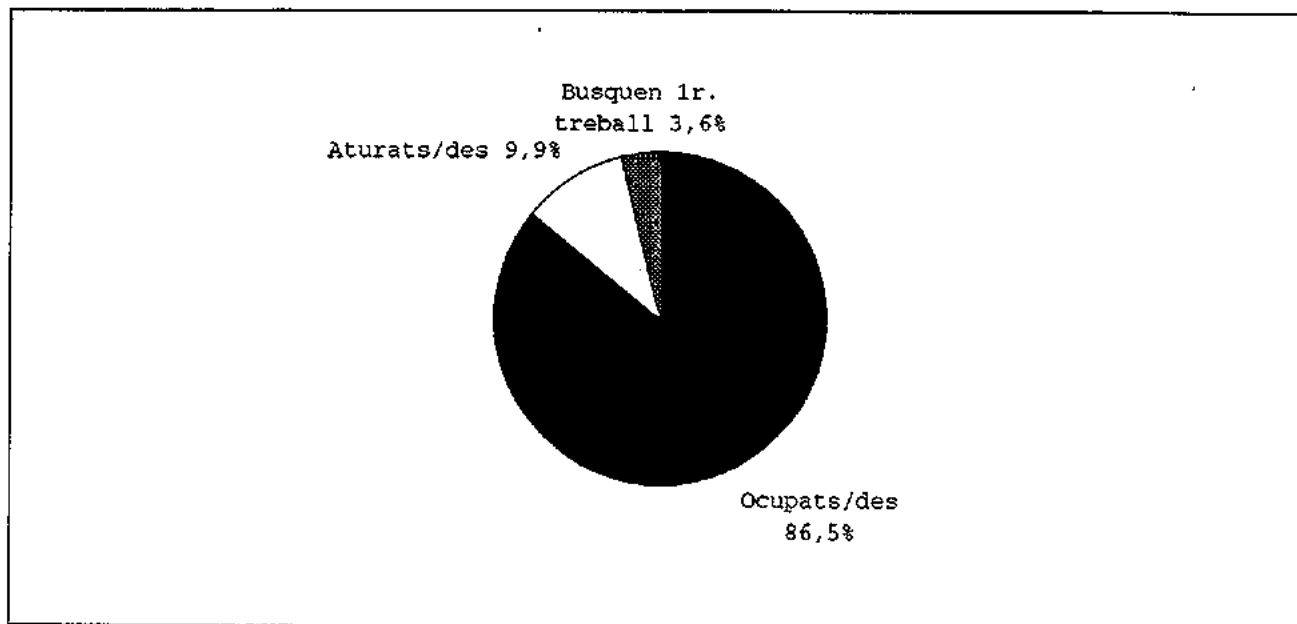

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

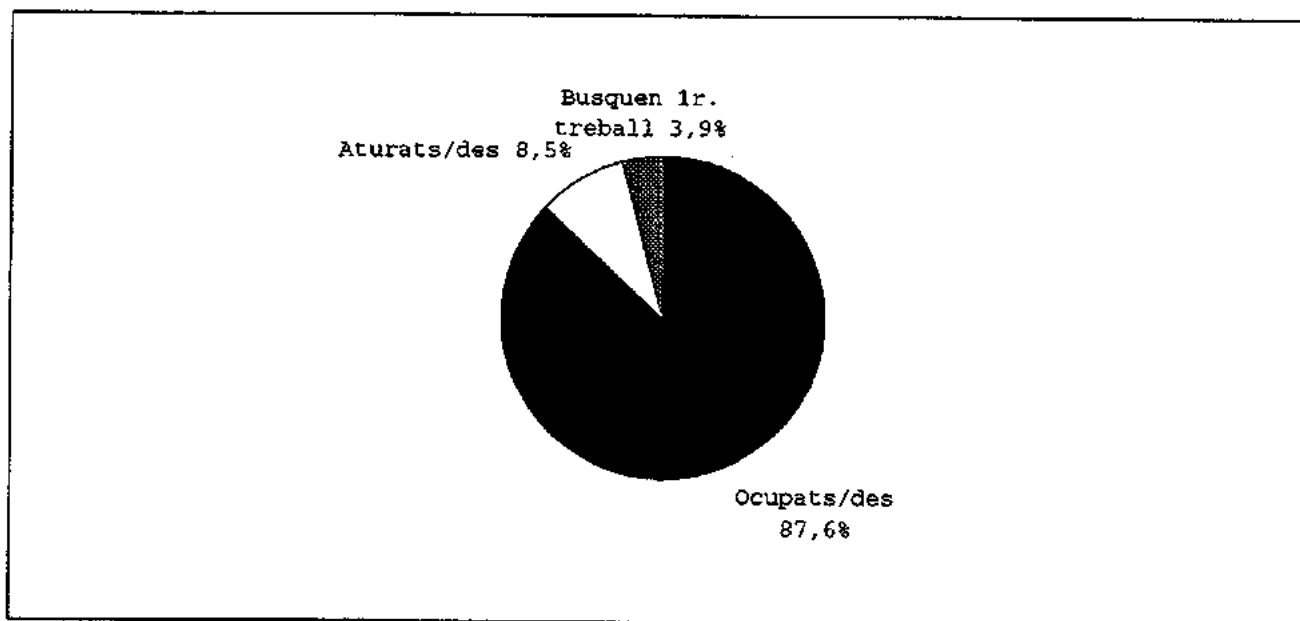

Persones actives de nacionalitat alemanya, per raó d'activitat (1991)

Catalunya

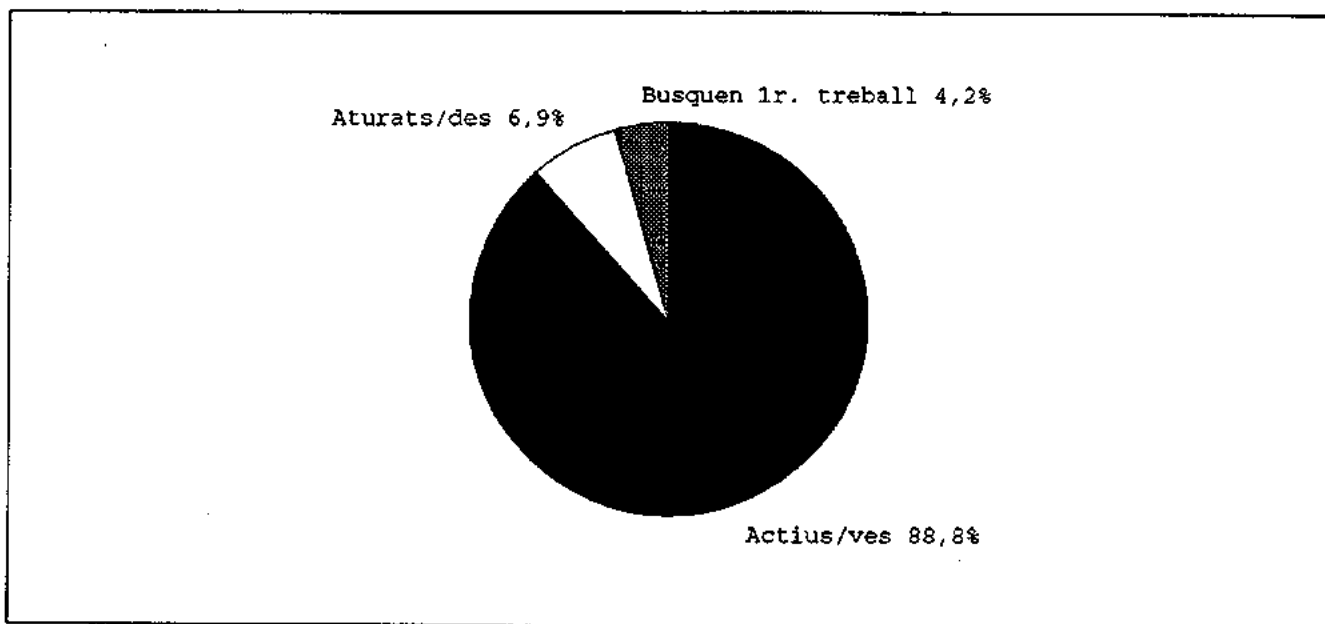
Barcelonès

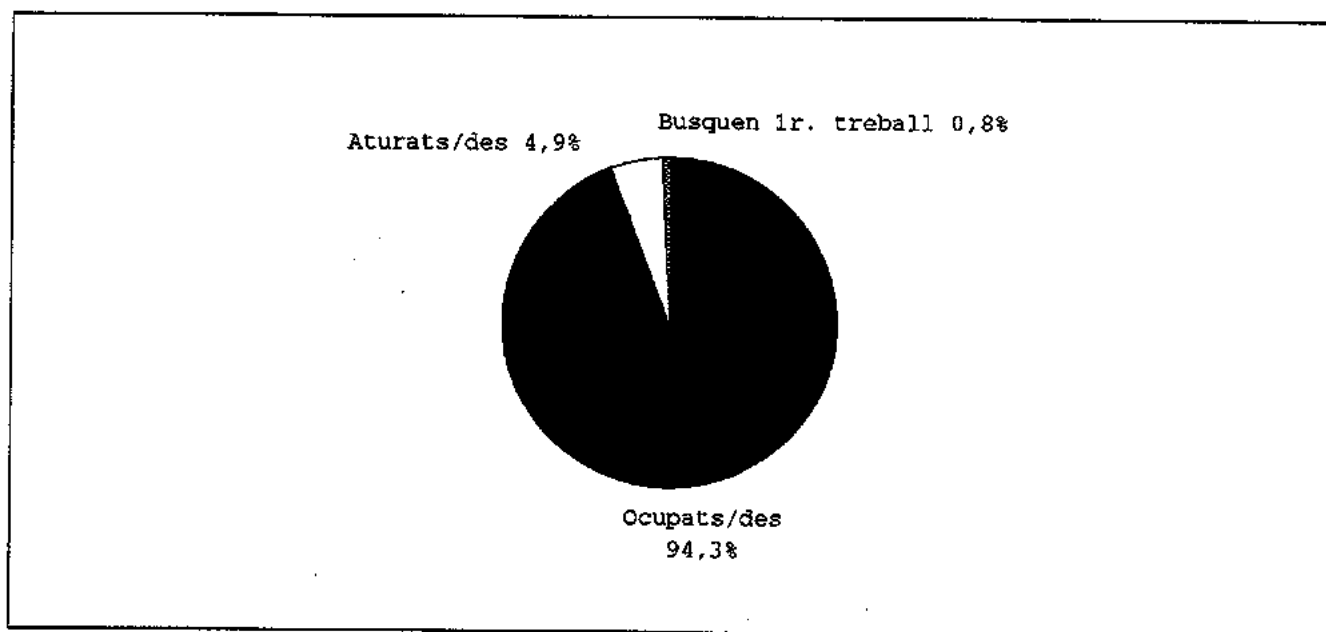
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

Persones actives de nacionalitat alemanya, per raó d'activitat (1991)

Baix Llobregat

Alt Empordà

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

Persones no actives de nacionalitat alemanya, per raó d'inactivitat a Catalunya, al Barcelonès, al Baix Llobregat i a l'Alt Empordà (1991)

a) Dades absolutes

	Catalunya			Barcelonès			Baix Llobregat			Alt Empordà		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Estudiants	1071	1042	2113	430	454	884	241	211	452	28	32	60
Feines de la llar	5	1310	1315	1	487	488	0	212	212	0	59	59
Jubilats/des i pensionistes	408	410	818	151	193	344	26	32	58	28	21	49
Incapacitats/des	15	14	29	6	4	10	1	3	4	0	0	0
Altres situacions	199	192	391	63	66	129	31	29	60	13	14	27
Total	1698	2968	4666	651	1204	1855	299	487	786	69	126	195

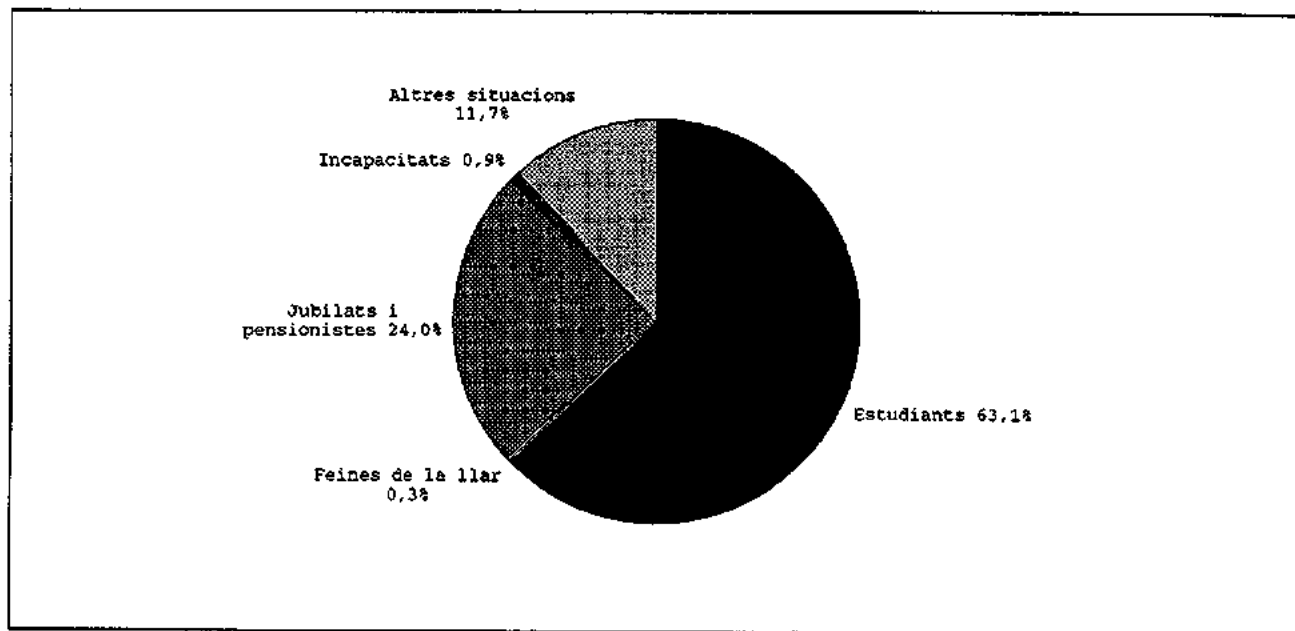
b) Dades relatives

	Catalunya			Barcelonès			Baix Llobregat			Alt Empordà		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Estudiants	63.1	35.1	45.3	66.0	37.7	47.7	80.6	43.3	57.5	40.6	25.4	30.8
Feines de la llar	0.3	44.1	28.2	0.2	40.5	26.3	0.0	43.5	27.0	0.0	46.8	30.3
Jubilats/des i pensionistes	24.0	13.8	17.5	23.2	16.0	18.5	8.7	6.6	7.4	40.6	16.7	25.1
Incapacitats/des	0.9	0.5	0.6	0.9	0.3	0.5	0.3	0.6	0.5	0.0	0.0	0.0
Altres situacions	11.7	6.5	8.4	9.7	5.5	7.0	10.4	6.0	7.6	18.8	11.1	13.8
Total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

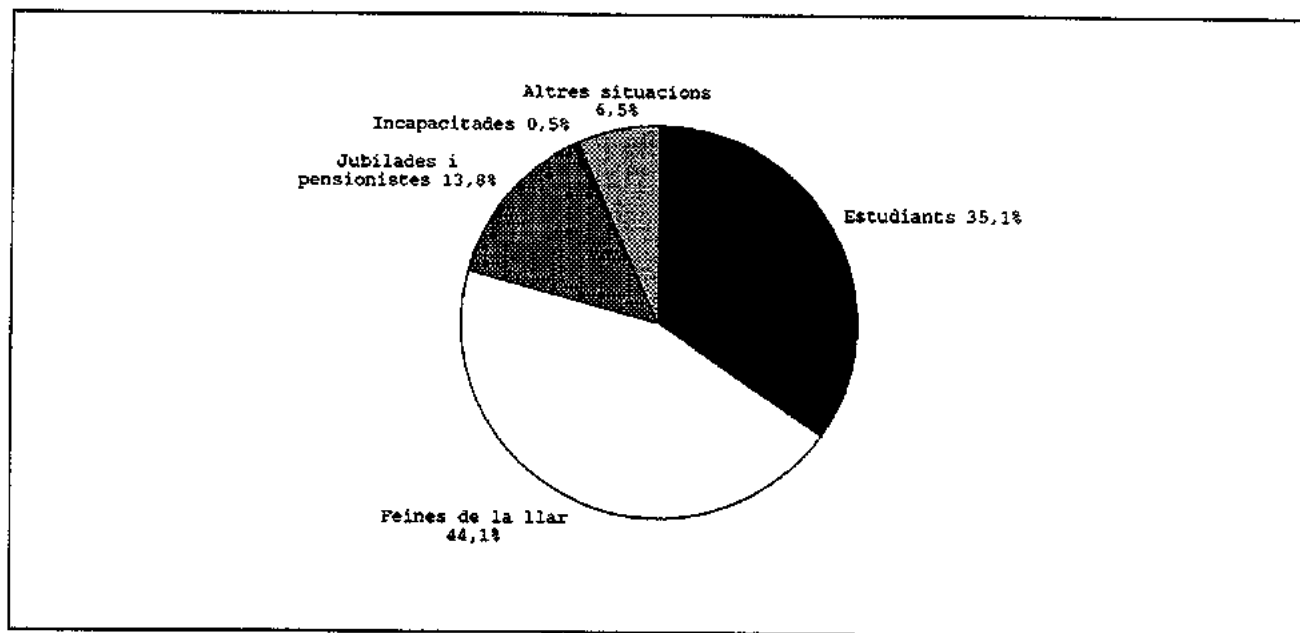
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991 facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya.

Persones no actives de nacionalitat alemanya, per raó d'inactivitat, a Catalunya (1991)

Homes

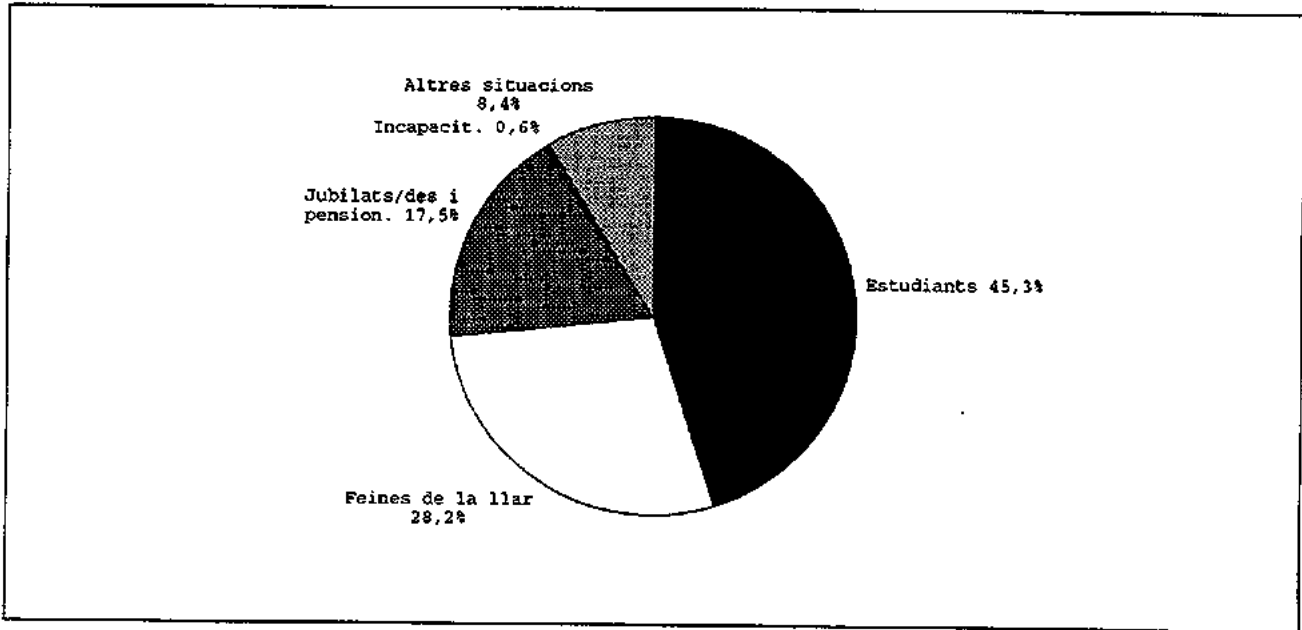
Dones

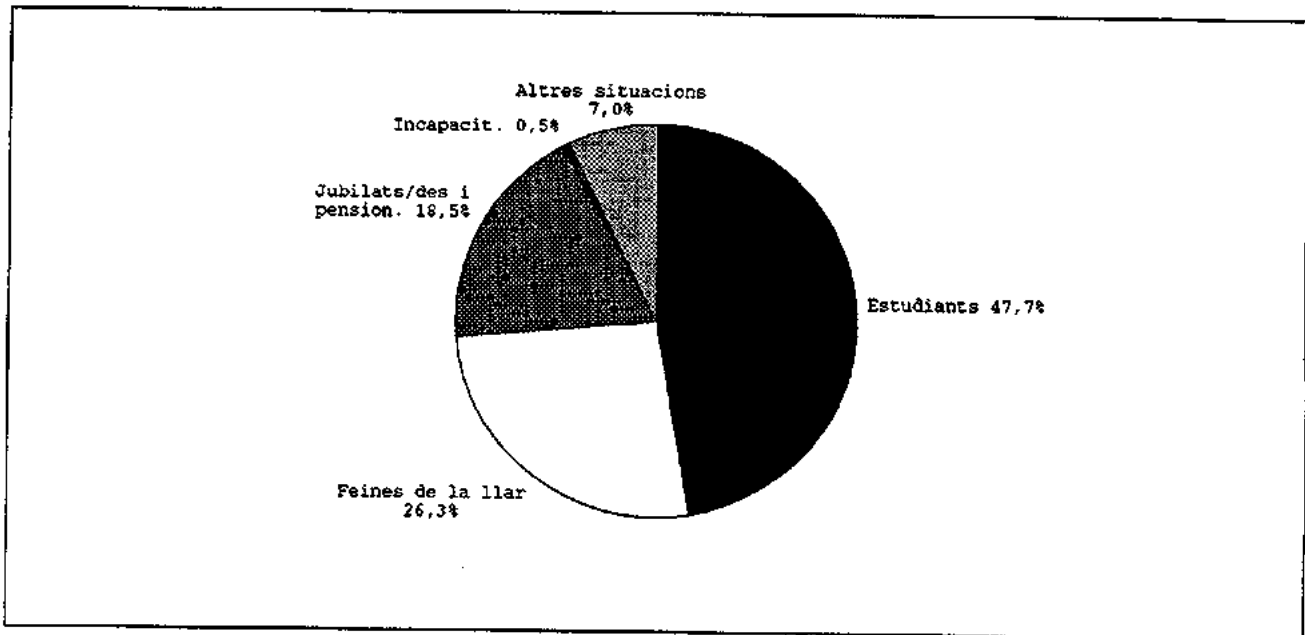
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

**Persones no actives de nacionalitat alemanya,
per raó d'inactivitat (1991)**

Catalunya

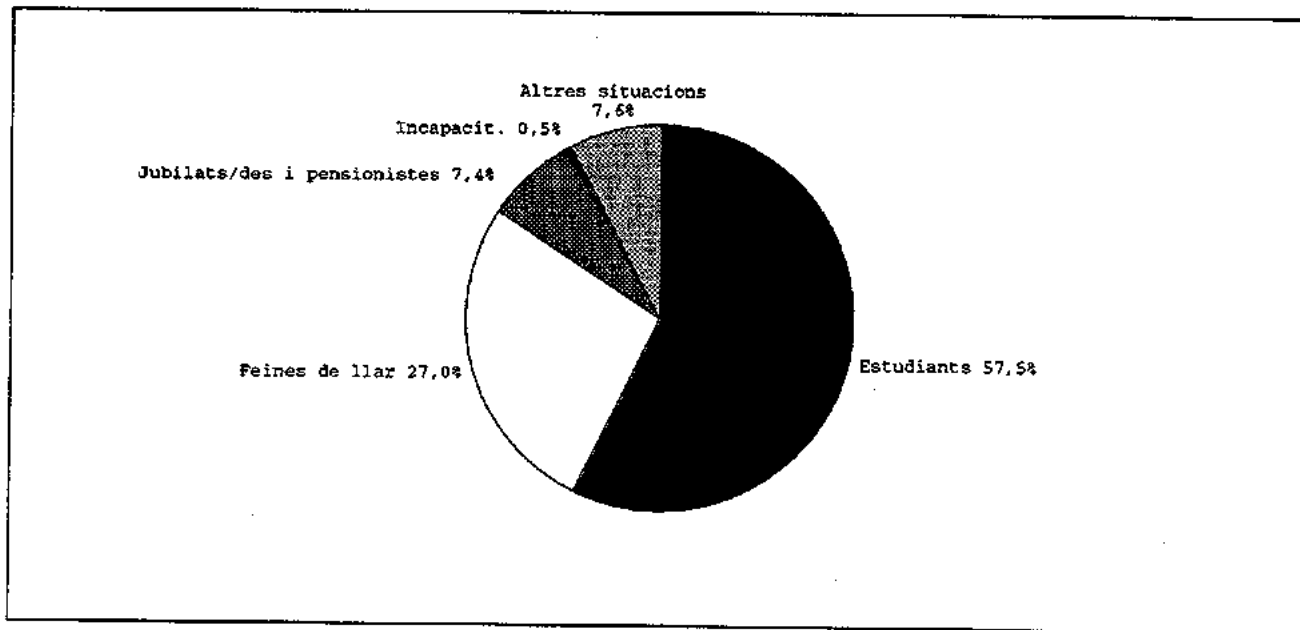
Barcelonès

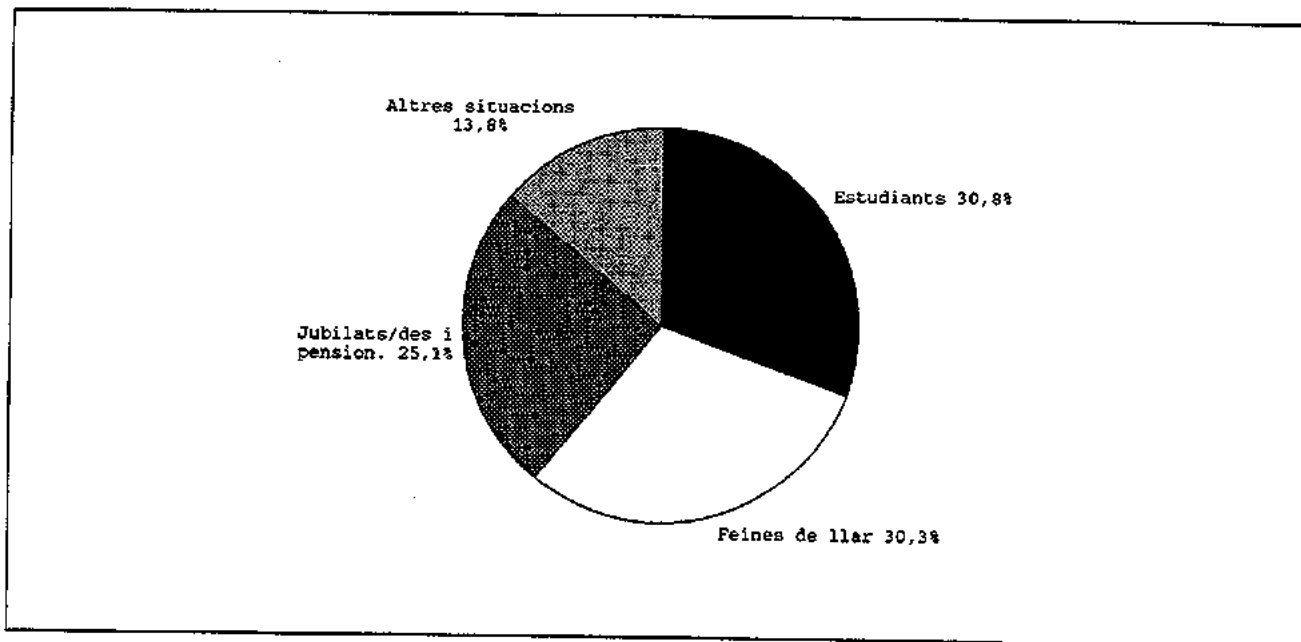
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991,
facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

Persones no actives de nacionalitat alemanya, per raó d'inactivitat (1991)

Baix Llobregat

Alt Empordà

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

(1986-1991) i estructura professional de la població ocupada a Catalunya (1991)

a) Dades absolutes

	Alemanys/es (Padró 1986)			Alemanys/es (Cens 1991)			Catalunya (Cens 1991)		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Professionals i tècnics	189	104	293	409	315	724	153281	143457	296738
Personal directiu	262	20	282	282	51	333	47154	7178	54332
Serveis administratius	100	178	278	138	472	610	165674	200690	366364
Comerciants i venedors	164	64	228	372	155	527	165310	138438	303748
Hostaleria	79	62	141	111	128	239	103440	130602	234042
Agricultors i pescadors	10	0	10	31	7	38	70206	11948	82154
Treb. de la indústria	112	14	126	309	72	381	767327	145701	913028
Prof. forces armades							4864	160	5024
No hi consta professió	73	21	94		1	1			
TOTAL	989	463	1452	1652	1201	2853	1477256	778174	2255430

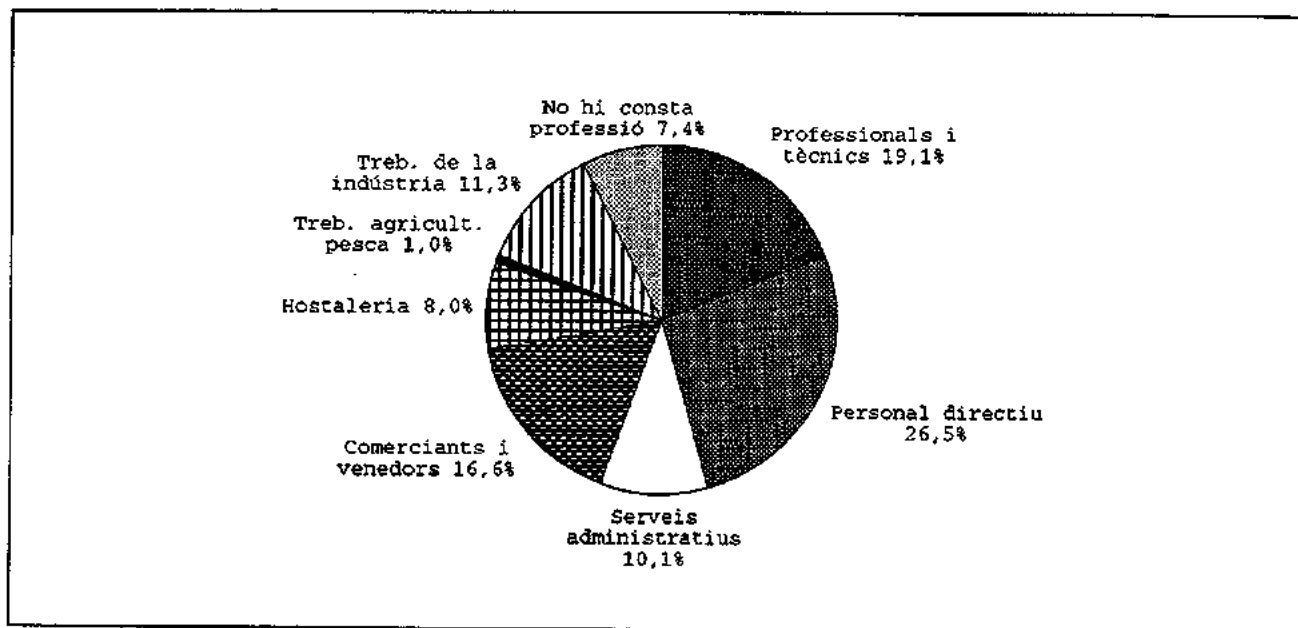
b) Dades relatives

	Alemanys/es (Padró 1986)			Alemanys/es (Cens 1991)			Catalunya (Cens 1991)		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Professionals i tècnics	19.1	22.5	20.2	24.8	26.2	25.4	10.4	18.4	13.2
Personal directiu	26.5	4.3	19.4	17.1	4.2	11.7	3.2	0.9	2.4
Serveis administratius	10.1	38.5	19.1	8.3	39.3	21.4	11.2	25.8	16.2
Comerciants i venedors	16.6	13.8	15.7	22.5	12.9	18.5	11.2	17.8	13.5
Hostaleria	8.0	13.4	9.7	6.7	10.7	8.4	7.0	16.8	10.4
Agricultors i pescadors	1.0	0.0	0.7	1.9	0.6	1.3	4.8	1.5	3.6
Treb. de la indústria	11.3	3.0	8.7	18.7	6.0	13.3	51.9	18.7	40.5
Prof. forces armades							0.3	0.0	0.2
No hi consta professió	7.4	4.5	6.5	0.0	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0
TOTAL	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

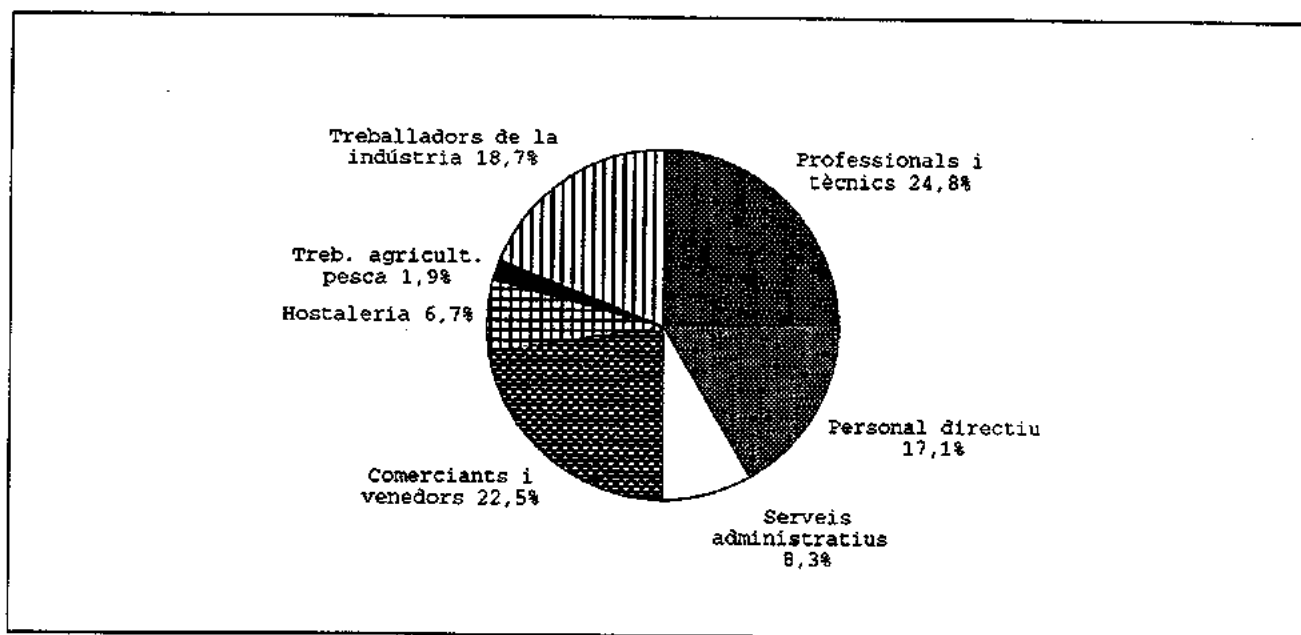
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Padró de 1986 i Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

Estructura professional de les persones ocupades de nacionalitat alemanya a Catalunya

Homes 1986

Homes 1991

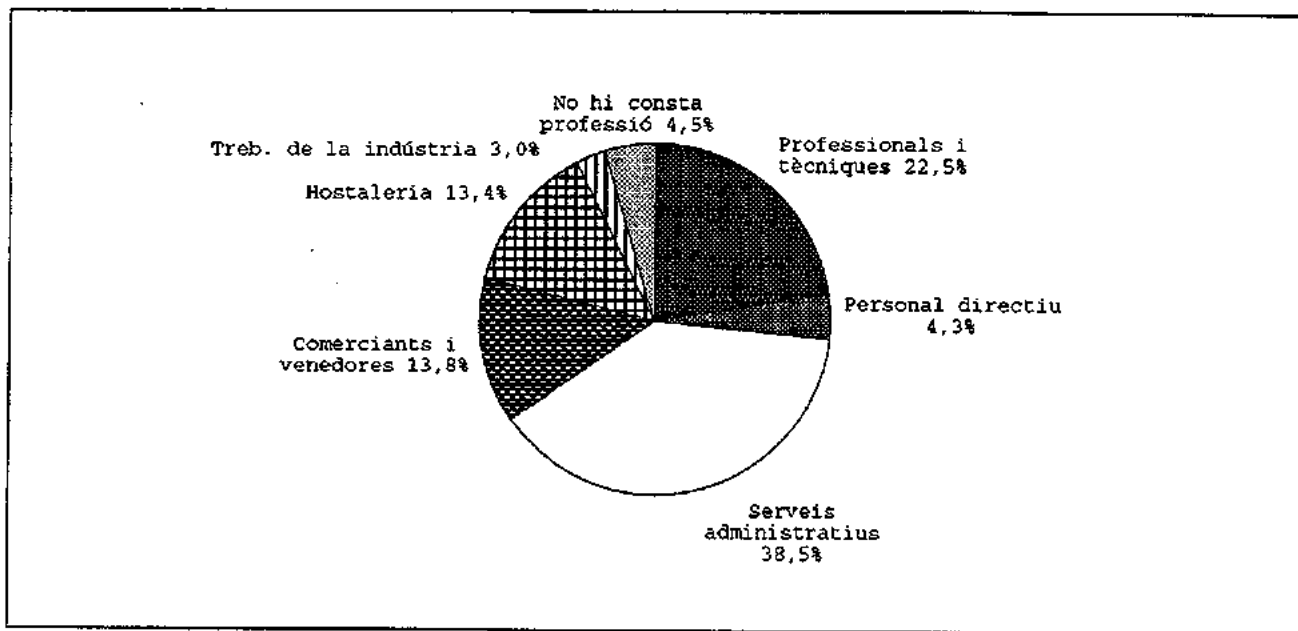

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Padró de 1986 i del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

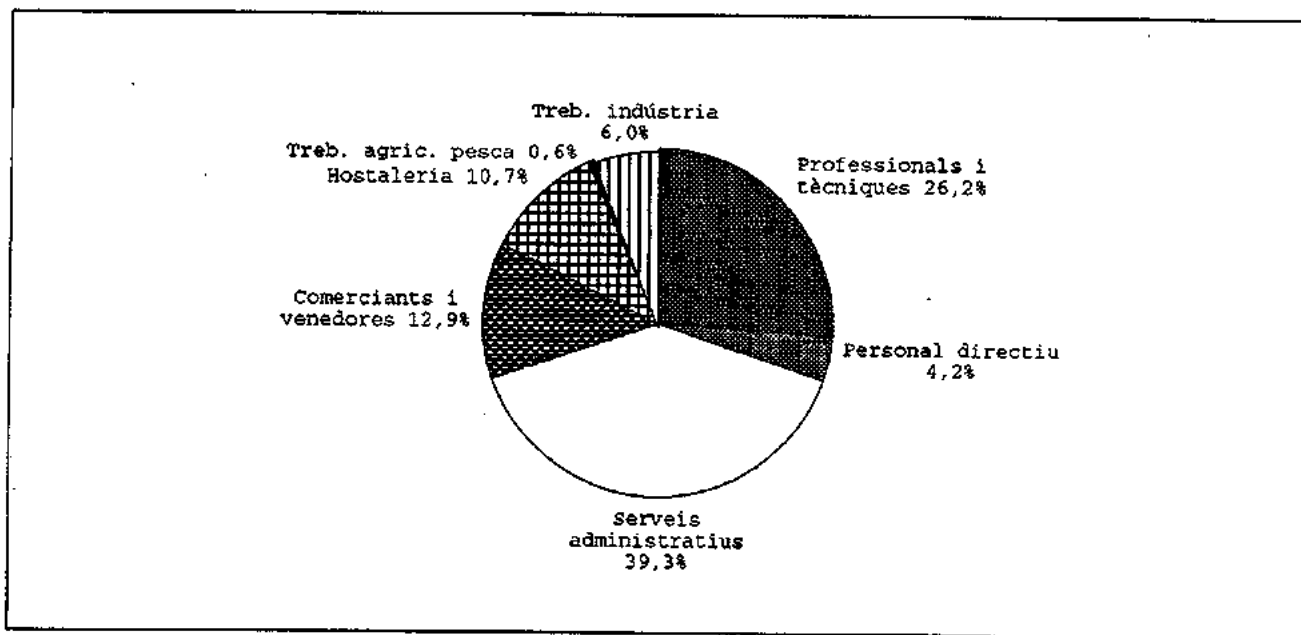

Estructura professional de les persones ocupades de nacionalitat alemanya a Catalunya

Dones 1986

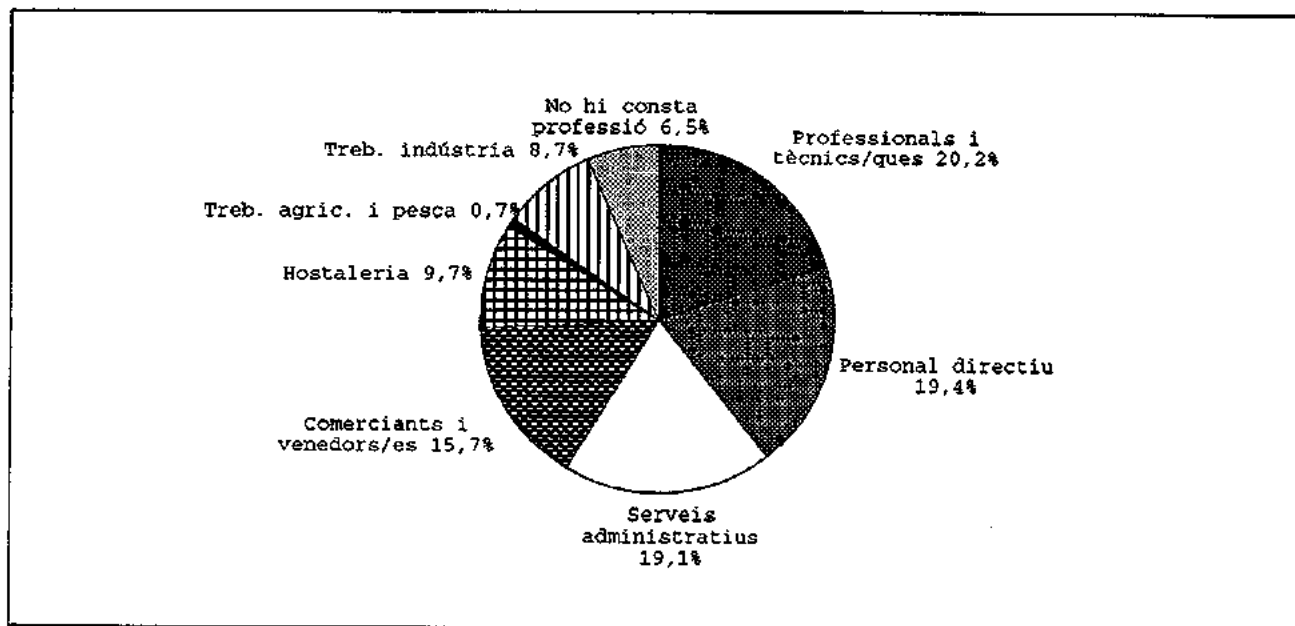
Dones 1991

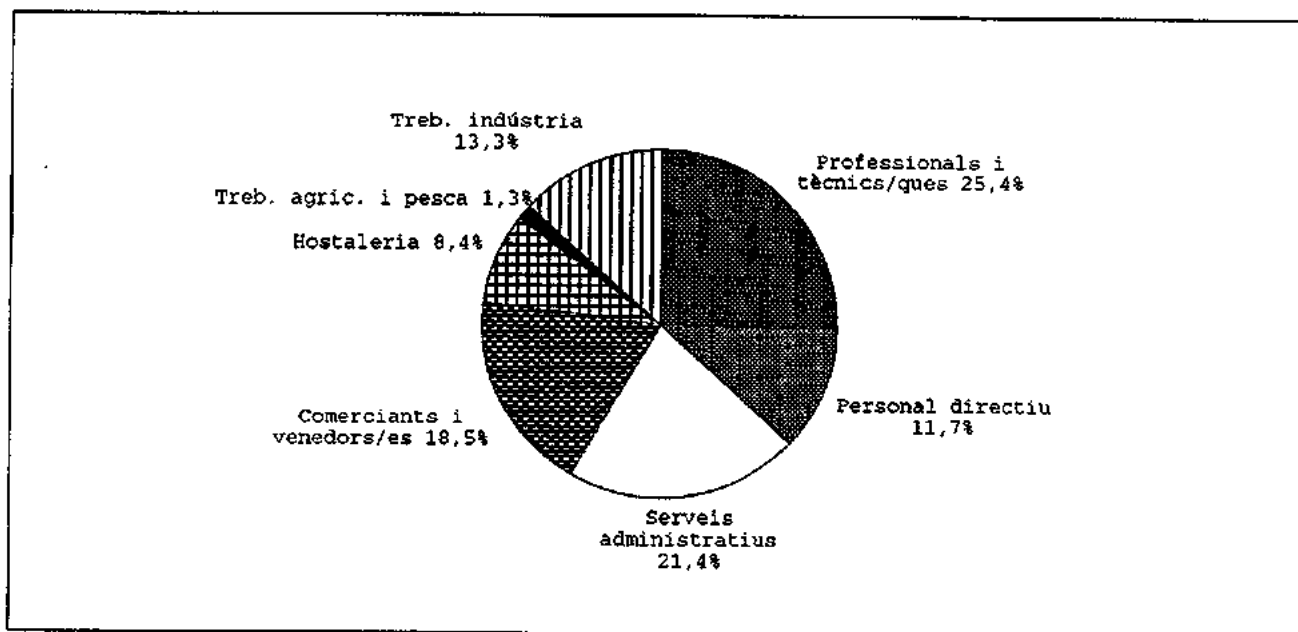
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Padró de 1986 i del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

**Estructura professional de les persones ocupades
de nacionalitat alemanya a Catalunya**

Total 1986

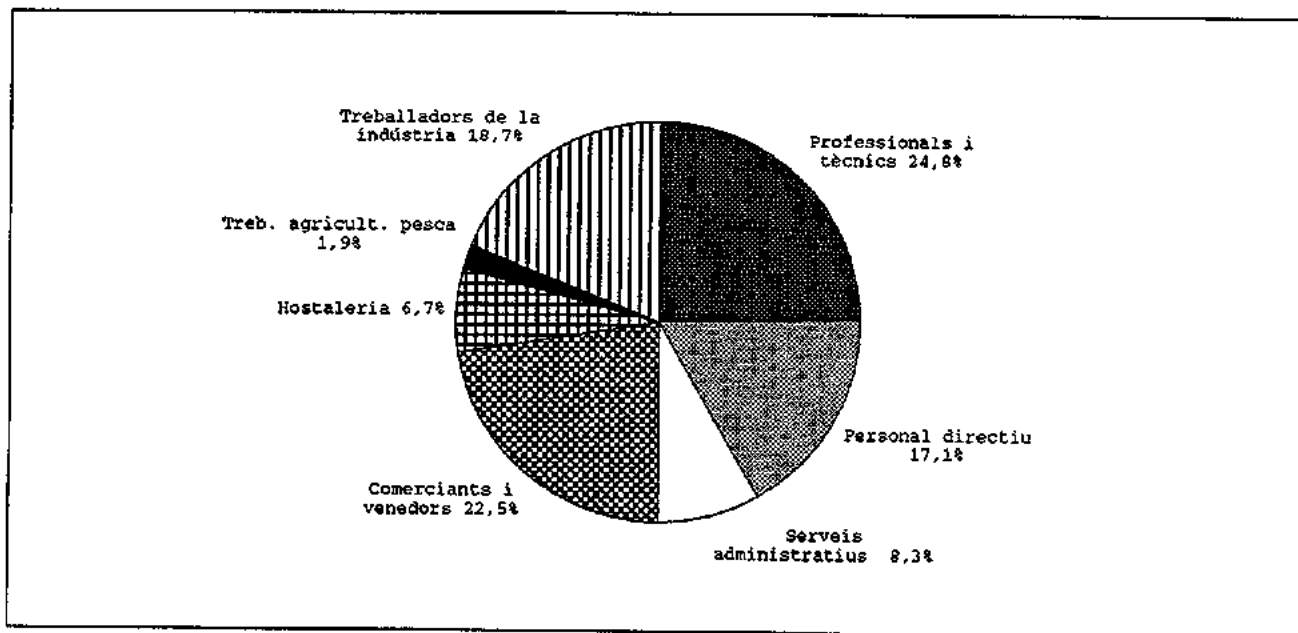
Total 1991

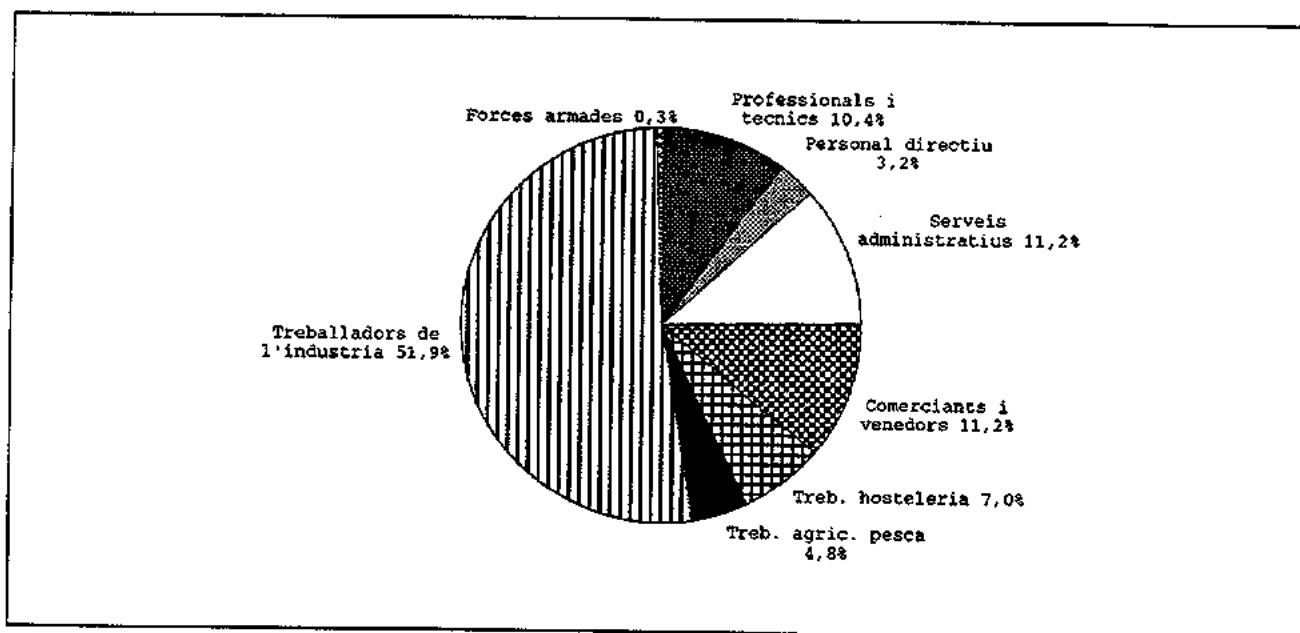
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Padró de 1986 i del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

Estructura professional dels homes ocupats a Catalunya (1991)

Homes de nacionalitat alemanya

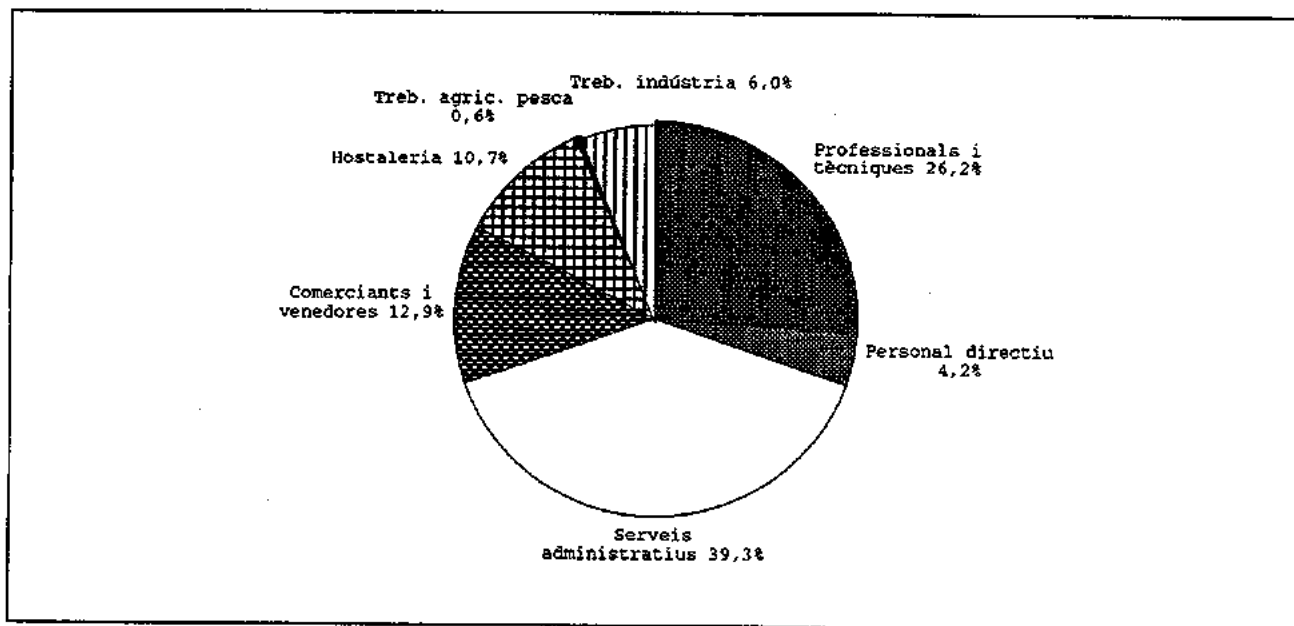
Total català. Homes

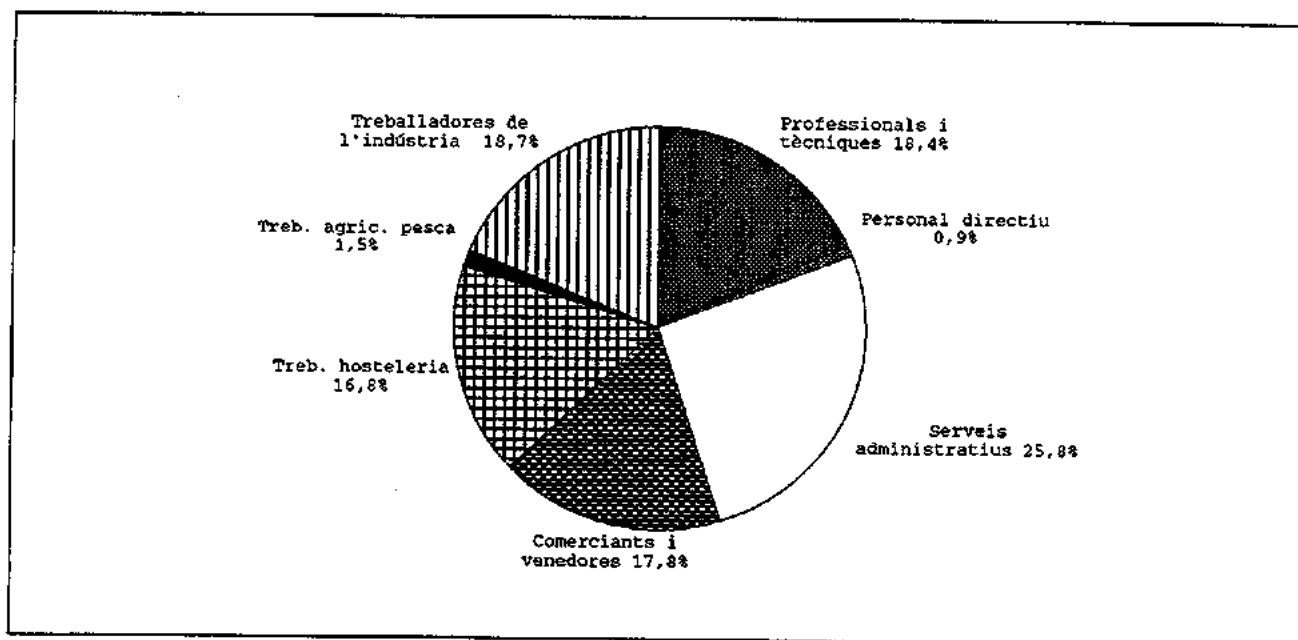
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

Estructura professional de les dones ocupades a Catalunya (1991)

Dones de nacionalitat alemanya

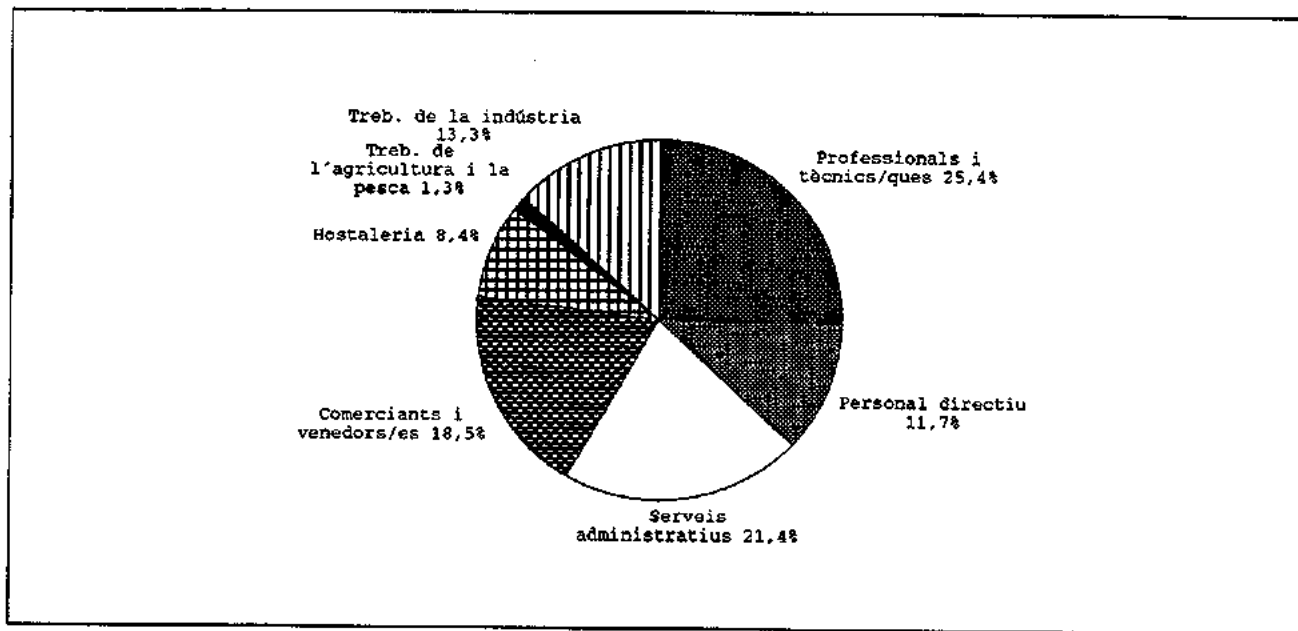
Total català. Dones

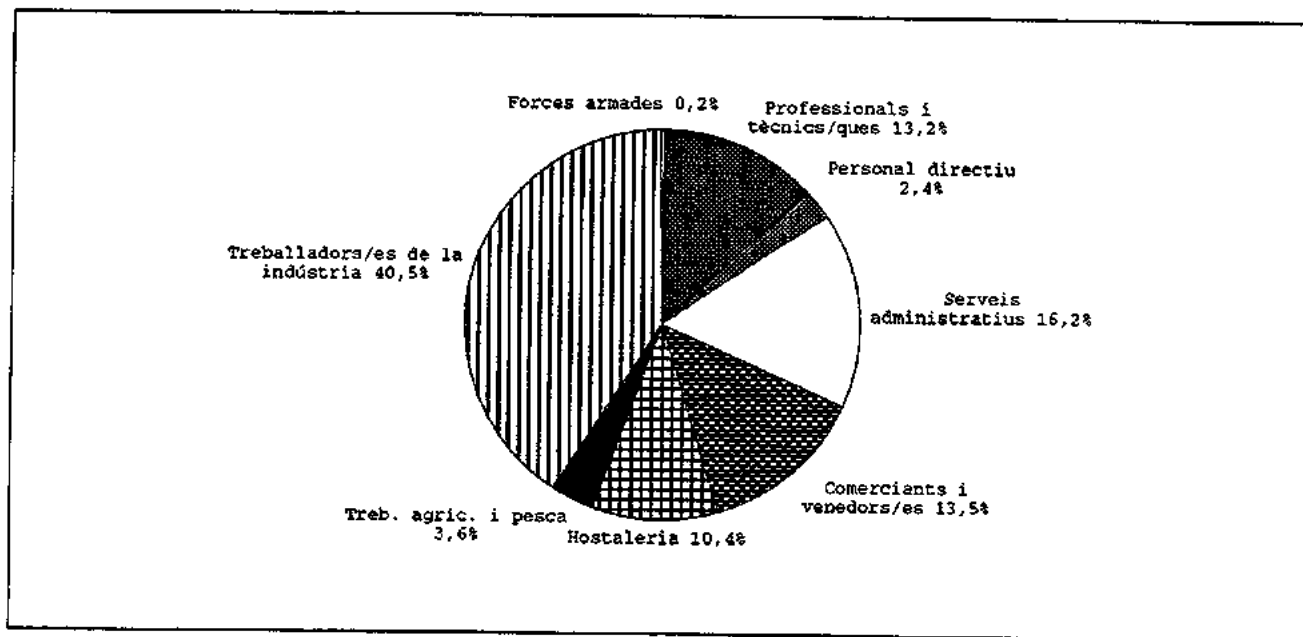
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

Estructura professional de les persones ocupades a Catalunya (1991)

Persones de nacionalitat alemanya

Total català

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

Estructura professional de les persones ocupades de nacionalitat alemanya, per sexe, a Catalunya, al Barcelonès, al Baix Llobregat i a l'Alt Empordà (1991)

a) Dades absolutes

	Catalunya			Barcelonès			Baix Llobregat			Alt Empordà		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Professionals i tècnics	409	315	724	173	184	357	89	44	133	10	3	13
Personal directiu	282	51	333	123	22	145	61	5	66	2	1	3
Serveis administratius	138	472	610	74	277	351	28	66	94	2	10	12
Comerciants i venedors	372	155	527	169	69	238	74	14	88	15	11	27
Hostaleria	111	128	239	25	35	60	11	9	20	8	14	22
Agricultors i pescadors	31	7	38	4	1	5	1	0	1	5	2	7
Treb. de la indústria	309	72	381	85	22	107	53	6	59	24	8	32
No hi consta professió	0	1	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0
TOTAL	1652	1201	2853	653	611	1264	317	144	461	67	49	116

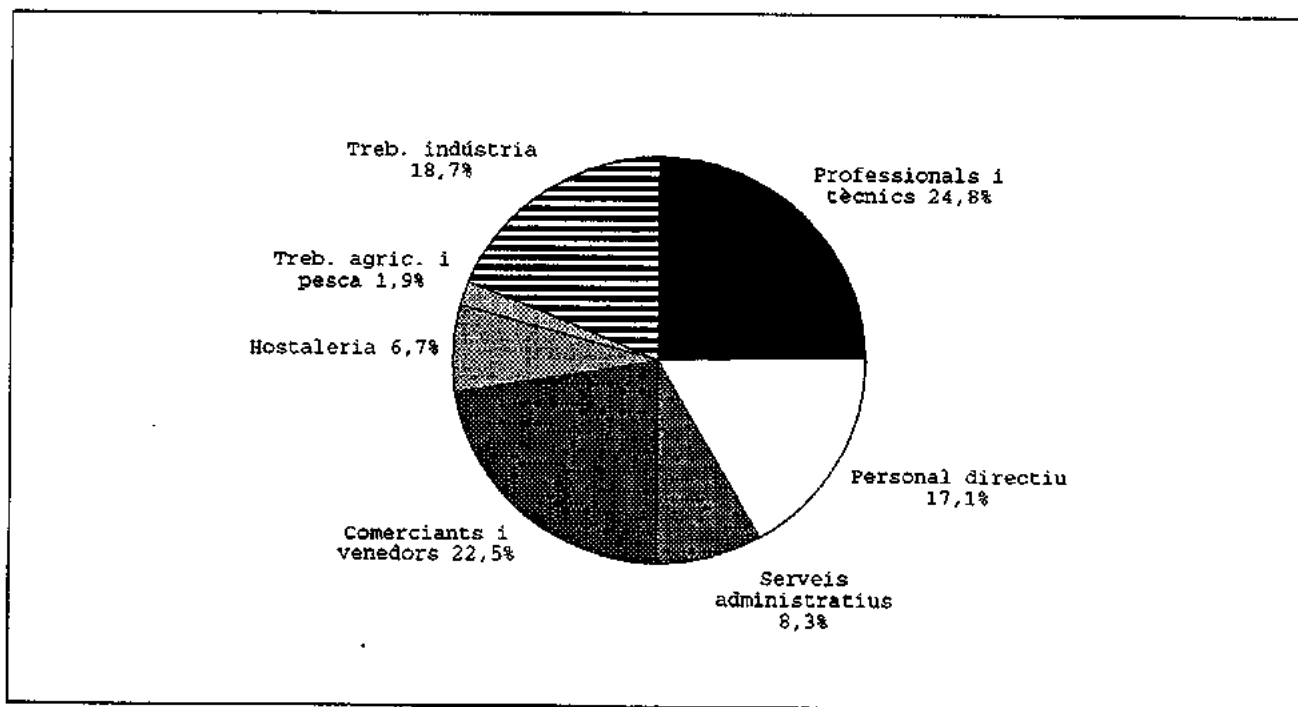
b) Dades relatives

	Catalunya			Barcelonès			Baix Llobregat			Alt Empordà		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Professionals i tècnics	24.8	26.2	25.4	26.5	30.1	28.2	28.1	30.6	28.9	14.9	6.1	11.2
Personal directiu	17.1	4.2	11.7	18.8	3.6	11.5	19.2	3.5	14.3	3.0	2.0	2.6
Serveis administratius	8.3	39.3	21.4	11.3	45.3	27.8	8.8	45.8	20.4	3.0	20.4	10.3
Comerciants i venedors	22.5	12.9	18.5	25.9	11.3	18.8	23.3	9.7	19.1	23.9	22.4	23.3
Hostaleria	6.7	10.7	8.4	3.8	5.7	4.7	3.5	6.3	4.3	11.9	28.6	19.0
Agricultors i pescadors	1.9	0.6	1.3	0.6	0.2	0.4	0.3	0.0	0.2	7.5	4.1	6.0
Treb. de la indústria	18.7	6.0	13.3	13.0	3.6	8.5	16.7	4.2	12.8	35.8	16.3	27.6
No hi consta professió	0.0	0.1	0.0	0.0	0.2	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
TOTAL	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

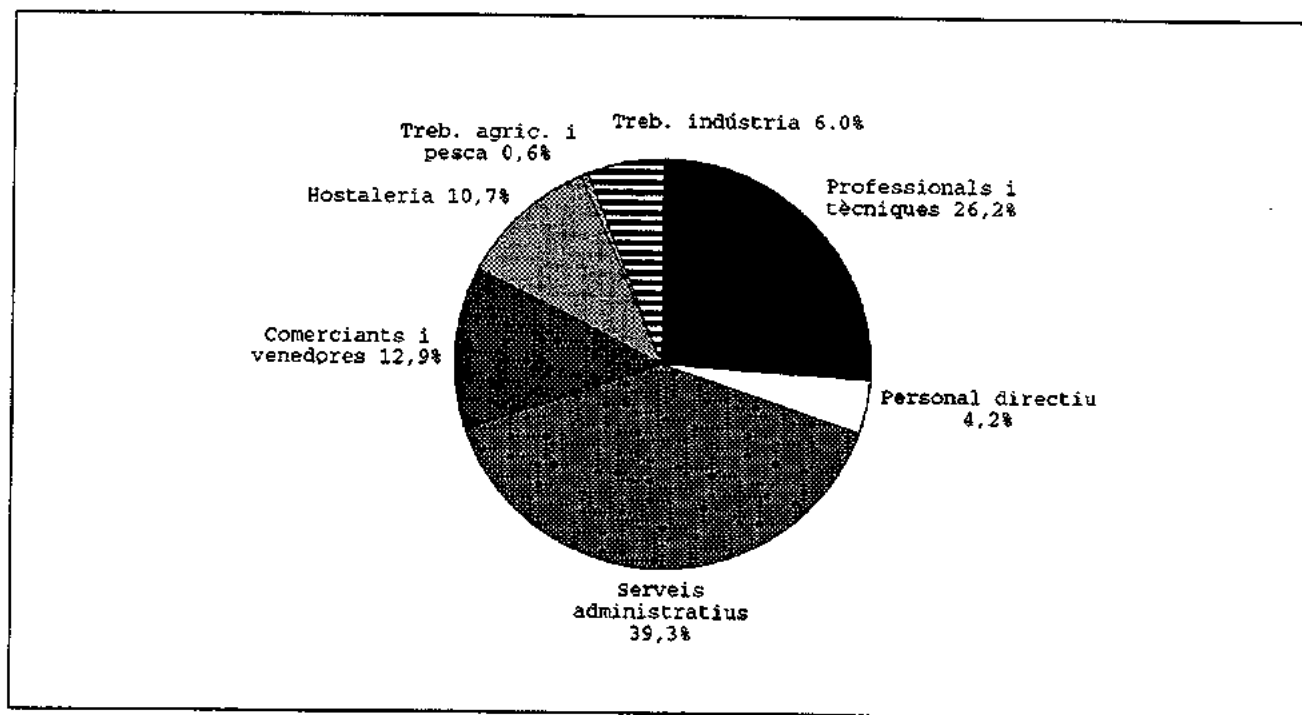
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991 facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya.

Estructura professional de les persones ocupades de nacionalitat alemanya, per sexe, a Catalunya

Homes

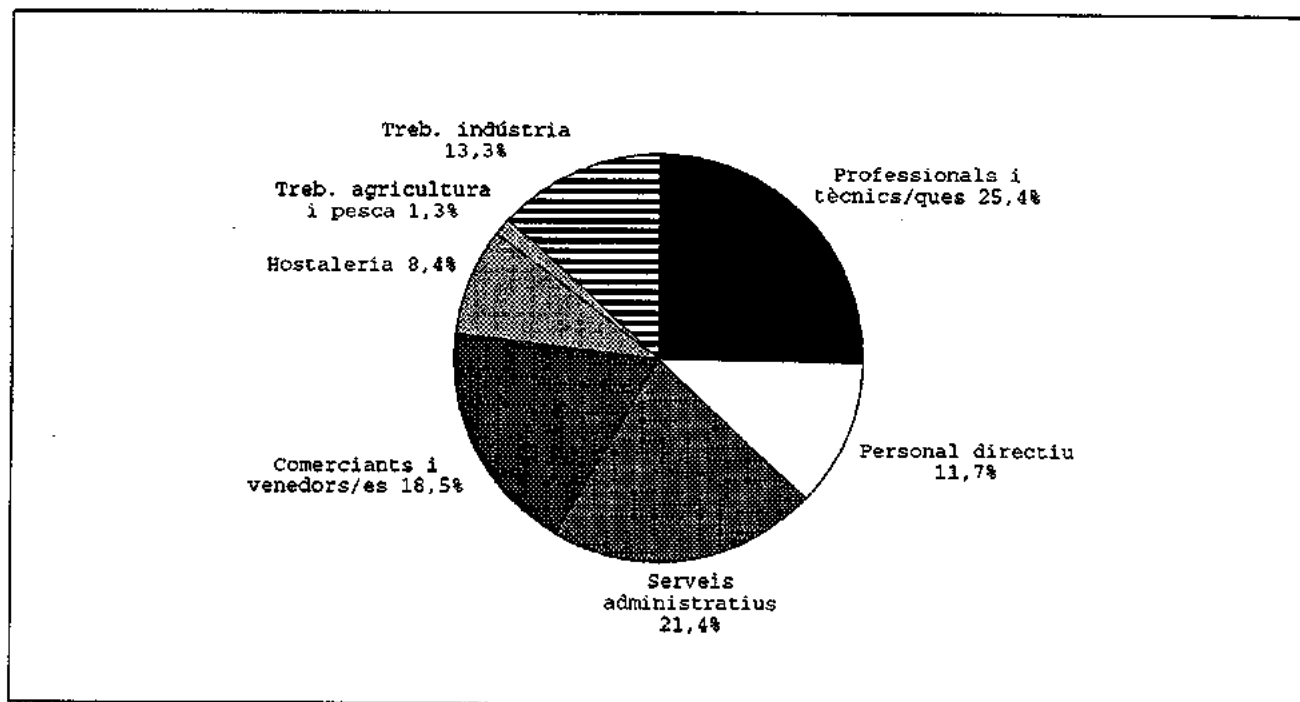
Dones

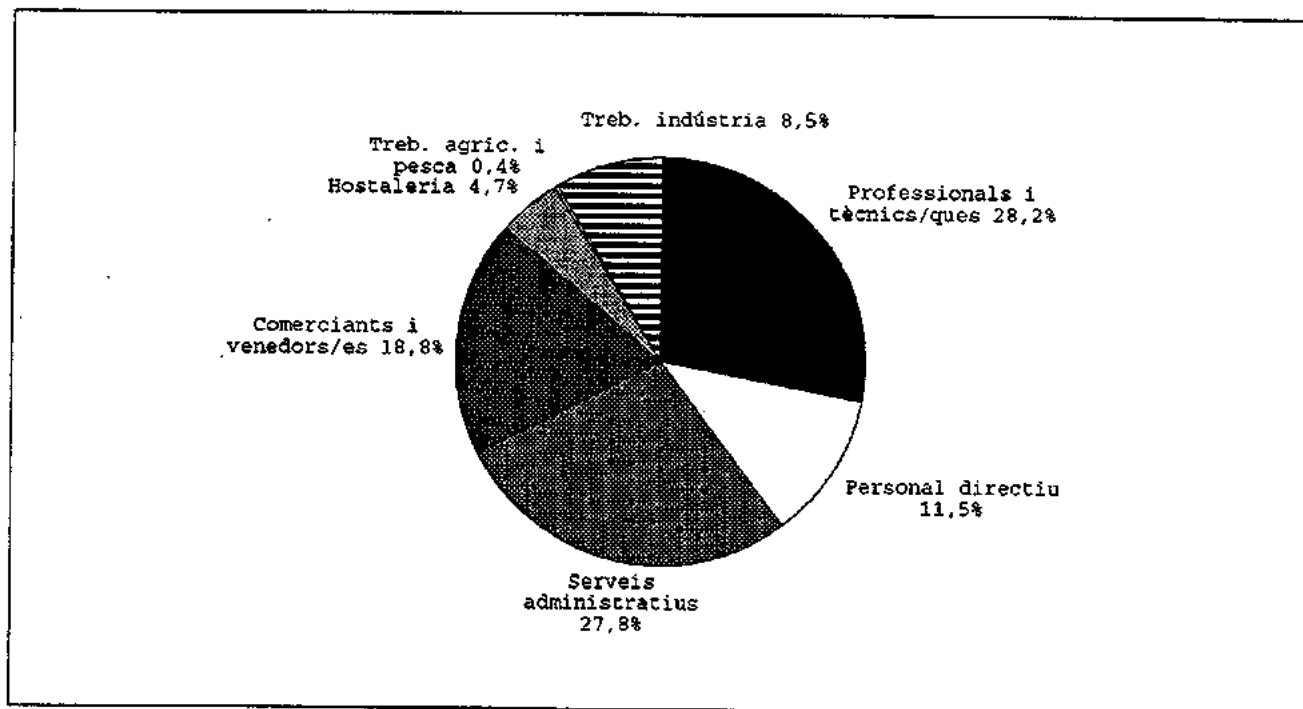
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

Estructura professionals de les persones ocupades de nacionalitat alemanya

Catalunya

Barcelonès

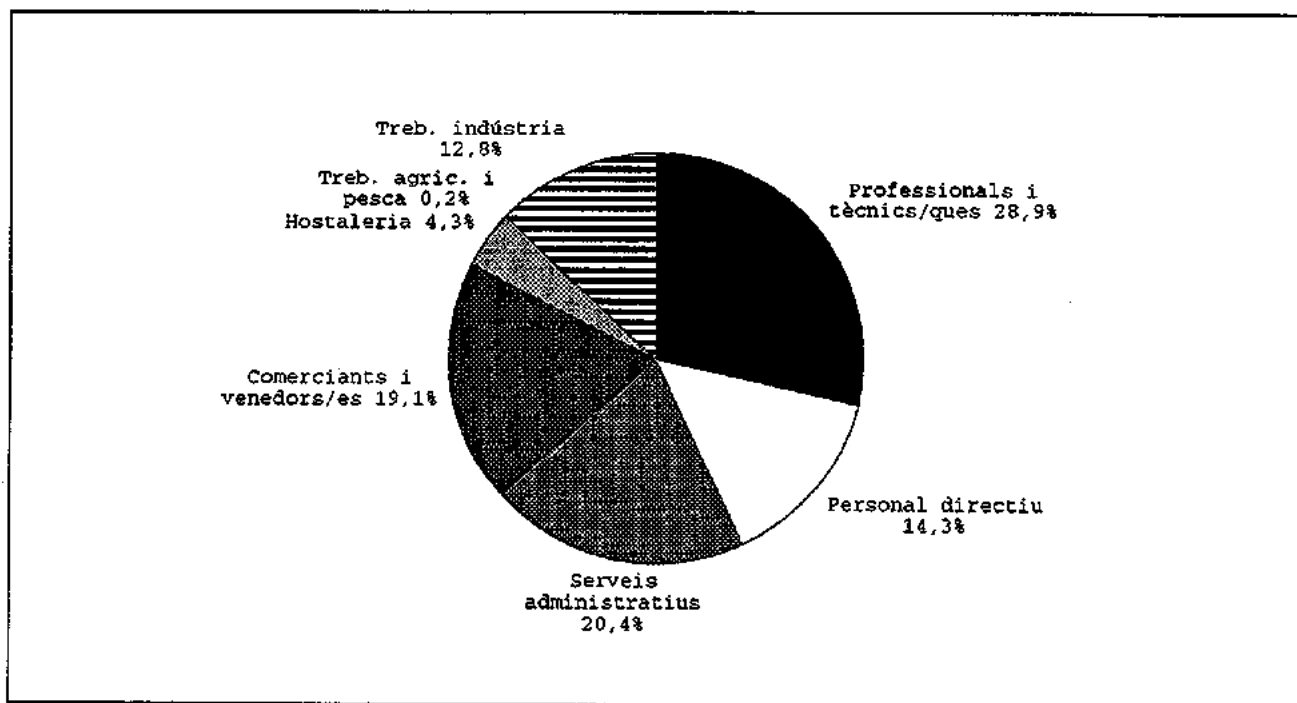

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

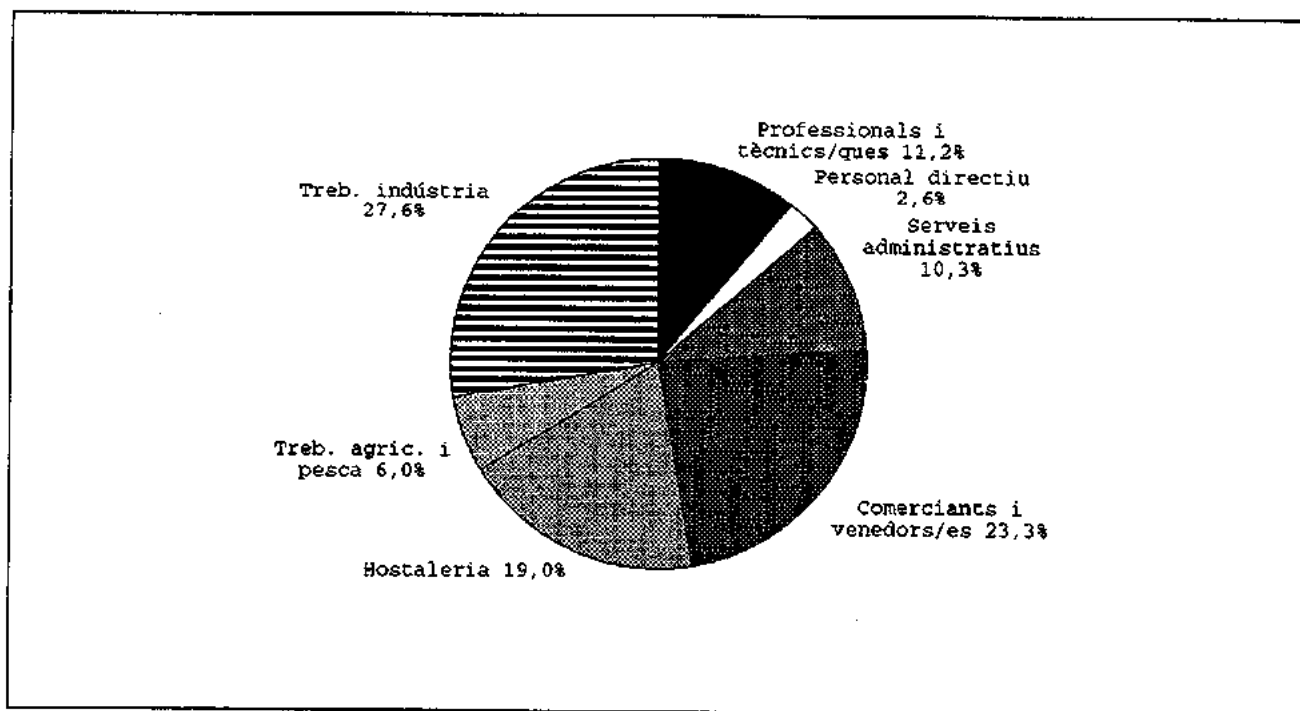

Estructura professional de les persones ocupades de nacionalitat alemanya

Baix Llobregat

Alt Empordà

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

Situació professional de la població ocupada de nacionalitat alemanya a Catalunya, al Barcelonès, al Baix Llobregat i a l'Alt Empordà (1991)

a) Dades absolutes

	Catalunya		Barcelonès		Baix Llobregat		Alt Empordà		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Empresaris/es amb treb.	200	76	276	71	24	95	23	6	29
Empresaris/es sense treb.	226	157	383	64	56	120	28	17	45
Membres de cooperativa	11	5	16	6	1	7	1	1	2
Negoci familiar	13	24	37	4	6	10	3	2	5
Treball assalariat fix	995	725	1720	431	422	853	230	95	325
Treball assalariat eventual	178	191	369	64	91	155	29	22	51
Altres situacions	29	23	52	13	11	24	3	1	4
Total	1652	1201	2853	653	611	1264	317	144	461

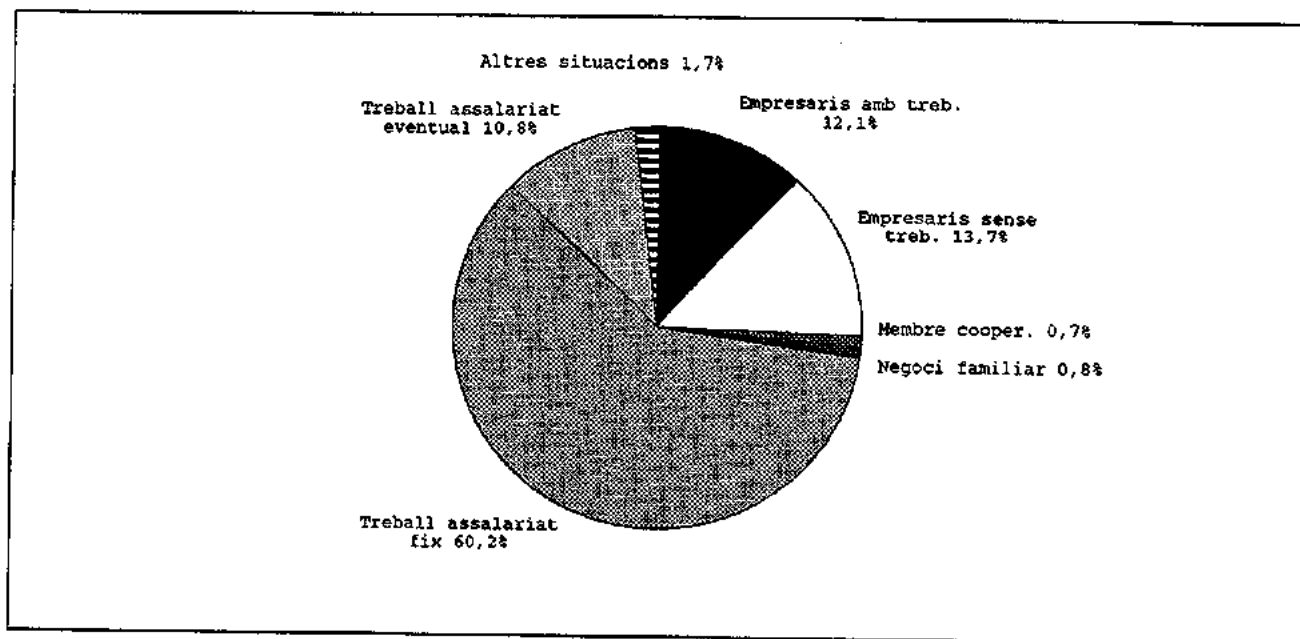
b) Dades relatives

	Catalunya		Barcelonès		Baix Llobregat		Alt Empordà		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Empresaris/es amb treb.	12.1	6.3	9.7	10.9	3.9	7.5	7.3	4.1	6.3
Empresaris/es sense treb.	13.7	13.1	13.4	9.8	9.2	9.5	8.8	11.8	9.7
Membres de cooperativa	0.7	0.4	0.6	0.9	0.1	0.5	0.3	0.7	0.4
Negoci familiar	0.8	2.0	1.3	0.6	1.0	0.8	0.9	1.4	1.1
Treball assalariat fix	60.2	60.4	60.3	66.0	69.1	67.5	72.6	66.0	70.5
Treball assalariat eventual	10.8	15.9	12.9	9.8	14.9	12.3	9.2	15.3	11.1
Altres situacions	1.7	1.9	1.8	2.0	1.8	1.9	0.9	0.7	0.9
Total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

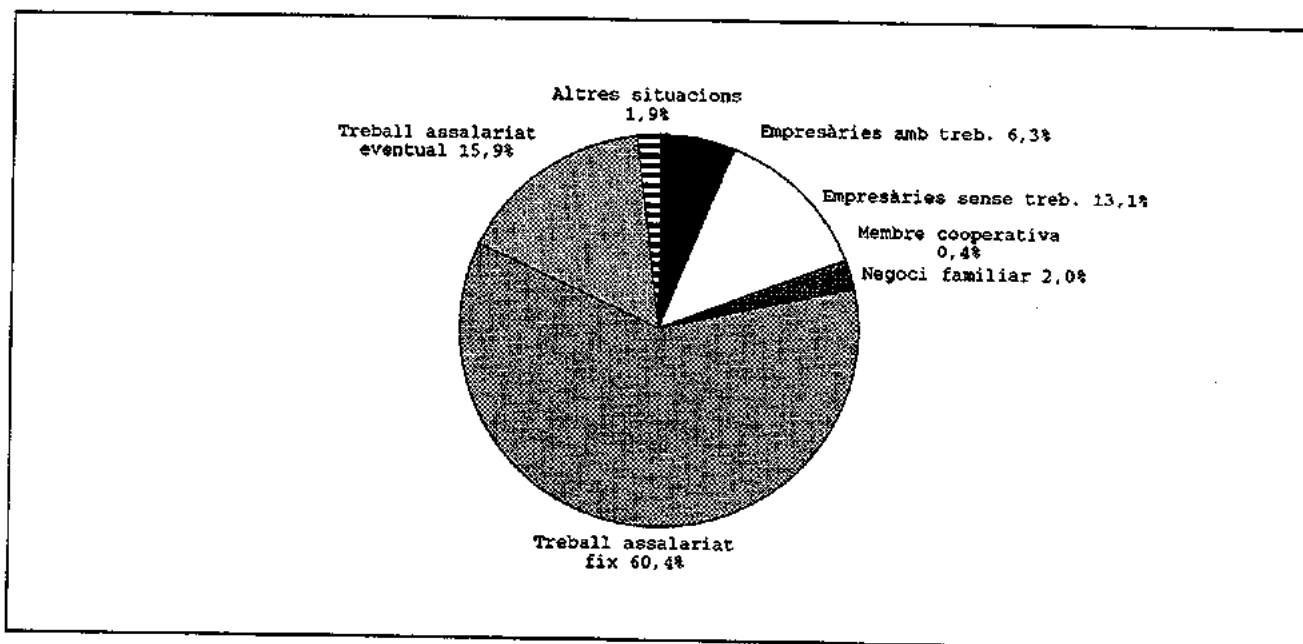
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

Situació professional de la població ocupada de nacionalitat alemanya a Catalunya (1991)

Homes

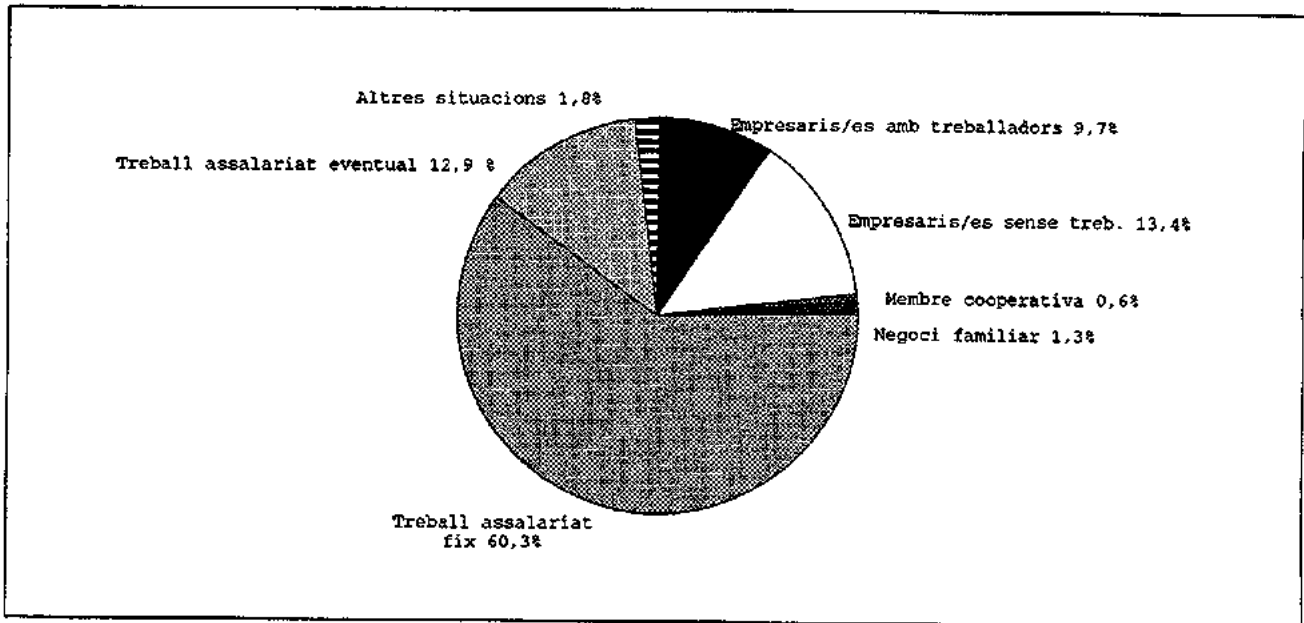
Dones

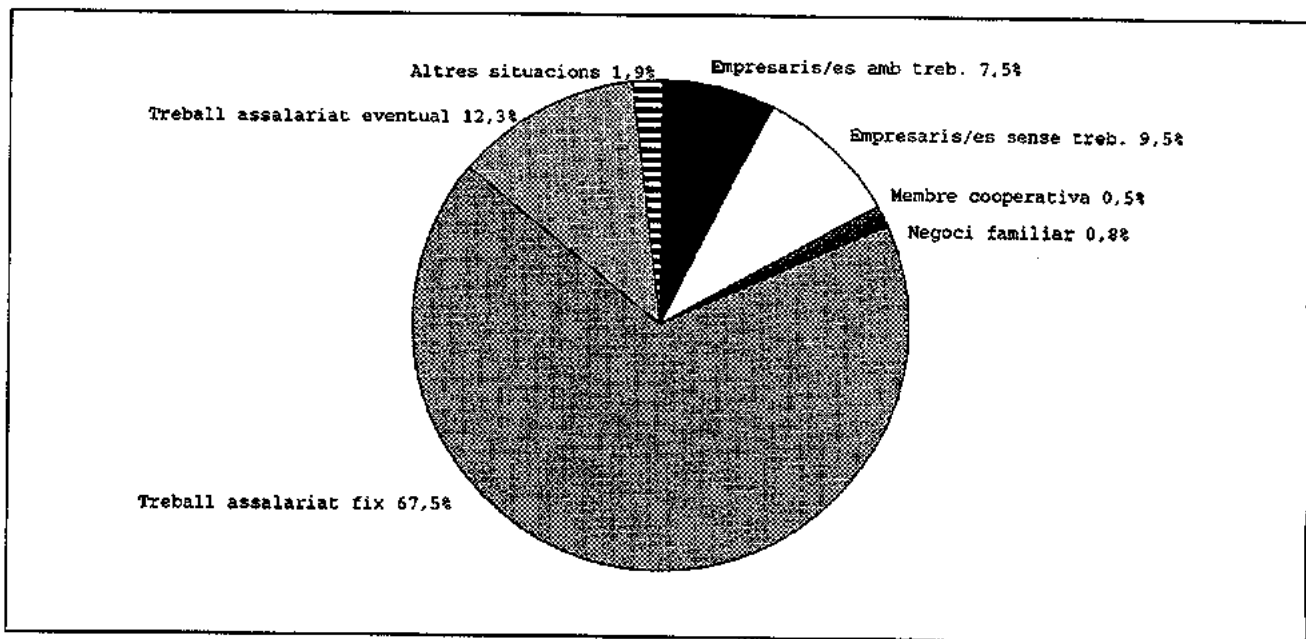
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

Situació professional de la població ocupada de nacionalitat alemanya (1991)

Catalunya

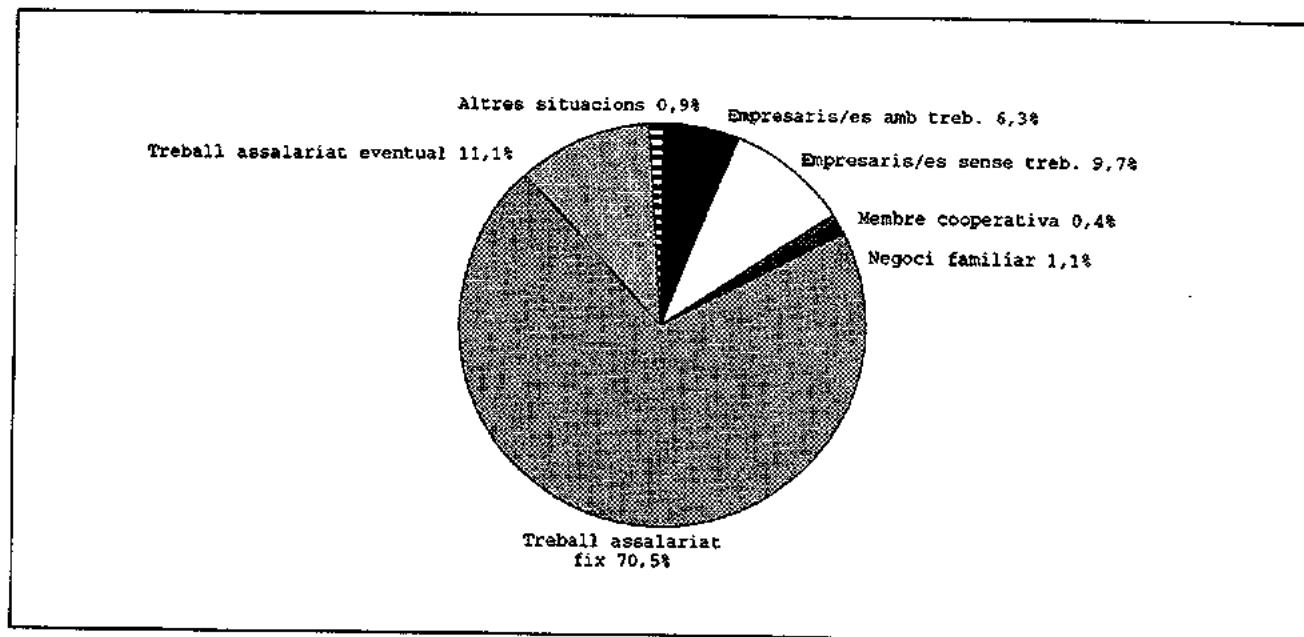
Barcelonès

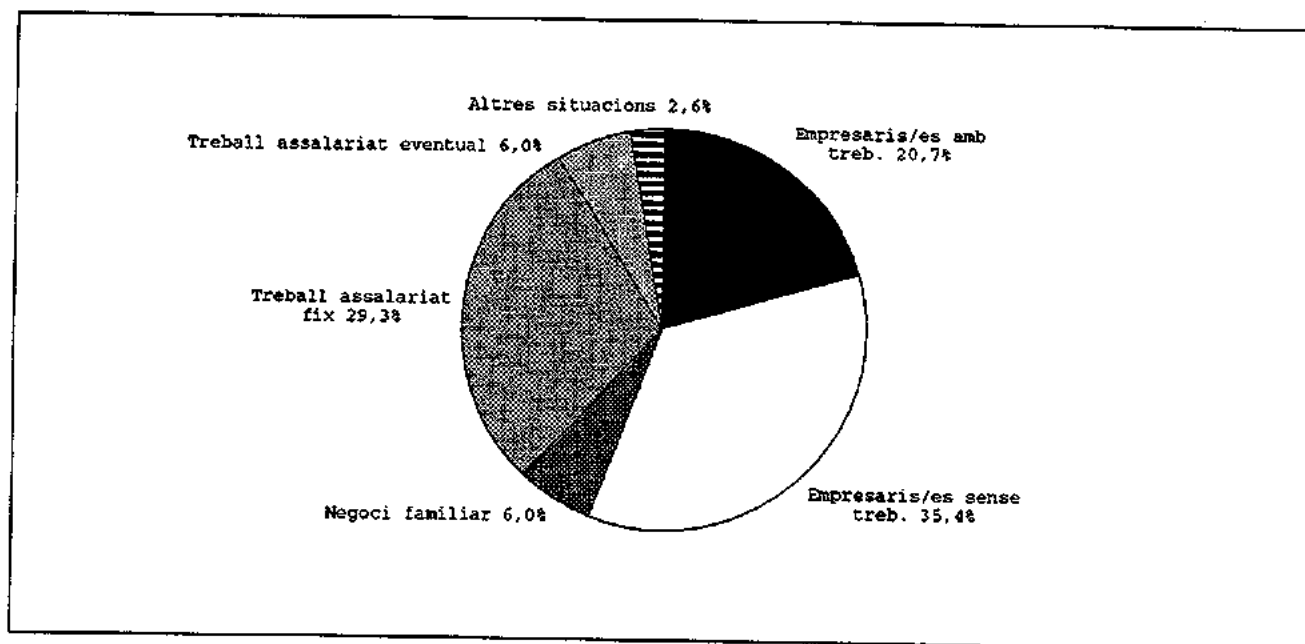
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

Situació professional de la població ocupada de nacionalitat alemanya (1991)

Baix Llobregat

Alt Empordà

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

Grau de coneixement de la llengua catalana a Catalunya (1991)
Dades absolutes i dades relatives

a) Població de Catalunya

	Població de Catalunya	%
Població de 2 anys i més	5.949.177	
Entén català	5.577.855	93,8
Sap parlar català	4.065.841	68,3
Sap llegir català	4.019.276	67,6
Sap escriure català	2.376.201	39,9
No entén català	371.322	6,2

b) Població de nacionalitat alemanya que resideix a Catalunya

	Total català	%	Barcelonès	%	Baix Llobregat	%	Alt Empordà	%
Població de 2 anys i més	7.838		3.256		1.290		304	
Entén català	6.290	80,3	2.866	88,0	889	68,9	201	66,1
Sap parlar català	3.530	45,0	1.640	50,4	429	33,3	118	38,8
Sap llegir català	4.148	52,9	1.985	61,0	572	44,3	109	35,9
Sap escriure català	1.998	25,5	890	27,3	240	18,6	58	19,1
No entén català	1.548	19,7	390	12,0	401	31,1	103	33,9

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

Grau de coneixement de la llengua catalana de les persones de nacionalitat alemanya a Catalunya, al Barcelonès, al Baix Llobregat i a l'Alt Empordà, per sexe (1991)

a) Dades absolutes

	Catalunya			Barcelonès			Baix Llobregat			Alt Empordà		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Població de 2 anys i més	3477	4361	7838	1367	1889	3256	628	662	1290	132	172	304
Entén català	2741	3549	6290	1198	1668	2866	428	461	889	81	120	201
Sap parlar català	1591	1939	3530	709	931	1640	213	216	429	50	68	118
Sap llegir català	1831	2317	4148	853	1132	1985	274	298	572	49	60	109
Sap escriure català	923	1075	1998	407	483	890	122	118	240	26	32	58
No entén català	736	812	1548	169	221	390	200	201	401	51	52	103

b) Dades relatives

	Catalunya			Barcelonès			Baix Llobregat			Alt Empordà		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Població de 2 anys i més	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Entén català	78.8	81.4	80.3	87.6	88.3	88.0	68.2	69.6	68.9	61.4	69.8	66.1
Sap parlar català	45.8	44.5	45.0	51.9	49.3	50.4	33.9	32.6	33.3	37.9	39.5	38.8
Sap llegir català	52.7	53.1	52.9	62.4	59.9	61.0	43.6	45.0	44.3	37.1	34.9	35.9
Sap escriure català	26.5	24.7	25.5	29.8	25.6	27.3	19.4	17.8	18.6	19.7	18.6	19.1
No entén català	21.2	18.6	19.7	12.4	11.7	12.0	31.8	30.4	31.1	38.6	30.2	33.9

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

**Grau de coneixement de la llengua catalana a Catalunya
(1991)**

Dades absolutes i relatives

a) Població de nacionalitat alemanya que resideix a Catalunya

	Població ocupada	Població no ocupada	Total
Població de 2 anys i més	2853	4985	7838
Entén català	2338	3952	6290
Sap parlar català	1141	2389	3530
Sap llegir català	1541	2607	4148
Sap escriure català	541	1457	1998
No entén català	515	1033	1548

b) Població ocupada de nacionalitat alemanya que resideix a Catalunya

	Població ocupada	Població no ocupada	Total
Entén català	81.9	79.3	80.3
Sap parlar català	40.0	47.9	45.0
Sap llegir català	54.0	52.3	52.9
Sap escriure català	19.0	29.2	25.5
No entén català	18.1	20.7	19.7

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

Grau de coneixement de la llengua catalana a Catalunya (1991)
 Població de nacionalitat alemanya que realitza estudis a Catalunya
 i població que no en realitza

a) Dades absolutes

	Població que estudia	Població que no est.	Total Pobl. 2 anys i més
Població	2431	5407	7838
Entén català	2156	4134	6290
Sap parlar català	1649	1881	3530
Sap llegir català	1659	2489	4148
Sap escriure català	1177	821	1998
No entén català	275	1273	1548

b) Dades relatives

	Població que estudia	Població que no est.	Total Pobl. 2 anys i més
Població			
Entén català	88.7	76.5	80.3
Sap parlar català	67.8	34.8	45.0
Sap llegir català	68.2	46.0	52.9
Sap escriure català	48.4	15.2	25.5
No entén català	11.3	23.5	19.7

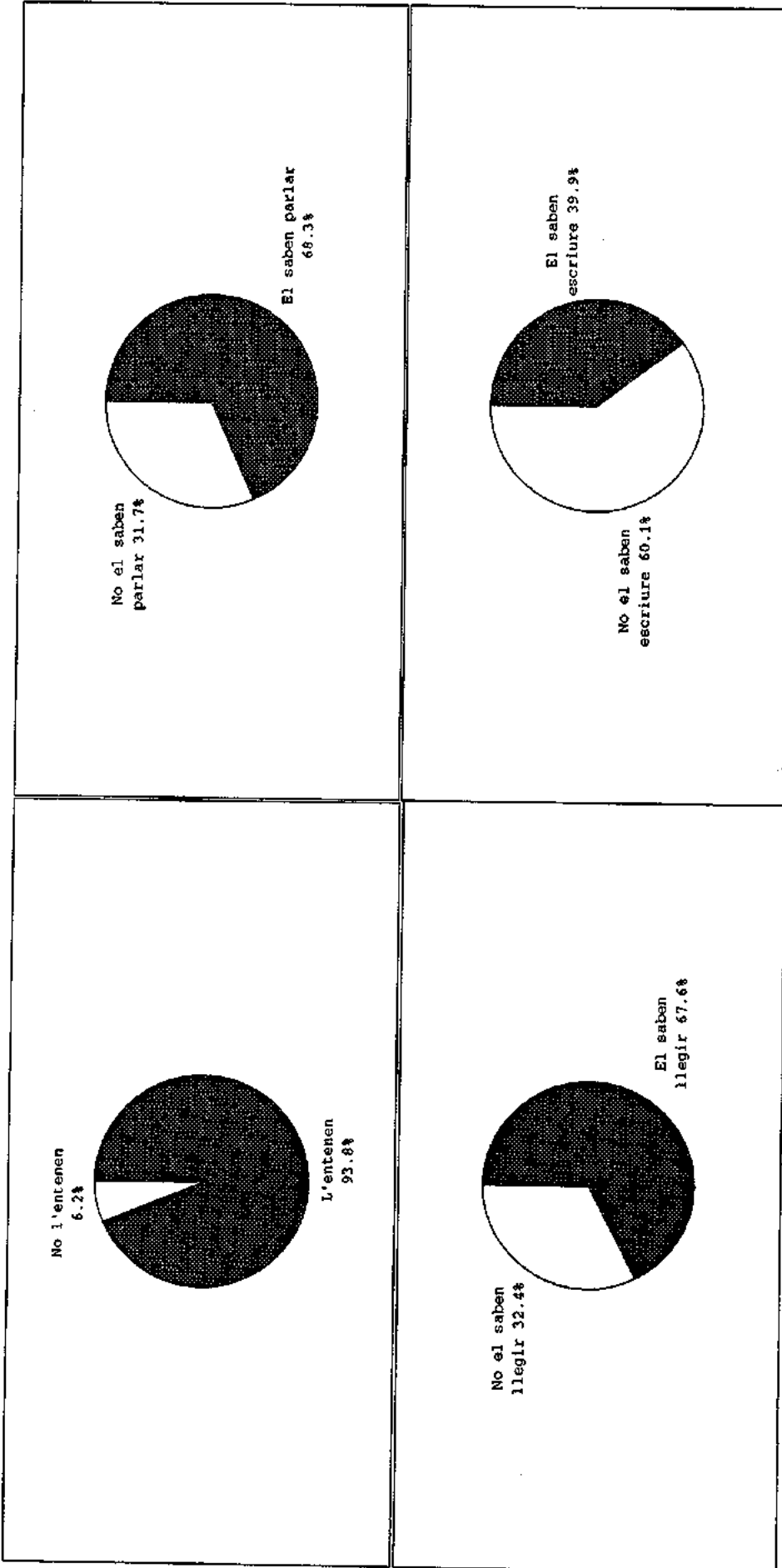
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991
 facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

NOTA:

Recordem que a la pregunta núm. 22, relativa a l'activitat, es pot escollir
 més d'una resposta, fins a tres.

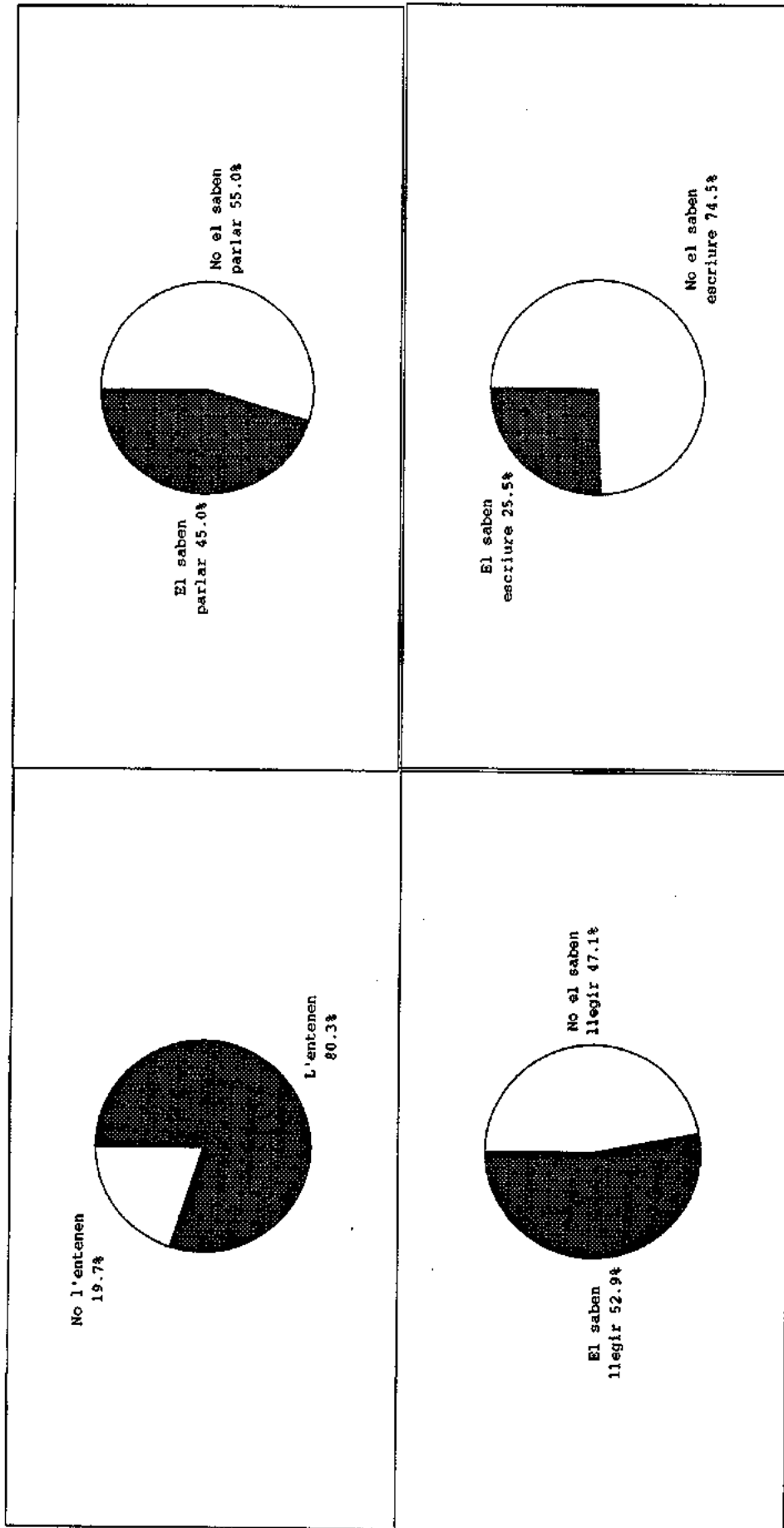
Aquestes dades es refereixen al total de persones que declaren seguir algun tipus d'estudi
 i no a la categoria "estudiants", utilitzada a les taules d'activitat, que no inclouen
 als actius que, a més, són estudiants.

Grau de coneixement de la llengua catalana a Catalunya (1991)

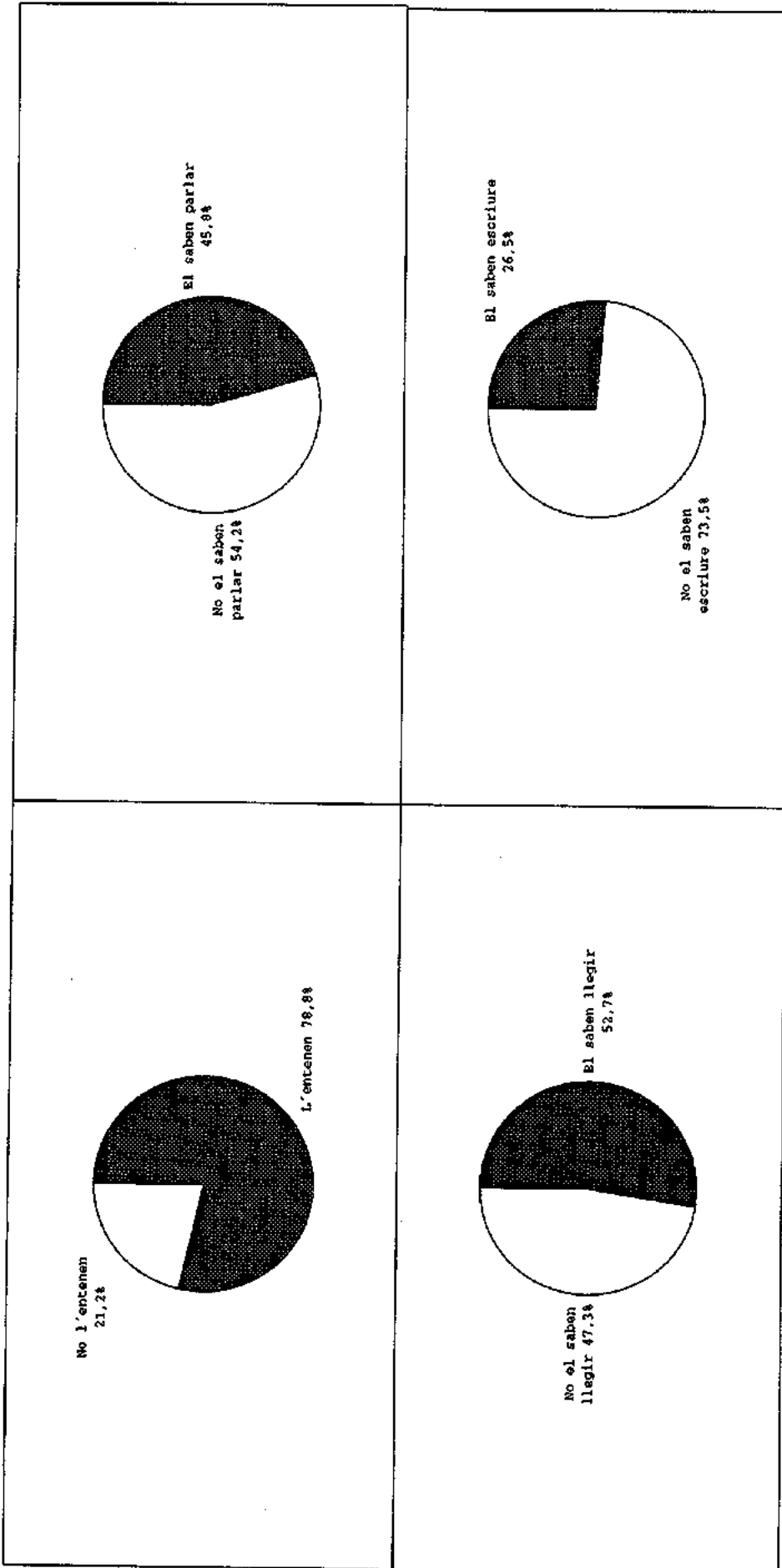
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

**Grau de coneixement de la llengua catalana
 Persones de nacionalitat alemanya residents a Catalunya (1991)**

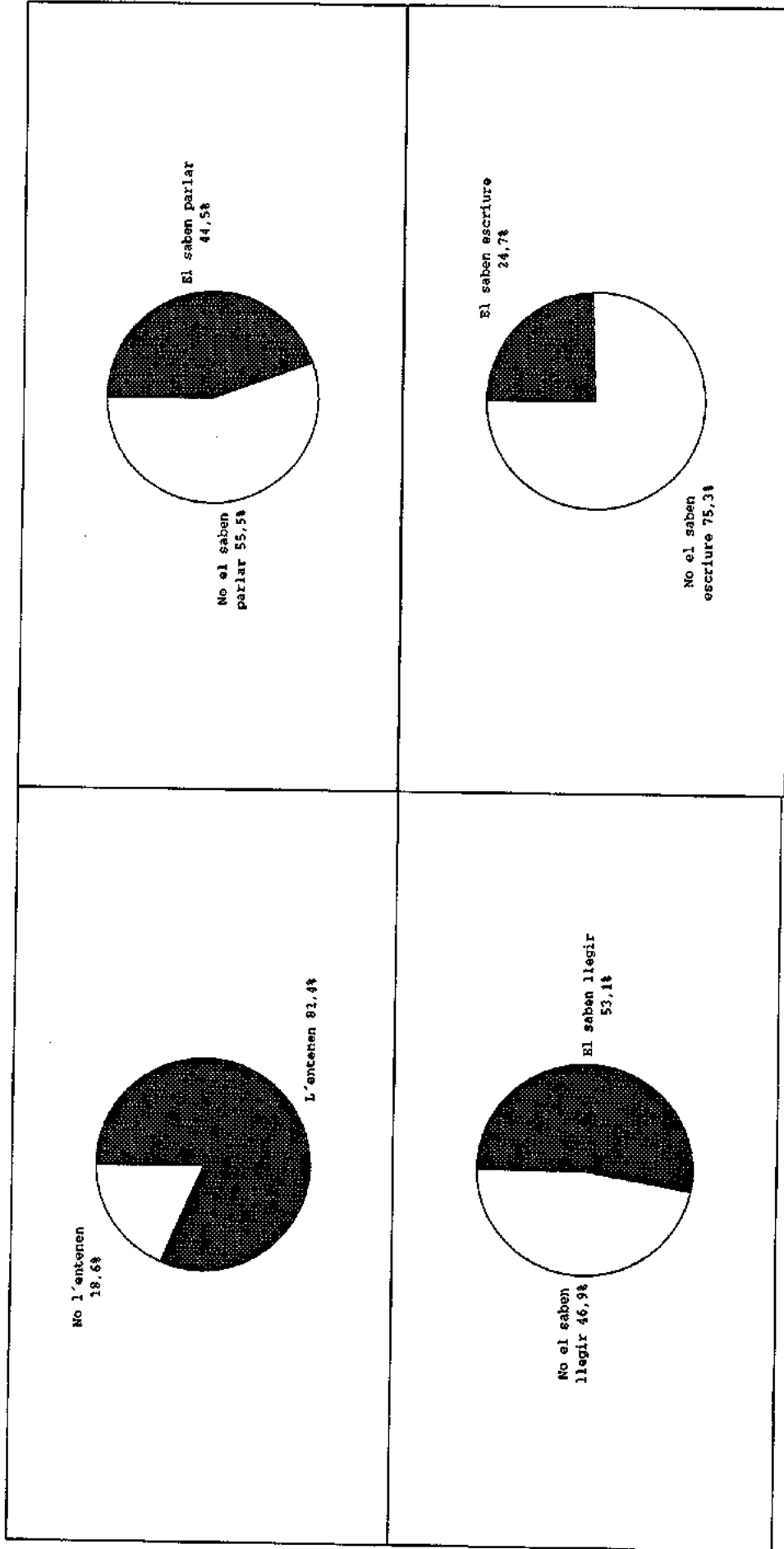
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

**Grau de coneixement de la llengua catalana.
Homes de nacionalitat alemanya residents a Catalunya (1991)**

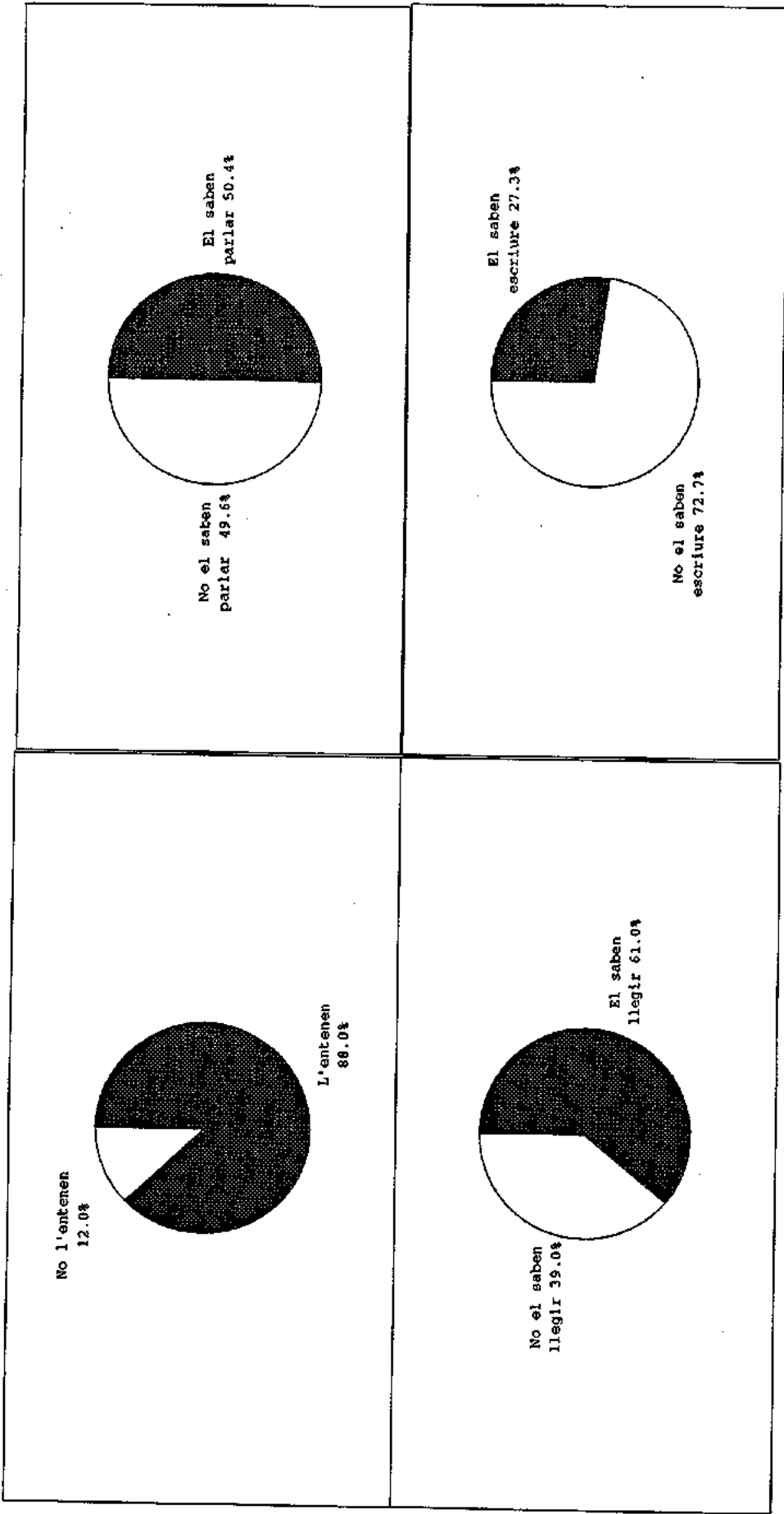
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

**Grau de coneixement de la llengua catalana.
Dones de nacionalitat alemanya residents a Catalunya (1991)**

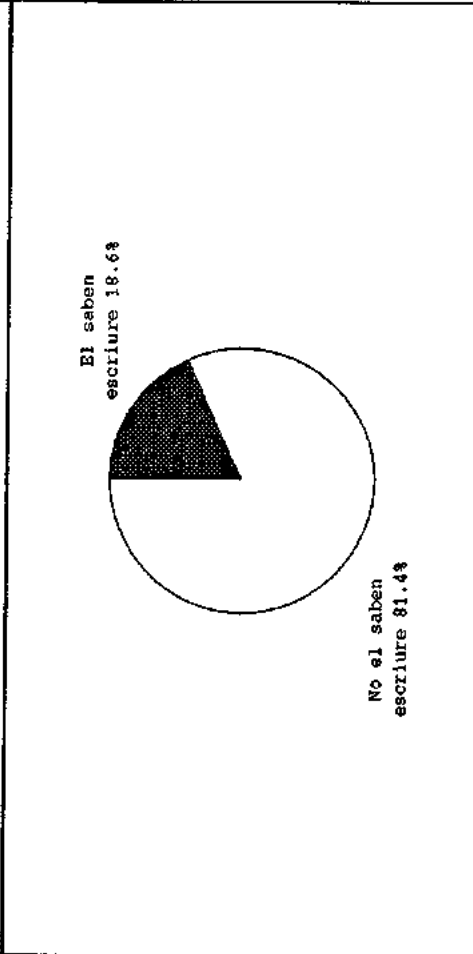
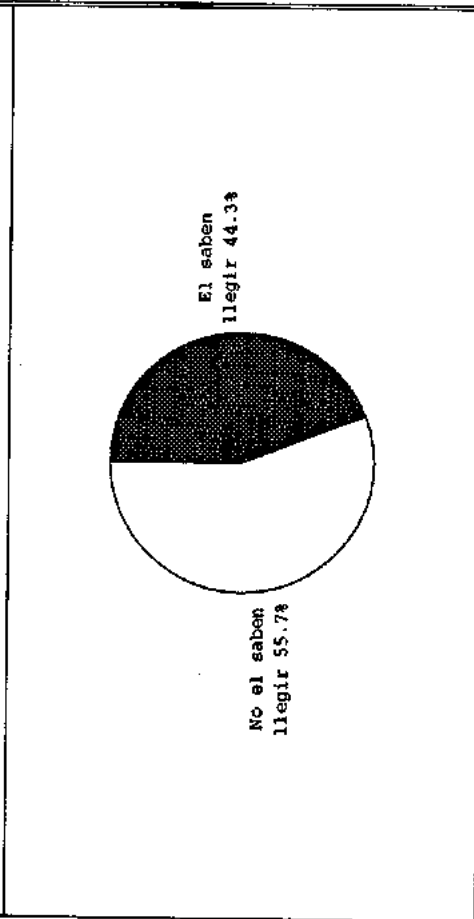
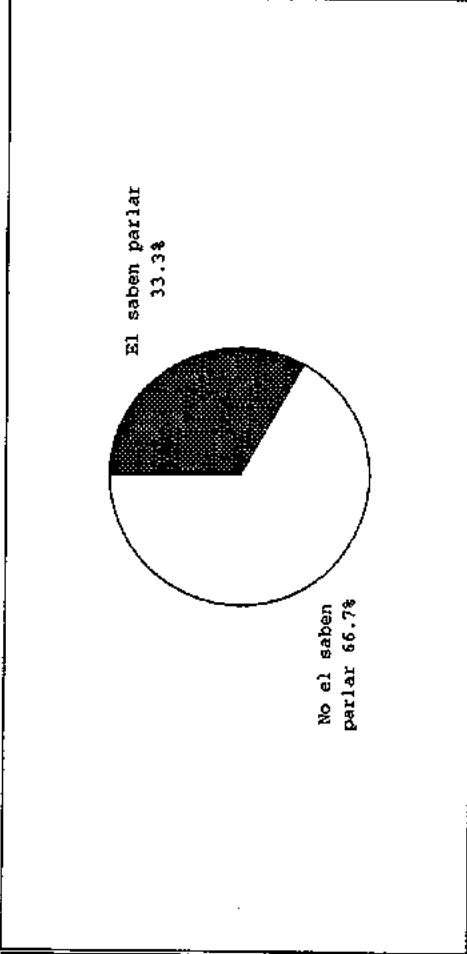
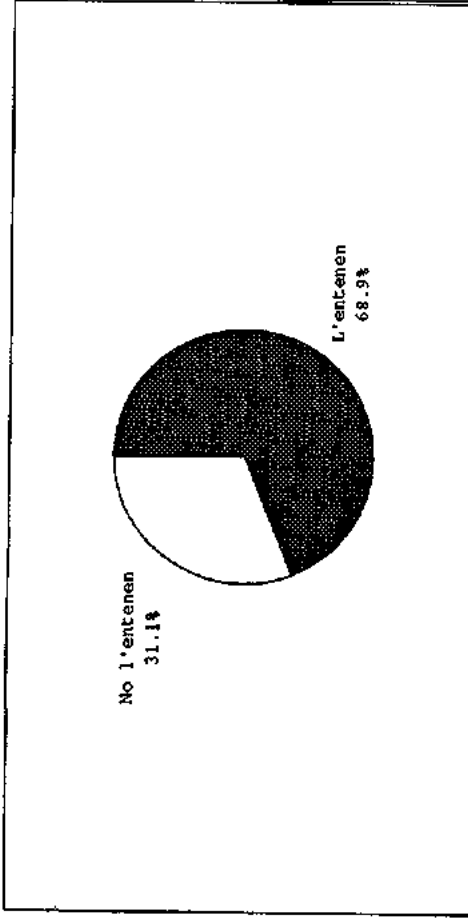
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

**Grau de coneixement de la llengua catalana
Persones de nacionalitat alemanya residents al Barcelonès (1991)**

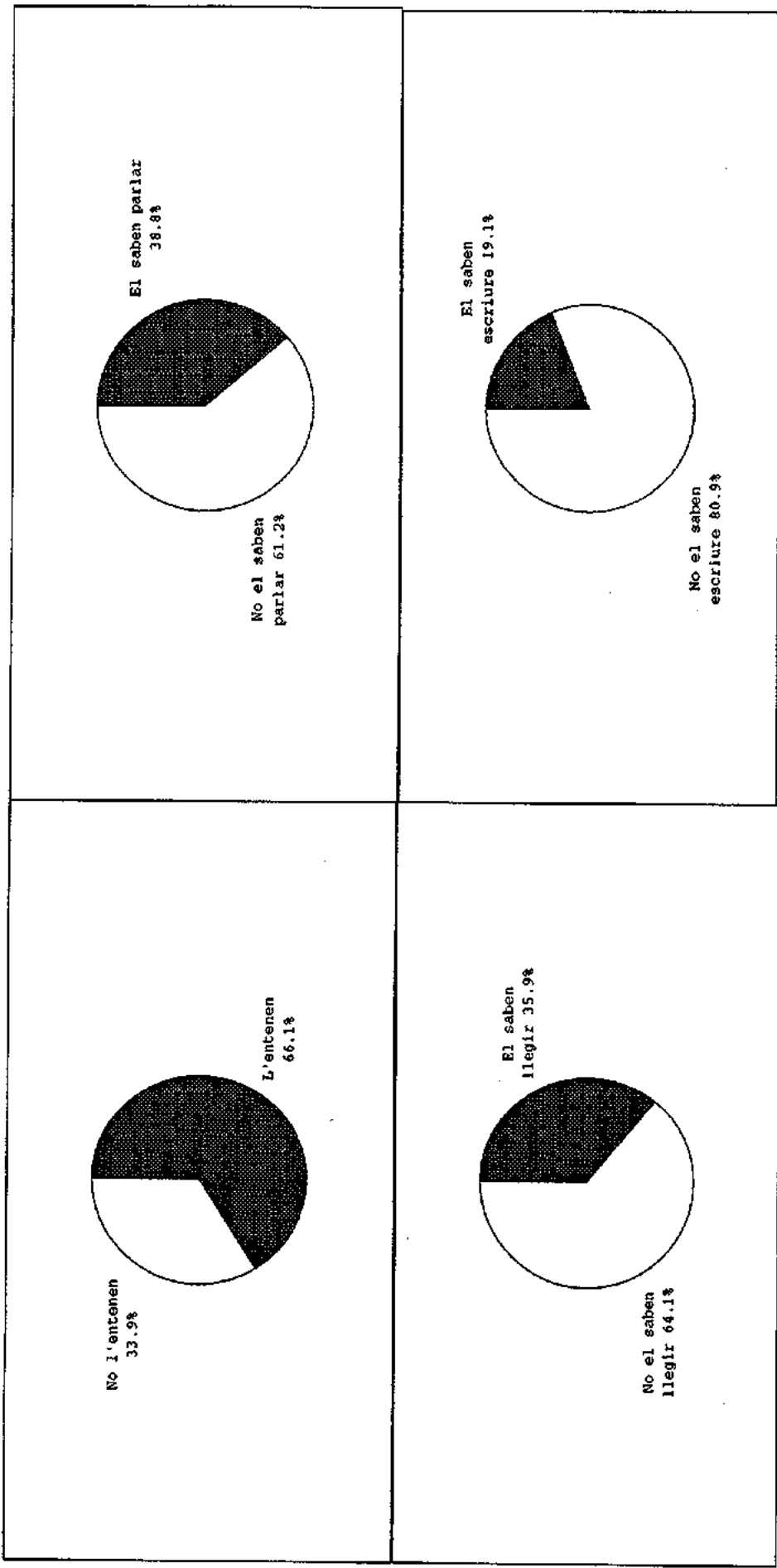
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

**Grau de coneixement de la llengua catalana
Persones de nacionalitat alemanya residents al Baix Llobregat (1991)**

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

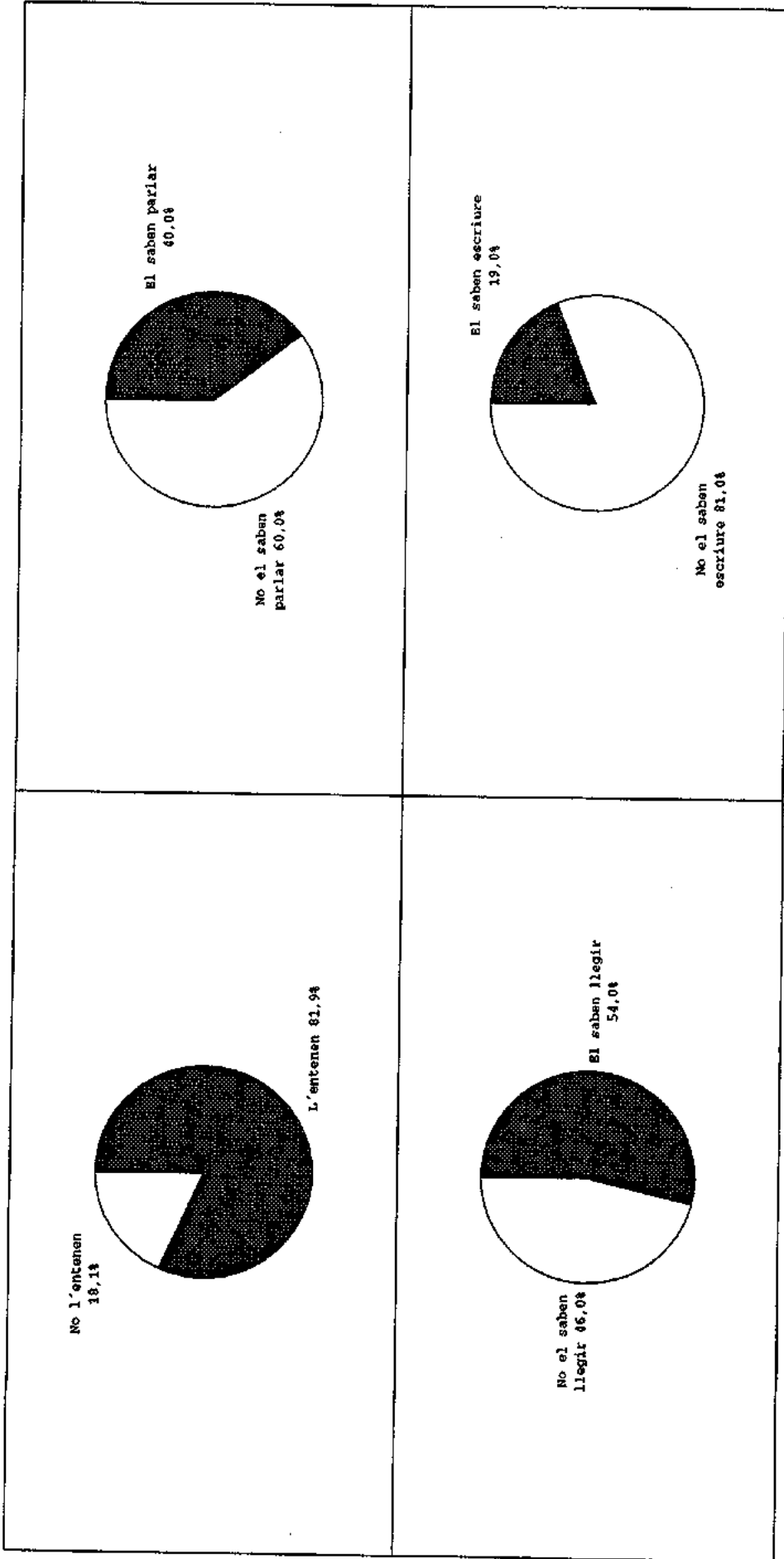
**Grau de coneixement de la llengua catalana
 Persones de nacionalitat alemanya residents a l'Alt Empordà (1991)**

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

**Grau de coneixement de la llengua catalana.
 Persones ocupades de nacionalitat alemanya a Catalunya (1991)**

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de 1991, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya

**La mobilitat del personal qualificat de les multinacionals:
Estudi de les empreses alemanyes dels sectors químic i editorial i arts
gràfiques a Catalunya**

INDEX

0. Introducció	pàg. 1
1. Delimitació del fenomen d'objecte d'estudi	
1.1 Categories socials implicades	pàg. 3
1.2 Altres variables implicades	pàg. 6
1.2.1 L'espai	pàg. 6
1.2.2 El temps	pàg. 8
1.2.3 El marc institucional	pàg. 9
1.2.4 El caràcter del desplaçament	pàg. 12
2. Metodologia i fonts d'estudi	
2.1 Criteris d'aproximació al fenomen	pàg. 13
2.1.1 Els països inversors	pàg. 14
2.1.2 Els sectors econòmics i les empreses seleccionades	pàg. 19
2.1.2.1 El sector editorial i d'arts gràfiques	pàg. 20
2.1.2.2 El sector químic	pàg. 25
2.2 Les fonts d'informació de la investigació	pàg. 28
2.2.1 Anàlisi quantitativa: detall de l'explotació estadística del Padró de 1986	pàg. 28
2.2.2 Anàlisi qualitativa: les entrevistes extenses als caps de personal de les empreses	pàg. 30

3. La internacionalització de l'economia. Les multinacionals, la reestructuració dels mercats de treball i la mobilitat del personal qualificat	pàg. 33
3.1 Les multinacionals, pedra angular de la internacionalització de l'economia	pàg. 33
3.2 La reorganització dels mercats de treball a escala mundial i les seves implicacions en la mobilitat del personal qualificat	pàg. 37
3.3 La internacionalització de l'economia a través d'un estudi de cas: el sector editorial i d'arts gràfiques	pàg. 38
3.3.1 La progressiva implantació de les empreses editorials multinacionals a Catalunya	pàg. 38
3.3.2 Alguns apunts per a la reflexió: multinacionals, mobilitat i colonització cultural	pàg. 44
4. Els efectius de nacionalitat alemanya a Catalunya a través de les fonts estadístiques	pàg. 47
4.1 Una aproximació crítica a les fonts estadístiques	pàg. 47
4.2 Els grups impulsors de l'emigració alemanya a partir de la piràmide d'edats	pàg. 48
4.3 La implantació geogràfica de la població alemanya a Catalunya. Estudi de tres comarques: Barcelonès, Baix Llobregat i Alt Empordà	pàg. 54
4.4 Tècnics i directius: 46 % de la població alemanya masculina a Catalunya	pàg. 63
4.5 Els efectius alemanys en relació a altres col·lectius estrangers a través de dues fonts contrastades: El Document d'Altes i Baixes Padronals i el Col·lectiu IOÈ	pàg. 69

5. Característiques principals de la mobilitat de tècnics i directius	pàg. 74
5.1 Perfil demogràfic: casats, solteres, gerents i secretàries	pàg. 74
5.2 Perfil sòcio-professional	pàg. 77
5.2.1 Càrrec i funció a l'empresa	pàg. 77
5.2.1.1 Quantificació dels efectius alemanys en relació als subgrups de tècnics i directius	pàg. 77
5.2.1.2 El grup Bertelsmann a Espanya: restructuració del grup, reorganització de mercats i mobilitat	pàg. 78
5.2.1.3 Càrrecs i funcions a l'empresa a través d'un estudi concret: Basf Española	pàg. 81
5.2.2 La formació de tècnics i directius	pàg. 83
5.2.2.1 El nivell d'estudis de tècnics i directius alemanys	pàg. 83
5.2.2.2 La formació continuada a l'empresa i la seva relació amb la promoció i la mobilitat	pàg. 86
5.3 El desplaçament de tècnics i directius alemanys: Contracte espanyol, condicions alemanyes	pàg. 90
6. L'homogeneïtzació de legislacions i política a la CE i la remodelació de l'espai comunitari	pàg. 93
7. Conclusions	pàg. 96
Bibliografia	pàg. 100
Legislació consultada	pàg. 105

0. INTRODUCCIÓ

L'estudi de la mobilitat del personal qualificat de les multinacionals a Catalunya és un tema alhora novedós i interessant.

Novedós perquè els estudis sobre migracions s'han centrat majoritàriament en l'anàlisi dels desplaçaments de treballadors. En aquest sentit, caldria destacar l'aproximació teòrica a la mobilitat del personal qualificat, realitzada per Àngels Pascual i Jordi Cardelús (1991), que ha estat el punt de partença de la present investigació.

Interessant per diversos motius:

En primer lloc, la integració europea, amb la consegüent desaparició de barreres a la circulació de capital i persones, i l'homologació de títols de grau mig i superior, fa preveure una major mobilitat del personal qualificat de les empreses¹.

En segon lloc, el procés imparabile d'internacionalització del capital a escala mundial, i les estratègies globals europees com a resposta a la competència japonesa i nord-americana, ens porta a pensar en "élites" de professionals en moviment entre els diversos centres de producció, gestió i de decisió política a Europa. ²

---

¹ Per a una major informació sobre aquest punt en concret -integració europea i mobilitat-, consulteu els articles, citats a la bibliografia, de Simon (1991) i de Salt (1992).

² Les Nacions Unides estimaven el 1988 (Thrift, 1989) en un 40 % el volum d'importacions mundials, i en un 31 % les exportacions, realitzades en el si de les multinacionals.

Per últim, el clima polític i social de l'Espanya de començaments dels noranta ha magnificat el fluxe de migrants no qualificats provinents del Tercer Món. Tanmateix, els efectius del Primer Món són majoritaris a Catalunya fins el 1991, sense tenir en compte, però, que la xifra global d'estrangers no assoleix l'1 % de la població espanyola (Col·lectiu IOÉ, 1992).

Pensem, doncs, que estudiar la mobilitat del personal qualificat implica trencar el freqüent discurs, viciat i maniqueu, que relaciona migrant i treballador no qualificat.

1. DELIMITACIÓ DE L'OBJECTE D'ESTUDI

1.1 Categories socials implicades

En aquest treball es recullen dues categories socials d'estudi: tècnics i directius. Hom ha escollit aquests grups en funció de la seva activitat dins l'empresa: simplificant molt la qüestió, el personal directiu pren les decisions i el tècnic és l'encarregat de dur-les a la pràctica, coordinant, controlant o supervisant la producció.

Aquesta delimitació dels grups socials d'estudi no ha tingut en compte la professió; criteri més fàcilment delimitable en basar-se en uns nivells de formació, referenciats per títols acadèmics. En aquest sentit, tant directius com tècnics poden tenir formacions ben diferenciades. L'anàlisi dels diferents currículums, no tan sols en l'àmbit de la formació universitària, complementa i enriqueix l'enfocament en funció de l'activitat.

D'aquesta manera, i tal com indiquen Àngels Pascual de Sans i Jordi Cardelús (1991), en la delimitació en tècnics i directius de les categories d'estudi hi ha implícitament una doble dimensió: "una que faria referència a l'estructura social i cobriria els nivells superiors de la piràmide social (en alguns casos de forma implícita o explícita es planteja en termes de nivell de renda) i una altra que faria referència a l'organització social, en una òptica més funcional, i cobriria aquells col·lectius de persones que tenen, pel seu coneixement, habilitats o posició, una significativa incidència social".

Tanmateix, ambdues categories poden tenir interessos divergents. En aquest sentit, alguns sociòlegs han estudiat aquestes dues

categories com a grups en conflicte amb interessos contrastats. Aquests opinen que el problema radica en el fet que la recerca a les indústries està dirigida i controlada per directius, i no per tècnics. En aquest sentit, la mobilitat vertical, que fóra la resposta lògica a un fidel compliment dels objectius de la direcció, no és contemplada com una fita a assolir pels professionals, la màxima aspiració dels quals rau en el reconeixement de la seva tasca científica.

Al contrari, un altre enfocament sociològic defensa que la línia divisòria entre ambdues categories és confusa, i que la mobilitat vertical és la resposta lògica per als tècnics dins la seva carrera professional en el si de l'empresa.

D'altra banda, el fet que aquest treball englobi realitats nacionals diferenciades, com l'alemanya i la catalana, fa que les mateixes categories en estudi puguin ser interpretades de diferent manera. En aquest sentit, les declaracions del cap de personal d'una empresa química posen de relleu la conveniència d'establir-les d'una forma clara:

"Què entén vostè per càrrec directiu?. Uns li donaran unes xifres, i uns altres els hi donaran d'altres, si no ho tenen molt ben estructurat. Un cap de secció és un directiu o no? (...) Per nosaltres, un venedor és un tècnic, són llicenciats universitaris, la nostra venda no és una venda de bolígrafs, sinó que cal un assessorament tècnic, i a vegades el venedor no se n'entera de la comanda fins que no li arriba. Vull dir que tots els nostres venedors són llicenciats, de grau mig o superior, tècnics de productes, d'assessorament al client"

Per últim, un problema afegit està constituït per la naturalesa de les fonts estadístiques utilitzades: l'empadronament deixa al criteri de l'individu el fet d'inscriure's en una categoria socio-professional o en una altra.³

En definitiva, les dues categories socials d'estudi han estat escollides en funció de la seva activitat, clau pel desenvolupament de l'empresa, i no per la seva professió. Aquest fet planteja la dificultat de delimitar amb claredat aquestes categories tant per la pròpia naturalesa de les fonts estadístiques com pel fet que ambdós grups estan referits a dues realitats nacionals diferents, Catalunya i la RFA.

---

³ Al capítol quatre es fa una reflexió crítica sobre les fonts estadístiques a l'Estat espanyol, i la dificultat que comporta una recerca quantitativa basada en persones qualificades estrangeres, subjectes a un subregistre sistemàtic.

1.2 Altres variables implicades

1.2.1 L'espai

Qualsevol mobilitat implica desplaçament entre com a mínim un lloc d'origen i un lloc de destinació; dues unitats social, econòmica i políticament configurades. Efectivament, la persona que es desplaça, altrament coneguda com a migrant, deixa en certa mesura unes relacions personals i socials d'un espai per a fer-ne seves unes de noves. En aquesta mateixa línia, l'espai geogràfic té una implicació social, quan és utilitzat com a tret definitori de les persones: lloc de naixement del migrant, nacionalitat, caràcter rural o urbà del lloc de procedència.

En aquest treball tenim dos espais definitoris: la República Federal d'Alemanya i Catalunya. El capital de les empreses escollides prové majoritàriament de la RFA i el lloc de destinació d'aquest és la comunitat autònoma de Catalunya, que forma part de l'Estat espanyol. La matisació última s'ha d'entendre en el sentit que les multinacionals estructurin els seus mercats tot atenent-se als mercats estatals. Catalunya, doncs, no compta com a unitat econòmica independent per als inversors estrangers.

D'aquesta manera, estudiar les multinacionals a Catalunya implica estudiar l'inversió de les multinacionals a Espanya i a nivell mundial. No obstant però, aquest estudi només recull aquelles empreses amb la seva seu central espanyola a Catalunya.

El fet, doncs, que les multinacionals entenguin l'espai en termes estatals obliga a una visió estatalista del fenomen, cosa que empobreix el nostre enfocament: "La unitat estatal és molt feble com a base d'interpretació sociològica, perquè la seva amplitud en

dilueix la precisió i riquesa de contingut" (Angels Pascual de Sans i Jordi Cardelús 1991, pàg. 7).

Les multinacionals, però, poden *variar* la seva òptica estatal, i integrar enfocaments nacionals en les seves estratègies particulars, sempre que siguin rendibles. En aquest sentit, Círculo de Lectores, filial del grup Bertelsmann i legalment filial de Printer Industria Gráfica a Espanya, ha inaugurat un nou club en llengua catalana, Cercle de Lectors. Aquest fet s'ha d'entendre, però, en el sentit que el grup Bertelsmann ha vist possible diversificar els seus recursos, i els seus riscos, editant en una altra llengua, després de vint anys de vendes en el conjunt del mercat en llengua castellana.

D'aquesta manera, el fet que algunes filials catalanes adquireixin importància en el conjunt del grup pot comportar una certa autonomia en alguns aspectes, com en el cas de les exportacions. Dos exemples il·lustren aquesta afirmació: Círculo de Lectores exporta per a tot el mercat llatinoamericà i envia personal cap a delegacions de vendes i comercials a aquest subcontinent, i la planta de Tarragona de Basf Española està pensada per abastir els mercats de la Mediterrània Occidental i del Nord d'Àfrica. Tot el que s'ha exposat porta a integrar un tercer espai geogràfic: la perifèria de les filials catalanes, o la perifèria de la perifèria.

Una perspectiva d'estudi no contemplada és la de la mobilitat intrastatal en el si de les multinacionals. També en aquest aspecte, s'observen diferències tot depenent de la cultura d'origen, entre Alemanya i l'Estat espanyol. Tal com va observar el cap de personal de Hoechst Ibérica, "a Alemanya treballar a Nuremberg o a Frankfurt no es considera gairebé ni trasllat".

Pel contrari, apuntem que, d'acord amb el nostre treball de camp, existeixen importants reticències per part de tècnics i directius catalans a la mobilitat a l'interior de l'Estat espanyol. Les diferències culturals, socials, econòmiques i polítiques dins l'Estat avalen el fet que els grups estudiats tinguin en compte els possibles conflictes personals i familiars que puguin comportar aquests desplaçaments. S'apunta, doncs, una futura línia d'investigació, centrada en la mobilitat intrastatal de directius i tècnics dins les estructures empresarials.

1.2.2 El temps

El temps és una variable més difícil de definir que no pas l'espai. El temps té un component psicològic, i per tant personal: una persona, al cap de tres mesos d'efectuar el desplaçament, es pot sentir integrada en el lloc de destinació, mentre que una altra, després de viure trenta anys en un lloc, es pot sentir estrangera.

En aquest sentit, les Nacions Unides estipulen en el límit d'un any la separació entre mobilitat i migració, que tot i ser arbitrari, és útil com a criteri estadístic per a realitzar recerques comparatives entre diversos països. Alguns autors opinen que allò que diferencia un migrant temporal d'un definitiu és la disposició a moure's d'un lloc a un altre (Richmond 1968). El 1985, aplicat al cas de les multinacionals, Appleyard (citada per Findlay, 1988) ha usat el terme *skilled transients* en referència a les noves pautes de mobilitat que apunten a un major nombre de desplaçaments de menys durada de migrants qualificats.

En relació a aquest canvi de tendències, Findlay (1988) distingeix entre *settlers* i *transients*: una migració caracteritzada per la seva llarga durada, amb voluntat d'assentament (*settlers*), ha estat substituïda per una major mobilitat per un període determinat en iniciar el desplaçament (*transients*).

En l'estudi de les variables espai i temps, s'ha introduït el concepte "espai de vida". L'augment de la circulació comporta que directius i tècnics puguin estar en contacte amb més d'un lloc per motius laborals. Aquests diversos centres entre els que s'articula l'activitat d'una persona formen l'espai de vida. En els casos estudiats, un director general d'una filial alemanya a Catalunya pot fer viatges periòdics a la central, o un tècnic altament especialitzat pot desenvolupar la seva feina a diversos centres de producció.

Aquesta concepció del temps i de l'espai dificulta l'anàlisi, alhora que l'enriqueix, i obliga al replantejament del concepte clàssic, en migracions, del "retorn": un directiu o tècnic pot integrar el seu lloc d'origen i el seu lloc de residència dins un mateix espai de vida.

1.2.3 El marc institucional

El fenomen estudiat es desenvolupa dins un marc ben concret: les empreses multinacionals amb seu a Catalunya.

A l'igual que les categories tècnic o directiu, el concepte multinacional és equívoc. Però, què és allò què defineix una

multinacional, el seu volum d'inversió a l'estranger, la seva grandària? En aquest estudi, s'han seguit els criteris de l'estudiós del tema Francesc Cabana (1986) per a la definició d'una multinacional:

- Importància del capital propi i capacitat d'endeutament.
- Implantació a nivell mundial.
- Disposició de tecnologia pròpia.
- Incidència en el mercat, tot establint control sobre preus.

Segons aquests criteris, Espanya no tindria cap multinacional donat que les grans empreses de l'Estat no disposen de tecnologia pròpia. D'aquesta manera, hem distingit una multinacional d'allò que no seria més que una gran empresa, o grup empresarial.

D'acord amb Hymer (1972), l'organització de les multinacionals s'estableix a tres nivells jeràrquics a escala mundial: un primer nivell superior, caracteritzat per un alt grau de decisió i control sobre la totalitat del grup, un d'intermedi de decisió amb una important presència de personal tècnic i un d'inferior amb funcions exclusives de producció. Aquests tres nivells es representarien en forma d'una piràmide, amb una base de personal no qualificat, que s'anaria estrenyent cap a una cúspide de directius i tècnics. Cadascun d'aquests nivells corresponen a espais geogràfics diferenciats.

En el nostre estudi, plantejem que Catalunya està situada en un nivell intermedi de decisió, responsable de l'organització i del control d'inversions cap a tercers països, especialment Amèrica Llatina i el Nord d'Àfrica.

John Salt (1988) proposa una línia d'anàlisi de la mobilitat en el si d'aquesta estructura empresarial: un moviment vertical, de pas d'un nivell jeràrquic cap a un altre -promoció- i un moviment horitzontal, en el mateix nivell jeràrquic -canvi de funcions, de l'àrea de producció a vendes per exemple-. Tanmateix, el professor Salt reconeix que la varietat de desplaçaments entre llocs geogràfics, funcions i nivells jeràrquics és prou diversa com per a reduir-la a dos tipus de moviments.

D'acord amb l'anàlisi qualitativa de les entrevistes en profunditat, observem que els fluxes República Federal d'Alemanya-Catalunya i viceversa poden venir acompanyats de promoció, independentment de la direcció del fluxe. Efectivament, en el nostre estudi el desplaçament vertical en l'estructura de l'empresa, cap a la central alemanya, no és garantia per se de promoció, o ho pot ser un cop es produeix el retorn cap a Catalunya.

Respecte al mercat extern de treball (*External Labour Market*), els caps de personal opinen que és preferible la promoció, o el trasllat, en el si de l'empresa. S'accedeix al mercat extern només per als càrrecs inferiors, i després d'examinar els arxius de l'àrea de personal, que recull totes les sol·licituds enviades per la gent interessada a treballar a l'empresa.

1.2.4 El caràcter del desplaçament

Els desplaçaments de tècnics i directius en el si de les multinacionals són exclusivament laborals. El caràcter del trasllat és una variable utilitzada en migracions per distingir aquells desplaçaments de caire laboral o professional "lliure" respecte als de caire polític -exiliats, refugiats..-.

Sobre les formes de contractació i la mobilitat, hem de dir que certes formes de mobilitat -estades de formació, viatges puntuals- no requereixen en principi canvis contractuals.

Els estrangers contractats per les filials catalanes es podrien classificar en dos grups:

- aquells que són contractats en les condicions estipulades per la central alemanya, amb una possible delimitació del temps de permanència a Catalunya.
- aquells contractats directament per la filial catalana, en aquest grup tant podem trobar personal provinent del mercat intern de treball de les multinacionals com del mercat extern.

2. METODOLOGIA I FONTS D'ESTUDI

2.1. Criteris d'aproximació al fenomen

Hem considerat que era preferible intensificar a diversificar. Per aquest motiu, s'ha decidit centrar la investigació en un conjunt concret de empreses d'una determinada nacionalitat i d'uns determinats sectors econòmics.

En aquesta línia, i per aconseguir una mostra representativa de sectors econòmics i d'empreses, s'ha partit d'un dels factors fundamentals d'internacionalització de l'economia catalana dels últims anys: la inversió estrangera.

Si hom considera les xifres d'inversió estrangera directa l'any 1990 a Catalunya (547.857 milions de pessetes) i a Espanya (1.829.640 milions de pessetes), facilitades pel Centre d'Informació i Desenvolupament Empresarial (CIDEM) -centre autònom adscrit al Departament d'Indústria i Energia de la Generalitat de Catalunya-, s'evidencia la importància que té aquest factor per a les dues economies. El fet que Catalunya concentri el 29,9 % del total invertit a Espanya reforça la consideració de la inversió com a variable clau per a l'inici d'aquest estudi.

Una altra variable a tenir en compte és el tipus d'inversió: segons dades del CIDEM, gairebé la meitat (un 47,4 %) de la inversió estrangera a Catalunya era industrial el 1990 (259.452 milions de pessetes). En canvi, Madrid (principal focus d'atracció de capitals conjuntament amb Barcelona) atrau principalment inversions financeres i de serveis.

2.1.1 Els països inversors

Ens interessa conèixer quins països realitzen inversions a Catalunya i quin paper té Catalunya en la seva estratègia inversora a Espanya.

A la taula núm. 1 es poden observar els nou principals inversors tant a Catalunya com en el conjunt de l'Estat.

Taula núm. 1

Volum d'inversió estrangera per estats a Catalunya i a l'Estat espanyol (1990)

(milions de pessetes)

	Catalunya		Estat espanyol
Països Baixos	184.702	França	447.111
Alemanya	79.199	Països Baixos	368.589
França	66.989	Regne Unit	151.117
Suïssa-Lichtenstein	26.056	Alemanya	123.103
Bèlgica-Luxemburg	20.077	Suïssa-Lichtenstein	85.010
Regne Unit	16.258	Itàlia	64.072
EUA	12.991	Bèlgica-Luxemburg	56.966
Japó	10.698	EUA	44.768
Itàlia	7.133	Japó	36.170

Font: Dades facilitades pel Centre d'Informació i Desenvolupament Empresarial de la Generalitat de Catalunya (1992)

A partir d'aquesta taula, hom constata la importància de la inversió procedent d'Europa als anys noranta, fonamentalment de la Comunitat Europea (CE), en comparació amb la inversió japonesa i d'Estats Units: els estats de la CE realitzen inversions per un total de 376.662 milions de pessetes a Catalunya, mentre que els Estats Units i el Japó solament inverteixen 23.689 milions de pessetes conjuntament. En aquest sentit, el pes de la inversió comunitària sobre el total d'inversió estrangera era del 68,8 % el 1990.

El fet que la inversió provinent de Japó i dels Estats Units no es concentri de forma prioritària a Catalunya, sinó a Madrid -com es pot observar a la taula núm. 2- reforça l'elecció dels països de la CE com a centre d'interès del nostre estudi.

No obstant, però, hom fa constar que, per la importància de les empreses originàries dels Estats Units i del Japó per a la economia mundial i per la tendència a l'alça de les seves inversions a Catalunya, és altament recomenable continuar l'anàlisi aquí iniciat tot ampliant l'àrea d'estudi en aquesta direcció. D'aquesta manera, i a tall d'exemple, Japó ha passat de concentrar un 0,1 % de la seva inversió mundial a Espanya l'any 1980, a un 2,0 % el 1990.

Taula núm. 2

Volum d'inversió estrangera per estats i llocs de destinació a l'Estat espanyol (1990)

(milions de pessetes)

	Catalunya	Madrid	Euskadi	Andalusia	P. València
Països Baixos	184.702	127.328	11.436	14.418	8.186
Alemanya	79.199	19.150	2.220	4.003	715
França	66.989	301.005	7.658	7.136	5.782
Suïssa-Lichtenstein	26.056	36.380	459	4.927	1.519
Bèlgica-Luxemburg	20.077	22.980	10	2.812	7.911
Regne Unit	16.258	95.605	8.727	10.662	2.777
EUA	12.991	26.889	76	904	187
Japó	10.698	20.477	1.463	2.792	0
Itàlia	7.133	25.614	909	516	684

Font: Dades facilitades pel Centre d'Informació i Desenvolupament Empresarial de la Generalitat de Catalunya (1992)

En relació a la taula núm. 2, s'observa també que els Països Baixos, Alemanya i França van ser els principals inversors a Catalunya el 1990. En aquest sentit, Catalunya concentra el 30,0 % de les inversions comunitàries al conjunt de l'Estat.

L'estratègia inversora alemanya sembla especialment interessant: Si observem la taula núm. 3, es comprova com la RFA és l'únic país que el 1990 concentra més de la meitat de les seves inversions de tot l'Estat espanyol a Catalunya, un 64,3 % exactament.

Assenyalem, en aquest sentit, que s'ha tingut en compte l'evolució percentual de la inversió a Catalunya respecte al total espanyol des de 1987. Es constata, doncs, a partir de la taula núm. 3, l'estabilitat de l'estratègia inversora alemanya, no sotmesa a excessives fluctuacions, contràriament a les oscil·lacions que presenten altres estats, com per exemple els Països Baixos.

Taula núm. 3

Evolució percentual de la inversió estrangera a Catalunya respecte a Espanya (1990)

	1987	1988	1989	1990
Països Baixos	41,4	22,7	17,9	47,8
Alemanya	34,0	45,9	51,9	64,3
França	17,4	23,2	31,2	15,0
Suïssa-Lichtenstein	29,7	21,4	22,4	30,6
Bèlgica-Luxemburg	9,6	47,6	29,2	35,2
Regne Unit	19,4	9,4	8,4	10,8
EUA	22,6	12,9	18,1	29,0
Japó	1,9	53,9	34,8	29,6
Itàlia	8,5	27,0	24,8	11,1

Font: Dades facilitades pel CIDEM (1992)

En definitiva, hem optat per començar aquest primer estudi sobre la mobilitat del personal qualificat de les empreses estrangeres a Catalunya, delimitant Alemanya com a centre d'atenció. Les raons esgrimides per a aquesta tria, explicades al llarg del capítol, es poden resumir en els següents punts:

- La RFA és el segon país inversor a Catalunya.
- Alemanya concentra a Catalunya la gran majoria de les inversions realitzades en el conjunt de l'Estat espanyol.
- La tendència a l'alça de les inversions alemanyes es manté estable al llarg del període estudiat (1987-1990).

2.1.2. Els sectors econòmics i les empreses seleccionades.

En aquest estudi exploratori sobre la mobilitat del personal qualificat, hem optat per triar aquells sectors on la presència de capital estranger sigui significativa. Pensem que la incidència de la inversió estrangera sobre determinats sectors de producció podia ser indicativa de processos de modernització o, com a mínim, de transformació, susceptibles de generar un increment de la mobilitat dels seus quadres directius i tècnics.

En relació a la inversió industrial estrangera, Gual et al. (1991) apunten que "en el període 1986-1990 aquesta inversió fou de més de 500.000 milions de pessetes, un 65 % de tota la inversió estrangera a Catalunya. Tot i que les dades disponibles són molt agregades, els sectors industrials que han rebut el gruix d'aquestes inversions són el sector químic i el del paper" (pàg. 32)

Segons dades del Centre d'Informació i Documentació Empresarial (CIDEM), entre els anys 1988-1990 la inversió industrial estrangera a Catalunya s'ha concentrat fonamentalment en 10 sectors, que representen un 80% del total. En ordre decreixent, es troben els següents sectors: indústries del paper i arts gràfiques, hostaleria, químiques, institucions financeres, comerç a l'engròs, lloguers de béns immobles, construcció de maquinària i béns d'equipament, auxiliars financers i activitats immobiliàries, construcció d'automòbils i assegurances.

Hem centrat, doncs, la recerca en aquests dos primers sectors industrials, és a dir, arts gràfiques-indústries del paper (que inclou també el sector d'editorials) i químiques. No s'ha contemplat l'estudi del sector hostaleria i turisme a causa de la seva especificitat,

que podia distanciar-nos del nostre objecte d'estudi, centrat en la mobilitat de tècnics i directius en el si de les empreses multinacionals. El fet que aquests dos sectors hagin experimentat paral·lelament importants modificacions en les seves formes de producció i/o d'organització del treball ha incentivat el nostre interès.

La selecció concreta de les empreses s'ha realitzat a partir de la consideració que fossin grans grups empresarials a nivell mundial i que la seva seu social a Espanya es trobés a Catalunya. Per aquesta selecció, ens hem servit del *rànk*ing d'empreses elaborat per la revista nord-americana *Fortune* a partir del volum de vendes a nivell mundial.⁴

2.1.2.1 El sector editorial i d'arts gràfiques

Es tracta d'un sector econòmic dedicat a la producció de llibres, publicacions periòdiques, folletons, catàlegs i impresos, i a la manipulació de cartró i paper. Les característiques organitzatives i empresarials fan recomenables separar l'anàlisi dels dos subsectors que componen aquest sector.

---

⁴ Finalment s'han realitzat entrevistes extenses amb vuit caps de personal de les empreses següents:

- Sector d'editorials i d'arts gràfiques: les quatre empreses del grup Bertelsmann a Catalunya: Círculo de Lectores, Plaza & Janés, Printer Industria Gráfica i Eurohueco.

- Sector químic: Basf Española, Bayer Hispania, Hoechst Ibérica i Tesa.

a) El subsector editorial

El subsector editorial a Catalunya, que presenta moltes similituds amb el conjunt mundial, es troba en una situació de gran concentració de la seva estructura empresarial: poques empreses controlen una part molt significativa del mercat.

Aquesta tendència sembla accentuar-se en els últims anys, segons consideren Gual, Solà i Fluvià (1991) en un estudi sobre la indústria catalana en l'actualitat. Per a aquests autors, l'elevada competència portaria a un seguit de fusions i absorcions d'empreses. L'objectiu d'aquesta política és aprofitar les economies d'escala, així com evitar riscos, o en tot cas diversificar-los: una major grandària de l'empresa permet accedir a mercats més regulars. La importància dels grups multinacionals dins aquest context és determinant. A nivell mundial, aquest procés s'hauria donat no solament en el marc de les empreses editorials, sinó en la comunicació en general, independentment del seu suport material.

Paral·lelament, es dona una estructura organitzativa de la producció que tendeix, d'una forma molt accentuada, a la desintegració vertical. Les editorials es dedicarien principalment a la selecció d'originals i al disseny del producte, subcontractant tant la producció com l'objecte de la seva comercialització.

La localització de les empreses editorials està molt determinada per la proximitat a centres de demanda i a les indústries gràfiques. Com s'observarà més endavant, amb l'estudi del grup Bertelsmann, casos com el de Barcelona mostren la gran concentració geogràfica d'aquesta indústria.

A Catalunya, el sector s'ha trobat molt afectat per l'evolució del seu mercat exterior. L'estratègia dels grans grups editorials instal·lats a Catalunya ha estat la de localitzar progressivament la producció en els mateixos països on es comercialitzava i es venia, en un intent d'aprofitar els menors costos laborals, disminuir els riscos comercials i convertir els antics deutes en actius reals. Aquest procés l'hem pogut seguir a l'empresa Círculo de Lectores que, des de la seva seu a Barcelona ha creat diversos clubs de lectors a tot Llatinoamèrica.

Durant els anys vuitanta, arran la crisi de les economies llatino-americanes, el sector ha experimentat una progressiva reducció de les exportacions. En paral·lel, s'ha experimentat un cert augment de les importacions i una forta entrada de capital estranger. En aquest sentit, la crisi ha generat una dinàmica de noves absorcions per part de grups més grans de caràcter multinacional.

La situació en què es troba el subsector editorial en aquests moments té molt a veure amb l'últim procés descrit. Però, si bé es cert que la tendència a la concentració augmentarà, també ho és l'existència d'alguns segments de producció que poden ser aprofitats per empreses petites.

b) El subsector de les arts gràfiques

A diferència del món editorial, el subsector de les arts gràfiques es troba molt atomitzat, tot mantenint-se moltes empreses d'origen familiar. En un informe econòmic, publicat en el diari Avui el passat 27 de febrer de 1992, s'indicava que de 7.500 empreses a Espanya, el 75,0 % no passen dels 6 treballadors, i només un 1,3 % supera els 100 treballadors: La intensa renovació dels processos de pre-impressió -processadors de textos, etc.- permeten l'increment de la rendibilitat dels tiratges curts i, per tant, ofereixen majors marges de supervivència per a les empreses més petites.

Passada aquesta important franja del petit empresari, les grans empreses són les que marquen realment les pautes del subsector: Les indústries intensives en capital, amb una elevada tecnologia i en ràpid progrés, condicionen, doncs, l'evolució del sector.

A Catalunya, un cas significatiu del procés d'entrada dels grans grups multinacionals, tot partint d'estructures pre-existents, és el grup empresarial alemany Bertelsmann. Aquest té localitzades a Catalunya quatre de les principals empreses dels sector editorial i de les arts gràfiques: Círculo de Lectores, Plaza & Janés, Printer Industria Gráfica i Eurohueco. El més interessant és comprovar que les quatre empreses es dediquen a processos diferents dins el mateix sector, mostrant d'aquesta manera la capacitat del grup per a situar-se estratègicament en el mercat. Així, per exemple, el subsector de les arts gràfiques utilitza tecnologies diferents a les empreses Printer Industria Gráfica i Eurohueco.

Printer Industria Gráfica utilitza el sistema *offset*, que permet fer impressions de major qualitat, amb tiratges curts (menys de

100.000 o 150.00 exemplars), o impressions de llibres en blanc i negre, amb la qual cosa es cobreix un tipus específic de demanda.

L'empresa Eurohueco, pel contrari, treballa amb el sistema gravat al buit, que respon a un altre tipus de demanda. Aquest sistema permet tirades de fins a un milió d'exemplars i en colors. Òbviament el grup impulsa l'autonomia de cada empresa, i les considera espais autònoms per la seva situació en el mercat. D'aquesta manera, el conjunt surt reforçat i millora les seves posicions globals dins el sector.

2.1.2.2 El sector químic

Aquest sector es dedica fonamentalment a la transformació d'un gran nombre de matèries primeres orgàniques i inorgàniques en productes intermedis i finals, aptes per al consum industrial i domèstic.

La indústria química es troba dividida principalment en dues branques, la derivada de la química orgànica i la que prové de la química inorgànica. Aquestes es poden subdividir segons el tipus d'activitat realitzada.

D'una banda, la química orgànica fina es dedica als productes de farmàcia, colorants, cosmètics; i la química orgànica se centra en la petroquímica i en la química dels productes naturals.

La química inorgànica fina elabora pigments i fotoquímica, mentre que la química inorgànica treballa principalment sobre el gas industrial, la sosa i el clor.

Al llarg dels últims 50 anys, aquesta indústria ha experimentat grans transformacions, impulsades per decisives innovacions tecnològiques, tot provocant un augment de la grandària de les empreses, especialment en el cas de la química orgànica. Aquestes transformacions han anat acompanyades d'un important increment del pes específic dels grans grups industrials.

En el context actual, el sector es basa en una estructura productiva amb moltes interrelacions. La dimensió de l'empresa apareix com una variable clau. Els grans grups industrials poden operar conjuntament en una producció que després es pot diversificar, tot actuant en diversos segments productius.

Es dona una gran diversificació de les activitats d'aquestes grans empreses a través de la integració horitzontal. La creació d'empreses filials o la coparticipació en altres societats permet aprofitar unes economies externes, tant en relació a l'àmbit comercial -xarxes de distribució i imatge de marca-, com en relació a l'àmbit productiu- tecnològic -control del procés i tècniques colaterals-.

Aquests processos es poden observar al grup Basf, que té instal·lades a Espanya més de 10 empreses diferents ⁵, dedicades a la producció i comercialització d'un ampli ventall de productes.

En un intent d'aprofitar les sinèrgies del procés productiu, es produeix també un procés d'integració vertical, la qual cosa s'evidencia, per exemple, en la producció de plàstics per part del grup Repsol Química.

L'enorme competència internacional ha provocat la necessitat de redimensionar les empreses, amb la qual cosa s'han aguditzat els processos de concentració industrial. A Catalunya, aquest procés s'ha produït sobretot a través de la penetració directe de companyies estrangeres, per la adquisició de PIMEs autòctones.

En un altre nivell, tots aquests processos es tradueixen en una tendència creixent de l'associació industrial, tot realitzant, per exemple, projectes de grans inversions de forma conjunta per part de diversos grups i/o empreses, amb l'objectiu de disminuir els riscos.

La importància de la I+D en tots els subsectors, tant en relació al procés com al producte, reforça la grandària de l'empresa com a variable clau del desenvolupament d'aquesta indústria.

---

⁵ Algunes de les empreses de Basf a Espanya són les següents: Basf Española, Comparex Sistemas Informáticos, Critesa, Cúrtex Industrias Sintéticas, Elastogran, Glasurit, Laboratorios Knoll.

2.2 Les fonts d'informació de la investigació

Un cop delimitat el país d'origen de les empreses en estudi, els sectors d'aquestes empreses i les empreses mateixes, hom exposarà les fonts i la metodologia utilitzada.

Pensem que un primer element a considerar per a un estudi d'aquest tipus de fenomen és la quantificació dels efectius de població provinents d'Alemanya i l'anàlisi de les seves característiques demogràfiques bàsiques. L'objectiu principal és el d'avaluar el pes específic dels tècnics i professionals qualificats dins el conjunt de persones de nacionalitat alemanya residents a Catalunya. En aquest sentit, s'ha realitzat una anàlisi exhaustiva de les fonts estadístiques disponibles: el Padró de 1986 i el Document de Altes i Baixes Padronals per als anys 1988 i 1989.

2.2.1 Anàlisi quantitativa: detall de l'explotació estadística del Padró de 1986

L'anàlisi del primer element considerat, els efectius de població alemanya a Catalunya, es concreta en la interpretació de l'explotació estadística realitzada per l'Institut d'Estadística de Catalunya, tot seguint les nostres indicacions específiques.⁶

No ha estat possible obtenir una explotació ni del Cens ni del Padró de 1991, donat que en aquests moments l'Institut està elaborant la informació continguda en aquests dos documents. No obstant però,

---

⁶ L'equip d'investigació vol fer palès el seu agraïment a les senyores Mireia Farrés i Montserrat Navarro, de l'Institut d'Estadística de Catalunya.

s'ha sol·licitat l'exploració del Cens i del Padró de 1991 amb les mateixes variables d'anàlisi utilitzades en la investigació present. D'aquesta manera, hom contempla una futura ampliació de la recerca que contrastaria els dos moments. Aquesta ampliació temporal permetria l'anàlisi de l'impacte de l'entrada d'Espanya en la Comunitat Europea en la mobilitat dels dos grups d'estudi d'aquesta investigació.

La informació dels anuaris i recopilacions estadístiques de diverses institucions estudiades no tenen la suficient precisió ni detall respecte als estrangers residents a Catalunya.

L'anàlisi quantitativa de la investigació s'ha realitzat a partir de la següent informació, extreta del Padró de 1986:

- Estrangers per nacionalitat, sexe i edat.
- Estrangers per nacionalitat, estat civil i edat.
- Estrangers per nacionalitat, any d'arribada a Catalunya, sexe i edat.
- Estrangers per nacionalitat, any d'arribada a Catalunya i categoria socio-professional.
- Estrangers per nacionalitat, edat i nivell d'instrucció.
- Estrangers per nacionalitat, sexe, nivell d'instrucció i categoria socio-professional.
- Persones nascudes a l'estranger per nacionalitat, lloc de naixement i categoria socio-professional.
- Persones nascudes a l'estranger per nacionalitat, lloc de naixement i nivell d'instrucció.

Aquesta informació està desglossada en els següents nivells territorials:

- Catalunya.

- les quaranta-una comarques de Catalunya⁷ .
- els municipis de Barcelona (Barcelonès), Sant Cugat del Vallès (Vallès Occidental), Mataró (Maresme), Sant Just Desvern i Castelldefels (Baix Llobregat).

2.2.2 Anàlisi qualitativa: entrevistes extenses als caps de personal de les empreses

L'anàlisi qualitativa de la nostra investigació s'ha centrat en una sèrie d'entrevistes extenses realitzades als caps de personal de les empreses seleccionades. Així mateix s'ha procedit a una recollida selectiva d'informació en funció de les fitxes de personal que algunes empreses entrevistades ens han permès consultar.

Les entrevistes s'han realitzat amb un guió, estructurat en tres grans apartats, i amb un qüestionari tancat sobre els treballadors estrangers.

Els tres grans apartats en què es divideix el guió d'entrevista són els següents:

- Fitxa de l'empresa.
- Relació entre la filial catalana i la multinacional.
- Política de personal, amb especial referència al personal qualificat.

Respecte a la fitxa de l'empresa, la informació sol·licitada s'ha complementat amb la consulta d'anuaris, editats per Fomento de la

---

⁷ L'Institut d'Estadística de Catalunya va elaborar les dades del Padró de 1986 en funció de la nova divisió comarcal, en 41 comarques, aprovada pel Parlament de Catalunya el 1988.

Producció (1990 i 1991). Concretament s'ha elaborat una fitxa per empresa amb la següent informació:

- Nom i direcció de la seu social a Catalunya.
- Xarxa de filials i participacions a empreses, tot especificant el percentatge en el cas d'empreses espanyoles. Distribució de les filials europees.
- Dades econòmiques i facturació a l'Estat espanyol.
- Branques d'activitat en les que participa el grup empresarial, tot detallant l'existència o no d'una especialització per estats de les activitats del grup.
- Ubicació dels laboratoris d'investigació bàsica i aplicada.
- Plantilla desglossada per categories socio-professionals i per ubicació geogràfica.

Amb l'objectiu concret d'estudiar la incidència de la política de les empreses multinacionals sobre la mobilitat, hom pretén analitzar específicament el rol que té la filial catalana dins el conjunt empresarial. Per aquest motiu, el qüestionari planteja els punts següents:

- Política de pressupostos i d'inversions. Grau d'autonomia.
- *Reporting system*. Estudi de les formes de control exercides per l'empresa mare.
- Exportacions des de la filial. Divisió de funcions del grup.
- Control de qualitat.

En relació a la política de personal, s'han establert qüestions referents als apartats següents:

- Funcionament del mercat de treball. Estudi de la promoció dins l'empresa.
- Canals externs de captació de personal.
- Existència de càrrecs reservats a estrangers.

- Mobilitat periòdica, direcció dels fluxes i periodicitat dels mateixos.
- Condicions del trasllat i formes de pagament (salari, habitatge, automòbil, assegurances ...).

Per últim, sobre la fitxa personalitzada del personal estranger de les empreses, el qüestionari estableix la recollida de dades demogràfiques i sòcio-professionals del subjecte, en concret les seves relacions familiars i de parella, i la seva trajectòria laboral.

3. LA INTERNACIONALITZACIÓ DE L'ECONOMIA: LES MULTINACIONALS, LA REESTRUCTURACIÓ DELS MERCATS DE TREBALL I LA MOBILITAT DEL PERSONAL QUALIFICAT

3.1 Les multinacionals, pedra angular de la internacionalització de l'economia

La mobilitat de directius i tècnics es desenvolupa dins uns paràmetres ben definits, les empreses multinacionals. En aquest sentit, en ordre a una millor teorització del fenomen, plantegem com a necessària la descripció dels processos econòmics, i quina ha estat la seva evolució a partir de la crisi dels setanta, moment en què els mercats mundials es reorganitzen. De la mateixa manera, un millor coneixement del funcionament de les multinacionals ajudarà a resituar la mobilitat de les categories estudiades des d'una òptica global, d'estratègia dels diferents grups industrials.

Potser el tret dominant a l'economia en aquests últims vint anys és el procés d'internacionalització global del capital. En aquest sentit, malgrat la crisi econòmica dels setanta, el fluxe d'inversió directa estrangera va anar en augment i les multinacionals van reorientar les seves respectives estratègies. Segons Nigel Thrift (1989), els canvis dels anys setanta es podrien resumir en tres:

- Creixement de les multinacionals, que es va concretar en creixement del nombre de filials i en la reorganització dels seus mercats interns -de capitals i de persones-. Un indicador de la importància de les companyies multinacionals ve donat pel fet que, segons estimacions de les Nacions Unides (Thrift, 1989), al voltant

del 40 % de les importacions i del 31 % de les exportacions mundials el 1988 es van donar dins aquestes empreses.

- Exportació i consolidació de les relacions socials de producció capitalista arreu del món.

- Aparició de nous pols de desenvolupament (Mèxic, Argentina, Corea del Sud, Hong Kong, Taiwan i Singapur, principalment) i naixement de multinacionals provinents d'aquestes àrees.

Aquesta internacionalització global de l'economia mundial ha anat acompanyada de la seva terciarització. Ambdós fenòmens, però, estan interrelacionats en el sentit que el creixement de l'ocupació en el sector terciari ha estat en part resultat del creixement del sector financer a nivell internacional i de l'augment dels serveis per a les empreses multinacionals.

El final dels setanta i els anys vuitanta es caracteritzen, d'altra banda, per un canvi de tendència en la inversió, de replegament cap als països centrals, amb la progressiva consolidació de les multinacionals provinents de l'Europa Occidental i de Japó, i una pèrdua de pes relatiu de la inversió estrangera dels Estats Units. En aquest sentit, la inversió directa japonesa i europea s'ha orientat al llarg dels vuitanta majoritàriament cap als Estats Units.

Així mateix, les multinacionals han canviat la seva estratègia de compra d'empreses i d'implantació de filials per una política més flexible, de subcontractació de serveis i de pactes concrets de cooperació amb empreses competidores.

Aquest nou règim d'acumulació, batejat com a *flexible accumulation* (Harvey, 1987)⁸, s'identifica amb un seguit d'indicadors com són ara l'automatització, l'augment de la flexibilitat del treball, el trencament del model de grans plantes de producció, la implantació d'unitats productives petites i especialitzades, i una major coordinació i distribució de productes gràcies a l'avenç de la tecnologia i les telecomunicacions.

L'acumulació flexible està basada en la desintegració en petites unitats de producció amb capacitat d'adaptació a la demanda. Es podria entendre aquest nou règim d'acumulació en la línia del canvi de tendència de la inversió, cap als països centrals, donat que aquestes noves formes de producció s'instal·len en àrees marginals del primer món, tot aprofitant mà d'obra no qualificada, formada principalment per dones a temps parcials. Un exemple d'aquest tipus d'evolució és la Tercera Itàlia, zona tradicionalment agrícola del centre de la península italiana, al sud del triangle industrial Milà-Turí-Gènova.

Totes les evolucions descrites fins el moment posen en qüestió la teorització sobre la Nova Divisió Internacional de Treball, proposada per Fröbel, Heinrichs i Kreye (1980). A grans trets, aquests autors argumentaven que part dels processos de producció, que utilitzaven mà d'obra no qualificada se situaven al països del Tercer Món. Aquesta teorització es basava en tres eixos fonamentalment:

---

⁸ El final del fordisme i els nous règims d'acumulació emergents - l'acumulació flexible-constitueixen un focus molt interessant de debat teòric en el camp de la Geografia Industrial. Des de diversos enfocaments, Aglietta, Leborgne, Lipietz, Harvey, Hudson, Piore, Sabel, Scott, entre d'altres, han contribuït a aquest debat.

- el trencament de les estructures tradicionals, econòmiques i socials, en els països del Tercer Món, que tenia com a conseqüència més directa la disponibilitat d'una mà d'obra abundant i no sindicada.

- la fragmentació i l'homogeneïtzació dels processos productius, que feia possible que molts sub processos poguessin ser assumits per mà d'obra no qualificada.

- el desenvolupament del transport i de les tecnologies de la comunicació.

Avaluats pels canvis dels vuitanta, els crítics a aquesta teorització han argumentat principalment que el nivell de salaris no és determinant, donat que el cost de la mà d'obra és relativament escàs en relació als preus de les mercaderies en el mercat. D'aquesta manera, els diferents nivells de qualificació entre els països repercuteix en importants diferències de productivitat. Així mateix, s'ha apuntat que l'interès en instal·lar-se en països desenvolupats no prové tant de la mà d'obra, sinó de l'expansió de mercats (Schoenberger, 1988)

3.2 La reorganització dels mercats de treball a escala mundial i les seves implicacions en la mobilitat del personal qualificat

Des del punt de vista de la mobilitat del personal qualificat de les empreses, una major interconnexió entre els punts de decisió dels països centrals i una necessitat creixent de personal qualificat en els nivells més alts de l'empresa implica una major mobilitat de les categories d'estudi entre els països del Primer Món.

En aquesta línia d'interpretació, Zelinsky (1971) ja establí unes hipòtesis de transició de la mobilitat en paral·lel a les fases de transició demogràfica. La quarta fase de Zelinsky contemplava la circulació d'una minoria de professionals, de personal altament qualificat, entre els països desenvolupats, i de persones privilegiades del Tercer Món cap a aquests centres decisoris a nivell mundial.

Salt i Findlay (1989) han defensat aquest plantejament i, amb un to certament provocador, han postulat la fi de les migracions en massa de treballadors relativament poc qualificats. Les migracions de personal altament qualificat, per la seva part, no han cessat d'augmentar. Les raons adduïdes per explicar aquest segon aspecte del fenomen es podrien resumir en dues premisses:

- Per assegurar el desenvolupament econòmic tots els països necessiten els coneixements i l'experiència de treballadors qualificats.
- El funcionament de l'economia mundial reposa sobre els moviments migratoris d'una "élite" fortament qualificada, instrument

de control i de transferència de coneixements entre les diverses parts del sistema.

John Salt (1983) argumenta que les tradicionals teories sobre les migracions, push-pull o teories econòmiques que es basen en diferències de salaris o de nivells de renda, no poden ser aplicades al personal qualificat. Salt proposa un nou marc d'estudi: "The explanatory framework proposed here is based on the disaggregated nature of the modern labor market, in which specialist skills and training mean that the workforce is segmented into self-contained noncompeting groups. Attempts at explanation must, therefore, first distinguish specific occupational types and examine their relationship with labour market processes and institutions. A close association exists between the career path of the individual, the nature of the job and the migration demands imposed by the organization of work and the internal structure of the employer" (pàg. 634).

3.3 La internacionalització de l'economia a través d'un estudi de cas: el sector editorial i d'arts gràfiques

3.3.1 La progressiva implantació de les empreses editorials multinacionals a Catalunya

Un cop descrits els processos que s'operen a nivell internacional, que es podrien resumir en una major transnacionalització de l'economia i en un replegament de la inversió cap als països centrals, ens interessa conèixer com aquestes tendències es reflexen en un dels dos sectors estudiats en aquesta recerca: el sector editorial i d'arts gràfiques.

Com ja s'ha comentat en el capítol metodològic, el sector entra en crisi els anys vuitants per dos motius:

- la crisi dels mercats llatinoamericans que obliga a replantejar les estratègies dels grups espanyols, i que en alguns casos, com és l'editorial Salvat, acabarà amb l'absorció d'aquesta pel grup francès Hachette.

- la forta competència, incrementada a partir de l'entrada d'Espanya a la CE -amb la consegüent liberalització de les inversions provinents dels estats que componen la Comunitat-⁹,

---

⁹ Les inversions estrangeres a Espanya es regulen -es desregulen- per la següent legislació:

- Llei Orgànica 18/1992, d'1 de juliol (BOE de 3 de juliol de 1992), de la Prefectura de l'Estat, que estableix determinades normes en matèries d'inversions estrangeres a Espanya.

- Reial Decret 671/1992, de 2 de juliol (BOE de 4 de juliol de 1992), del Ministeri d'Economia i Hisenda, sobre règim de les inversions estrangeres a Espanya.

- Resolució de 6 de juliol de 1992 (BOE de 14 de juliol de 1992), de la Direcció General de Transaccions Exteriors, sobre procediment de

dels grans grups europeus de la comunicació i de l'edició (Bertelsmann, Hachette, Mondadori, Maxwell...).

Respecte a aquest últim punt, Gual et al. (1991) recullen els grans grups presents al sector editorial i de publicacions periòdiques a Espanya, que es poden veure a la taula núm. 4.

Taula núm. 4

Principals grups multinacionals presents al sector editorial i de publicacions periòdiques a Espanya

<i>Grup</i>	<i>Participacions en el sector</i>
Bertelsmann (núm. 1 de l'edició mundial) (RFA)	editorials: Círculo de Lectores i Plaza & Janés revistes G+J, que edita Mía, Dunia, Ser Padres, Muy Interesente, Geo i Natura
Hachette (França)	editorial: Salvat edita: Diez Minutos, Teleprograma, Futuro
Mondadori-Gofri (Itàlia)	editorial: Mondadori-Grijalbo
Fabri (Itàlia)	editorial Orbis
Edipresse (Suïssa)	majoritari a Hyma: Lecturas, Labores del Hogar, Comer y beber, Algo 2.000, Patrones, Rutas del tiempo

---

tramitació i registre de les inversions estrangeres a Espanya. (El BOE de 4 d'agost de 1992 publica algunes esmenes als errors d'aquesta Resolució).

Taula núm. 4

Principals grups multinacionals presents al sector editorial i de publicacions periòdiques a Espanya (cont.)

<i>Grup</i>	<i>Partipacions en el sector</i>
Axel Springel	revistes: Greca. Nuevo Estilo, Còmplice i revistes especialitzades
UNU (Països Baixos)	revistes especialitzades
Grup Hersant (França) i Rusconi (Itàlia)	Grup 16
Ruper Murdoch (Gran Bretanya)	25 % del grup Zeta

Font: Gual et al. (1991)

El grup Bertelsmann, propietari de les dues editorials esmentades a la taula núm. 4, és el productor i distribuïdor de continguts culturals massius més important d'Espanya, després del mateix Estat espanyol. Segons càlculs realitzats per Daniel E. Jones per a l'any 1986 (Bustamante i Zallo, 1988), el grup Bertelsmann facturava a Espanya 39.584 milions de pessetes, amb una plantilla de 2.616 persones, per davant del grup Prisa-SER-Timón-Cid, principal grup

El volum de facturació, i el fet que el grup fos l'únic de capital estranger en el sector editorial els anys seixanta i setanta a Espanya, obliga a situar històricament el grup alemany a la península. En un moment en què, malgrat les liberalitzacions del Pla d'Estabilització de 1959, el règim franquista preveia la continuació del control dels mitjans de comunicació, Bertelsmann crea Círculo de Lectores a Barcelona l'any 1962. S'inaugura amb aquesta empresa una nova forma de venda de llibres a l'àrea de la llengua castellana.

Juntament amb Círculo de Lectores, i en un principi, amb la finalitat de treballar per a aquesta empresa, neix Printer Industria Gráfica, avui la major empresa d'arts gràfiques de l'Estat espanyol. Actualment la majoria de la producció d'aquesta empresa està orientada a l'exportació d'encàrrecs per a impremta. Printer Industria Gráfica va facturar 11.900 milions de pessetes l'any 1989 (Fomento de la Producción, 1990), quantitat que dobla la xifra de negoci de la segona empresa catalana d'arts gràfiques (Cebal Celograf, que depèn del grup francès Rhone Poulenc).

A partir de 1976, Bertelsmann entra a Plaza & Janés, però no és fins a 1982 que el grup alemany no es fa amb el 100 % de l'editorial, una de les primeres del món editorial espanyol, juntament amb Planeta i Salvat -avui controlada pel grup Hachette-.

Tot atenent les seves necessitats, el grup crea Eurohueco el 1986, considerada una de les majors empreses gràfiques d'Europa: la tercera part de la seva producció està orientada a l'exportació.

L'estratègia de Bertelsmann se centra en la participació en diversos mitjans d'informació en funció de l'anàlisi de les situacions i de les

L'estratègia de Bertelsmann se centra en la participació en diversos mitjans d'informació en funció de l'anàlisi de les situacions i de les opcions concretes. Comença amb el món editorial, continua amb els discos -el grup controla Ariola-Eurodisc, RCA i F. Discos Columbia, amb una facturació total l'any 1985 de 4.800 milions de pessetes (Jones, 1988)-, torna a l'edició i acaba invertint en arts gràfiques.

Fins el moment, hem situat l'estratègia del grup alemany Bertelsmann donat que la nostra recerca inclou les quatre empreses abans descrites del món editorial i de les arts gràfiques. De cara a avaluar la importància de la inversió estrangera dins el conjunt editorial català, és interessant considerar les principals empreses editorials catalanes, la seva facturació i el seu nombre de treballadors (taula núm. 5).

Taula núm. 5

Principals empreses editorials catalanes 1989

(milions de pessetes)

	<i>Facturació</i>	<i>Nombre de treballadors</i>
Editorial Planeta	47.900	1.222
Zeta (Grup)	42.067	1.020
Talleres de Imprenta	16.100	1.015
Plaza & Janés	15.100	398
Círculo de Lectores	11.778	585
Planeta Crédito	11.300	254
Ed. Océano Éxito	10.793	233
Ed. Primera Plana	7.000	250
Salvat Editores	5.100	160
Ed. Planeta-Agostini	4.900	70
Comercial Salvat	4.600	145

Font: GUAL et al. (1991) a partir de Fomento de la Producción (1990)

En aquest llistat no queden recollides les editorials Santillana -que forma part del grup Timón- ni Anaya, amb seu fora de Catalunya. Hom fa constar, però, que aquestes dues editorials formen part dels cinc primers grups editorials del mercat espanyol, que en el seu conjunt controlaven el 50 % de la producció editorial a Espanya el 1985 (Carrón, 1988).

Aquests cinc grans grups editorials espanyols són, doncs, Bertlesmann, Salvat-Hachette -controlats per capital estranger-, Planeta, Anaya i Timón. En aquest sentit, l'editorial Planeta és l'únic grup amb capital català, que forma part dels primer cinc grans grups editorials que operen dins el mercat espanyol. Com ja s'ha comentat en el capítol referent a les variables en estudi, Catalunya s'ha de considerar en el conjunt del mercat espanyol atès que, en primer lloc, les multinacionals structuren els seus mercats d'acord amb els espais estatals, i en segon lloc, una legislació comuna i una llibertat de circulació dins les fronteres de l'estat fan recomenablè aquesta perspectiva d'estudi.

3.3.2 Alguns apunts per a la reflexió: multinacionals, mobilitat i colonització cultural

Alguns teoritzadors de la transnacionalització de les indústries culturals (per exemple Bonet, 1991; Zallo, 1988) han subratllat les repercussions negatives d'aquest procés: l'homogeneïtzació d'hàbits socials i culturals.

La qüestió no és senzilla, ni té una única lectura. Efectivament els patrons culturals i socials que trasmeten diàriament els mitjans de comunicació tenen una incidència gens menyspreable en els hàbits i costums de les persones i dels pobles.

No obstant, però, és difícil destriar aquelles pràctiques associades a una cultura aliena de les que són pròpies del capitalisme madur d'una societat desenvolupada com és ara la catalana. Un altre punt és que siguin o no justes, correctes o escaients. En aquest sentit, el cap de formació de SEAT-VOLSWAGEN (Conceptos. Revista de Gestión y Dirección, núm. 15, 1992, pàg. 12-15) apunta que:

"en los principios generales, los sistemas de Dirección y Gestión son comunes. Y son los modernos, que se enseñan en las Escuelas de Negocios de hoy, basados en la delegación de responsabilidades y funciones, formación del colaborador, trabajo en equipo, toma de decisiones lo más cerca posible del punto de aplicación, etc. Esto yo creo que lo piensa casi todo el mundo. Y en la aplicación concreta de todo ello, yo diría que las variaciones están en los individuos, no en las nacionalidades" (pàg. 14).

En aquest sentit, hom fa constar que els grans grups -siguin multinacionals o no- poden diversificar en major mesura la seva producció i per tant poden fer, en el cas de les editorials, tirades més reduïdes. El cas de Bertelsmann, i el seu Cercle de Lectors, en seria un exemple. Fóra interessant, en aquest sentit, comparar el tiratge en català d'una editorial pròpia com Planeta i una d'estrangera, com Círculo de Lectores.

En defensa dels grans grups editorials, es podria argumentar que la major difusió de productes -fàcilment catalogables com a

nous consumidors -potser no lectors- d'una cultura abans exclusiva d'unes *élites* privilegiades. També fóra interessant, en aquest sentit, comprovar els catàlegs editorials de Planeta i Plaza & Janés. L'estratègia de Planeta, definida per Carrón (1988), es concreta en "temas de gancho, y con la necesaria dosis de provocación como para atraer a un lector, en principio, no demasiado motivado por la lectura" (pàg. 194).

També és cert, per últim, que en un moment històric donat, com va ser el franquisme espanyol, l'entrada de capital estranger -i de persones estrangeres- va tenir repercussions positives en el canvi de mentalitat de les generacions nascudes en la postguerra.

Són qüestions a debatre, aquí, però, s'ha pretès introduir algunes perspectives, donat que a vegades la literatura científica prioritza aspectes que, en altres casos, s'obvien *únicament* per la procedència geogràfica del capital invertit.

En referència al sector que ens ocupa, fem esment que la supeditació del sector editorial espanyol -no tenim dades per a Catalunya- als grups editorials d'àmbit multinacional es veu reflectida en:

- el fet que el 25 % de l'edició de l'Estat és traduïda (Zallo, 1988), una de les més altes d'Europa, i només comparable a les proporcions dels Països Baixos i Dinamarca.

- el canvi qualitatiu de les exportacions espanyoles. Tot i ser l'Estat espanyol el quart exportador mundial -i el primer en relació al seu PNB (Carrón, 1988)-, la tendència al llarg dels vuitanta ha estat l'augment dels encàrrecs d'impremta, en detriment de l'exportació del producte acabat.

4. ELS EFECTIUS DE NACIONALITAT ALEMANYA A CATALUNYA A TRAVÉS DE LES FONTS ESTADÍSTIQUES

En aquest apartat, hom perfilarà les característiques generals de la població alemanya a Catalunya des d'una perspectiva demogràfica. Aquesta anàlisi global permetrà delimitar els elements específics que fan referència a la nostra investigació: destriar del conjunt els que pròpiament estan vinculats a aquells sectors qualificats i que han experimentat algun tipus de mobilitat. En definitiva, emmarcarà el nucli de la investigació, concretada en la mobilitat dels tècnics i directius de les principals multinacionals alemanyes amb seu a Catalunya dels sectors químics i de les arts gràfiques i editorials.

4.1 Una aproximació crítica a les fonts estadístiques

Per diferents raons, treballadors sense qualificar, personal qualificat de les empreses o jubilats, independentment de la seva procedència geogràfica o del seu estatus legal a l'Estat espanyol, escapen del control estadístic per la seva condició de persones estrangeres.

En aquest sentit, el Col·lectiu IOÉ (1992) que ha realitzat un estudi aprofundit de les diverses fonts estadístiques a Espanya, apunta que "ni el Cens del 81 ni el Padró del 86 no arriben a abastar el volum d'estrangers residents amb la documentació en regla (...). Els problemes de cobertura dels procediments legals no es circumscriuen, com era de preveure, als immigrants irregulars provinents de països pobres, sinó que afecten amb més força la

població estrangera d'origen europeu, que en bona part, defuig d'aquest tipus de registre" (pàg. 19-20)

D'aquesta manera, el subregistre d'il·legals s'entén en el sentit que control és sinònim de possible expulsió. En canvi, el subregistre de les persones que resideixen legalment a Espanya és, en part, causat pel fet que aquests col·lectius no siguin considerats com a problema, com a socialment conflictius. En paraules del professor Salt (1992):

"The problem is that in comparison with total migrant stocks and flows for many countries, the highly skilled are a relatively small group. Since many moving within EC are Community nationals, they frequently escape statistical accounting. Their middle-class characteristics, and for most their color and culture, render them socially "invisible". They have not been perceived to be a problem and have escaped the attention of the bulk of research into Europe's migrant communities" (pàg. 486)

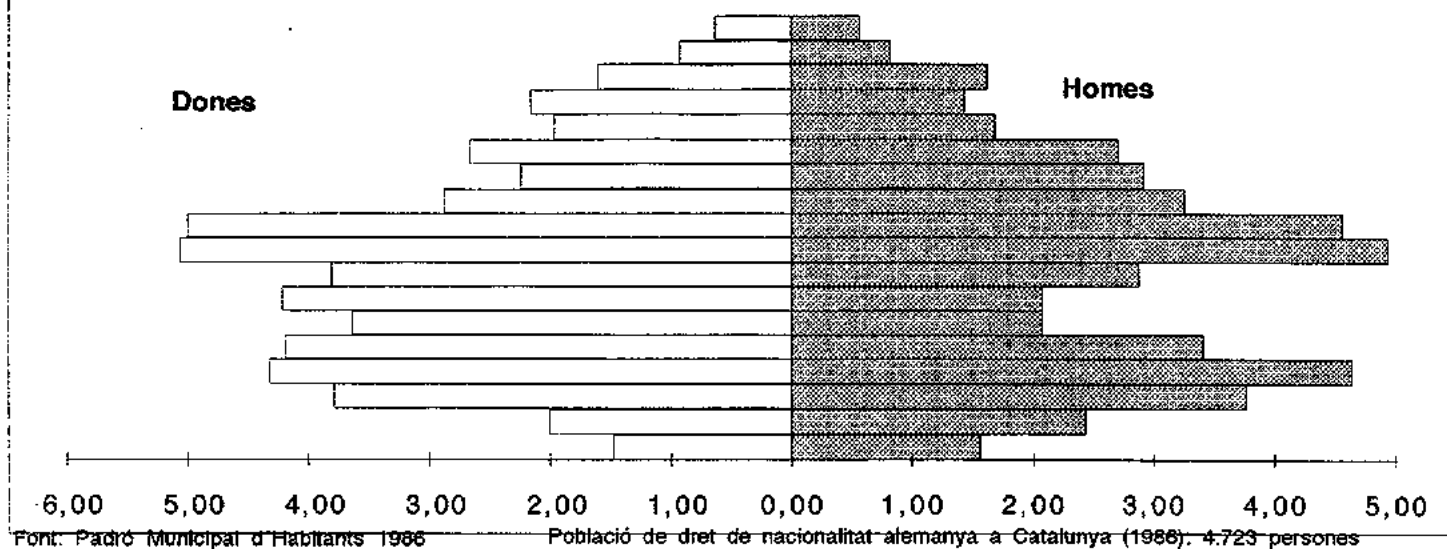
4.2 Els grups impulsors de l'emigració alemanya a partir de la piràmide d'edats

L'anàlisi demogràfica de la població alemanya a Catalunya ens ajudarà a perfilar una hipòtesi sobre quan es produeix aquest fluxe migratori, quins són els grups impulsors i a quina conjuntura econòmica responen.

La piràmide d'edats de la població alemanya de dret resident a Catalunya (gràfic núm. 1) revela l'existència de tres grups d'edat prou diferenciats, pel que fa a la població masculina. Observem tres

vèrtexs que corresponen als grups d'edat següents: una població juvenil d'entre 15/20 anys; una població madura de 40/50 anys i una darrera població, menor en efectius de 75/80 anys.

Gràfic núm. 1 PIRÀMIDE D'EDATS DE LA POBLACIÓ DE DRET DE NACIONALITAT ALEMANYA RESIDENT A CATALUNYA 1986

Pensem que aquesta estructura reflecteix diferents tipus d'arribades a Catalunya. Trobem una tradicional implantació d'alemanys a Catalunya, ja des de començaments de segle, que adquireix un impuls extraordinari a partir de l'expansió econòmica alemanya dels anys seixanta, i que es consolida amb la integració d'Espanya a la CE el 1986.

Arran del fluxe dels anys seixanta, la població es divideix en dos grups d'edat: per un costat, la població activa madura responsable de la migració, i, per l'altre, l'efecte d'arrossegament que se'n

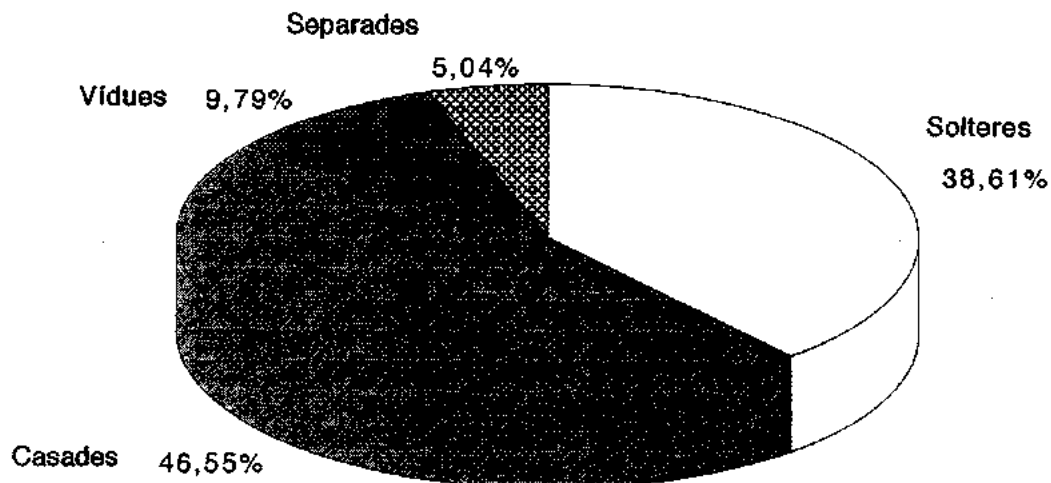
deriva, que comporta l'augment de la població infantil, ja sigui pel trasllat des d'Alemanya o pel seu naixement aquí. La davallada tant pronunciada que es dona entre els 25 i els 35 anys mostra la manca de continuïtat entre aquestes dues generacions.

El grup d'edat de 40/50 anys correspon sobretot al personal de les empreses alemanyes, i de forma derivada, al personal ocupat en els serveis necessaris per a l'atenció d'aquests interessos alemanys a Catalunya.

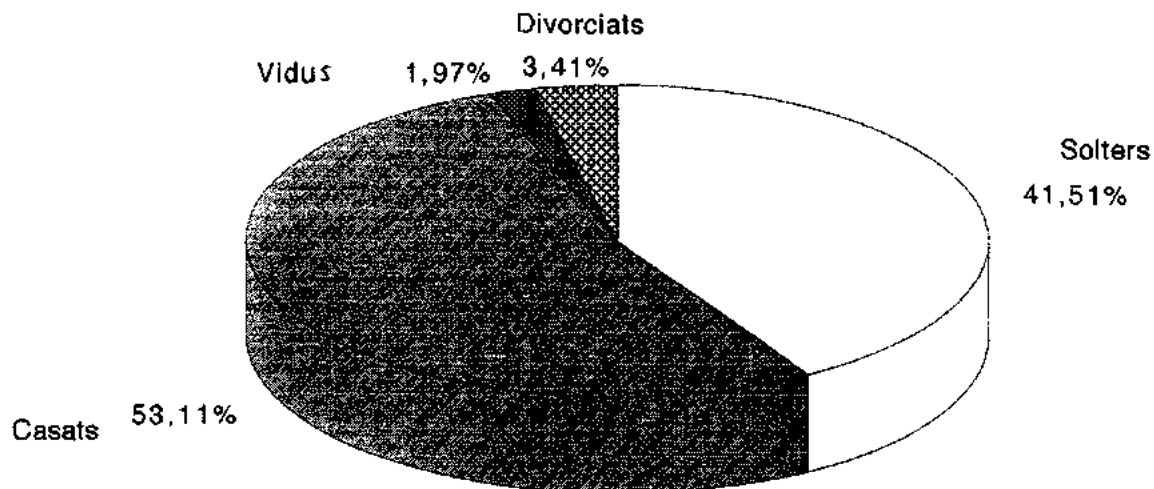
La comparació amb la població femenina mostra com aquests tres grups tant clarament diferenciats no es donen en el cas de les dones. Es tracta d'una població molt inflada en les edats mitjanes i bastant estable des dels 15 anys. Pensem que aquesta diferència respon al caràcter majoritàriament dependent de la migració femenina en aquest context.

En la línia de l'anteriorment exposat, els gràfics núm. 2 i 3, sobre l'estat civil de la població de dret de nacionalitat alemanya a Catalunya, mostren uns elevats nivells de població casada o vídua. No s'observen diferències significatives entre ambdós sexes.

Gràfic núm. 2 POBLACIÓ FEMENINA DE DRET DE NACIONALITAT ALEMANYA PER ESTAT CIVIL 1986

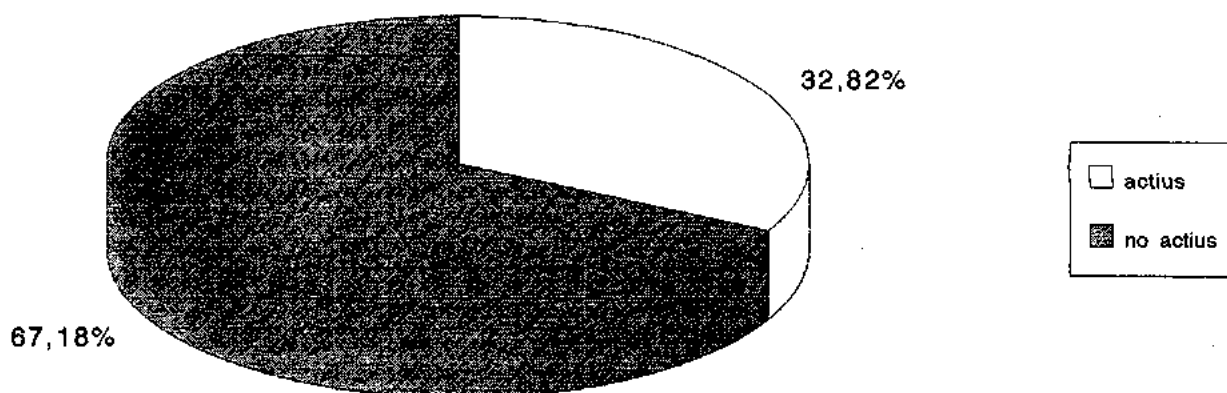
Gràfic núm. 3 POBLACIÓ MASCULINA DE DRET DE NACIONALITAT ALEMANYA PER ESTAT CIVIL 1986

Font: Padró Municipal d'Habitants 1986 - Població masculina de dret de nacionalitat alemanya a Catalunya (1986). 2.238 homes

En canvi, els gràfics núm. 4, 5 i 6, sobre la població alemanya de dret activa, mostren l'enorme diferència entre homes i dones. Mentre el 46,8 % dels primers són actius, les segones només ho són en un 20,2 %; la qual cosa sembla indicativa d'un tipus de migració femenina no motivada especialment per qüestions laborals.

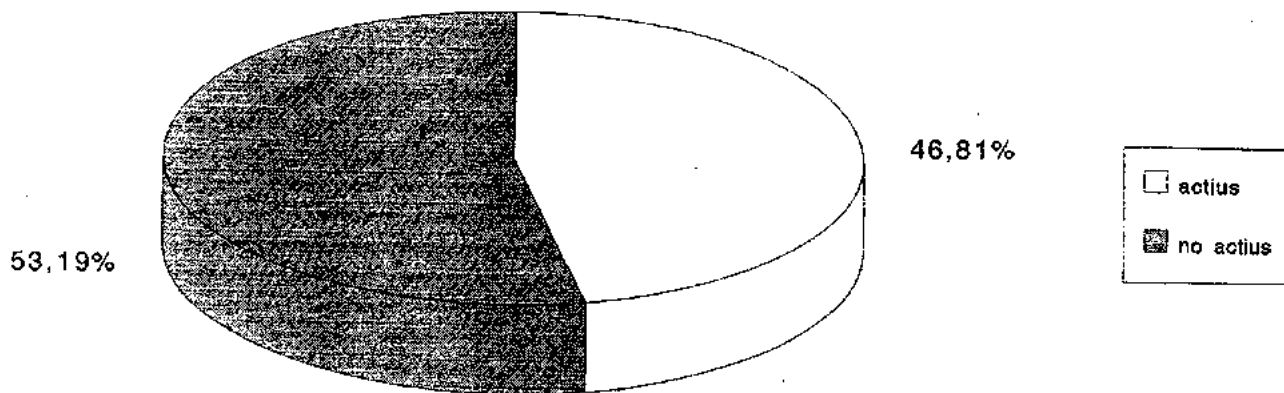
Gràfic núm. 4 POBLACIÓ DE DRET DE NACIONALITAT ALEMANYA ACTIVA A CATALUNYA 1986

Font: Padró Municipal d'Habitants 1986 - Població de dret de nacionalitat alemanya activa a Catalunya. 1.551 persones

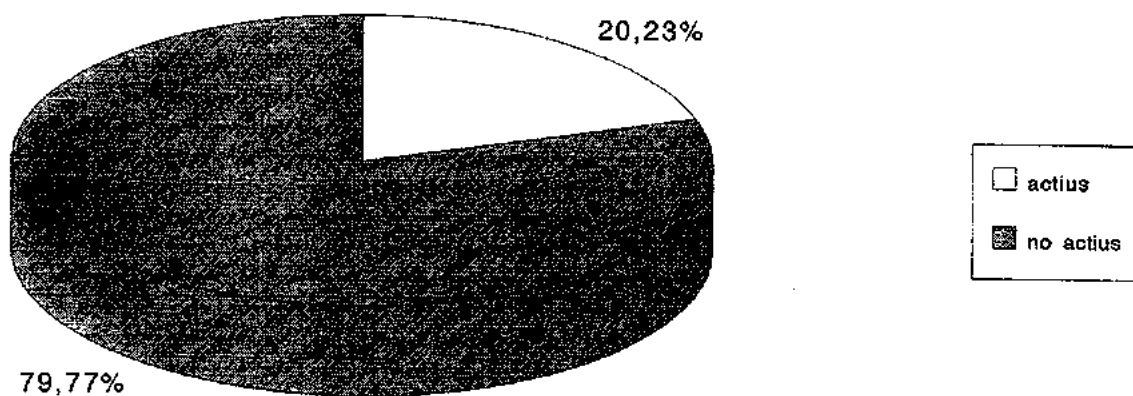

Gràfic núm. 5 POBLACIÓ MASCULINA DE DRET DE NACIONALITAT ALEMANYA ACTIVA 1986

Font: Padró Municipal d'Habitants 1986 — Població masculina de dret de nacionalitat alemanya activa a Catalunya (1986): 1.048 homes

Gràfic núm. 6 POBLACIÓ FEMENINA DE DRET DE NACIONALITAT ALEMANYA ACTIVA 1986

Font: Padró Municipal d'Habitants 1986 — Població femenina de dret de nacionalitat alemanya activa a Catalunya 1986: 503 dones

Recordem que una població immigrada no té un comportament demogràfic "normalitzat", com pugui ser el d'una població més o menys estabilitzada (amb immigrants i emigrats, però considerada en el seu conjunt poblacional), sinó que es troba mediatitzada pels factors que han generat l'emigració. En el nostre cas són factors, majoritàriament, de promoció, i amb una relació de poder econòmic molt desigual en favor del país d'origen dels migrants. En una societat patriarcal com l'occidental, on la distribució percentual per professions entre homes i dones mostra una clara superioritat en l'escalafó jeràrquic en favor dels homes, cosa que també es manifesta en la població alemanya resident a Catalunya, sembla lògic pensar que els agents impulsors bàsics de la mobilitat siguin aquests homes.

Diferent fóra, per exemple, quan la demanda de treballadores està molt dirigida i controlada pel país receptor. En casos com el de les treballadores filipines a Catalunya, el comportament demogràfic femení tindria unes altres característiques, tot mostrant un comportament molt més diferenciat i autònom respecte els homes, no cal dir que forçat per aquestes característiques selectives del mercat de treball.

En el cas de les dones alemanyes a Catalunya ens inclinem a pensar que pel tipus de migració de què es tracta, molt vinculada al creixement de la inversió i de l'entrada de les multinacionals alemanyes en el mercat català, els agents impulsors són els homes amb professions qualificades que vinculen la seva unitat familiar en el desplaçament i, per tant, les dones tindran un desenvolupament molt poc autònom. Amb l'anàlisi dels gràfics que segueixen intentarem contrastar la validesa d'aquests supòsits.

4.3 La implantació geogràfica de la població alemanya a Catalunya. Estudi de tres comarques: Barcelonès, Baix Llobregat i Alt Empordà

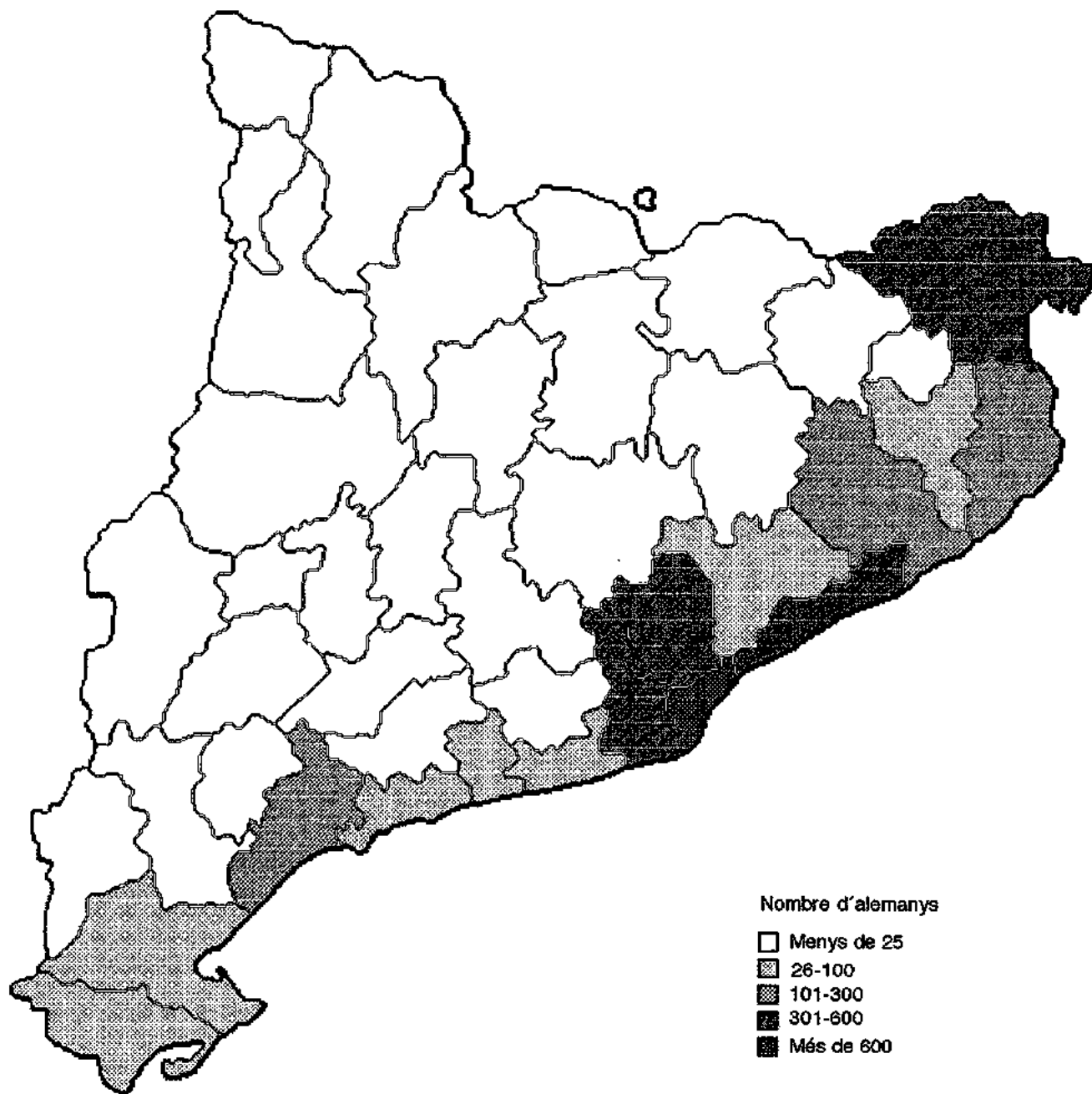
La implantació geogràfica de la població alemanya a Catalunya no és, ni molt menys, homogènea. Tal i com es pot apreciar en el mapa adjunt (gràfic núm. 7), la presència d'alemanys es localitza a tot el litoral català, no avançant gens cap a les comarques de l'interior de Catalunya. Aquesta implantació segueix la dinàmica de la població catalana, inclinada cap el litoral, però sobretot està vinculada a una lògica econòmica. La implantació, desigual en intensitat en les diferents comarques, tal i com es pot apreciar en el mapa, respon a diferents motivacions econòmiques. Hi ha zones on el pol d'atracció fonamental és l'assentament turístic, amb un fort desenvolupament del sector de l'hostaleria (on existeix un important grau d'inversions alemanyes), com a les comarques gironines. En altres àrees, com el Barcelonès o el Baix Llobregat, la vinculació amb la implantació d'indústries i serveis derivats és molt més clara.

L'estructura per edats de tres comarques (Alt Empordà, Barcelonès i Baix Llobregat) amb estructures econòmiques prou diferenciades pot donar elements explicatius en la direcció que apuntàvem.

El cas del Barcelonès (gràfic núm. 8) recorda molt al conjunt català (entre d'altres coses perquè és la comarca on es concentra un nombre major d'aquesta població), amb els tres grups d'edat molts marcats que abans assenyàvem.

Sembla que la població de majors de 65 anys estaria vinculada a l'atracció que tradicionalment ha exercit Barcelona com a centre d'assentament de la població estrangera a Catalunya, pel seu

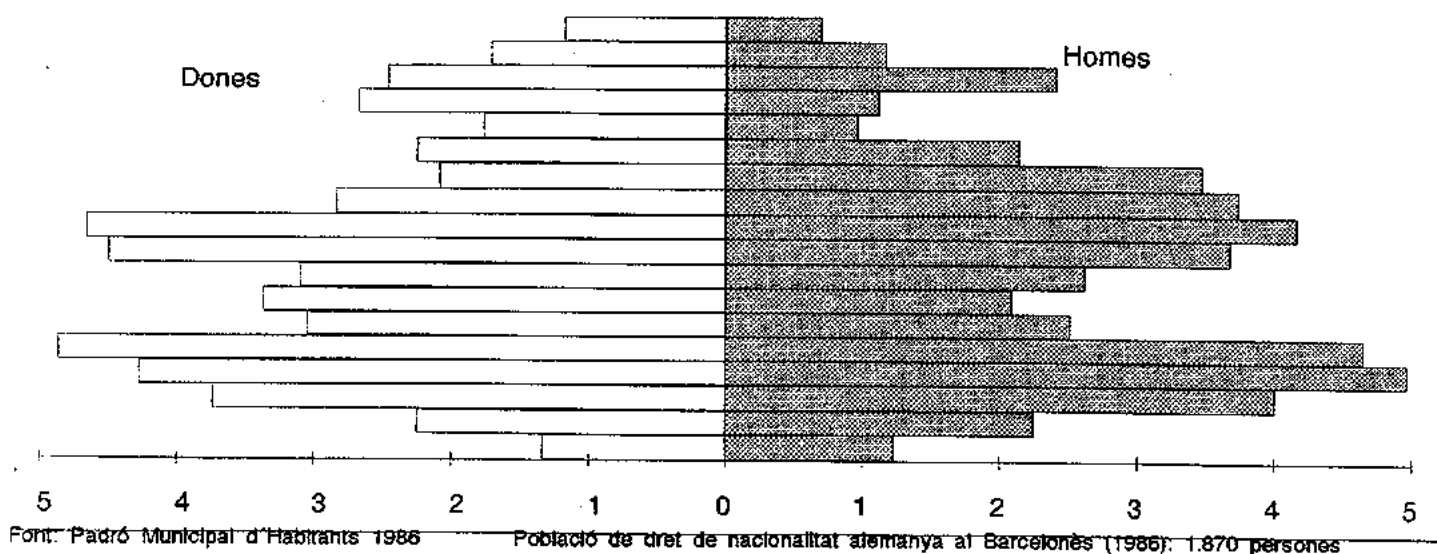
POBLACIÓ DE DRET DE NACIONALITAT ALEMANYA PER COMARQUES. 1986

Elaboració de l'Institut d'Estadística de Catalunya a partir del Padró de 1986

paper de capitalitat econòmica, cultural i política. A altres zones, aquest component de població d'edat avançada respon a processos migratoris més tardans i vinculats sobretot al turisme de la tercera edat, creant-se centres de descans temporal per a jubilats alemany.

Gràfic núm. 8 PIRÀMIDE D'EDATS DE LA POBLACIÓ DE DRET DE NACIONALITAT ALEMANYA RESIDENT AL BARCELONÈS 1986

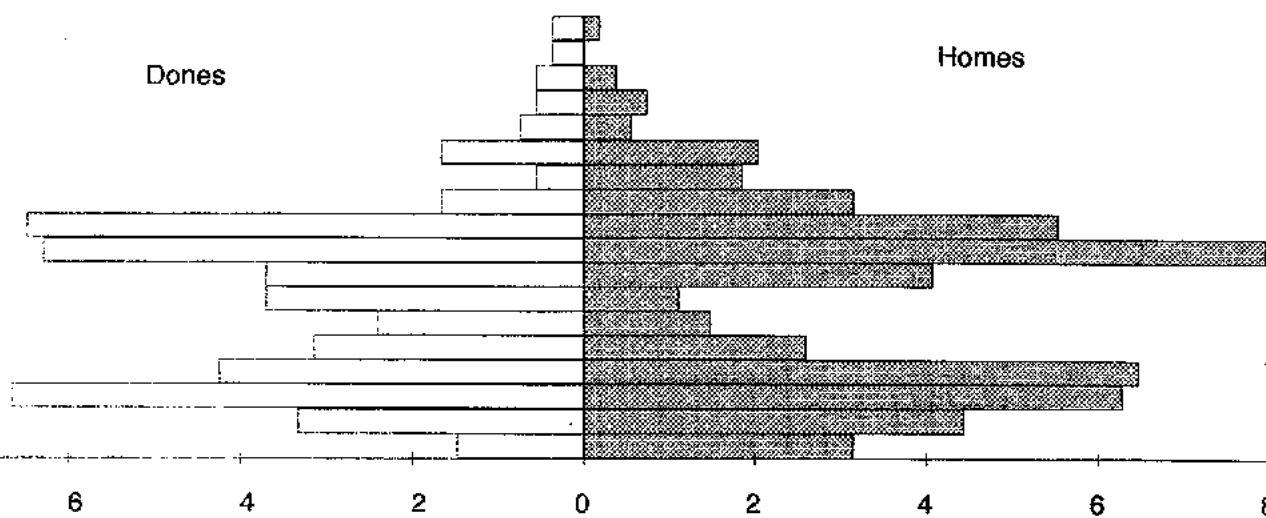

Pel que fa als altres dos grups d'edat, sembla molt clar que el procés inversor està interrelacionat amb el desplaçament d'alemanys, directament vinculats o no a les empreses multinacionals, acompanyats de les seves dones i fills, o formant la parella i/o tenint els fills a Catalunya. Barcelona semblaria un cas emblemàtic d'aquest procés. La població femenina té en aquest cas

una estructura molt més semblant a la dels homes que en el total català.

L'estructura del Baix Llobregat (gràfic núm. 9) es troba molt més polaritzada a l'entorn de dos grups d'edat, per una banda la població madura en edat activa i per l'altra banda la població infantil i juvenil. La població d'edat avançada no es troba pràcticament present. Aquest fet té molt a veure amb l'estructura econòmica, eminentment industrial, de la comarca que determina un tipus d'atracció concreta molt vinculada a l'assentament d'indústries amb capital alemany des dels anys seixanta.

Gràfic núm. 9 PIRÀMIDE D'EDATS DE LA POBLACIÓ DE DRET DE NACIONALITAT ALEMANYA RESIDENT AL BAIX LLOBREGAT 1986

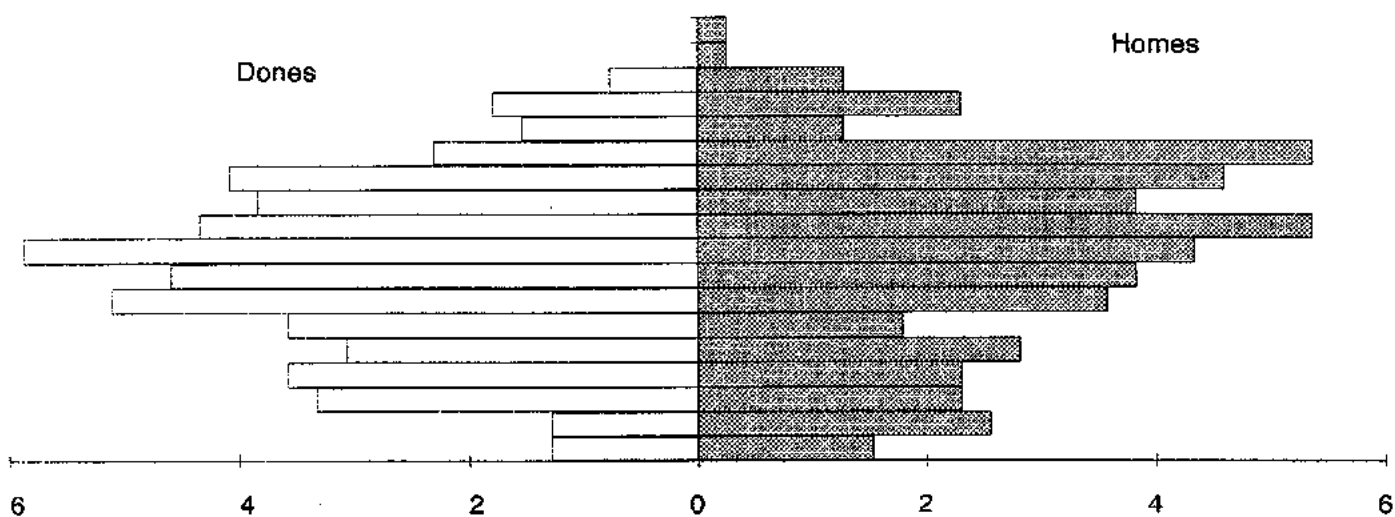

Font: Padró Municipal d'Habitants 1986

Població de dret de nacionalitat alemanya al Baix Llobregat (1986): 541 persones

L'estructura de l'Alt Empordà (gràfic núm. 10) també reflectiria aquest procés tardà d'entrada d'immigrants, tot i que en aquesta comarca es troba més equilibrada. Les arribades estarien més vinculades al creixement del sector de l'hostaleria i del turisme, donant lloc a un procés d'assentament més gradual des dels 60-65 anys fins les edats més joves, sense trencaments clars.

Gràfic núm.10 PIRÀMIDE D'EDATS DE LA POBLACIÓ DE DRET DE NACIONALITAT ALEMANYA RESIDENT A L'ALT EMPORDÀ 1986

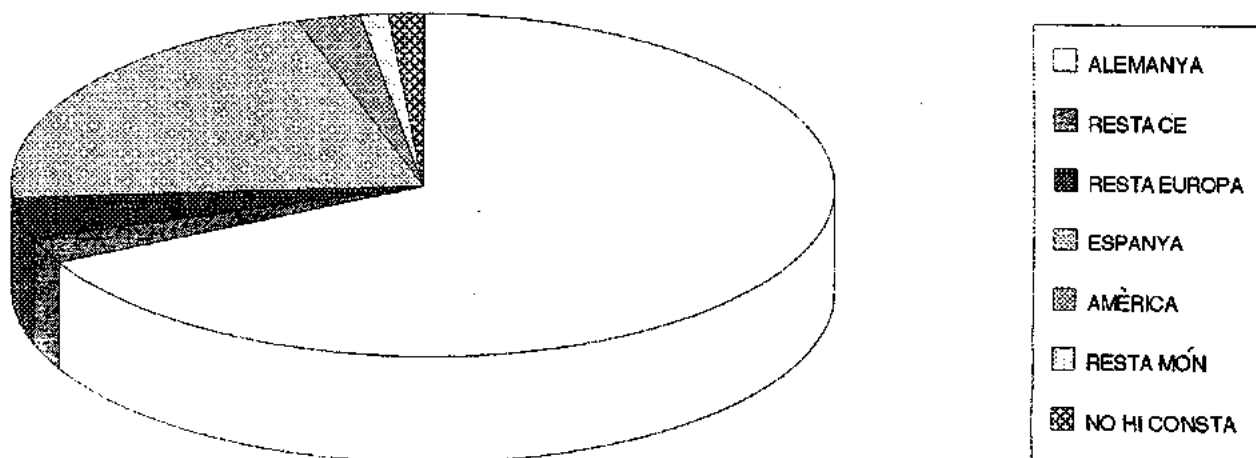

Font: Padró Municipal d'Habitants 1986

Població de dret de nacionalitat alemanya a l'Alt Empordà (1986): 391 persones

D'altra banda, pot resultar útil diferenciar entre la població alemanya que es troba a Catalunya segons el seu lloc de naixement. Majoritàriament, tal i com es pot veure al gràfic núm. 11 i 12, han nascut a Alemanya, i en segona instància a Espanya, sent pràcticament menyspreuable la quantitat que, havent nascut a algun altre país del món, s'ha desplaçat després a Catalunya. Aquest resultat sembla prou lògic, però, d'entrada, ens permet delimitar un ample marge de la població alemanya, que, en principi, no s'ha desplaçat i que no podríem considerar com a immigrants, malgrat que no tenim informació sobre la seva història personal que permeti confirmar-ho.

Gràfic núm. 11 POBLACIÓ FEMENINA DE DRET DE NACIONALITAT ALEMANYA PER LLOC DE NAIXEMENT 1986

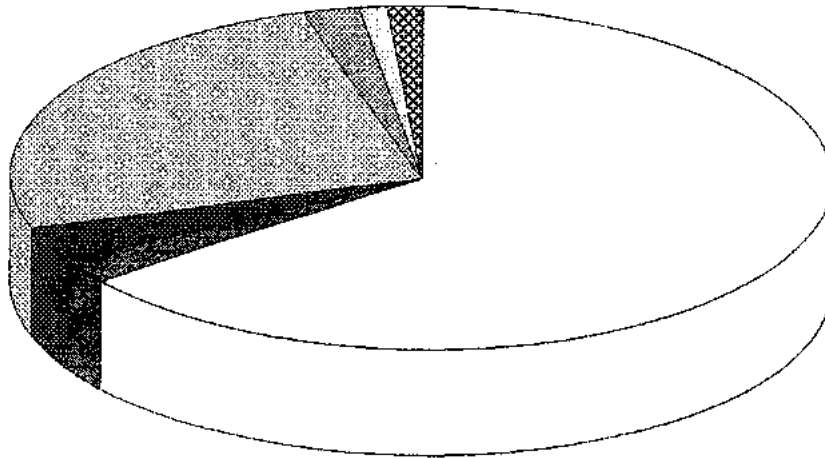

Font: Padró Municipal d'Habitants 1986

Població femenina de dret de nacionalitat alemanya (1986): 2.485 dones

Gràfic núm. 12 POBLACIÓ MASCULINA DE DRET DE NACIONALITAT ALEMANYA PER LLOC DE NAIXEMENT 1986

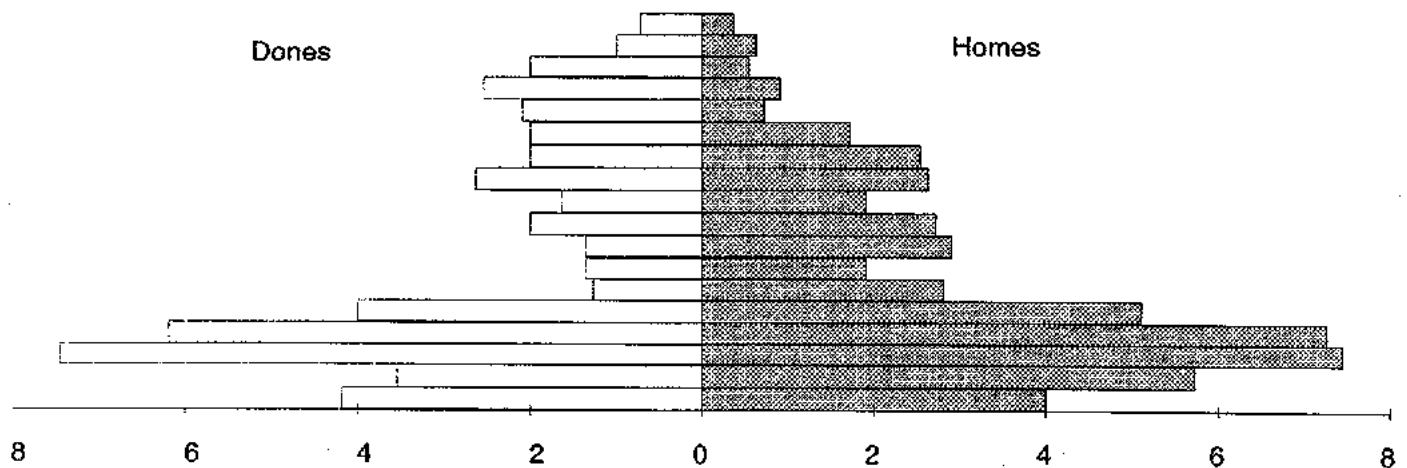

font: Padró Municipal d'Habitants 1986.

Població masculina de dret de nacionalitat alemanya (1986): 2.238 homes

És interessant comparar l'estructura per edats dels nascuts a Espanya amb la dels nascuts a Alemanya, reforçant l'explicació sobre l'estructura del procés migratori recent de la població alemanya. El gràfic núm. 13 mostra com pels nascuts a Espanya podem establir una clara diferenciació entre el grup dels 0 als 25 anys i els d'edat superior. La franja d'aquesta edat infantil i juvenil és molt més important, tant pels homes com per les dones, evidenciant els efectes d'un assentament de població des dels anys seixanta. El fet que en les edats més avançades hi hagi un percentatge de població superior en les dones que en els homes pot respondre senzillament a una esperança de vida femenina més perllongada.

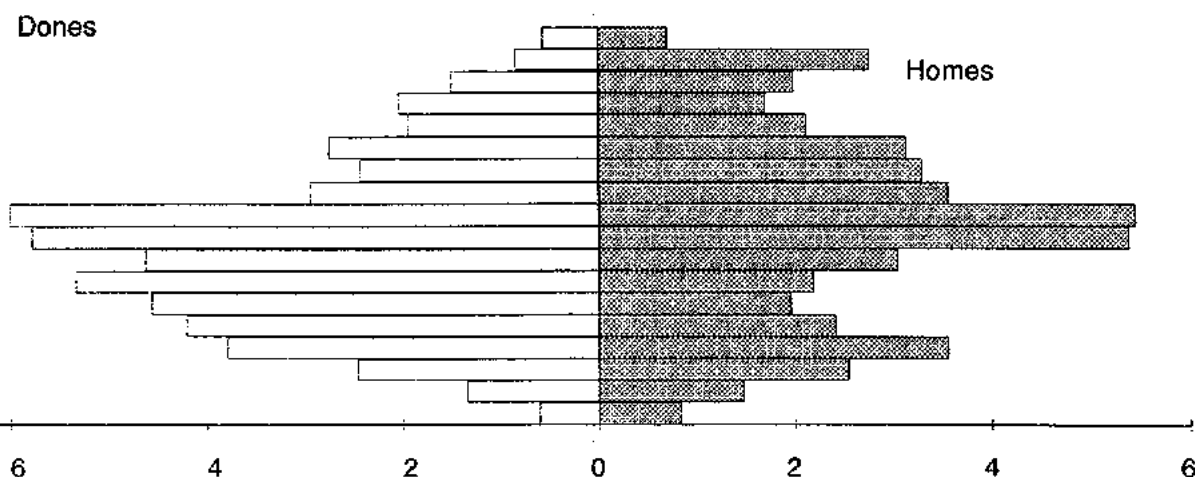
Gràfic núm. 13 PIRÀMIDE D'EDATS DE LA POBLACIÓ DE DRET DE NACIONALITAT ALEMANYA NASCUTA A ESPANYA RESIDENT A CATALUNYA 1986

Font: Padró Municipal d'Habitants 1986. Població de dret de nacionalitat alemanya a Catalunya nascuda a Espanya (1986). 1.099 persones

En canvi, l'estructura per edats dels nascuts a Alemanya (gràfic núm. 14) reflecteix, lògicament, donada la seva majoria, una estructura molt semblant a la del total de població alemanya a Catalunya, i per tant no aporta una informació tant interessant com l'anterior que marca una clara tendència. La punta que sobresurt de població de la tercera edat reflecteix sobretot l'estructura del turisme de llarga temporada.

Gràfic núm. 14 PIRÀMIDE D'EDATS DE LA POBLACIÓ DE DRET DE NACIONALITAT ALEMANYA NASCUTA A LA RFA RESIDENT A CATALUNYA 1986

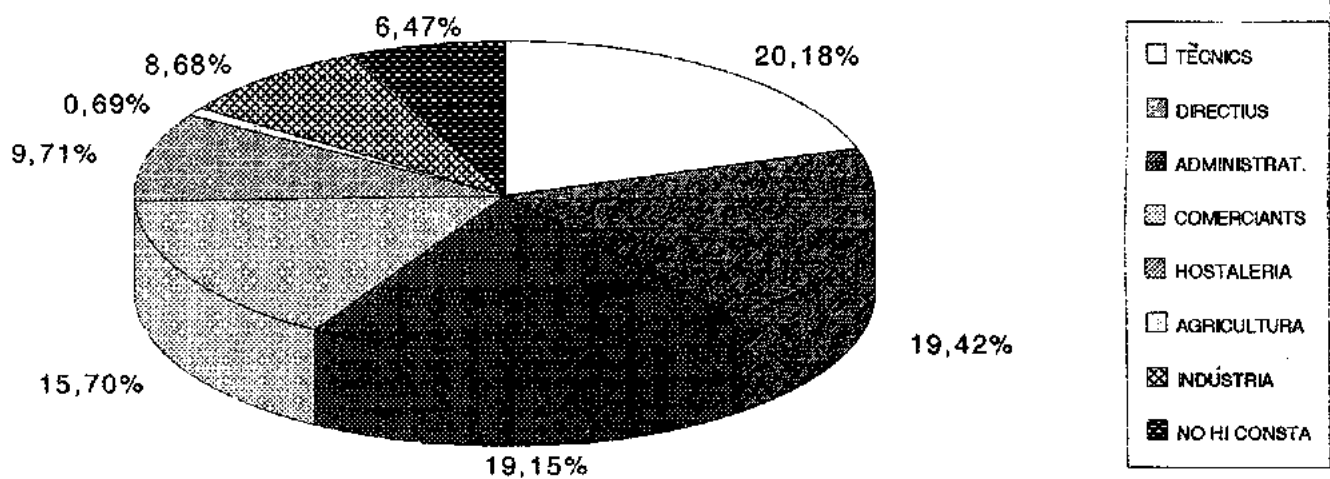
Font: Padró Municipal d'Habitants 1986

Població de dret de nacionalitat alemanya a Catalunya nascuda a la RFA (1986): 3.115 persones

4.4 Tècnics i directius: 46 % de la població alemanya masculina a Catalunya

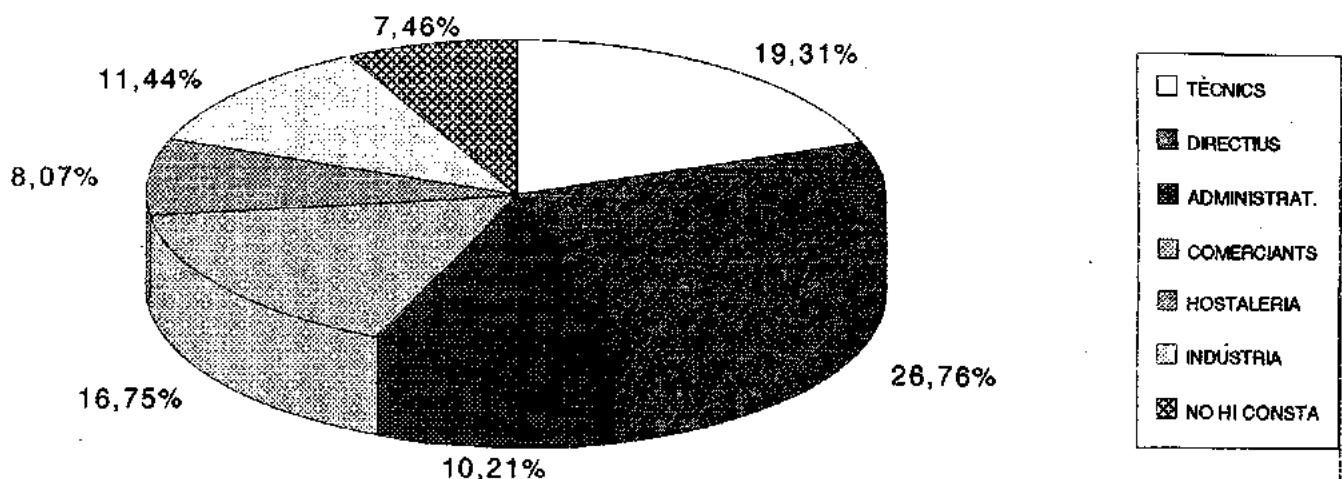
Tot centrant-nos en un aspecte clau de la nostra investigació, destaca el fet que tècnics i directius, amb un 20,2 % i un 19,4 %, constitueixen un significatiu 39,6 % de la població alemanya a Catalunya (gràfic núm. 15). Aquestes proporcions arriben gairebé a la meitat de la població masculina ocupada, un 46,1% (gràfic núm. 16)

Gràfic núm. 15 POBLACIÓ DE DRET DE NACIONALITAT ALEMANYA OCUPADA DE 16 ANYS I MÉS PER PROFESSIÓ A CATALUNYA 1986

Int: Padró Municipal d'Habitants 1986 Població ocupada de dret de nacionalitat alemanya a Catalunya (1986): 1.452 persones

Gràfic núm. 16 POBLACIÓ MASCULINA DE DRET DE NACIONALITAT ALEMANYA OCUPADA DE 16 ANYS I MÉS PER PROFESSIÓ 1986.

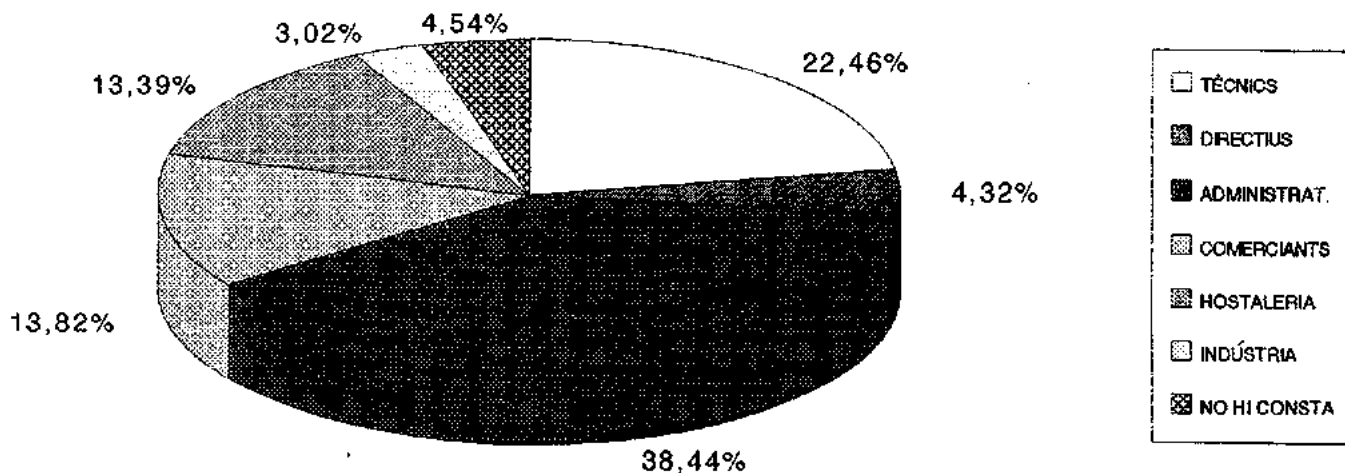
Int: Padró Municipal d'Habitants 1986 Població masculina ocupada de dret de nacionalitat alemanya a Catalunya (1986): 989 homes

El fet que l'altre meitat de la població masculina ocupada estigui dividida entre administratius, treballadors de la indústria, comerciants i personal vinculat a l'hostaleria, mostra una dispersió, que enforteix el caràcter de la migració alemanya a Catalunya amb un component social de classe mitjana i alta.

Aquesta estructura professional denota allò que apuntàvem en un primer moment sobre quins eren els agents impulsors del procés migratori. Tot acompanyant les inversions alemanyes, apareixen els tècnics i directius d'aquelles empreses i la necessitat d'articular tota una estructura paral·lela de serveis i infraestructures que es necessiten per a l'atenció d'aquest tipus de desenvolupament econòmic.

Per a les dones (gràfic núm. 17) els components professionals són molt diferents: El 38,4 % de les dones actives ocupen càrrecs d'administratives, i aquesta és la principal activitat professional d'aquest col·lectiu. Així mateix, s'observa un 22,4 % de tècniques, proporció lleugerament superior a la dels homes, i un simbòlic 4,3 % de directives. D'aquesta manera, es constaten diferències notables en la posició de les dones alemanyes en el mercat laboral. Aquestes poden ser qualificades respecte al coneixement i domini de l'idioma alemany, tant important en aquestes empreses multinacionals, però no són l'element central dels desplaçaments.

Gràfic núm. 17. POBLACIÓ FEMENINA DE DRET DE NACIONALITAT ALEMANYA OCUPADA DE 16 I MÉS ANYS PER PROFESSIÓ 1986

Font: Padró Municipal d'Habitants 1986

Població femenina ocupada de nacionalitat alemanya a Catalunya (1986): 463 dones

Respecte a aquest punt, insistim en el fet que serien els tècnics i directius, amb un 20,2 % i un 19,4 % de la població total alemanya, els que jugarien un paper d'arrosseigament dels altres grups professionals, en estar vinculats estretament a l'element estratègic de l'assentament de la població alemanya a Catalunya: la inversió de capitals a través de les grans empreses multinacionals originàries d'aquell país.

Per últim, i malgrat les limitacions que ja comentàvem del Padró com a font d'anàlisi retrospectiva, pensem que pot tenir interès, tot i les precaucions que s'han de pendre en la formulació de les

conclusions¹⁰ , plantejar com ha evolucionat al llarg d'aquest segle les arribades de població alemanya en relació a la seva professió.

Partint del gràfic núm. 18, sobre la distribució percentual de les professions de la població que resideix a Catalunya el 1986, segons l'any o períodes d'arribada a Catalunya, podem apuntar els següents trets característics:

a. El grup de tècnics i directius es manté al voltant del 40% des del període de 1961-65 fins el 1986, amb puntes destacades com les dels anys 1983, 1984 i 1985. En canvi la seva presència en les arribades dels anys vint als cinquanta seria molt inferior. Aquest fet reforça la hipòtesi que hem situat al llarg de tot l'apartat.

b. Contràriament, els treballadors de la indústria arribats des dels anys vint fins als seixanta, representen un significatiu 20%, tot perdent pes específic des d'aquells moment.

c. L'hostaleria manté una estructura prou canviant: si bé a principis de segle i fins els anys seixanta té una implantació molt important, amb percentatges del 30% i el 40%, durant els anys seixanta i setanta es veu molt reduïda, per recuperar-se en la darrera dècada, amb una estructura inversora molt més diversificada.

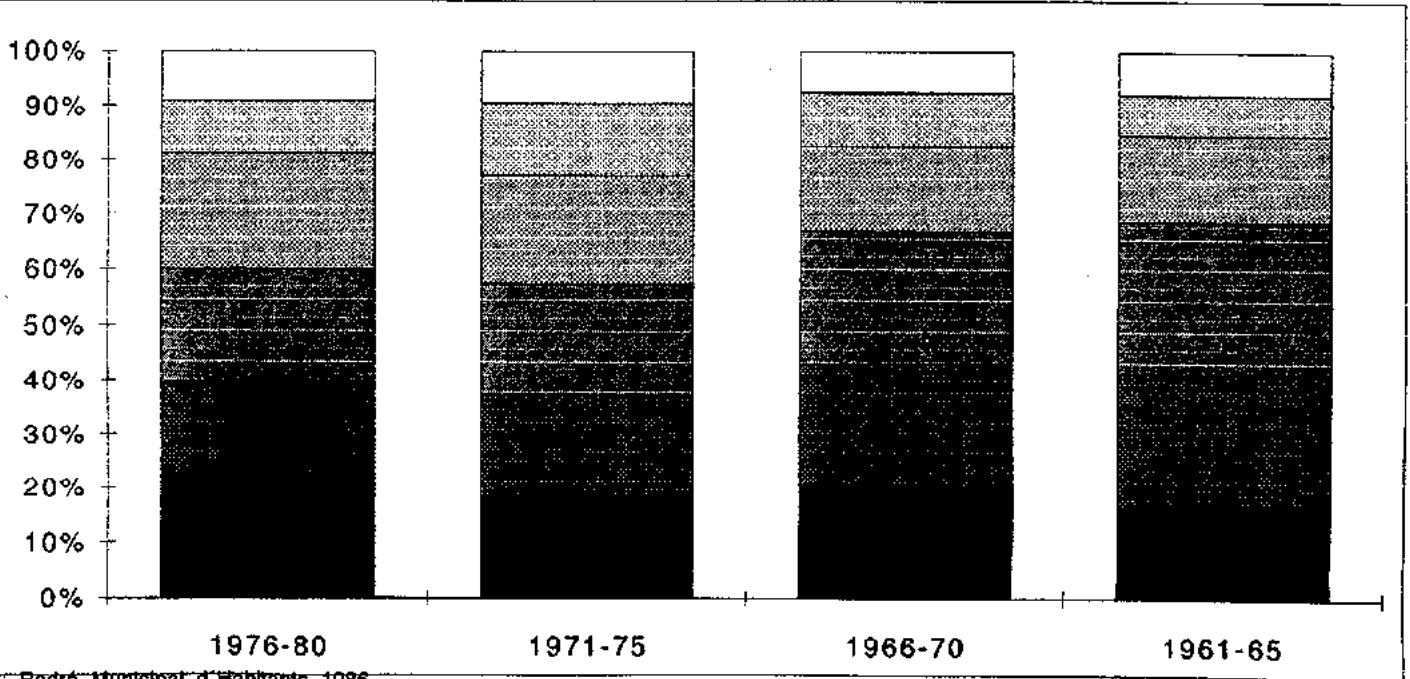
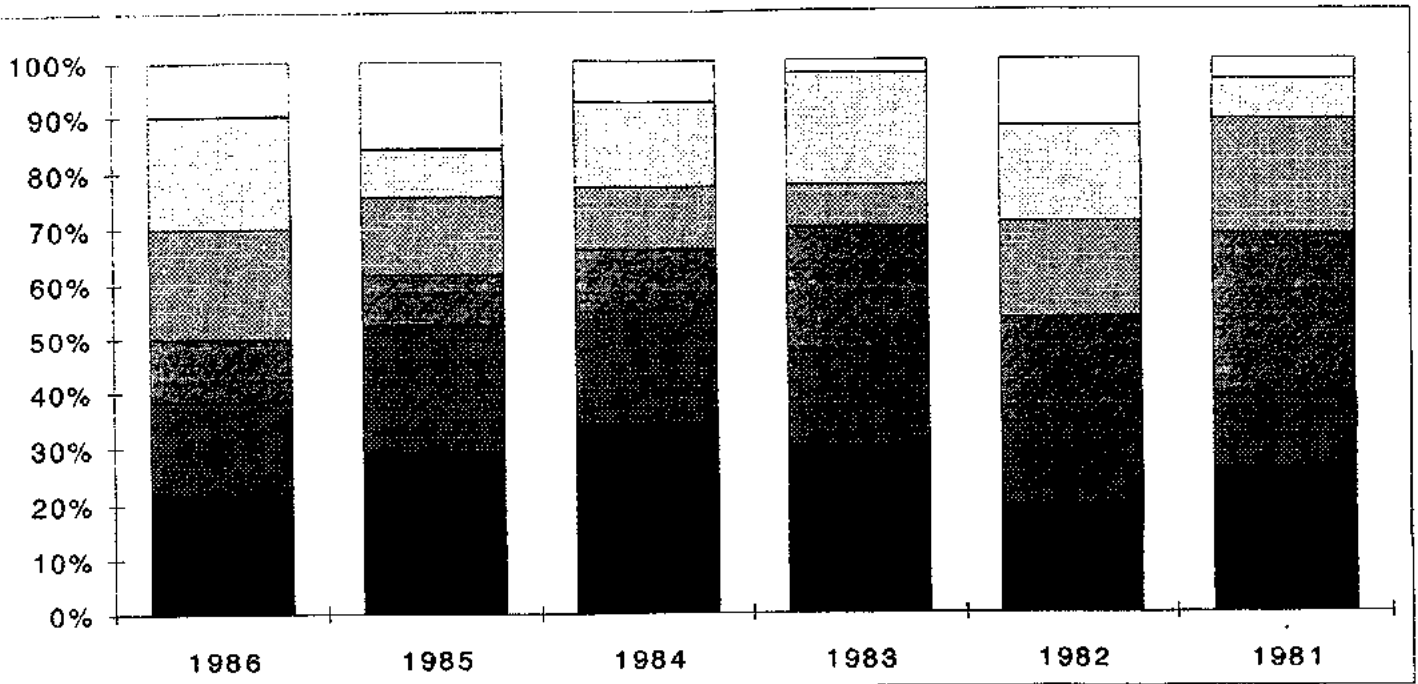
d. Els comerciants representen un marge prou petit fins els anys seixanta, quan es consolida un espai al voltant del 15%.

e. Els administratius han crescut considerablement des dels anys seixanta vinculats a les necessitats de consolidar la seva implantació per part de les empreses alemanyes.

---

¹⁰ Especialment pel fet que la presència -o absència- a Catalunya el 1986 de població arribada en un moment donat reflecteix no només les arribades, sinó també l'estabilitat o la permanència de les estades.

**Gràfic núm. 18 POBLACIO DE DRET DE NACIONALITAT ALEMANYA
OCUPADA DE 16 I MES ANYS QUE NO HA RESIDIT SEMPRE A
CATALUNYA PER ANY D'ARRIBADA I PROFESSIO 1986**

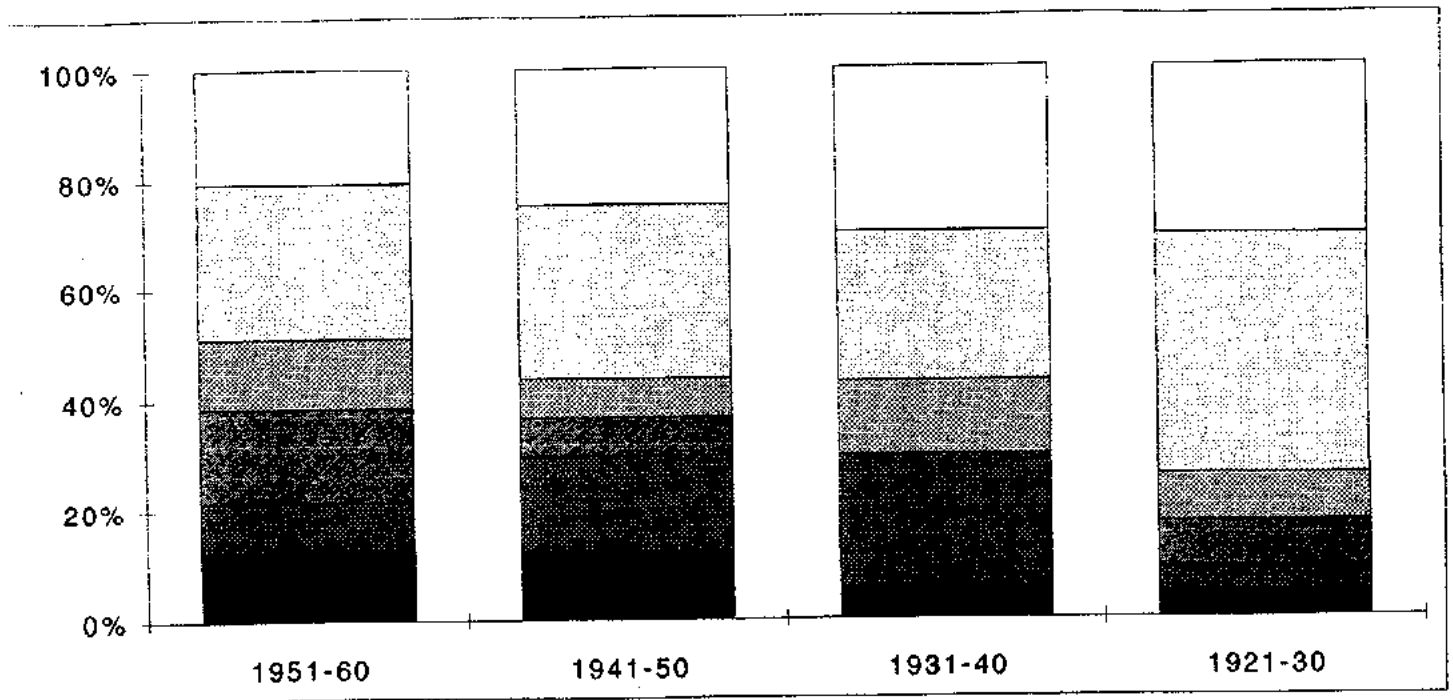

Font: Padró Municipal d'Habitants 1986

- Tècnics
- Directius
- Administratius
- Comerciants
- Hostaleria
- Indústria

**Gràfic núm. 18 (cont.) POBLACIO DE DRET DE NACIONALITAT
ALEMANYA OCUPADA DE 16 I MES ANYS QUE NO HA RESIDIT SEMPRE
A CATALUNYA PER ANY D'ARRIBADA I PROFESSIO 1986**

Tècnics
  Directius
  Administratius
  Comerciants
 Hostaleria
  Indústria

4.5 Els efectius alemanys en relació a altres col·lectius estrangers a través de dues fonts contrastades: El Document d'Altes i Baixes Padronals i el Col·lectiu IOÉ

Un cop estudiat el perfil demogràfic de la població alemanya resident a Catalunya, considerem la importància d'analitzar la immigració alemanya en relació a altres col·lectius estrangers a Catalunya. Estudiarem, doncs, els efectius provinents del Primer Món en relació a aquells del Tercer Món, els efectius europeus en comparació amb el total del Primer Món i les persones de nacionalitat alemanya en referència al total europeu.

Ens basem en el més recent estudi sobre immigració estrangera a Catalunya publicat fins el moment, el treball realitzat pel Col·lectiu IOÉ (1992). També utilitzarem l'explotació del Document d'Altes i Baixes Padronals per als anys 1989 i 1990, sol·licitada a l'Institut d'Estadística de Catalunya.

En referència a aquesta última font, molts estudiosos han dubtat de la fiabilitat de les seves dades per la subestimació que el Document d'Altes i Baixes Padronals fa de la població immigrada. Coincidim, però, amb López de Lera (1990) en valorar la seva utilitat donat que és l'única font que permet aproximar-nos a l'evolució de la població entre el Cens i el Padró. Malgrat la seva inexactitud, permet sobretot percebre les tendències dels processos desenvolupats.

La residència de la població estrangera a Catalunya ha experimentat des de 1955 fins a l'actualitat un increment considerable, tal i com reflecteix la taula núm. 6, tot passant de les 18.657 persones el 1955 a 106.673 el 1991, segons l'estimació efectuada després de l'última regularització. Com indiquen els membres del Col·lectiu IOÉ (1992), fins el 1990 els immigrants provinents del Primer Món eren

Taula núm. 6
Residents estrangers del Primer Món i del Tercer Món a Catalunya (1955-1991)

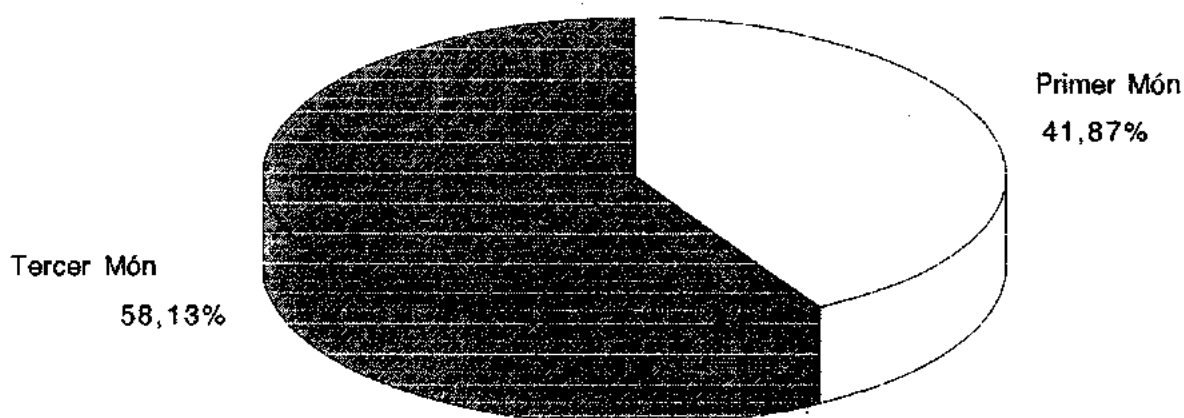
	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1991
Total	18.657	15.692	22.115	32.264	36.365	38.369	42.246	65.990	106.673
Index	57,8	48,6	68,5	100	112,7	118,9	140,2	204,5	330,6
Primer Món	14.167	11.743	15.963	23.357	25.156	26.853	29.357	38.429	40.283
Index	60,7	50,3	68,3	100	107,7	115	125,7	164,5	172,5
% s/total	75,9	74,8	72,2	72,4	69,2	70	64,9	58,2	37,8
Tercer Món	3.605	3.361	5.559	8.579	10.933	11.303	15.707	27.188	66.390
Index	42	39,2	64,8	100	127,4	131,8	183,1	316,9	773,9
% s/total	19,3	21,4	25,1	26,6	30,1	29,5	34,7	41,2	62,2

Font: Col·lectiu Ioé (1992)

majoritaris, tot i que la seva importància relativa va començar a minvar a partir de 1970. L'augment progressiu dels efectius del Tercer Món assoleix un 62,2 % a Catalunya a l'última regularització. De totes maneres, el clima polític i social dels últims anys ha magnificat aquesta immigració, per la qual cosa ens sembla rellevant subratllar el pes de la població immigrada provinent del Primer Món.

El gràfic núm. 19, a partir del Document d'Altes i Baixes Padronals dels anys 1988 i 1989, ja constata aquesta evolució, tot assenyalant com els empadronaments de població del Tercer Món (un 58,1% del total) superaven als del Primer Món (41,9 %).

Gràfic núm. 19 EMPADRONAMENT D'ESTRANGERS A CATALUNYA PER ESTAT D'ORIGEN (1988 i 1989)

Total estrangers empadronats a Catalunya (anys 1988 i 1989): 7119 persones

Font: Document d'Altes i Baixes Padronals, 1988 i 1989

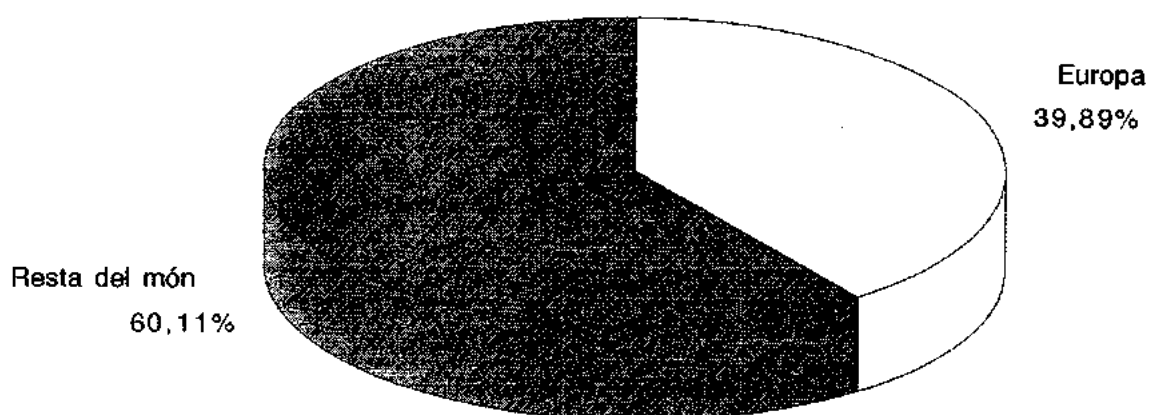
Nota. A la categoria "Primer Món", s'inclou Europa, EUA i Canadà

D'altra banda, el gràfic núm. 20 ens permet constatar la importància dels empadronaments de la població europea els anys 1988 i 1989, en relació als de la resta del món. La població europea representa un 39,9 % del total.

Dins aquesta població europea, destaca, per la seva importància numèrica, la població alemanya, com es pot observar al gràfic núm. 21: el 1988 i 1989, els alemanys constitueixen el 24,1 % dels empadronaments de europeus a Catalunya.

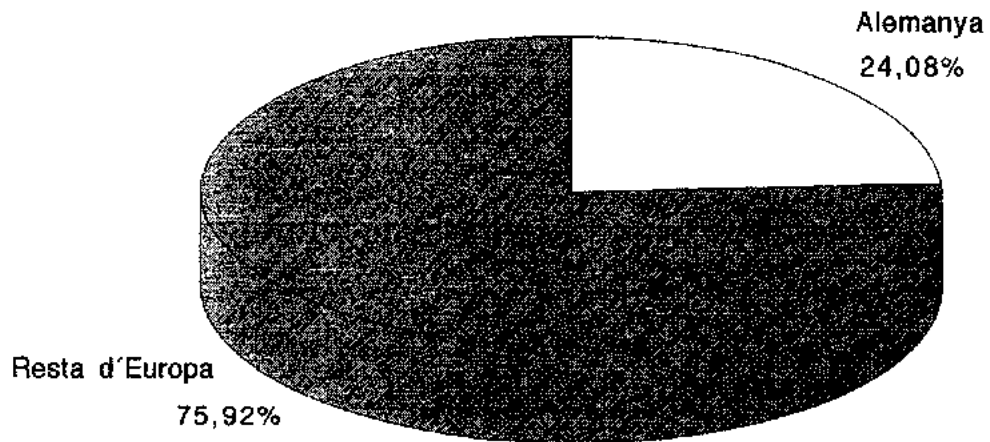
Aquesta importància es veu reflectida també a les anàlisis aportades pel Col·lectiu IOÉ (1992). Segons les seves dades, la població alemanya regular a Catalunya el 31/XII/1990 era de 6.828 persones, la qual cosa suposava un 10,3 % del total de la població de nacionalitat no espanyola resident a Catalunya. D'aquesta manera, les persones de nacionalitat alemanya constitueixen el col·lectiu nacional, en situació regular, més important.

Gràfic núm. 20 EMPADRONAMENT D'ESTRANGERS A CATALUNYA PER ESTAT D'ORIGEN (1988 i 1989)

Font: Document d'Altes i Baixes Padronals, 1988 i 1989

**Gràfic núm. 21 EMPADRONAMENT D'EUROPEUS A CATALUNYA PER
ESTAT D'ORIGEN (1988 i 1989)**

Font: Document d'Altes i Baixes Padrонаis, 1988 i 1989

Total europeus empadronats (anys 1988 i 1989): 2.840 persones

5. CARACTERÍSTIQUES PRINCIPALS DE LA MOBILITAT DE TÈCNICS I DIRECTIUS

5.1 Perfil demogràfic: casats, solteres, gerents i secretàries

El perfil del personal tècnic i directiu alemany, segons les dades de la nostra recerca, es pot definir de la següent manera: home d'edat compresa entre els 35 i 50 anys, casat i amb una mitjana de permanència a Catalunya al voltant dels deu anys.

En aquest sentit, el cap de personal de Hoechst Ibérica va especificar que les pautes de mobilitat de l'empresa no són les d'un grup nord-americà:

"Vostè el que està buscant és la mobilitat geogràfica, persones que es traslladen d'un lloc a un altre. No som una empresa americana, on sí s'estan 2 o 3 anys. Els estrangers aquí venen per un període de 4 anys, i tornen cap a la RFA si hi ha promoció; si nó es converteixen en personal de Hoechst"

Tanmateix, tot establint el període de permanència de quatre anys com a període a partir del qual es pot parlar d'estabilització del personal estranger, les dades extretes de les empreses indiquen que la meitat del personal alemany és fluctuant, per sota dels quatre anys de permanència a Catalunya.

Hom dedueix, doncs, que la rotació de personal no és tan important com en una empresa nord-americana, però que el volum

d'estrangers dins del què s'ha donat a conèixer com a *job rotation*, afecta a la meitat dels efectius alemanys estudiats.

En relació al grup específic de les dones, s'apunta una futura línia d'investigació, des d'una doble perspectiva:

- la dona com a població activa integrada en el mercat laboral, amb un càrrec i una funció específica en el si de les multinacionals.

- la integració en el mercat laboral català de les dones de tècnics i directius estrangers.

Quant a les dones alemanyes de les multinacionals, s'observa que són més joves que els seus col·legues masculins, són majoritàriament solteres (per exemple, un 72,0 % de les dones contractades per Basf Española) i estan concentrades en dues úniques categories socio-professionals: administratives i secretàries amb idioma estranger.

Així mateix, s'observa una baixa correlació positiva entre edat, categoria socio-professional i estat civil. Veiem que, independentment de l'edat i del seu estat civil, ocupen unes úniques funcions dins l'empresa.

D'altra banda, en l'estudi de l'estructura per edats dels efectius de sexe femení de l'empresa Basf Española, es contempla una alta polarització per edats de les dones solteres, que es concentren en edats madures, entre 40 i 55 anys, mentre que les dones casades tenen edats diverses -de 25 a 52 anys- ¿Casualitat o major dificultat de les dones casades per a la seva integració dins la plantilla d'una multinacional en els anys seixanta, moment en què els efectius amb

edats entre els 40 i els 55 anys, comencen a treballar a Basf Española?

En canvi, en el cas dels homes, sí existeix una correlació positiva entre edat, estat civil, temps de permanència a l'empresa i càrrec ocupat. Els homes joves alemanys, per sota dels trenta anys, són majoritàriament solters i administratius a Basf Española. L'estat civil predominant del sexe masculí és el de casat (66,7%), mentre que els solters són un 23,8 % i els divorciats constitueixen un 9,5 %. Es constata, doncs, una promoció associada a edat i a permanència a l'empresa en els efectius de sexe masculí.

5.2 Perfil sòcio-professional

5.2.1 Càrrec i funció a l'empresa

5.2.1.1 Quantificació dels efectius alemanys en relació als subgrups de tècnics i directius

En aquest estudi, partíem de la hipòtesi que els tècnics i directius estrangers, en aquest cas alemanys, ocupaven càrrecs decisius per al control de la producció i de la direcció de l'empresa. Des d'aquesta perspectiva, contemplàvem els diferents fluxes d'alemanys cap a Catalunya.

En aquest sentit, la primera constatació és el baix nombre -absolut i relatiu- d'alemanys en relació a les plantilles totals de les empreses. Les dades recollides indiquen que només en un cas, de les vuit empreses finalment estudiades -quatre del sector químic i quatre del sector d'arts gràfiques-, els alemanys superen el 4,0 % de la plantilla.

L'excepció és l'empresa Eurohueco, que disposa d'un 5,3 % d'alemanys sobre una plantilla total de 300 persones. Tanmateix, en aquest cas, cal buscar l'explicació en l'història particular de constitució de l'empresa.

D'altra banda, si hom compara els efectius procedents de la RFA amb el subgrup de directius o de tècnics, s'observa que l'impacte del nombre d'alemanys és molt més gran: el 42,8 % del primer nivell directiu -consell de direcció- del grup Bayer Hispania és alemany, així com el 22,0 % del personal del segon grup directiu -caps de departament, d'àrea, de secció-.

5.2.1.2 El grup Bertelsmann a Espanya: reestructuració del grup, reorganització de mercats i mobilitat

Com ja hem dit anteriorment, Eurohueco és l'única empresa estudiada amb més del 4,0 % d'alemanys en la seva plantilla. És interessant per a entendre la complexitat del fenomen, l'estudi d'una empresa concreta com aquesta tot situant-la dins el seu sector d'activitat específic.

Eurohueco sorgeix de la reestructuració del grup Bertelsmann a nivell europeu: el grup tanca una factoria a Stuttgart i reorganitza el seu mercat espanyol a l'entorn de la tècnica gravat al buit, relativament poc explotada a l'Estat -tan sols existeix una impremta a Madrid, segons ens van dir, obsoleta i que funciona gràcies a les subvencions públiques-. La plantilla d'aquesta nova empresa, creada el 1984, prové de diverses "famílies": part dels alemanys de la factoria de Stuttgart, personal de dues filials de Plaza & Janés i de Printer Industria Gráfica, ambdues filials de Bertelsmann.

Respecte a la mobilitat del personal, l'exemple d'aquesta empresa afegeix nous elements d'anàlisi:

- Molts dels *alemanys* provinents del grup Bertelsmann eren de nacionalitat espanyola o fills d'espanyols.

- La meitat dels trenta tres alemanys inicials, provinents de Stuttgart, van tornar a la RFA en acabar el seu contracte de dos o tres anys. Aquests treballadors "coincidien amb la banda més baixa dels que van venir".

- La reorganització dels grups empresarials i els seus canvis d'estratègia respecte a diferents mercats implica moviments de certa envergadura de treballadors qualificats i no qualificats.

En referència a aquest últim punt, cal dir que el grup Bertelsmann ha desenvolupat una alta especialització i una gran integració vertical a Espanya.

Quant a l'alta especialització, Plaza & Janés i Círculo de Lectores són editorials amb característiques oposades i que responen a concepcions diferents del mercat editorial: la primera utilitza els canals considerats com a normals per a la difusió i venda de llibres, i Círculo està centrada en la venda via subscripció. De la mateixa manera, Printer Industria Gráfica i Eurohueco estan altament especialitzades en tècniques *-offset* i gravat al buit- que estan pensades per a diferents tiratges, qualitats i clients.

A diferència de l'anteriorment exposat sobre la creixent desintegració vertical del sector de les editorials i de les arts gràfiques, Bertelsmann experimenta una important integració vertical. Tal i com posen de manifest Bustamante i Zallo (1988):

"Por una parte, y con la excepción de Bertelsmann, las empresas transnacionales han tendido a especializarse y controlar un segmento preciso de la producción, en el que se lleva una política implacable de concentración *-integración horizontal-* lo que resulta muy obvio en la industria fonográfica y cinematográfica (...) En algunos grupos de la industria editorial como Planeta, Anaya o Timón, la integración horizontal mediante la presencia en mercados especializados (...) tiene más peso que la integración vertical, al contrario que en Salvat y Bertelsmann. (pàg. 308)

Per últim, Plaza & Janés, empresa originàriament de capital autòcton, experimenta una progressiva intervenció de capital alemany arran la crisi del sector: el 1976 Bertelsmann va adquirir el 40 %, i el 1982 ja era 100 % capital de la RFA. En aquest cas, una empresa amb provada experiència en el món de les editorials no necessita personal tècnic alemany, però sí un directiu alemany, el seu director general. D'aquesta forma, constatem que tècnics i directius tenen respostes diferents respecte la mobilitat.

5.2.1.3 Càrrecs i funcions a l'empresa a través d'un estudi concret: Basf Española

Respecte les funcions i càrrecs que ocupen els alemanys a les filials a Catalunya, ens centrarem en un cas concret, el de Basf Española:

Taula núm. 7

Categories socio-professionals i funcions dels alemanys a Basf Española

<i>Categoria</i>	<i>Descripció funció</i>	<i>Sexe</i>	<i>Nombre</i>
<i>socio-professional</i>			
Gerent	Conseller delegat	H	1
Director	Director de vendes	H	1
	Director de finances	H	1
	Director de la fàbrica de Tarragona	H	1
Cap de departament	Cap de vendes	H	1
Cap de secció	Cap de la secció d'exportació	H	1
	Cap de la secció d'ofimàtica	H	1
Cap de grup	Cap d'auditoria d'empresa	H	1
Apoderat	Cap de productes	H	1
Tècnic en cap	Tècnic	H	2
Tècnic	Tècnic	H	3
Venedor	Venedor	H	3
Oficial administratiu	Administratiu	H	5
Taquimecanografia idioma estranger			
	Secretària direcció	D	4
	Secretària gerència	D	2
	Secretària departament	D	1
	Secretària grup	D	5
Oficial administratiu	Secretària departament	D	1
	Administrativa	D	2
	Administrativa/Secretària	D	3

L'estudi del desglossament de la plantilla alemanya ens porta a les següents constatacions:

- Alta complexitat de la plantilla laboral, on es distingeixen tècnics en cap, apoderats, caps de grup, caps de secció, caps de departament, directors i gerent. A més, dins cada categoria, existeix una gran profusió de funcions, que es tradueix en una alta especificitat de les feines concretes de cada persona a l'empresa.

- Absoluta divisió sexual: la màxima categoria assolida per les dones és la de secretària, amb idioma estranger, categoria, d'altra banda, exclusiva del sexe femení.

- Reconeixement, amb una categoria específica - taquimecanografia idioma estranger-, de l'idioma estranger, com a eina necessària de treball.

- Existència d'una categoria específica de tècnic en cap, que assumiria la responsabilitat i coordinació d'un grup de tècnics davant la direcció d'àrea o departament corresponent.

5.2.2 La formació de tècnics i directius

El tema de la formació s'enfoca en aquesta investigació des d'una doble perspectiva:

- el nivell d'estudis de tècnics i directius.
- la formació continuada en el si de l'empresa, i la seva relació amb la promoció i la mobilitat.

5.2.2.1 El nivell d'estudis de tècnics i directius alemanys

En primer lloc, el sistema alemany d'estudis mitjans i universitaris és substancialment diferent del de l'Estat espanyol. El sistema dual alemany permet, mitjançant contractes a les empreses, familiaritzar l'estudiant amb les tècniques aplicades a un lloc de treball i a la cultura empresarial. O, el que és el mateix, el sistema de captació del personal qualificat de les empreses alemanyes comença a l'ensenyament mitjà.

D'altra banda, aquest sistema reconeix la figura del treballador qualificat (*Facharbeiter*) com a peça clau dins l'engranatge industrial.

Investigadors, com Kruse (1991), apunten que és la figura del *Facharbeiter*, amb experiència i un alt grau de responsabilitat, la que esvaeix la divisió existent en altres països entre producció i gestió.

En aquesta mateixa línia d'interpretació se situa un estudi de CEDEFOP (*Centre Européen pour le Développement de la Formation Professionnelle*) (1991), que afirma que els directius alemanys són majoritàriament tècnics que han fet carrera dins les estructures empresarials.

Tot centrant-nos a la realitat catalana, el cap de personal de Bayer Hispania va apuntar la manca d'adequació dels ensenyaments tècnics de nivell mitjà i superior a Catalunya a la realitat empresarial. Aquest fet, segons la seva opinió, va provocar la importació de personal tècnic alemany els anys setanta. Veiem exactament quines raons es van exposar des de l'àrea de personal d'una indústria química per a la contractació de tècnics alemanys:

- Manca d'adequació de les universitats espanyoles a les exigències del mercat:
- carreres tècniques massa teòriques i poc adaptades a les necessitats de la indústria.
- manca de carreres tècniques de grau mig.
- la universitat com a símbol de prestigi social a Espanya.

- Conjuntura històrica: crisi industrial de 1973-1983, que va desanimar a gran nombre de tècnics i enginyers potencials, la qual cosa va provocar, segons la seva opinió, una falta d'oferta en el mercat i un consegüent encariment de la mà d'obra qualificada.

D'aquesta manera, els tècnics alemanys no estaven millor preparats, sinó que eren més barats.

En referència a les diverses formacions i els càrrecs ocupats a l'empresa, es dedueix que la titulació superior no és *necessària* per als tècnics alemanys. En aquest sentit, el cas de l'empresa

Eurohueco és significatiu: només els tres gerents alemanys tenen educació universitària, i tant els càrrecs intermedis -caps d'àrea, de secció, de departament...- com els tècnics disposen *únicament* d'estudis de grau mig. Fóra interessant, d'altra banda, comprovar si als tècnics o als càrrecs intermedis catalans se'ls exigeix o no el mateix grau d'estudis per a una mateixa categoria i funció.

Fins al moment, ens hem centrat en els coneixements tècnics del personal alemany. Tanmateix, existeix un altre enfocament dels estudis d'ensenyament superior: la formació àmplia, la capacitat d'assimilar nous coneixements i la capacitat de síntesi o de raonament estarien dins aquesta altra perspectiva del paper de la universitat.

En aquest sentit que l'empresa Tesa ha dissenyat un pla pilot, desenvolupat a Espanya, França i Alemanya, d'atracció de recent llicenciats. El pla consisteix en la captació dels millors estudiants de les facultats per a formar-los en el si de l'empresa. El programa a Catalunya s'aplica a cinc persones, que estaran sis mesos a vendes, sis més a màrketing i treballaran sis mesos més a Alemanya. A partir d'aquests fets, hom constata:

- el pas necessari per la central com part de la formació.
- l'entrada de llicenciats catalans en els circuits d'intercanvi europeu.
- la mobilitat horitzontal -entre diverses àrees de l'empresa- i vertical -filial/central- dins un pla personalitzat de formació.

Tot resumint el que s'ha exposat anteriorment, i tot centrant-nos en la mobilitat de tècnics i directius, es pot dir, d'una banda, que la falta de qualificació del personal, fruit de l'escassa imbricació universitat-societat, pot ser un factor de desplaçament cap a

Catalunya; i, d'altra banda, que els llicenciats catalans s'integren en els circuits de mobilitat de les empreses multinacionals. Com a reflexió última, es fa constar que entre aquests dos fenòmens hi ha una separació temporal d'uns quinze anys: hom podria afirmar, doncs, que Catalunya ha passat de ser centre de destinació de personal tècnic i directiu a ser centre de destinació i d'origen de l'esmentat personal.

5.2.2.2 La formació continuada a l'empresa i la seva relació amb la promoció i la mobilitat

En una entrevista concedida a la revista *Conceptos. Revista de gestión y formación*, núm. 15, setembre-desembre 1992, pàgs. 12-15, el cap de formació de SEAT-VOLKSWAGEN estableix, en referència a la formació continuada dins l'empresa, tres grans eixos que, en línies generals, comprenen:

- a) Formació bàsica. Programes d'integració escola-empresa. Coneixements formatius i tecnològics generals. Reconversions internes de qualificació baixa i mitjana. Orientació bàsica.
- b) Formació tècnica. Actualització dels especialistes de nivell mitjà i alt. Formació de supervisors i quadres mitjans. Idiomes.
- c) Formació per a la col.laboració i direcció. *Management*. Programes internacionals. Nova Organització del Treball. Col.laboració universitat-empresa.

És interessant tenir en compte que, segons les paraules de l'esmentat cap de formació, "a nivel de jóvenes aprendices hay

programas permanentes de intercambios con escuelas de VW y estancias de estudiantes españoles tutelados por nosotros" (pàg. 14). L'exemple té molts punts en comú amb el descrit per a l'empresa Tesa i reafirma la idea anteriorment exposada, d'integració en els circuits de mobilitat.

Mitjançant el treball de camp, hem arribat a la conclusió que la integració en els circuits europeus de tècnics i directius catalans s'ha realitzat bàsicament en termes de formació. O, amb altres paraules, dins un pla personalitzat, previst per l'empresa, es dissenyen trajectòries laborals. Per tant, no es busca que l'enginyer o el directiu català ocupi càrrecs de responsabilitat a Alemanya, sinó que es formi, que s'imbueixi de la filosofia de l'empresa. En paraules del cap de personal de Basf Española:

"els contractes són més de tipus formatiu, que no pas el típic trasllat, són *stages* de formació dels nostres tècnics a Alemanya. Així una persona que ha d'accedir a una promoció per a una línia de productes pot anar a aquella mateixa línia de productes a la nostra central i adquirir més experiència en la fabricació d'aquell producte. Són *stages* d'una certa durada, d'aproximadament dos anys"

En aquesta mateixa línia, el cap de personal de Bayer Hispania, que introdueix elements ja vistos, com la formació en el sentit ampli, i algun de nou, com la adicció a l'empresa, opina:

"Tenim un concepte ampli de formació, no només de desplaçament com a forma d'adquirir coneixements tangibles, sinó com a forma d'enriquiment personal i d'aprofundiment de la cultura de l'empresa. S'ha de crear adicció a l'empresa. Existeix una àrea especialment dedicada a la rotació del personal"

En canvi, el directiu o tècnic català ocupa càrrecs de responsabilitat quan se'l destina a altres filials del grup a tercers països, generalment a Llatinoamèrica. D'aquesta forma, es perfilen els tres espais geogràfics delimitats en el primer apartat d'aquesta investigació, amb unes característiques diferenciades i amb uns desplaçaments de diferent signe. "Quan Bertelsmann va fundar, a través d'Espanya, clubs a diversos països a Llatinoamèrica, molts càrrecs directius es van cobrir des d'aquí, per una raó idiomàtica" (cap de personal de Círculo de Lectores).

Tanmateix, no és del tot encertat pensar que uns -els catalans- es van a formar i que els altres -els alemanys- venen a dirigir o a ensenyar valuoses tècniques als seus col·legues catalans, menys aptes per a utilitzar *high technology*. Efectivament, Catalunya s'ha integrat també dins els plans de rotació -i formació- (*job rotation*) de personal procedent d'altres llocs d'Europa.

Les diferències rauen, d'una banda, en la intensitat dels fluxes, substancialment més importants de Catalunya cap a Alemanya que viceversa, i el fet que part dels desplaçaments cap a Catalunya acaben en assentament. Aquesta última qüestió s'ha posat de relleu en moltes de les entrevistes. De tota manera, sembla que aquesta visió dels fenòmens està esbiaixada donat que treballem amb l'estoc actual d'estrangers, i no amb els successius fluxes de tècnics i directius estrangers.

No s'observa, d'altra banda, una relació entre desplaçament i promoció. En tot cas, aquesta es produeix -i en aquest punt pot radicar una altra diferència respecte als fluxes d'alemanys a Catalunya- de tornada al nostre país. La mobilitat, com ja s'ha apuntat, s'associa en el cas dels catalans al coneixement de noves tècniques, a l'aprenentatge de l'idioma alemany, a l'enriquiment

personal, però no a la promoció, ni tampoc, doncs, a l'increment salarial. Un interrogant que es planteja és conèixer si els alemanys que s'instal·len a Catalunya tenen aquesta visió, tan poc materialista, del desplaçament.

5.3 El desplaçament de tècnics i directius alemanys: contracte espanyol, condicions alemanyes¹¹

La mobilitat estudiada està condicionada pel marc en el què s'efectua: el mercat intern de treball de les multinacionals.

El procediment per a contractar el personal alemany passa per una excedència a l'empresa mare. Tots els caps de personal veuen com a normal el fet que el nivell de renda que tenen els alemanys a Catalunya sigui equivalent a aquell que disposaven a la RFA. Dit amb altres paraules, el contracte, necessàriament espanyol, s'estipula en les condicions que l'empresa mare fixa.

Tot el que anteriorment s'ha descrit és vàlid per al personal provinent de la pròpia empresa, i no per al què prové del mercat extern. Però també és cert, i en aquest punt concideixen tots els caps de personal, que no es contracta personal extern per a segons quins càrrecs de responsabilitat i de gestió.

D'aquesta forma indirecta, es discrimina entre tècnics i directius, amb una mateixa funció a l'empresa, segons sigui el seu origen, donat que als centre-europeus se'ls contracta en condicions alemanyes.

---

¹¹ En aquest punt en concret no es contemplen els desplaçaments sense canvi contractual. La dificultat de quantificar aquests desplaçaments s'agrava a partir del primer de gener de 1992, moment en què Espanya, juntament amb altres estats de la CE, va estipular la no obligatorietat del permís de treball per als comunitaris, tot avançant-se en un any a l'entrada en vigor del Mercat Unic Europeu, previst pel primer de gener de 1993.

Tot això no es tradueix només en una salari més elevat, sinó en altre tipus de béns, com són ara el lloguer de la casa, assegurances, o un cotxe. Quant aquestes prebendes hi ha disparitat de situacions: per exemple, Eurohueco facilita allotjament, cotxe i assegurances als seus tres gerents, mentre que ofereix *únicament* allotjament i assegurances als seus tècnics alemanys.

En aquest sentit, Basf Española inclou en les condicions dels trasllat els següents conceptes: salari, despeses de trasllat, acomodament en el país de destinació, ajuda a l'hora de buscar pis, possibilitat de fer un viatge per a la família -com a mínim un cop a l'any-, despeses de trasllat de la família, col·legi per als nens, però, en paraules de la persona entrevistada, "no inclou feina per a la parella".

Així mateix, el cap de personal de Basf Española ens informa que "existeix un manual de normes Basf molt extens per al trasllat a nivell mundial de persones, ja sigui per a períodes més llargs de dos anys, o per a períodes més curts, de fins a sis mesos, quan un tècnic va per a un motiu concret a la central".

En tot cas, queda clar que hi ha una anàlisi individualitzada de la situació de partida, per a estipular les condicions del contracte a Catalunya.

Un altre tema d'interès és el lloc on fixa la residència habitual el personal estudiat. A part de Barcelona -no se n'especifiquen el barris-, els alemanys prefereixen viure a ciutats mitjanes, ben situades respecte a Barcelona, amb una bona infraestructura de serveis, i amb abundant classe mitjana i mitjana-alta, com Sant Cugat del Vallès o Bellaterra (Vallès Occidental), Sant Just Desvern

o Castelldefels (Baix Llobregat), Sitges (Garraf), o les ciutats petites del Baix Llobregat o del Maresme.

En concret, els setze alemanys de Círculo de Lectores tenen fixada la seva residència a Barcelona (dotze), Sitges, Sant Cugat del Vallès, Castelldefels i El Masnou (un a cadascun d'aquests municipis).

Respecte al personal de nacionalitat alemanya d'Eurohueco, s'observen punts de residència similars. Predominen en aquest cas les ciutats petites del Baix Llobregat i del Garraf (Sant Andreu de la Barca, quatre; Sitges, tres), així com Sant Cugat del Vallès (dos) i Bellaterra (un), al Vallès Occidental.

6. L'HOMOGENEÏTZACIÓ DE LEGISLACIONS I POLITIQUES A LA CE I LA REMODELACIÓ DE L'ESPAI COMUNITARI

L'entrada en vigor del Mercat Únic Europeu el primer de gener de 1993, amb la consegüent eliminació de barreres a la circulació de persones i capitals, ha tingut poca repercusió en la mobilitat de tècnics i directius de les empreses.

En tot cas, l'únic avantatge remarcable ha estat l'agilització dels tràmits burocràtics: Des del primer de gener de 1992 -la mesura es va avançar en un any en alguns estats de la CE, com és ara Espanya-, no va ser necessari el permís de treball per als nacionals comunitaris.

En aquest sentit, el contracte de treball, condició recollida a la Llei d'Estrangeria ¹² per a obtenir el permís de treball -i més tard, el permís de residència- a Espanya, no constitueix -ni constituïa- un problema per al personal qualificat de les empreses que, com s'ha vist al capítol cinquè, poden pactar les condicions dels seu desplaçament i del seu contracte des d'Alemanya.

Quant a la Llei d'Estrangeria, aquesta estableix, en el seu article 18, apartat 3, que tindran preferència per a la obtenció i renovació del permís de treball un seguit de supòsits, entre els que destaquem el punt i, relatiu al llocs de confiança, que inclou un subapartat que fa referència al personal qualificat de les empreses:

---

¹² Llei Orgànica 7/1985, d'1 de juliol, de la Prefectura de l'Estat, regulada pel Reial Decret 119/1986, de 26 de maig.

"Que se trate de puestos de confianza, entendiendo por tales:

- Los de aquellos que legalmente ejercen la representación de la empresa.
- Los de aquellas personas a cuyo favor se hubiera extendido un poder general." (article 18, apartat 3, punt i)

D'altra banda, es fa constar que les persones estrangeres externes a la CE, en situació regular en qualsevol dels estats membres, no disposen de la lliure circulació en el si de la Comunitat. Aquest és un dels punts en què la CE no ha mostrat ser capaç d'harmonitzar la seva política migratòria i d'asil comú, malgrat els nombrosos grups d'estudi creats -Grup de TREVI, Grup ad hoc d'Immigració, Grup per a la Cooperació Política a Europa, Grup d'Assistència Mútua-, que sovint s'han limitat a impulsar allò sobre el que la CE en el seu conjunt està d'acord: frenar la immigració tot establint un millor control sobre les fronteres externes comunitàries.

Respecte a un altre tipus de reglamentació, la política d'homologacions de títols d'ensenyament universitari, coincidim amb el professor Salt (1992) en l'escàs impacte per al personal qualificat de les multinacionals d'aquest tipus de mesures:

"The EC has now adopted a more general approach based on the length of time taken to complete a course of study or training. Although this has made it possible since 1991 for the mutual recognition of qualifications, in practice it has had little impact since private enterprise could already freely recruit EC nationals. Evidence from multinational employers in United Kingdom suggests that qualifications present few problems to recruitment and retention of skilled staff. Firms are able to get around qualification problems in other ways, especially by obtaining expertise through

business service firms or by collaboration with overseas company"
(pàg. 487)

Com ja s'ha apuntat en el capítol cinquè, la formació en el si de l'empresa cobra igual o major importància que la formació inicial en el cas de tècnics i directius. Pensem que el nivell d'estudis és important per a la promoció dins l'empresa, però no és la condició única. Es valora especialment la formació universitària en el moment de captació de personal potencial, que un cop transcorreguda la trajectòria laboral dissenyada pel departament de rotació de personal, passa a integrar-se a l'empresa com a tècnic o directiu.

Per últim, el personal qualificat de les empreses -juntament amb els estudiants i la població provinent de tercers països- són les úniques categories que preveu Gildas Simon (1991) com a susceptibles d'efectuar desplaçaments comunitaris. Simon argumenta la disminució de fluxes entre estats de la CE en relació amb la disminució del descens dels fluxes dels treballadors no qualificats, en la línia que apuntaven Salt i Findlay (1989) sobre la fi de les migracions en massa de treballadors no qualificats.

De moment, doncs, l'eliminació de barreres a la circulació de persones i capitals només estimula la "mobilitat" del capital i de certs col·lectius de persones, com són precisament les categories d'estudi que recull aquest treball.

7. CONCLUSIONS

Una primera constatació d'aquest estudi és la integració dels tècnics i directius catalans dins les xarxes de formació i promoció de les multinacionals europees. És a dir, s'observa una evolució entre un primer moment caracteritzat per l'arribada de tècnics i directius alemanys, que coincidiria amb els inicis de les activitats de les multinacionals a Catalunya -fet que es pot constatar a Eurohueco, empresa sorgida el 1986-, i un segon moment, en què no només el personal forani seria substituït per l'autòcton, sinó que aquest últim s'integraria a la política de rotació a nivell internacional de l'empresa. Aquesta evolució ha estat potenciada pels fets que han afectat a l'economia espanyola als anys vuitanta, entre els que destaca la integració d'Espanya a la Comunitat Europea.

En aquest sentit, la producció de les filials catalanes s'internacionalitzen: es pensa en el mercat europeu -Printer Industria Gráfica i Eurohueco reben encàrrecs d'altres editorials del grup Bertelsmann de la Comunitat Europea, així com de Plaza & Janés o de Círculo de Lectores-; i en el mercat llatinoamericà o en el nord d'Àfrica -la planta de Tarragona de Basf Española està pensada per abastir el mercat de tota la Mediterrània Occidental-. Així mateix, es constata una certa autonomia en matèria d'exportacions.

D'altra banda, el control de la central sobre les filials es plasma en els pressupostos, que són decidits en última instància des d'Alemanya, i en els centres d'investigació bàsica que se situen en la central. Els únics laboratoris existents a Catalunya se centren a la investigació aplicada, i tenen com a missió el necessari ajust a la demanda puntual dels clients.

De la mateixa manera, la reorganització de les multinacionals i els seus canvis d'estratègia respecte a diferents mercats implica moviments de certa envergadura de treballadors qualificats.

Respecte al perfil observat del directiu i del tècnic alemany instal·lat a Catalunya, es contemplen àmplies diferències entre ambdós sexes. Existeix una alta correlació entre edat, estat civil, temps de permanència a l'empresa i càrrec de responsabilitat o direcció per als homes. Aquest fet no es constata en el cas de les dones, que ocupen càrrecs de secretària de direcció, amb menció específica a l'idioma estranger, o d'administratives, independentment de l'experiència professional, l'edat o l'estat civil.

En referència a la mobilitat, es poden establir tres tipus de desplaçaments:

1- Circulació, desplaçament per sota dels tres mesos, que es podria concretar en reunions de directius, estatges puntuals de formació, cursets, debats, xerrades... Els fluxes actuen en ambdues direccions, entre Catalunya i la RFA, tant per a directius com per a tècnics. En la investigació, s'ha posat de relleu que els moviments cap a Alemanya són motivats per qüestions de formació o de coordinació entre les diverses filials del grup. En canvi, dins el desplaçament cap a Catalunya del personal provinent d'Alemanya, a part d'algun sector que ve estrictament a realitzar activitats de formació, existeix una circulació exclusivament relacionada amb la supervisió i el control de la gestió i de la producció.

2- *Job rotation*, desplaçament superior als sis mesos i per sota dels quatre anys. Dins un pla personalitzat, es dissenya una trajectòria laboral per al tècnic o directiu potencial amb la finalitat d'efectuar la

seva promoció en el si de l'empresa. Aquesta trajectòria laboral inclou diversos càrrecs i responsabilitats, així com diferents territoris geogràfics dins l'àmbit d'acció de la multinacional.

A les empreses alemanyes, el fluxe de directius i tècnics catalans està fonamentalment dirigit cap a la RFA, encara que s'apunta la tendència a una major integració d'aquests dins les xarxes internacionals del grup, amb el que això suposaria de desplaçaments i mobilitat cap a qualsevol de les filials de la multinacional.

D'altra banda, el fet que la meitat dels efectius alemanys a les filials catalanes tinguin una permanència a les empreses estudiades per sota dels quatre anys indica que Catalunya és vista com a lloc de formació per la central alemanya, així com la importància del fenomen de la rotació de personal.

3- Establiment o assentament, desplaçament de durada superior a quatre anys. Aquest no estaria associat a una categoria socio-professional concreta, encara que s'observa una més gran proporció de càrrecs directius mitjans i superiors respecte al total de personal qualificat de les empreses resident a Catalunya. L'assentament pot tenir una relació directa, especialment en un primer moment de consolidació de la multinacional, amb el control per part de la central; un fet en favor d'aquest argument és que tots els directius generals de les empreses estudiades són alemanys. No obstant però, pensem que el fenomen quedaria esbiaixat si no es tingués en compte altres variables, com la nacionalitat de la parella, o dels pares, o aventatges comparatius que són valorats com a tals pels grups estudiats -clima, modes de vida....-. Els factors culturals i/o personals no han sigut tractats en aquesta investigació; tanmateix, hom preveu completar aquest primer estudi amb

successives aportacions, que tindrien en comple els nuclis familiars.

Per últim, es preveu continuar aquest estudi amb futures línies d'investigació, ja apuntades al llarg del treball:

- ampliar l'estudi de la mobilitat interestatal amb la mobilitat intrastatal de tècnics i directius catalans en el si de les estructures empresarials.

- estudiar el procés d'integració de la dona en el mercat intern de les multinacionals. Càrrecs i funcions dins l'empresa.

De la mateixa manera, el grup d'investigació preveu l'ampliació de l'àrea d'estudi amb l'anàlisi d'altres col·lectius nacionals. Una interessant línia d'investigació estaria formada per l'aprofundiment del treball de camp amb l'estudi de les multinacionals de la cultura i de la comunicació provinents de França -entre les que destaca Hachette en el món editorial-, d'Itàlia -Mondadori- i de Gran Bretanya.

BIBLIOGRAFIA

BONET, L. (1991) "Els condicionaments econòmics del mercat mundial" a *La política cultural europea. Una proposta des de Catalunya*. Barcelona: Publicacions de la Fundació Jaume Bofill, 63-78.

BUSTAMANTE, E.; ZALLO, R. (compiladors) (1988) *Las industrias culturales en España. Grupos multimedia y transnacionales*. Madrid: Akal.

CABANA, F. (1986) *Les multinacionals a Catalunya*. Barcelona: La Magrana.

CARRÓN, J. (1988) "La edición de libros: unos pocos elegidos" a E. Bustamante i R. Zallo (compiladors) *Las industrias culturales en España. Grupos multimedia y transnacionales*. Madrid: Akal, 191-233.

CENTRE EUROPÉEN POUR LE DÉVELOPPEMENT DE LA FORMATION PROFESSIONNELLE (CEDEFOP) (1991) *Enquete sur la politique de formation continue dans les grandes entreprises*. Berlín: CEDEFOP.

COLLECTIU IOÉ (1992) *La immigració estrangera a Catalunya*. Barcelona: Institut Català d'Estudis Mediterranis.

CRAWFORD, S. (1989) *Technical workers in an advanced society*. Cambridge: Cambridge University Press.

FINDLAY, A. (1988) "From settlers to skilled transients: the changing structure of British international migration" a *Geoforum*, 4, 401-410.

FOMENTO DE LA PRODUCCIÓN (1990) *Las 2.500 mayores empresas españolas 1989*. Barcelona: Fomento de la Producción.

FOMENTO DE LA PRODUCCIÓN (1991) *Las 2.500 mayores empresas españolas 1990*. Barcelona: Fomento de la Producción.

FRÖBEL, F. et al. (1980) *La Nueva División Internacional del Trabajo. Paro estructural en los países industrializados e industrialización de los países en desarrollo*. Madrid: Siglo XXI.

GOULD, W.T.S. (1988) "Skilled international labour migration: an introduction" a *Geoforum*, 4, 381-385.

GROU, Pierre (1990) *L'espace des multinationales*. Montpellier-París: Reclus-La Découverte.

GUAL, J. ; SOLA, J.; FLUVIA, M. (1991) *La indústria catalana en els anys noranta*. Barcelona: Ariel/CIDEM.

HARVEY, D. (1987) "Flexible accumulation through urbanisation: reflections on post-modernism in the American city" a *Antipode*, 19, 280-286.

HYMER, S.H. (1972) "The multinacional corporation and the law of uneven development" a J.N. Bhagwati (compilador) *Economics and World Ordre*. Londres: MacMillan, 113-140.

JONES, D.E. (1988) "La industria fonográfica: Cima de las transnacionales" a E. Bustamante i R. Zallo (compiladors) *Las industrias culturales en España. Grupos multimedia y transnacionales*. Madrid: Akal, 163-189.

KRUSE, W. (1991) "Formació professional dins de l'empresa: ¿un potencial de modernització?. El sistema dual a la República Federal d'Alemanya" a *Temps d'Educació*, 5, 11-21.

LIPIETZ, A.; LEBORGNE, D. (1988) "New technologies, new modes of regulation: some spatial implications" a *Society and Space*, 6, 263-280.

LÓPEZ DE LERA, D. (1990) "Análisis de la estadística sobre población extranjera" a C. Carvajal (compiladora) *Terceras jornadas de población española*. Málaga: Diputación de Málaga.

MICHEL, J. (1988) *Les femmes dans le diverses formations d'ingénieurs*. París: UNESCO.

PASCUAL, A.; CARDELÚS, J. (1990) *Migració i història personal. Investigació sobre la mobilitat des de la perspectiva del retorn*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.

PASCUAL, A.; CARDELÚS, J. (1991) *Elements per a l'estudi de la mobilitat de personal qualificat*. Bellaterra: Institut Universitari d'Estudis Europeus.

PORTES, A. (1976) "Determinants of the Brain Drain" a *International Migration Review*, 4, 489-508.

RAVENSTEIN, E.G. (1989) "The laws of migration" a *Journal of the Royal Society*, 52, 242-305.

RICHMOND, A. (1968) "Return migration from Canada to Britain" a *Population Studies*, 22, 263-271.

SALT, J. (1983) "High level manpower movements in Northern Europe and the role of the careers: an explanatory framework" a *International Migration Review*, 4, 633-652.

SALT, J. (1988). "High-skilled International Migrants, Careers and Internal Labour Markets" a *Geoforum*, 4, 387-399.

SALT, J.; FINDLAY, A. (1989) "Les migrations internationales de personnel de haut niveau. Analyse théorique et incidences sur le développement" a R. Appleyard (compilador) *L'incidence des migrations internationales sur les pays en développement*. Paris: OCDE, 181-205.

SALT, J. (1992) "Migration processes among the highly skilled in Europe" a *International Migration Review*, 2, 484-505.

SCHOENBERGER, E. (1988) "Multinational corporations and the New International Division of Labor: a critical appraisal" a *International Regional Science Review*, 2, 105-119.

SCOTT, A.J.; STORPER, M. (1988) (compiladors) *Production, work, territory. The geographical anatomy of industrial of industrial capitalism*. Boston: Unwin Hyman.

SIMON, G. (1991) "Une Europe Communautaire de moins en moins mobile?" a *Revue Européenne des Migrations Internationales*, 2, 41-59.

TAYLOR, M.; THRIFT, N. (compiladors) (1986) *Multinationals and the restructuring of the world economy*. Londres: Croom Helm.

THRIFT, N. (1989) "The Geography of International Economic Disorder" a R. J. Johnston i P. J. Taylor (compiladors) *A world in crisis. Geographical perspectives*. Oxford: Basil Blackwell, 16-78.

WHITE, P. (1988) "Skilled international migrants and urban structure in Western Europe" a *Geoforum*, 4, 411-422.

ZALLO, R. (1988) *Economía de la comunicación y la cultura*. Madrid: Akal.

ZALLO, R.; BUSTAMANTE, E. (1988) "Conclusiones finales:hacia la plena integración" a E. Bustamante i R. Zallo (compiladors) *Las industrias culturales en España. Grupos multimedia y transnacionales*. Madrid: Akal, 303-313.

ZELINSKY, W. (1971) "The hipotesis of the mobility transition" a *The Geographical Review*, 2, 219-249.

LEGISLACIÓ CONSULTADA

Llei Orgànica 7/1985, d'1 de juliol, de la Prefectura de l'Estat. Estrangers. Drets i llibertats a Espanya.

Reial Decret 119/1986, de 26 de maig, pel què s'aprova el Reglament d'execució de la Llei Orgànica 7/1985, d'1 de juliol, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya.

Llei Orgànica 18/1992, d'1 de juliol, de la Prefectura de l'Estat, que estableix determinades normes en matèries d'inversions estrangeres a Espanya.

Reial Decret 671/1992, de 2 de juliol, sobre règim de les inversions estrangeres a Espanya.

Resolució de 6 de juliol de 1992, de la Direcció General de Transaccions Exteriors, sobre procediment de tramitació i registre de les inversions estrangeres a Espanya.